Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць
№12 (283)

Київ 2024

Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 12 (283). – К., 2024. – 238 с.

Рекомендовано Вченою радою ДНДІІМЕ
Протокол №10 від 28.11.2024 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:
– макроекономічні аспекти сучасної економіки;
– інноваційно–інвестиційна політика;
– економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
– розвиток регіональної економіки;
– соціально–трудові проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 р. № 1643 даний збірник віднесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, категорія «Б».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ
СТУДІНСЬКА Г.Я., доктор економічних наук (головний науковий редактор)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (заступник наукового редактора)
АЛЄКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, профессор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат економічних наук, директор
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
ВАСИЛЬЧАК С.В., доктор економічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
КИЧКО І.І., доктор економічних наук, професор
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ГАРБАР Ж.В., доктор економічних наук, доцент, професор
ЧЕРКАШИНА К.Ф., кандидат економічних наук, доцент
ІВАНОВ Є.І., кандидат економічних наук (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА
АГНЕШКА ДЗЮБИНСЬКА, доктор філосоії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЄНЄВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитор Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»
внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:
ISSN 2522–1620
Key title: Formuvannâ rinkovih vìdnosin v Ukraïnì
Abbreviated key title: Form. rinkovih vìdnosin Ukr.
Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело
Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2024. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2017 року
© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2024

State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works
№12 (283)

Kyiv 2024

Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works
Volume 12 (283). K., 2024. – 238 p.

Recommended by the Academic Council SSRIIEM
Protocol No. 10 dated November 28, 2024

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:
– Macro–economic aspects of modern economy;
– Innovation and investment policy;
– Economic issues of industries and types of economic activity development;
– Development of a regional economy;
– Social–labor problems.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1643 of December 28, 2019, this collection is included in the List of scientific professional editions of Ukraine in which the results of the dissertation works for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences, category «B» can be published.

EDITORIAL BOARD
G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Chief Scientific Editor)
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Deputy Editor in Chief)
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor
P. NEBOTOV, Candidate of Science, Director
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor
I. GUZHVA, Doctor of Economics
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU
S. KULPINSKY, Doctor of Economics
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor
S. VASYLCHAK, Doctor of Economics, Professor
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor
I. KYCHKO, Doctor of Economics, Professor
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor
Z. HARBAR, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
K. CHERKASHYNA, Ph.D, Economic Sciences, Assistant Professor
Ye. IVANOV, Candidate of Science (Economics) (executive secretary)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD
AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»
Included in the international database of periodicals:
ISSN 2522–1620
Key title: Formuvannâ rinkovih vìdnosin v Ukraïnì
Abbreviated key title: Form. rinkovih vìdnosin Ukr.
Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo
International information and scientometric data base: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

Market Relations Development in Ukraine, 2024. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2017

© State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2024

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 316.323:167.7–027.542

https://doi.org/10.5281/zenodo.15038488

МОЛНАР О. С.
БРЕНЗОВИЧ О. І.
ІЛИНИЧ І. Й.

Основні моделі національних економічних систем

Предметом дослідження *є основні моделі національних економічних систем.*

Метою дослідження *є визначення основних аспектів успішної економічної моделі.*

Методи дослідження. *У статті використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.*

Результати роботи. *У статті визначено перелік основних моделей національних економічних систем. Наведено характеристику даних моделей, визначено їх переваги та недоліки. Доведено, що сучасні економічні системи повинні бути гнучкими, сприйнятливими до змін і здатними реагувати на виклики часу. Виявлено, що одним із основних аспектів успішної економічної моделі є інвестиції в людський капітал.*

Висновки. *Змішана економічна модель стає все більш популярною, оскільки вона дає можливість країнам використовувати переваги обох систем. В таких економіках приватний сектор зможе процвітати, водночас держава забезпечує важливі соціальні послуги і регулює ринок для захисту суспільних інтересів. Це створення програм соціального забезпечення, регулювання цін на товари та послуги, а також утворення фондів для підтримки малих і середніх підприємств. Важливим напрямком у розвитку національних економічних систем є глобалізація, яка створює нові виклики та можливості. Країни повинні пристосовувати свої моделі в умовах глобального ринку, враховуючи міжнародну конкуренцію, інвестиції та технологічний прогрес. Це може призводити до трансформації національних економік, заважаючи досягненню стійкого розвитку та соціальної справедливості. Необхідно також зазначити, що зміни у політичних системах, екологічних вимогах та економічній політиці можуть суттєво впливати на вибір моделі розвитку. Успішні національні економічні системи повинні бути адаптивними та здатними реагувати на сучасні виклики, включаючи зміни клімату, демографічні зміни та технологічні інновації.*

Ключові слова: *національні економічні системи, інвестиції, технологічний прогрес, ринок, трансформаційна модель, глобальний ринок, приватний сектор, цифровізація, конкуренція, змішана економіка.*

© МОЛНАР О. С., БРЕНЗОВИЧ О. І. ІЛИНИЧ І. Й., 2024

MOLNAR O. S.
BRENZOVYCH O. I.
ILYNYCH I. Y.

Basic models of national economic systems

The subject of the study *is the main models of national economic systems.*

The purpose of the study *is to determine the main aspects of a successful economic model.*

Research methods. *The article uses the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, the method of data generalization.*

Results of the work. *The article identifies a list of the main models of national economic systems. The characteristics of these models are given, their advantages and disadvantages are identified. It is proved that modern economic systems must be flexible, susceptible to change and able to respond to the challenges of the time. It is found that one of the main aspects of a successful economic model is investment in human capital.*

Conclusions. *The mixed economic model is becoming increasingly popular, as it allows countries to use the advantages of both systems. In such economies, the private sector will be able to flourish, while the state provides important social services and regulates the market to protect public interests. This includes the creation of social security programs, regulation of prices for goods and services, and the formation of funds to support small and medium–sized enterprises. An important direction in the development of national economic systems is globalization, which creates new challenges and opportunities. Countries must adapt their models in conditions of the global market, taking into account international competition, investments and technological progress. This can lead to the transformation of national economies, hindering the achievement of sustainable development and social justice. It should also be noted that changes in political systems, environmental requirements and economic policies can significantly affect the choice of a development model. Successful national economic systems must be adaptive and able to respond to modern challenges, including climate change, demographic changes and technological innovations.*

Keywords: *national economic systems, investments, technological progress, market, transformation model, global market, private sector, digitalization, competition, mixed economy.*

Постановка проблеми. Національні економічні системи відіграють важливу роль у формуванні соціально–економічного розвитку держави. Основні моделі цих систем можуть бути декілька видів, виходячи з різних критеріїв, включаючи рівень інтервенції держави, структуру ринку та способи регулювання економіки. Однією з найпоширеніших моделей є капіталістична, де приватна власність і конкуренція стимулюють економічний прогрес. Вона характеризується мінімальним втручанням держави у справи бізнесу, що створює умови для інновацій і розвитку. Проте, недоліками цієї моделі можуть бути економічна нерівність і циклічні кризи. Іншою важливою моделлю є адміністративно–командна система, що акцентує увагу на колективній власності та плановій економіці. Держава виконує активну роль у розподілі ресурсів і забезпеченні соціальних благ, що зможе забезпечити більш рівний доступ до базових послуг. Проте, ця модель часто стикається з проблемами ефективності та мотивації. Сучасні економіки частіше вдаються до змішаних моделей, поєднуючи елементи капіталізму та адміністративно–командної системи для досягнення стабільності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні моделі національних економічних систем вивчалися численними вченими як на міжнародному, так і на вітчизняному рівнях. Вони описують, як різні країни або регіони організовують свою економічну діяльність, управління ресурсами, співпрацю між державою та ринком, а також забезпечення соціального добробуту. Так, А.П. Чухно – аналізує вплив міжнародних економічних інтеграцій на розвиток національних економік, М.І. Долішній – досліджує проблеми перехідної економіки та відповідні моделі, В.Л. Мельник – вивчає соціально–економічні аспекти розвитку.

Мета статті – визначення основних аспектів успішної економічної моделі.

Виклад основного матеріалу. Національні економічні системи можна розділити на декілька

основних моделей, кожна з яких відображає специфіку організації економічного життя країни.

Класична модель: ґрунтується на принципах вільного ринку, де ціни визначаються попитом і пропозицією. Держава має мінімальне втручання в економічні процеси.

Адміністративно–командна модель: характеризується централізованим плануванням і контролем над виробництвом. Держава володіє основними засобами виробництва, а розподіл ресурсів здійснюється відповідно до соціальних потреб.

Змішана модель: поєднує елементи ринкової та планової економіки. Держава регулює певні сектори, забезпечуючи соціальну захищеність, але при цьому заохочує приватне підприємництво.

Трансформаційна модель: властива країнам, що переходять від централізованої планової економіки до ринкової. Включає в себе приватизацію державних підприємств і реформування економічних структур.

Кожна з цих моделей має свої переваги та недоліки, що впливають на розвиток національної економіки. Класична модель економіки, зокрема, забезпечує високий рівень економічної свободи, що може сприяти інноваціям та підприємництву. Однак відсутність державного регулювання часто призводить до соціальної нерівності, монопольних структур і екологічних проблем. Прикладом такої системи можуть слугувати Сполучені Штати Америки, де ринок активно визначає якості товарів і послуг. Адміністративно–командна модель, навпаки, хоче досягти суспільної справедливості через централізоване управління економікою. Це забезпечує стабільність і запобігає різким соціальним контрастам. Проте, така система часто зазнає критики за брак інновацій і ефективності в управлінні ресурсами. Змішана модель орієнтується на досягнення балансу між ринковими та державними компонентами. Вона дає можливість краще адаптуватись до змін у світовій економіці, водночас забезпечуючи соціальні гарантії. Проте, може виникнути проблема надмірного регулювання, що обмежує ринкову конкуренцію. Трансформаційна модель є складним процесом, що потребує ретельного планування і оцінки ризиків. Успіх залежить від здатності країни адаптувати свої інститути і правила для стимулювання приватного сектора, за досвідом країн Східної Європи, які пережили успішні трансформації після 1990–х років. Така різноманітність моделей економіки свідчить про те, що жоден підхід не є універсально правильним. Кожна модель має свої переваги та недоліки, що значною мірою залежать від культурних, історичних і соціально–політичних контекстів. Наприклад, країни Північної Європи успішно поєднують елементи ринкової економіки з сильною соціальною політикою, що дає можливість зменшувати нерівність і підвищувати загальний рівень добробуту.

Головні національні економічні системи, які були розроблені в працях вітчизняних та зарубіжних вчених:

1. Ліберальна модель

Країни: США, Великобританія

Опис: основу цієї моделі складають принципи вільного ринку, приватної власності та мінімального втручання держави в економічні процеси. Економічний розвиток досягається через конкуренцію, інновації та підприємницьку діяльність.

2. Соціально–ринкова модель

Країни: Німеччина, скандинавські країни

Опис: ця модель об'єднує ринкову економіку з активною соціальною політикою. Держава відіграє роль регулятора, забезпечуючи соціальний захист, справедливий розподіл ресурсів і підтримку малозабезпечених верств населення.

3. Модель державного капіталізму

Країни: Китай, Сінгапур

Опис: у цій моделі держава активно втручається в економіку, часто контролюючи важливі галузі. Державні підприємства відіграють важливу роль у розвитку економіки, а також у забезпеченні стратегічних цілей країни.

4. Аграрно–індустріальна модель

Країни: Багато країн, що розвиваються

Опис: ця модель фокусується на розвитку аграрного сектора в поєднанні з промисловістю. Переходячи від аграрної до індустріальної економіки, багато країн спочатку хочуть зміцнити свій аграрний сектор.

5. Модель спільного розвитку

Країни: Східна Європа (експерименти в перехідних економіках)

Опис: у контексті трансформації з планової до ринкової економіки ця модель акцентує на важливості спільної роботи держави, приватного сектора і суспільства в цілому для досягнення стійкого розвитку.

Висновки

Змішана економічна модель стає все більш популярною, оскільки вона дає можливість країнам використовувати переваги обох систем. В таких економіках приватний сектор зможе процвітати, водночас держава забезпечує важливі соціальні послуги і регулює ринок для захисту суспільних інтересів. Це створення програм соціального забезпечення, регулювання цін на товари та послуги, а також утворення фондів для підтримки малих і середніх підприємств. Важливим напрямком у розвитку національних економічних систем є глобалізація, яка створює нові виклики та можливості. Країни повинні пристосовувати свої моделі в умовах глобального ринку, враховуючи міжнародну конкуренцію, інвестиції та технологічний прогрес. Це може призводити до трансформації національних економік, заважаючи досягненню стійкого розвитку та соціальної справедливості. Необхідно також зазначити, що зміни у політичних системах, екологічних вимогах та економічній політиці можуть суттєво впливати на вибір моделі розвитку. Успішні національні економічні системи повинні бути адаптивними та здатними реагувати на сучасні виклики, включаючи зміни клімату, демографічні зміни та технологічні інновації.

Список використаних джерел:

1. Важинський Ф. А., Ноджак Л. С., Колодійчук А. В. Оцінка ефективності управління системою збуту машинобудівних підприємств. Економіка промисловості. 2010. № 1. С. 119–122.

2. Гаврилко П.П., Колодійчук А.В., Каганець–Гаврилко Л.П., Гуштан Т.В., Крамченко Р.А. Конкурентні технології в міжнародній економіці: підручник. Львів: Вид–во ННВК «АТБ», 2023. 184 с.

3. Гаврилко П.П., Колодійчук А.В., Лазур С.П., Важинський Ф.А. Міжнародна економіка в таблицях, схемах, формулах, задачах і прикладах: навчальний посібник. Львів: Видавництво ННВК «АТБ», 2019. 258 с.

4. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Важинський Ф. А., Індус К. П. Міжнародні фінанси і фінансовий менеджмент в задачах та прикладах: навчальний посібник. Львів: Вид–во ННВК «АТБ», 2020. 161 с.

5. Гаврилко П. П., Лалакулич М.Ю., Колодійчук А. В. Основні фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. 2012. Вип. 22.4. С. 158–164.

6. Колодійчук А. В. Інноваційний розвиток промисловості: завдання управління при врахуванні умов недосконалої конкуренції: монографія. Львів: Ліга–Прес, 2015. 324 с.

7. Колодійчук А. В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. №5/1(132). С. 58–62.

8. Колодійчук А. В., Гуштан Т.В., Молнар О.С., Василиха Н.В., Чобаль Л.Ю. Міжнародні перевезення в міжнародній економіці: підручник. Львів: Вид–во ННВК «АТБ», 2021. 189 с.

9. Колодійчук А. В., Пісний В. М. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (13). С. 172–178.

10. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (9). С. 191–196.

References:

1. Vazhynskyy, F. A., Nodzhak, L. S., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Otsinka efektyvnosti upravlinnya systemoyu zbutu mashynobudivnykh pidpryyemstv [Assessment of the efficiency of management of the sales system of machine–building enterprises]. Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry, 1, 119–122. [in Ukrainian].

2. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Kahanets–Havrylko, L. P., Hushtan, T. V., & Kramchenko R. A.. (2023). Konkurentni tekhnolohiyi v mizhnarodniy ekonomitsi [Competitive technologies in the international economy]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

3. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Lazur, S. P., & Vazhynskyy, F. A. (2019). Mizhnarodna ekonomika v tablytsyakh, skhemakh, formulakh, zadachakh i prykladakh [International Economics in Tables, Schemes, Formulas, Problems and Examples]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

4. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Vazhynskyy, F. A., & Indus, K. P. (2020). Mizhnarodni finansy i finansovyy menedzhment v zadachakh ta prykladakh [International finance and financial management in problems and examples]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

5. Havrylko, P. P., Lalakulych, M. Yu., & Kolodiychuk, A. V. (2012). Osnovni factory vynyknennya kryzovykh yavyshch na promyslovykh pidpryyemstvakh [The main factors of emergence of crisis phenomena in industrial enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 22 (4) (pp. 158–164). [in Ukrainian].

6. Kolodiychuk, A. V. (2015). Innovatsiynyy rozvytok promyslovosti: zavdannya upravlinnya pry vrakhuvanni

umov nedoskonaloyi konkurentsiyi [Innovative development of industry: the tasks of management taking into account the conditions of imperfect competition]. Lviv: League Press. [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, A. V. (2012). Informatsiya yak faktor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky [Information as a factor of innovation development of the economy]. In Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Formation of market relations in Ukraine]: Vol. 5/1 (132) (pp. 58–62). [in Ukrainian].

8. Kolodiychuk, A. V., Hushtan, T. V., Molnar, O. S., Vasylykha, N. V., & Chobal, L. Yu. (2021). Mizhnarodni perevezennya v mizhnarodniy ekonomitsi [International transportation in the international economy]: Textbook. Lviv: ATB Publishing [in Ukrainian].

9. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Features of functioning of machine–building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (13) (pp. 172–178). [in Ukrainian].

10. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy, V. M., & Semchuk, Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (9) (pp. 191–196). [in Ukrainian].

Дані про автора

Молнар Олександр Сергійович,

к.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки, підприємництва та торгівлі, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e–mail: Kaf–et@uzhnu.edu.ua

Брензович Олександр Іванович,

викладач кафедри економіки, підприємництва та торгівлі, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e–mail: Kaf–et@uzhnu.edu.ua

Ілинич Іван Йосипович,

магістр, економічний факультет, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e–mail: Kaf–et@uzhnu.edu.ua

Data about the authors

Oleksandr Molnar,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economics, Entrepreneurship and Trade, Uzhgorod National University

e–mail: Kaf–et@uzhnu.edu.ua

Alexander Brenzovych,

Lecturer of the Department of Economics, Entrepreneurship and Trade, Uzhgorod National University

e–mail: Kaf–et@uzhnu.edu.ua

Ivan Ilynych,

Master, Faculty of Economics, Uzhgorod National University

e–mail: Kaf–et@uzhnu.edu.ua

UDC 336.143:338.24:004

https://doi.org/10.5281/zenodo.15038558

PUZYROVA P. V.

Key factors influencing the budget policy of Ukraine in the field of ensuring the economic security of the state in the context of digitalization and sustainable development

The subject of the research *is the theoretical aspects of the factors influencing the budget policy of Ukraine in the field of ensuring the economic security of the state in the context of digitalization and sustainable development.*

The aim of the research *is to identify the key factors influencing the budget policy of Ukraine in the field of ensuring the economic security of the state in the context of digitalization and sustainable development.*

Research methods. *The article uses general scientific research methods: method of analysis and synthesis, logical and cognitive, literary and descriptive, tabular and graphical, etc.*

Results of the investigation. *It is established that budgetary policy is one of the key instruments of state regulation of the economy aimed at ensuring macroeconomic stability, sustainable development and economic security of the State. It is determined that budgetary policy should promote stable*

© ПУЗИРЬОВА П. В., 2024

financing of priority sectors of the economy and create favorable conditions for innovative development to ensure the country's competitiveness in the long term. It is proved that in modern conditions, Ukraine's budget policy should be aimed at maintaining economic security by expanding the digital capabilities of public administration, increasing financial stability, optimizing budget processes and implementing the principles of sustainable development. The author proposes an integrated approach that will allow forming an effective model of economic management that will ensure sustainable growth, financial independence and social stability of the State. Four groups of key factors of influence on the budget policy of Ukraine are identified, which should be correlated with the challenges of digitalization and sustainable development: macroeconomic factors; digitalization factors; sustainable development factors; geopolitical and security factors.

Scope of the results. *Economic security, budget policy, financial system, national economy, public administration.*

Conclusions. *It has been proved that digitalization is an important factor for the modernization of Ukraine's economy, which provides the possibility of effective data collection and processing, which increases the transparency and accessibility of budget processes. It is determined that in the context of globalization and economic instability, an important component of budget policy is to ensure economic security through the diversification of funding sources. It is established that sustainable development is the basis of long–term economic strategies, including socio–economic stability, environmental safety and efficient use of resources. The factors of influence on the budget policy, which is focused on ensuring the economic security of the state, and which should integrate these factors, promoting sustainable development and social stability of the country, which involves not only the use of modern technologies to improve the financial system, but also the continuous improvement of state institutions and policies to adequately respond to the challenges arising in a dynamic global environment, are determined.*

Keywords: *macroeconomic factors; factors of digitalization; factors of sustainable development; geopolitical and security factors, budget policy, ensuring economic security, digitalization, sustainable development, macroeconomic stability.*

ПУЗИРЬОВА П. В.

Ключові чинники впливу на бюджетну політику України у сфері забезпечення економічної безпеки держави в умовах цифровізації та сталого розвитку

Предметом дослідження *є теоретичні аспекти чинників впливу на бюджетну політику України у сфері забезпечення економічної безпеки держави в умовах цифровізації та сталого розвитку.*

Метою дослідження *є визначення ключових чинників впливу на бюджетну політику України у сфері забезпечення економічної безпеки держави в умовах цифровізації та сталого розвитку.*

Методи дослідження. *В статті було використано загальнонаукові методи дослідження: метод аналізу та синтезу, логічно–пізнавальний, літературно–описовий, таблично–графічний та ін.*

Результати роботи. *Встановлено, що бюджетна політика є одним із ключових інструментів державного регулювання економіки, спрямований на забезпечення макроекономічної стабільності, сталого розвитку та економічної безпеки держави. Визначено, що бюджетна політика повинна сприяти стабільному фінансуванню пріоритетних галузей економіки та створенню сприятливих умов для інноваційного розвитку, щоб забезпечити конкурентоспроможність країни у довгостроковій перспективі. Доведено, що в сучасних умовах бюджетна політика України має бути спрямована на підтримку економічної безпеки через розширення цифрових можливостей державного управління, підвищення фінансової стійкості, оптимізацію бюджетних процесів та впровадження принципів сталого розвитку. Запропоновано комплексний підхід, що дозволить сформувати ефективну модель економічного управління, яка забезпечить стійке зростання, фінансову незалежність та соціальну стабільність держави. Визначено чотири групи ключових чинників впливу на бюджетну політику України, які повинні корелюватися з викликами цифровізації та сталого розвитку: макроекономічні чинники; чинники цифровізації; чинники сталого розвитку; геополітичні та безпекові чинники.*

Галузь застосування результатів. *Економічна безпека, бюджетна політика, фінансова система, національна економіка державне управління.*

Висновки. *Доведено, що цифровізація є важливим фактором для модернізації економіки України, яка забезпечує можливість ефективного збору та обробки даних, що підвищує прозорість і доступність бюджетних процесів. Визначено, що в умовах глобалізації та економічної нестабільності важливою складовою бюджетної політики є забезпечення економічної безпеки через диверсифікацію джерел фінансування. встановлено, що сталий розвиток є основою довгострокових економічних стратегій, що включають в себе соціально–економічну стабільність, екологічну безпеку та ефективне використання ресурсів. Визначено чинники впливу на бюджетну політику, яка орієнтована на забезпечення економічної безпеки держави, і яка повинна інтегрувати ці чинники, сприяючи сталому розвитку та соціальній стабільності країни, що передбачає не лише використання сучасних технологій для удосконалення фінансової системи, а й постійне вдосконалення державних інституцій та політики для адекватної реакції на виклики, що виникають у динамічному глобальному середовищі.*

Ключові слова: *макроекономічні чинники; чинники цифровізації; чинники сталого розвитку; геополітичні та безпекові чинники, бюджетна політика, забезпечення економічної безпеки, цифровізація, сталий розвиток, макроекономічна стабільність.*

Formulation of the problem. Budget policy is one of the key instruments of state regulation of the economy aimed at ensuring macroeconomic stability, sustainable development and economic security of the state. In the context of digitalization and global challenges affecting Ukraine's economic system, there is a need to adapt budget policy to the new realities that determine the effectiveness of public finance management. The main challenge is to find an optimal balance between fiscal discipline, social responsibility and support for economic growth in a rapidly transforming economic environment. One of the key threats to the economic security of the state is the high level of debt burden, significant budget deficit, and inefficient use of public financial resources. In the context of digitalization, the issue of increasing the transparency and efficiency of the budget process becomes especially relevant, which requires the introduction of modern technologies, digital tools and automated public finance management systems. Insufficient digital transformation of the budget sphere can become an obstacle to the operational monitoring of financial flows, forecasting of revenues and expenditures, and combating corruption schemes. Another important aspect is the need to take into account the principles of sustainable development in budget policy, which implies not only balanced financing of the social, economic and environmental spheres, but also ensuring the country's long–term financial stability. Currently, Ukraine's budget policy does not sufficiently take into account environmental challenges that could have a serious impact on the country's economic security in the future. Insufficient funding for energy efficiency programs, adaptation of the economy to climate change, and development of the green economy pose threats to the country's sustainable development. In addition, the growing digitalization of economic processes poses new challenges to cybersecurity and the protection of critical financial infrastructure. Risks of cyberattacks and leakage of personal and financial data can lead to financial losses and destabilization of the state's economic system. This raises the issue of strengthening financial and cybersecurity in the budget process, which requires additional resources and new approaches to public administration. Thus, the main problem is the need to modernize Ukraine's budget policy in line with the challenges of digitalization and sustainable development, which requires a comprehensive approach and includes improving the efficiency of budget management, reducing the debt burden, introducing digital technologies, strengthening cybersecurity, and integrating sustainable development principles into the public finance system. Addressing these issues is critical for ensuring the economic security of the state and its financial stability in the current global changes [1–6].

Analysis of research and publications on the problem. Topical issues related to the factors of influence on the country's budget policy in the field of ensuring the economic security of the state are in the circle of scientific interests of the following researchers: L. Lysiak, S. Kachula, D. Marynov, S. Svirko, T. Tarasova, V. Melnyk, O. Savastieieva, N. Pedchenko, I. Lytvynchuk, V. Malyshko, S. Dobroskok, A. Kolevatova, T. Vasylieva, O. Zakharkin, L. Zakharkina, T. Mosiichuk, L. Serhiienko, I. Onufri–

ienko, M. Zhuravel, I. Valuiskyi, O. Tarasova, V. Butenko, N. Bohomolova, D. Kozak, A. Syzov, O. Ostapenko, L. Milash, and others. The scientific heritage of these scholars is quite extensive, but the influence of factors in the context of digitalization and sustainable development is not fully described, which is the subject of our research.

Presenting main material. The current challenges faced by the national economy necessitate the adaptation of the financial system to the new realities of the globalized world. The budget policy of Ukraine plays a key role in ensuring the economic security of the state, especially in the context of digitalization and the transition to the principles of sustainable development. On the one hand, digitalization opens up new opportunities to increase the efficiency of budgetary resource management, improve financial control, minimize corruption risks, and increase the transparency of financial flows. On the other hand, the introduction of digital technologies creates additional threats, in particular in the areas of cybersecurity, personal data protection, and financial transactions. At the same time, sustainable development requires a rethinking of approaches to the formation and distribution of budgetary resources, as it is based on a balanced combination of economic, social and environmental aspects [4–8].

The economic security of the state is impossible without the rational use of natural resources, investment in energy efficiency, infrastructure modernization and support for socially vulnerable groups of the population. In this context, the budget policy should contribute not only to stable financing of priority sectors of the economy, but also to creating favorable conditions for innovative development, which will ensure the country's competitiveness in the long term. In the current environment, Ukraine's budget policy should be aimed at maintaining economic security by expanding the digital capabilities of public administration, increasing financial stability, optimizing budget processes, and implementing the principles of sustainable development. An integrated approach to these issues will help to form an effective model of economic management that will ensure sustainable growth, financial independence and social stability of the state. The factors influencing Ukraine's budget policy should be correlated with the challenges of digitalization and sustainable development. The state should develop digital infrastructure, strengthen cybersecurity, stimulate the green economy, and effectively use financial resources to ensure economic security (Fig. 1).

The main influencing factors are divided into four groups: macroeconomic factors; digitalisation factors; sustainable development factors; geopolitical and security factors.

Group 1. Macroeconomic factors.

1.1. Economic growth and structural changes. One of the most important indicators characterising the state of the economy is the dynamics of gross domestic product (GDP), which reflects the level of economic activity and determines the financial capacity of the state to implement budgetary policy. The structure of GDP also plays a crucial role, as an increase in the share of the innovation sector, digital technologies and high–tech production can ensure sustainable economic development and increase budget revenues. If the digital economy is actively developing, it helps to increase labour productivity, create new jobs and attract investment, which has a positive impact on the budget policy and economic security of the state. Another important factor is the level of inflation, unemployment and public debt. High inflation reduces the purchasing power of the population, increases government spending on social benefits, and can make it difficult to implement effective budget policy. At the same time, low inflation indicates economic stability and predictability of financial processes, which contributes to more efficient planning of budget revenues and expenditures. The unemployment rate also has a significant impact on fiscal policy: an increase in the number of unemployed people increases the burden on the state budget due to the need to finance social support, while a high employment rate contributes to an increase in tax revenues. In addition, the size of the public debt affects the budget's capacity, as large debt obligations require high debt service costs, which reduces funding for other strategically important areas, such as education, healthcare, and infrastructure projects. In the context of digitalisation, effective public financial management involves the use of modern technologies to monitor budget flows, which allows for more rapid adjustment of financial policy. On the other hand, a budget surplus, i.e. an excess of revenues over expenditures, indicates economic stability and opens up opportunities for investment in strategically important

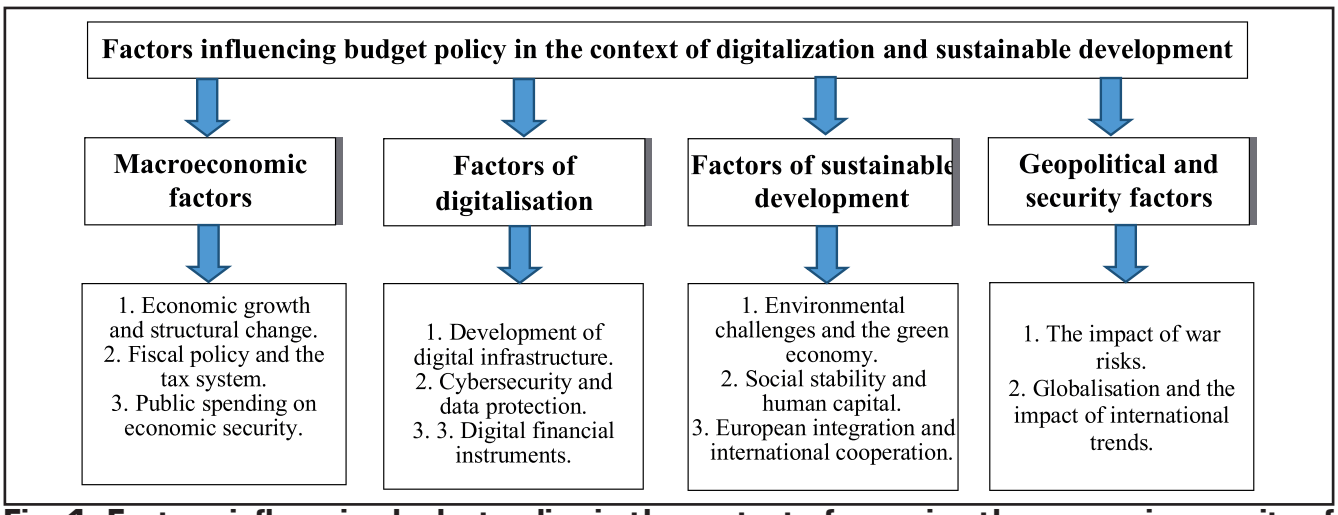

Fig. 1. Factors influencing budget policy in the context of ensuring the economic security of the state in the context of digitalisation and sustainable development

Source: compiled by the author on the basis of [9–14].

areas. It is important that Ukraine's fiscal policy is balanced and aimed at ensuring financial stability, developing the digital economy, and supporting innovation, which will form the basis for long-term economic growth and economic security [12–18].

1.2. Fiscal policy and tax system. One of the main areas of focus is the digitalisation of tax administration, which includes the introduction of electronic taxes, automated control and a tax revenue monitoring system. Thanks to digital technologies, the government can significantly improve the efficiency of tax collection, minimise tax evasion and reduce corruption risks. The rapidly developing digital economy in Ukraine is becoming a significant source of budget revenues. Tax revenues from digital platforms, e-commerce, the IT sector, and financial technologies create new opportunities for budget replenishment. The government is introducing taxation for international digital companies such as Google, Facebook, and Amazon that operate in the Ukrainian market but have not previously paid taxes. This brings additional revenues to the budget and makes competition between Ukrainian and international companies more equal. In addition, the mandatory declaration of income from digital assets such as cryptocurrencies contributes to the de-shadowing of the economy and the expansion of the tax base. Fiscal incentives for the IT sector and technology businesses aimed at supporting the innovation economy are worth mentioning. Ukraine already has a special tax regime called Diia. City, which offers reduced tax rates on the income of IT companies and gig contractors, which stimulates the development of digital technologies and attracts foreign investment. Tax incentives for research and development (R&D), reduced VAT rates for digital services and grant programmes for start-ups are also being introduced, which helps to create new jobs in the high-tech sector, increase the competitiveness of Ukrainian companies in the global market and create a digital economy focused on sustainable development [5–11].

1.3. Public spending on economic security. One of the most important areas of public spending is financing cybersecurity and digital infrastructure. With the development of digital technologies, the risk of cyberattacks on public and private entities is growing, which can lead to the leakage of confidential information, blocking of critical control systems, and significant financial losses. Another important aspect of economic security is investment in energy independence and green technologies. Ukraine is actively working to reduce its dependence on energy imports and transition to renewable energy sources as part of the global strategy for sustainable development. Government spending is focused on the development of wind, solar and hydropower, as well as on the modernisation of traditional energy facilities to improve their efficiency and environmental friendliness. One of the key objectives is to increase electricity production from alternative sources, as well as to support energy saving projects in industry and the housing and utilities sector. Significant funds are also allocated to diversify energy supplies, develop energy infrastructure, and integrate into the European energy

market, which helps reduce the risks of energy crises and ensure the stability of the economic system. Another important area of budgetary policy is spending on scientific and technological development, as innovations and high technologies play a crucial role in ensuring the country's competitiveness. Public investments are directed to support research and development, development of technology parks, start-ups and scientific institutions. Particular emphasis is placed on financing strategic industries such as information technology, biotechnology, robotics, artificial intelligence and space technology. Thus, the effective use of public finances in these areas contributes to strengthening Ukraine's economic security, increasing its resilience to internal and external threats, and creating preconditions for sustainable development in the face of global challenges [14–19].

Group 2. Factors of digitalisation.

2.1. Development of digital infrastructure. One of the most important aspects is the state digital transformation programmes aimed at creating a single digital space, implementing electronic document management, automating public services, and expanding e-governance. An important role in this is played by the development of Diia platforms and other state information systems that provide citizens and businesses with online access to administrative services. The integration of blockchain technologies into the financial system is another strategically important area of digitalisation. The use of blockchain in public administration helps to ensure maximum transparency of budget operations, prevent manipulation of finances, prevent corruption schemes and guarantee reliable accounting of state assets. Blockchain technology can be used to protect state registries, conduct automated financial transactions, maintain land cadastre, and monitor the execution of government contracts through smart contracts. In addition, the use of blockchain in the financial sector promotes the development of digital currencies and decentralised financial services, which can become an additional source of revenue for the state budget [4–9].

2.2. Cybersecurity and data protection. Modern information technologies, including artificial intelligence, ensure monitoring of financial flows, which allows the state to more effectively control budget expenditures and combat financial irregularities. The use of machine learning algorithms allows for the automatic analysis of large volumes of transactions, detection of suspicious transactions and prevention of corruption schemes. Intelligent systems are able to predict risks in public finance, which helps to respond to threats to economic security in a timely manner. The legal framework for digital security and personal data protection is also an important element of cybersecurity. Ukraine is gradually adapting its legislation to European standards, in particular the General Data Protection Regulation (GDPR). Laws governing the storage, processing and use of personal data help to reduce the risks of information leakage and unauthorised access to public financial systems. In addition, the introduction of legal provisions on liability for cyberattacks and financial fraud encourages the improvement of digital security. Improving the regulatory framework in this area is necessary to ensure the effective functioning of public finances in the context of digitalisation and globalisation of the economy [11–17].

2.3. Digital financial instruments. The development of digital banking, cryptocurrencies, and electronic payments is helping to expand access to financial services for households and businesses, and to increase the speed and transparency of financial transactions. The Ukrainian banking system is actively integrating digital services, such as mobile applications, online banking, and contactless payments, which significantly reduces the need for physical bank branches and paper documents. In addition, the introduction of a national digital currency (e-hryvnia) could become an effective mechanism for regulating cash circulation and controlling financial flows. At the same time, the popularity of cryptocurrencies and blockchain technologies requires updating the regulatory framework to ensure their legal use in Ukraine's financial system, which could become an additional source of budget revenues. Transaction control and the fight against the shadow economy are important areas for strengthening the economic security of the state. The introduction of automated systems for monitoring financial flows makes it possible to trace the origin of funds, which is especially important for combating money laundering and terrorist financing. The use of smart contracts in budget expenditures can significantly improve the efficiency of public finance management. Thus, digital financial instruments contribute to the modernisation of Ukraine's budget policy by ensuring

greater transparency of financial flows, improving control over budget expenditures, and contributing to the economic security of the state in the context of digitalization [10–16].

Group 3. Sustainable development factors.

3.1. Environmental challenges and green economy. One of the key instruments affecting financial regulation is environmental taxation, which is aimed at reducing the negative impact of companies on the environment. Ukraine imposes taxes on greenhouse gas emissions, environmental pollution and the use of natural resources, which encourages companies to implement more environmentally friendly technologies. State support through tax breaks and subsidies for environmentally friendly businesses is an important mechanism that allows companies to reduce operating costs for the implementation of innovative solutions, in particular in the field of alternative energy and CO2 emissions reduction. Special attention in budget policy is paid to financing renewable energy. In the context of the global energy transformation, Ukraine is expanding state support for solar, wind and hydropower projects. Budgetary funds are allocated to create preferential loan programmes for businesses investing in green energy, as well as to develop infrastructure to integrate renewable energy sources into the country's energy system. Another important area is financing energy efficiency programmes, including building insulation, modernisation of heating systems and incentives for companies to reduce consumption of traditional energy resources. The introduction of ESG principles (environment, social responsibility, governance) also has a significant impact on budget policy. Global financial institutions are increasingly focusing on ESG criteria when allocating funds for investment projects. The state policy in this area envisages the introduction of mechanisms to control the environmental impact of enterprises, encourage businesses to comply with corporate governance and social responsibility standards, and increase transparency in the use of budget funds for environmental projects [8–14].

3.2. Social stability and human capital. One of the most important areas is investment in digital education and retraining. The introduction of the latest technologies requires new skills and competences from employees, which prompts the state to expand training, retraining and professional development programmes. Budgetary funds are allocated to modernise the educational infrastructure, develop online courses, create digital platforms for distance learning, and encourage partnerships with technology companies that provide educational opportunities. In addition, it is important to increase the level of digital literacy among all categories of the population, which will help them adapt to the new labour market conditions and increase employment. Another important aspect is the reduction of social inequality through targeted budget programmes. Given the unequal access to economic opportunities, especially vulnerable categories of the population need support from the state, which involves expanding funding for social protection programmes, support for low-income families, subsidies for education, healthcare and housing. The digitalisation of social security is another important area of budget policy that increases its efficiency and ensures the accessibility of public services to citizens. The introduction of e-pensions, digital social benefits and automated platforms for applying for assistance reduces the bureaucratic burden, simplifies the interaction of citizens with government agencies and reduces budget expenditures on the administration of social programmes [3–9].

3.3. European integration and international cooperation. One of the most important aspects is the compliance of the budget policy with the criteria of the European Union. To this end, Ukraine should adapt its financial and budgetary mechanisms to the EU requirements, which includes increasing the transparency of public finances, ensuring effective control over expenditures, and implementing a medium-term budget planning system. Financial support from international financial organisations such as the International Monetary Fund (IMF), the World Bank, the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) and the European Investment Bank (EIB) plays a significant role in shaping budget policy. Particular attention should be paid to the development of public-private partnerships in the field of digital and environmental transformation. Ukraine's integration into the European economic area opens up new opportunities for attracting investment in infrastructure modernisation, the introduction of innovative technologies, and the development of environmentally friendly production. Public-private partnerships (PPPs) are an effective mechanism for implementing large-scale projects, particularly in the digital economy, energy, trans-

port, and urban infrastructure. The use of this tool allows the state to attract private sector funds to finance socially important projects while minimising budget expenditures. In particular, considerable attention is paid to the development of green energy, which is an important element of sustainable development and meets EU environmental standards. In addition, the digitalisation of public administration and the financial sector contributes to more efficient budget policy, simplified administrative procedures, and reduced corruption [1–7].

Group 4. Geopolitical and security factors.

4.1. Impact of military risks. Military risks have a direct impact on public expenditures, including the need to finance defence needs, economic recovery after military operations, and changes in foreign economic policy, in particular due to sanctions. Defence and military technology expenditures – state security is one of the main priorities of budget policy, and this requires significant funding for defence expenditures. Expenditures on the armed forces, military equipment, the latest military technologies, modernisation of arsenals and infrastructure are critical for ensuring defence capability. In times of active military conflicts or the threat of military action, the state is forced to increase budget expenditures for the purchase of weapons, equipment, ammunition, and the maintenance of military forces. An important element is also investment in the development of high defence technologies, such as unmanned aerial vehicles, cyber defence, and missile defence shield systems, which are essential for the effective defence of the country. Financing post–war economic stabilisation – After a war or active hostilities, the reconstruction of a country requires significant financial resources to rebuild infrastructure, housing, economic facilities and ensure stability in all areas of life. The costs of reconstruction and economic recovery can be enormous, so the state budget should be designed to cover these needs. Development of sanctions policy towards aggressive states – military risks also affect the state's foreign economic policy, in particular in the form of sanctions policy. In response to aggression by other countries, Ukraine may impose or be subject to sanctions by the international community. Such sanctions may have a significant impact on the economy, requiring adjustments to budgetary policy and financing of necessary measures to mitigate the negative impact of sanctions on the economy. Sanctions may limit access to financial resources, technologies and markets, which in turn will require additional investments in the development of national production, search for alternative sources of supply and strengthening cooperation with other countries. At the same time, the development of a sanctions policy requires significant efforts in the diplomatic and economic spheres, and may also be accompanied by financial costs to ensure the stability of the domestic market and financial system [12–18].

4.2. Globalisation and the impact of international trends. One of the main global trends is the rapid growth of the digital economy, which is actively integrating into all areas of business, government and society. Digitalisation helps to reduce costs, improve access to resources and new markets, and increase the efficiency of public administration. Globally, technologies based on big data, artificial intelligence, blockchain, the Internet of Things (IoT) and automation are actively developing. For Ukraine, integration into the digital economy requires serious investments in infrastructure modernisation, human capital development, and the adaptation of national standards and regulations to international norms. Technologies, such as digital platforms, can help develop small and medium–sized enterprises, improve access to finance, and increase the country's competitiveness in international markets. At the same time, there is a need to create a secure digital environment to protect information, which is critical to economic security. Ukraine's integration into international digital markets is becoming an important strategic step to ensure sustainable economic development. International digital markets are characterised by high competition and great opportunities for businesses operating in the field of information technology, online services, e–commerce, financial technologies, etc. It is important for Ukraine to adapt its economy to the requirements of these markets, ensuring integration at the level of digital standards that meet the requirements of the European Union and other international organisations. Digital budget regulation is actively developing at the international level, and countries that implement effective digital tools for public finance management significantly increase their economic security and transparency. These tools include e–government platforms, automated budget management systems, the use of

digital signatures and smart contracts, and blockchain technologies to ensure the transparency and reliability of financial transactions. The experience of developed countries also shows the importance of continuously improving digital infrastructure, including through cybersecurity, which is the basis for effective and secure digital public finance management. Ukraine should actively implement these technologies and standards to ensure more efficient use of budget resources and increase public confidence in public finances [4–11].

Conclusions

As a result, we can draw the following conclusions. Firstly, digitalisation is an important factor for the modernisation of Ukraine's economy, enabling efficient data collection and processing, which increases the transparency and accessibility of budget processes. The introduction of new technologies in public finance helps to reduce corruption, improve the management of public resources, and increase the efficiency of budget spending. Digital tools also contribute to more accurate forecasting of economic indicators, which allows the state to respond in a timely manner to changes in the economic situation. Second, in the context of globalisation and economic instability, an important component of budget policy is to ensure economic security through diversification of funding sources. Expanding cooperation with international financial institutions and investors and introducing innovative financial instruments helps to reduce external and internal risks to the economy. Third, sustainable development is the basis of long-term economic strategies that include socio-economic stability, environmental safety and efficient use of resources. Budget policy should focus on integrating sustainable development principles into the planning and allocation of budget funds. An important aspect is the financing of projects that promote energy efficiency, conservation of natural resources and development of infrastructure that meets the requirements of modern times. Fourth, to ensure economic security in the context of digitalisation, it is necessary to strengthen cybersecurity and personal data protection, as digital technologies pose new risks associated with cyber threats and abuse. At the same time, it is important to adapt budgetary policy to new economic realities, such as digital currencies, cryptocurrencies, and new forms of business emerging in the digital economy. Overall, an effective fiscal policy aimed at ensuring the economic security of the state should integrate these factors, contributing to the sustainable development and social stability of the country, which implies not only the use of modern technologies to improve the financial system, but also the continuous improvement of state institutions and policies to adequately respond to the challenges arising in a dynamic global environment.

References:

1. Bohomolova, N. I. (2011). Efektyvnist biudzhetnoi polityky v systemi finansovoi bezpeky derzhavy [Efficiency of budgetary policy in the system of financial security of the state]. Efektyvna ekonomika = Effective Economy, No. 11, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_11_3 [in Ukraine].

2. Butenko, V. V. (2017). Rol biudzhetnoi polityky v systemi zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukrainy [The role of budgetary policy in the system of ensuring the financial security of Ukraine]. Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen = Bulletin of Socio-Economic Research, № 1, P. 170–179 [in Ukraine].

3. Kolevatova, A. V. (2019). Biudzhetna polityka ta yii vplyv na finansovu bezpeku derzhavy [Budget policy and its impact on the financial security of the state]. Biznes-navihator = Business Navigator, Issue 2, P. 113–118 [in Ukraine].

4. Lysiak, L. V., Kachula, S. V. (2023). Biudzhetna polityka pidtrymky finansovoi bezpeky ta stiikosti finansiv domohospodarstv rehioniv Ukrainy [Budgetary policy to support financial security and sustainability of household finances in the regions of Ukraine]. Efektyvna ekonomika = Effective Economy, No. 7, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_7_6. [in Ukraine].

5. Lysiak, L. V., Zhuravel, M. O. (2018). Biudzhetna polityka yak instrument zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukrainy [Budget policy as a tool for ensuring the financial security of Ukraine]. Modern economics = Modern economics, 9, P. 53–59 [in Ukraine].

6. Malyshko, V. V., Dobroskok, S. S. (2019). Rozvytok finansovoi polityky ta zmitsnennia biudzhetnoi bezpeky Ukrainy [Development of financial policy and strengthening of budgetary security of Ukraine]. Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi = Problems of a systematic approach in the economy, Issue 3(2), P. 148–154 [in Ukraine].

7. Marynov, D. M. (2023). Finansova polityka ta yii vplyv na zmitsnennia biudzhetnoi bezpeky Ukrainy [Financial policy and its impact on strengthening the budgetary security of Ukraine]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia :

Ekonomika i upravlinnia = Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Economics and management, Vol. 34(73), No. 1, P. 74–78 [in Ukraine].

8. Melnyk, V. M., Savastieieva, O. M. (2020). Biudzhetna polityka v systemi finansovoi bezpeky derzhavy [Budget policy in the system of financial security of the state]. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu = Scientific bulletin of the national academy of statistics, accounting and audit, № 1–2, P. 73–80 [in Ukraine].

9. Milash, L. M. (2012). Ekonomichna bezpeka derzhavy v konteksti biudzhetnoi polityky ta mekhanizmiv finansovoho kontroliu [Economic security of the state in the context of budget policy and mechanisms of financial control]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia = Theory and practice of public administration, Issue 3, P. 261–268 [in Ukraine].

10. Mosiichuk, T. K. (2015). Biudzhetna polityka yak instrument aktyvizatsii innovatsiinoho rozvytku ta zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky krainy [Budget policy as a tool for enhancing innovative development and strengthening the economic security of the country]. Vcheni zapysky universytetu «KROK». Seriia : Ekonomika = Scientific Notes of the University «KROK». Series: Economics, Issue 40, P. 51–62 [in Ukraine].

11. Pedchenko, N. S., Lytvynchuk, I. V. (2019). Biudzhetnyi kontrol yak kryterii efektyvnosti biudzhetnoi polityky v zabezpechenni ekonomichnoi bezpeky krainy [Budget control as a criterion for the effectiveness of budget policy in ensuring the economic security of the country]. Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriia : Ekonomichni nauky = Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences, 2, P. 22–31 [in Ukraine].

12. Serhiienko, L. K., Kozak, D. A. (2014). Vplyv biudzhetnoi polityky Ukrainy na ekonomichnu bezpeku derzhavy [Influence of the budgetary policy of Ukraine on the economic security of the state]. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo = Foreign trade: economy, finance, law, № 4, P. 116–123 [in Ukraine].

13. Serhiienko, L. K., Onufriienko, I. I. (2018). Biudzhetna bezpeka yak skladnyk biudzhetnoi polityky derzhavy [Budget security as a component of the state budget policy]. Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia = Scientific view: economics and management, № 2, P. 169–175 [in Ukraine].

14. Svirko, S. V., Tarasova, T. O. (2021). Derzhavna polityka yak instrument derzhavnoho upravlinnia v sferi biudzhetnoi bezpeky [State policy as an instrument of public administration in the field of budget security]. Visnyk KhNAU. Seriia : Ekonomichni nauky = Bulletin of KhNAU. Series: Economic Sciences, № 2(1), P. 49–64 [in Ukraine].

15. Syzov, A., Ostapenko, O. (2012). Biudzhetna polityka ta yii vplyv na finansovu bezpeku derzhavy [Budget policy and its impact on the financial security of the state]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo–spetsialni nauky = Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Military specialised sciences, Issue 29, P. 47–50 [in Ukraine].

16. Tarasova, O. V. (2018). Finansova polityka i biudzhetna bezpeka Ukrainy [Financial policy and budget security of Ukraine]. Ekonomika kharchovoi promyslovosti = Food industry economics, Vol. 10, Issue 1, P. 76–80 [in Ukraine].

17. Tkachenko, V., Tkachenko, I., Puzyrova, P., Klochko, A. (2019). Organizational and economic mechanism of a business security as a guarantee of its sustainable development. Virtual Economics, Vol. 2, No. 4, P. 71–85 [in English].

18. Valuiskyi, I. A. (2018). Udoskonalennia kontseptualnykh zasad polityky zabezpechennia biudzhetnoi bezpeky Ukrainy u kryzovykh umovakh [Improving the conceptual framework of the policy of ensuring the budgetary security of Ukraine in crisis conditions]. Biznes Inform = Business Inform, 3, P. 323–328 [in Ukraine].

19. Vasylieva, T., Zakharkin, O., Zakharkina, L. (2018). Napriamy transformatsii biudzhetnoi polityky v kontekstі zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukrainy [Directions of transformation of budget policy in the context of ensuring the financial security of Ukraine]. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia = Problems and prospects of economy and management, 2, P. 7–12 [in Ukraine].

Data about the author

Polina Puzyrova,

Associate Professor of the Department of Smart Economics Kyiv National University of Technologies and Design, Doctor of Science in Economics, Professor

e–mail: puzyrova@ukr.net

Дані про автора

Пузирьова Поліна Володимирівна,

доцент кафедри смарт–економіки, Київський національний університет технологій та дизайну, д.е.н., професор

e–mail: puzyrova@ukr.net

УДК 339.9:338.5:334 *https://doi.org/10.5281/zenodo.15038581*

КОРОВЧЕНКО В. В.

Економічні заходи держави щодо підтримки підприємництва в умовах пандемії

Предметом дослідження *є теоретико–практичні засади економічних заходів держави щодо підтримки підприємництва в умовах пандемії.*

Метою дослідження *є визначення основних економічних заходів держави у підтримці підприємництва в умовах пандемії.*

Методи дослідження. *При дослідженні основними методами слугували: метод аналізу та синтезу, емпіричний метод, літературно–описовий, індукції та дедукції, графічний, класифікації та групування та ін.*

Результати роботи. *Встановлено, що в умовах пандемії економічні заходи держави щодо підтримки підприємництва стали ключовим інструментом збереження стабільності економіки та запобігання масовим банкрутствам. Глобальна криза, спричинена COVID–19, значно вплинула на всі сектори економіки, а особливо на малий та середній бізнес, який виявився найбільш вразливим. Для пом'якшення наслідків пандемії уряд України розробив цілісні програми, спрямовані на фінансову, податкову, адміністративну та соціальну підтримку підприємців. Визначено роль фінансових інструментів, таких як пільгові кредити, прямі дотації, кредитні канікули та гранти, які допомогли бізнесу уникнути дефіциту оборотних коштів, зберегти робочі місця та продовжити діяльність у складних умовах. Визначено, що податкові стимули, зокрема звільнення від сплати деяких податків, відтермінування податкових зобов'язань і скасування штрафів, стали ефективним засобом зниження навантаження на підприємців, дозволивши їм перенаправити ресурси на забезпечення основних потреб бізнесу. Програми зі збереження робочих місць, включаючи державну компенсацію частини заробітної плати працівників, дозволили уникнути масового безробіття та підтримати купівельну спроможність населення. Встановлено, що держава значно спростила регуляторні вимоги та зменшила адміністративний тиск, що сприяло більшій гнучкості підприємств у період кризи. Доведено, що особливу увагу було приділено підтримці окремих секторів економіки, таких як туризм, транспорт, аграрний сектор та медична галузь, які зазнали найбільших втрат.*

Галузь застосування результатів. *Державне управління, національна економіка, управління підприємствами, державна підтримка, цифрова економіка, малий та середній бізнес, державне регулювання.*

Висновки. *Встановлено, що економічні заходи держави щодо підтримки підприємництва в умовах пандемії є надзвичайно актуальними, оскільки криза, викликана поширенням COVID–19, призвела до значних викликів для бізнесу та економіки загалом. Визначено, що пандемія спричинила різке скорочення ділової активності, зниження доходів підприємств, масового вивільнення працівників і навіть закриття багатьох компаній, особливо малого та середнього бізнесу. Доведено, що у такій ситуації підприємництво потребує не лише фінансової, але й регуляторної та організаційної підтримки для того, щоб адаптуватися до нових реалій і вижити. Запропоновано комплексність і багатовекторність економічних заходів держави, які дозволять мінімізувати негативні наслідки пандемії для бізнесу, зберегти економічну стабільність та створити основу для подальшого відновлення. Досвід пандемії показав, що лише швидка реакція, прозорість і ефективність у прийнятті рішень дозволяють забезпечити стійкість економіки в кризових умовах.*

Ключові слова: *малий та середній бізнес, державна підтримка підприємництва, пандемія, економічні заходи держави, стабільність економіки.*

KOROVCHENKO V. V.

The economic measures of the government to support entrepreneurship in a pandemic

The subject of the research *is the theoretical and practical foundations of the state's economic measures to support entrepreneurship in a pandemic.*

© КОРОВЧЕНКО В. В., 2024

The aim of the research *is to identify the main economic measures of the state to support entrepreneurship in a pandemic.*

Research methods. *The main methods used in the study were: method of analysis and synthesis, empirical method, literary and descriptive, induction and deduction, graphic, classification and grouping, etc.*

Results of the investigation. *It has been established that in the context of the pandemic, the state's economic measures to support entrepreneurship have become a key tool for maintaining economic stability and preventing mass bankruptcies. The global crisis caused by COVID–19 has had a significant impact on all sectors of the economy, especially on small and medium–sized businesses, which have proved to be the most vulnerable. To mitigate the effects of the pandemic, the Ukrainian government has developed comprehensive programmes aimed at financial, tax, administrative and social support for entrepreneurs. The role of financial instruments, such as soft loans, direct subsidies, loan repayment holidays and grants, has been identified as helping businesses avoid working capital shortages, save jobs and continue operations in difficult conditions. Tax incentives, such as tax exemptions, tax deferral and penalty waivers, have been found to be an effective means of reducing the burden on entrepreneurs, allowing them to redirect resources to meet their basic business needs. Job preservation programmes, including state compensation of part of employees' salaries, helped to avoid mass unemployment and maintain the purchasing power of the population. It is established that the state has significantly simplified regulatory requirements and reduced administrative pressure, which contributed to greater flexibility of enterprises during the crisis. It is proved that special attention was paid to supporting certain sectors of the economy, such as tourism, transport, agriculture and healthcare, which suffered the greatest losses.*

Scope of the results. *Public administration, national economy, enterprise management, state support, digital economy, small and medium–sized business, state regulation.*

Conclusions. *It is established that the state's economic measures to support entrepreneurship in a pandemic are extremely relevant, as the crisis caused by the spread of COVID–19 has led to significant challenges for business and the economy as a whole. It is determined that the pandemic has led to a sharp decline in business activity, a decline in corporate income, massive layoffs and even the closure of many companies, especially small and medium–sized businesses. It is proved that in such a situation, entrepreneurship needs not only financial, but also regulatory and organisational support in order to adapt to new realities and survive. The author proposes the complexity and multi–vector nature of the State's economic measures that will minimise the negative effects of the pandemic on business, maintain economic stability and create a basis for further recovery. The experience of the pandemic has shown that only a quick response, transparency and efficiency in decision–making can ensure the sustainability of the economy in a crisis.*

Keywords: *small and medium–sized businesses, state support for entrepreneurship, pandemic, government economic measures, economic stability.*

Постановка проблеми. Економічні заходи держави щодо підтримки підприємництва в умовах пандемії є надзвичайно актуальними, оскільки криза, викликана поширенням COVID–19, призвела до значних викликів для бізнесу та економіки загалом. Пандемія спричинила різке скорочення ділової активності, зниження доходів підприємств, масового вивільнення працівників і навіть закриття багатьох компаній, особливо малого та середнього бізнесу. У такій ситуації підприємництво потребує не лише фінансової, але й регуляторної та організаційної підтримки для того, щоб адаптуватися до нових реалій і вижити.

Актуальність економічних заходів також обумовлена необхідністю створення умов для швидкого відновлення економіки в постпандемійний період. Підтримка підприємництва не лише допоможе мінімізувати збитки, але й закладає основу для сталого розвитку у довгостроковій перспективі. Вчасне реагування держави на кризу сприяє зміцненню довіри до урядових інституцій, що є важливим фактором для подолання економічних наслідків пандемії.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. У науковій літературі представлено низку досліджень, присвячених економічним заходам державної підтримки підприємництва в умовах

пандемії COVID–19. Серед основних дослідників цієї проблематики варто наголосити на дослідженнях: Б. Баньої, Т. Дьордьне М. Надь та З. Мадяр [2], які дослідили, як пандемія COVID–19 вплинула на бізнес–стратегії компаній у регіоні. Автори проаналізували адаптацію підприємств до нових умов, а також оцінили ефективність державних заходів підтримки. Їх дослідження базується на анкетуванні місцевих підприємств і надає цінні висновки щодо стратегій виживання та адаптації в умовах кризи.

Вчені А. Стріжкова та М. Забашта [18] проаналізували економічні проблеми, з якими зіткнулася Україна під час пандемії. Вони дослідили заходи державного регулювання, що спрямовані на підтримку підприємців під час карантинних обмежень, та зробили висновки щодо їх ефективності. Особливу увагу автори приділили ролі електронної комерції та інноваційній діяльності як засобам адаптації бізнесу до нових умов. З. Пічкурова [16] дослідила методи та інструменти державної підтримки малих та середніх підприємств, що використовуються у світовій практиці під час пандемії. Вона узагальнила досвід підтримки малих та середніх підприємств через гарантування позик, надання прямої фінансової допомоги, грантів та субсидій, збереження рівня зайнятості, підтримку самозайнятих осіб, а також надання відстрочок щодо сплати податків, соціальних виплат, погашення боргів, орендних та комунальних платежів. Авторка наголосила на відмінності у кількісних параметрах та механізмах реалізації окремих заходів державної підтримки малих та середніх підприємств в різних країнах залежно від особливостей їх економічного розвитку та національної економічної політики. М. Устименко [19] дослідила шляхи підвищення ефективності державної підтримки малих та середніх підприємств в Україні через впровадження інноваційно–інвестиційних заходів. Авторка проаналізувала ключові проблеми, з якими стикаються малий та середній бізнес та запропонувала впровадження інноваційних кластерів для посилення співпраці між бізнесом, науковими установами та державними органами, а також підкреслила важливість цифровізації бізнесу та залучення приватних інвестицій через механізми державно–приватного партнерства. Т. Мельник [12] дослідила заходи, впроваджені урядом для підтримки підприємництва в умовах воєнного стану. Вона проаналізувала зміни в податковому законодавстві, програми релокації бізнесу та підкреслила важливість удосконалення інформаційної та консультативної підтримки для стимулювання розвитку бізнесу. О. Носков [15] дослідив теоретичні аспекти та практику державного регулювання малим та середнім бізнесом під час кризових ситуацій. Автор розглядає особливості розвитку малого та середнього підприємства в Україні в умовах пандемії та воєнного стану, узагальнює практику державного регулювання, характеризує основні інструменти та механізми підтримки, а також виокремлює проблеми, які потребують вирішення в майбутньому.

Науковиці М. Лемешко та О. Лактіонова [10] проаналізували та дослідили проблему підтримки бізнесу з точки зору концепції екосистем, де вони описали заходи підтримки бізнесу, впроваджені в Україні після початку пандемії, та порівняли їх із заходами в окремих країнах ЄС, таких як Болгарія, Румунія та Угорщина. Авторки визначили спільні та відмінні риси підтримки та запропонували заходи для посилення діючих механізмів підтримки бізнесу в Україні, базуючись на досвіді країн ЄС. Внесок авторів та проведені дослідження є вагомими та описують вплив пандемії на підприємницьку діяльність, проте не досить повною мірою описані економічні заходи держави щодо підтримки підприємництва в умовах пандемії, що і стало метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання є ключовим чинником стабілізації економічної ситуації, оскільки в умовах кризи ринок самостійно не здатний компенсувати втрати чи забезпечити необхідні умови для відновлення бізнесу. Підприємництво, як основа економіки, виконує критично важливі функції: створення робочих місць, забезпечення податкових надходжень до бюджету, інноваційний розвиток та стимулювання внутрішнього попиту. Без своєчасної підтримки з боку держави ці функції можуть бути значно ослаблені, що створює загрозу для економічної та соціальної стабільності. Запровадження таких заходів, як пільгове кредитування, прямі дотації, податкові стимули, мораторій на перевірки та компенсація витрат на оплату праці, допомагає знизити фінансовий тиск на підприємства, дозволяє їм зберегти робочі місця та уникнути банкрутств. Додатково, розвиток діджиталізації бізнесу та участь у міжнародних

програмах створюють можливості для адаптації до нових економічних умов та посилення конкурентоспроможності [1–6; 13–16].

Економічні заходи держави щодо підтримки підприємництва в умовах пандемії спрямовані на пом'якшення наслідків кризи, викликаної пандемією, та забезпечення стабільності економіки. До основних економічних заходів держави щодо підтримки підприємництва в умовах пандемії віднесено: фінансову підтримку малого та середнього бізнесу (МСБ); податкові стимули; програми збереження робочих місць; спрощення регуляторних вимог; цільову допомогу для окремих секторів економіки; діджиталізацію бізнесу; соціальну підтримку підприємців; інформаційну підтримку та міжнародну допомогу. Розглянемо це елементи детально.

1. Фінансова підтримка МСБ є однією з ключових складових державної стратегії з мінімізації економічних наслідків пандемії (рис. 1). Основною метою цих заходів є забезпечення безперебійного функціонування підприємств, підтримка їхньої ліквідності, а також стимулювання розвитку нових бізнес–ініціатив навіть у складних умовах. Одним із важливих елементів такої підтримки є надання прямих дотацій та грантів. Держава виділяє фінансову допомогу, яка може бути використана на покриття базових витрат підприємств, таких як орендна плата, виплата заробітної плати працівникам, закупівля матеріалів, необхідних для виробничого процесу, або забезпечення функціонування основних процесів компанії, що допомагає підприємствам уникнути банкрутства та зберегти свою діяльність навіть за умов зниження доходів. Програма «Доступні кредити 5–7–9%» передбачає надання позик за зниженими процентними ставками, що допомагає підприємцям отримати необхідні фінансові ресурси на вигідних умовах. Такі кредити можуть бути спрямовані на розвиток бізнесу, поповнення обігових коштів, модернізацію виробничих процесів або адаптацію до нових реалій ринку, що дає можливість підприємцям залучати фінансування, навіть якщо їхні прибутки тимчасово знизилися через пандемію [8; 9;14; 17].

Додатково, держава пропонує кредитні канікули – механізм, який дозволяє підприємствам відтермінувати виплати за існуючими кредитами на певний період, що особливо важливо для бізнесу, який відчуває значне фінансове навантаження та не має можливості виконувати свої боргові зобов'язання. Відтермінування виплат надає підприємцям необхідний час для стабілізації фінансового стану та пошуку нових джерел доходу. Окремо слід виділити фінансування стартапів, яке спрямоване на підтримку нових бізнес–ініціатив. У рамках таких програм створюються спеціальні державні або змішані фонди, які забезпечують фінансову допомогу для запуску інноваційних

Рисунок 1. Фінансова підтримка як ключовий елемент державної стратегії з мінімізації економічних наслідків пандемії.

Джерело: сформовано автором на основі [8–17].

ідей, що дозволяє стимулювати підприємницьку активність і створювати нові робочі місця навіть в умовах економічної нестабільності. Такі заходи сприяють розвитку підприємництва, залученню інвестицій у нові галузі та адаптації економіки до сучасних викликів.

2. Податкові стимули, запроваджені державою в умовах пандемії, спрямовані на зменшення фінансового навантаження на підприємців і створення сприятливих умов для їхньої діяльності в кризовий період (рис. 2).

Одним із ключових заходів є зниження податкового навантаження, яке передбачає скорочення або тимчасове скасування певних податків. Наприклад, фізичні особи–підприємці отримали можливість сплачувати менші податки або бути звільненими від єдиного податку протягом певного періоду, що дозволило зберегти обігові кошти, які підприємці спрямували на забезпечення своєї діяльності. Додатково, було впроваджено відтермінування сплати податків, що дозволило підприємцям сплачувати податкові зобов'язання із затримкою, без штрафів і пені. Такий захід особливо важливий для тих підприємств, які зазнали значних втрат доходів або тимчасово припинили діяльність через карантинні обмеження.

Крім того, значною підтримкою для підприємців стало надання пільг на сплату єдиного соціального внеску (ЄСВ). Держава звільнила підприємців від сплати ЄСВ на певний період, що значно зменшило їхні фінансові витрати. Такий захід мав особливе значення для фізичних осіб–підприємців, які працювали у сфері послуг, торгівлі та інших галузях, що найбільше постраждали від карантину. Усі ці податкові стимули були спрямовані на те, щоб підприємці могли продовжувати свою діяльність, зберігати робочі місця та підтримувати економіку країни в складний період пандемії.

3. Програми збереження робочих місць є важливим напрямком державної політики в умовах пандемії, спрямованим на підтримку підприємств і зменшення рівня безробіття (рис. 3).

Одним із ключових заходів є державна компенсація заробітних плат, яка передбачає виплати частини заробітної плати працівникам, зайнятим на підприємствах, що постраждали від пандемії. Це, у свою чергу, дозволяє роботодавцям зменшити свої фінансові навантаження та утримати працівників навіть у період зниження доходів або скорочення діяльності. Зазвичай така компенсація має фіксовану суму, що залежить від мінімальної зарплати в країні або від відсотка заробітної плати працівника. Іншим механізмом є програми «часткового безробіття», які передбачають компенсацію роботодавцям витрат на оплату праці працівників, які працюють неповний робочий день через скорочення обсягів виробництва, що особливо корисно для підпри-

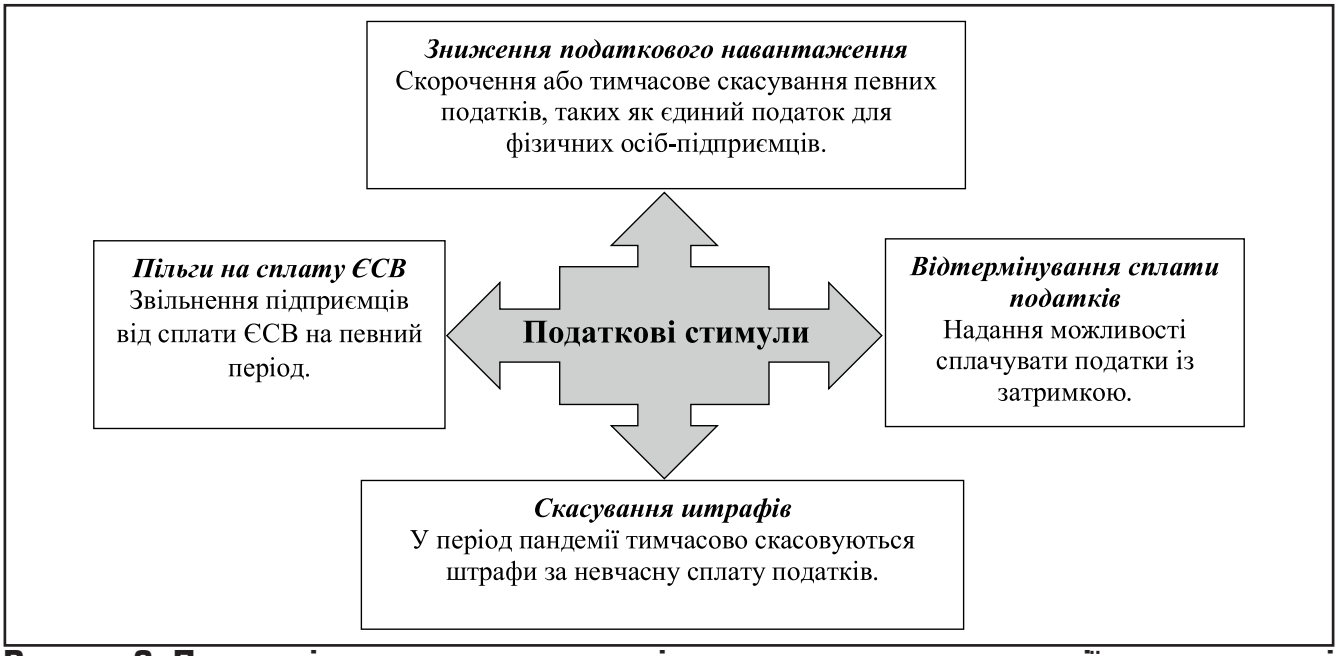

Рисунок 2. Податкові стимули, запроваджені державою в умовах пандемії, що спрямовані на зменшення фінансового навантаження на підприємців

Джерело: сформовано автором на основі [11; 18; 19; 20].

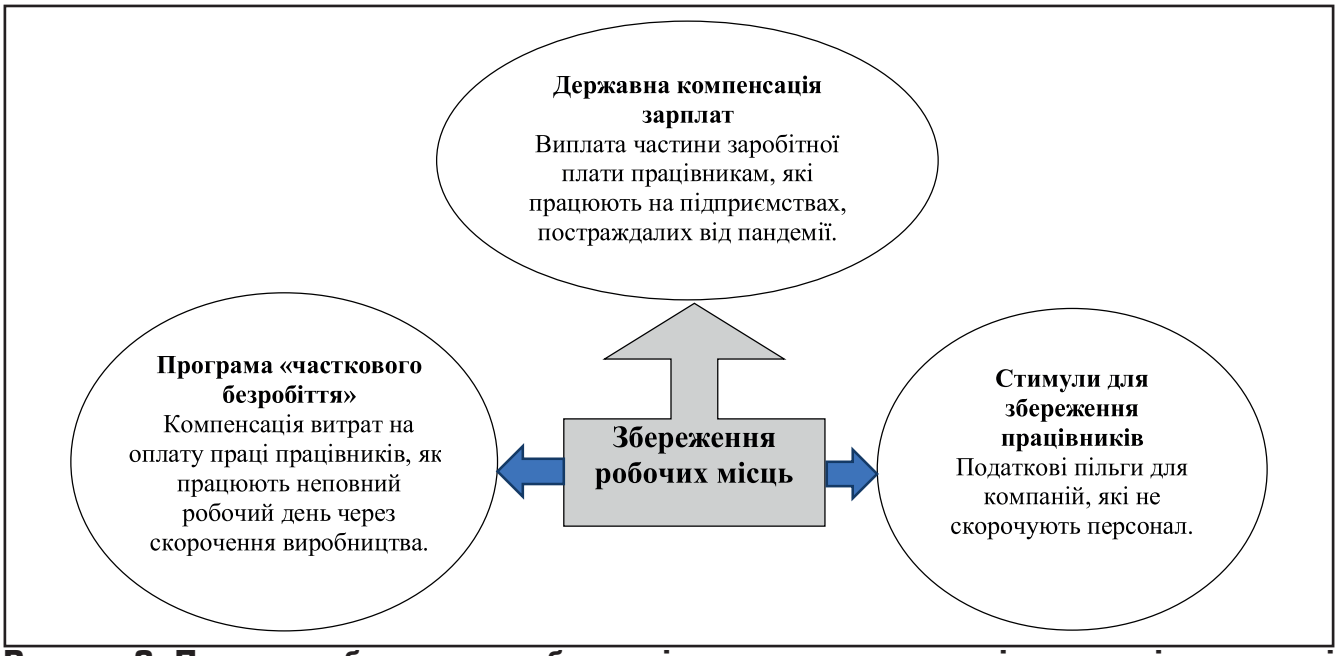

Рисунок 3. Програми збереження робочих місць спрямованим на підтримку підприємств і зменшення рівня безробіття

Джерело: сформовано автором на основі [3; 4; 5; 6; 10; 15].

ємств, які не можуть повністю припинити роботу, але змушені знизити навантаження на персонал. Виплати у межах таких програм допомагають зберегти зайнятість і мінімізувати втрати доходів для працівників.

Також держава пропонує стимули для збереження працівників, які полягають у наданні податкових пільг компаніям, що не скорочують персонал навіть у складних економічних умовах, що заохочує роботодавців утримувати робочі місця, а не звільняти працівників під час фінансових труднощів.

4. Спрощення регуляторних вимог у період пандемії стало одним із ключових заходів держави, спрямованих на підтримку підприємництва та забезпечення безперебійної діяльності бізнесу (рис. 4).

По–перше, було зменшено адміністративне навантаження на підприємців шляхом спрощення процесів ліцензування та сертифікації товарів і послуг, що дозволило бізнесу швидше отримувати необхідні дозвільні документи, скоротити витрати часу та ресурсів на бюрократичні процедури, що в умовах пандемії стало вирішальним фактором для збереження економічної активності. Крім того, було запроваджено мораторій на проведення перевірок, що означало тимчасову заборону на податкові, екологічні, санітарні та інші види інспекцій підприємств, що дозволило підприємцям зосередитися на адаптації до нових умов роботи, не відволікаючись на додаткові контрольні заходи. Такий підхід допоміг зменшити фінансовий і психологічний тиск на бізнес, особливо на малі та середні підприємства, які найбільше постраждали від кризи.

Окремо слід виділити спрощення митних процедур, яке передбачало полегшення умов для імпорту та експорту продукції. Особлива увага приділялася товарам, необхідним для боротьби з пандемією, зокрема медичному обладнанню, лікарським засобам та засобам індивідуального захисту. Дані заходи включали скорочення часу митного оформлення, зниження кількості необхідних документів, а також створення «зелених коридорів» для критично важливих вантажів. Усе це сприяло оперативному забезпеченню внутрішнього ринку необхідними товарами та підтримувало безперервність логістичних ланцюгів. Таким чином, спрощення регуляторних вимог стало важливим елементом державної підтримки підприємництва, дозволивши бізнесу швидше адаптуватися до кризових умов і забезпечувати потреби населення та економіки.

5. Цільова допомога для окремих секторів економіки (рис. 5) в умовах пандемії спрямована на підтримку галузей, які зазнали найбільших втрат через карантинні обмеження та скорочення попиту. Одна з таких галузей – туризм і гостинність,

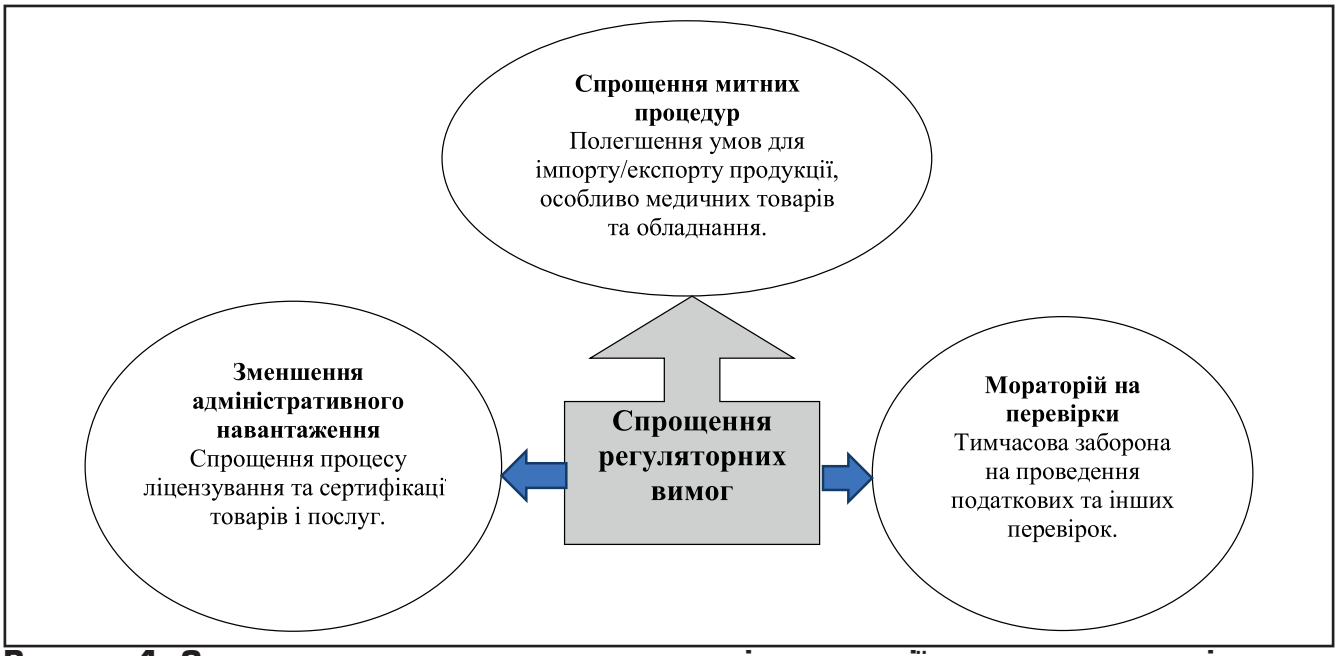

Рисунок 4. Спрощення регуляторних вимог у період пандемії спрямованих на підтримку підприємництва та забезпечення безперебійної діяльності бізнесу

Джерело: сформовано автором на основі [1; 2; 3; 5; 18; 19].

яка зазнала значних збитків через обмеження на подорожі, заборону масових заходів та зниження кількості туристів. Для підтримки цього сектору держава впроваджувала прямі виплати готелям, ресторанам, туристичним агенціям та іншим представникам індустрії. Зазвичай ці виплати використовувалися на покриття витрат, пов'язаних з орендою приміщень, оплатою комунальних послуг, виплатою заробітної плати працівникам або забезпеченням санітарних вимог. Також вводилися податкові пільги для підприємств галузі, зокрема скасування або зменшення податків на певний період. Крім того, деякі програми підтримки передбачали співфінансування заходів із маркетингового просування туристичних регіонів після завершення карантину [6; 7; 11; 12].

Іншою важливою галуззю, яка потребувала підтримки, був транспорт, особливо пасажирські перевезення, що значно постраждали через обмеження на пересування та зменшення кількості пасажирів. Для транспортних компаній вводилися компенсаційні програми, спрямовані на покриття збитків, спричинених зупинкою рейсів або скороченням маршрутів. Державні субсидії дозволяли компаніям утримувати транспортні засоби в робочому стані, зберігати робочі місця та забезпечувати дотримання санітарних вимог. Окрім цього, деяким перевізникам було надано кредитні канікули або фінансова допомога для адаптації їхніх послуг до нових умов (наприклад, впровадження безконтактних систем оплати).

Особлива увага приділялася фермерству та сільськогосподарським підприємствам, які забезпечували населення продуктами харчування в умовах пандемії. Держава надавала субсидії для покриття витрат на закупівлю насіння, добрив, пального та обладнання. Також були запроваджені програми фінансування для підтримки дрібних фермерів, які постачали продукцію на внутрішній ринок, що дозволяло уникнути дефіциту продуктів харчування та стабілізувати ціни на основні продукти. У деяких випадках держава викуповувала надлишки сільськогосподарської продукції у фермерів для створення стратегічних резервів або використання у благодійних програмах.

6. Діджиталізація бізнесу стала важливим напрямом державної підтримки підприємництва в умовах пандемії, оскільки багато підприємств були змушені змінювати формати роботи і переходити до онлайн–торгівлі та дистанційної взаємодії з клієнтами (рис. 6). Одним із ключових аспектів цієї підтримки є фінансування для переходу в онлайн–простір. Держава надає підприємцям можливість отримати гранти або субсидії на створення та вдосконалення вебсайтів, платформ електронної торгівлі та використання цифрових маркетингових інструментів для просування товарів і послуг, що дозволяє підприємствам розширювати ауди–

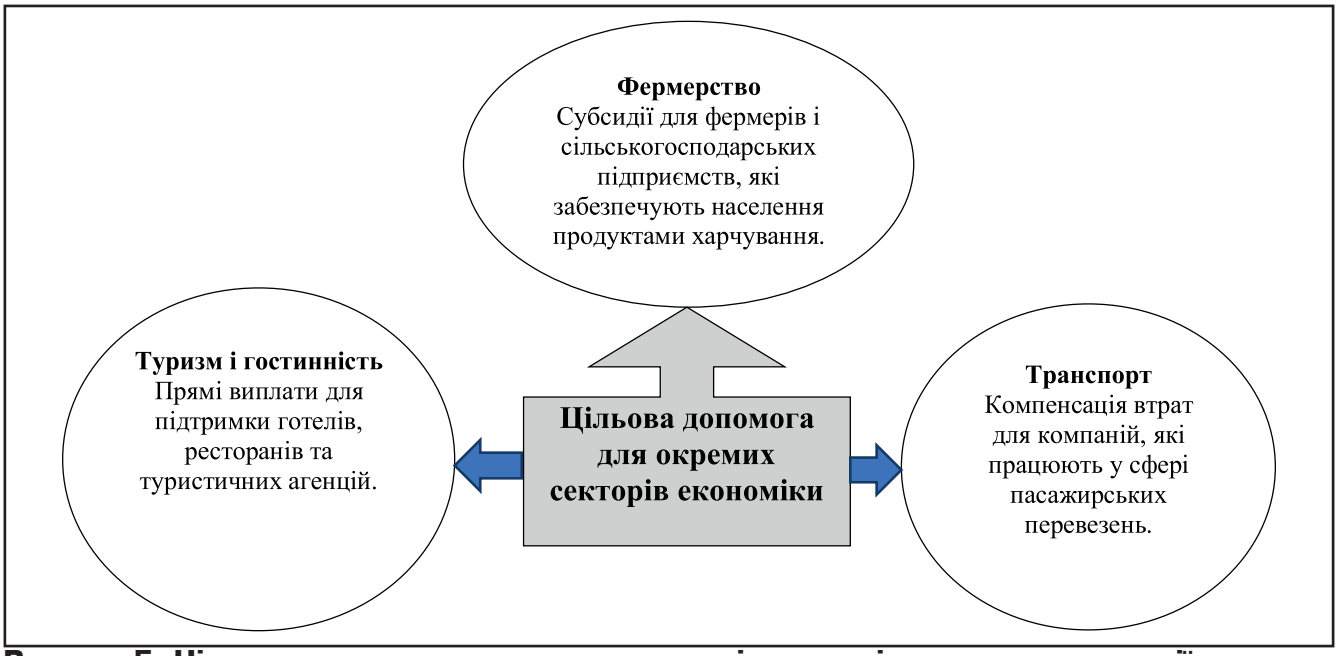

Рисунок 5. Цільова допомога для окремих секторів економіки в умовах пандемії

Джерело: сформовано автором на основі [6–12].

торію, підтримувати продажі навіть у періоди локдаунів та обмежень. Важливим елементом є організація безкоштовних тренінгів для підприємців, спрямованих на навчання цифровим навичкам. Такі програми допомагають бізнесу освоїти основи роботи з інтернет–торгівлею, соціальними мережами, управління онлайн–рекламою, аналітикою продажів та іншими інструментами цифрової трансформації. Навчання відбувається через вебінари, онлайн–курси та консультаційні сесії, що робить цей процес доступним навіть для найменших підприємств. Держава сприяє інтеграції підприємців до національних і міжнародних платформ, таких як маркетплейси, державні торгові портали чи спеціалізовані електронні каталоги, що полегшує вихід бізнесу на нові ринки, дозволяє підприємцям знаходити нових клієнтів та укладати угоди в цифровому форматі, що є особливо важливим в умовах карантинних обмежень. Доступ до таких платформ часто супроводжується державним фінансуванням або пільговими умовами, що додатково стимулює підприємства до діджиталізації.

7. Соціальна підтримка підприємців в умовах пандемії є важливою складовою державної політики, спрямованої на пом'якшення економічних та соціальних наслідків кризи. Одним із ключових напрямків є допомога по безробіттю. Цей захід передбачає виплати підприємцям, які були змушені закрити свій бізнес через карантинні обмеження або значне скорочення попиту на їхні послуги чи товари. Така допомога забезпечувала тимчасову фінансову стабільність, дозволяючи покривати основні потреби до моменту відновлення економічної активності або відкриття нового бізнесу. Ще одним важливим заходом є разова грошова допомога, яка надавалася фізичним особам–підприємцям та найманим працівникам, що втратили доходи через зупинку діяльності або скорочення обсягів роботи. Такі виплати були спрямовані на підтримку населення, яке опинилося у важких фінансових умовах, та часто використовувалися для покриття орендної плати, комунальних послуг чи інших першочергових витрат. Окрім цього, пандемія висвітлила важливість доступу до медичних послуг, що спонукало державу до впровадження заходів із медичного страхування для підприємців та їхніх працівників. У рамках цієї ініціативи держава частково або повністю покривала витрати на медичне обслуговування, включно з лікуванням COVID–19, що дозволяло підприємцям та їхнім командам зберігати доступ до якісної медичної допомоги без значного фінансового навантаження, а також сприяло збереженню здоров'я працівників, необхідного для відновлення роботи підприємств.

8. Інформаційна підтримка підприємців – у цьому контексті було вжито кілька важливих заходів (рис. 8). По–перше, створення гарячої лінії для бізнесу забезпечило підприємцям опера–

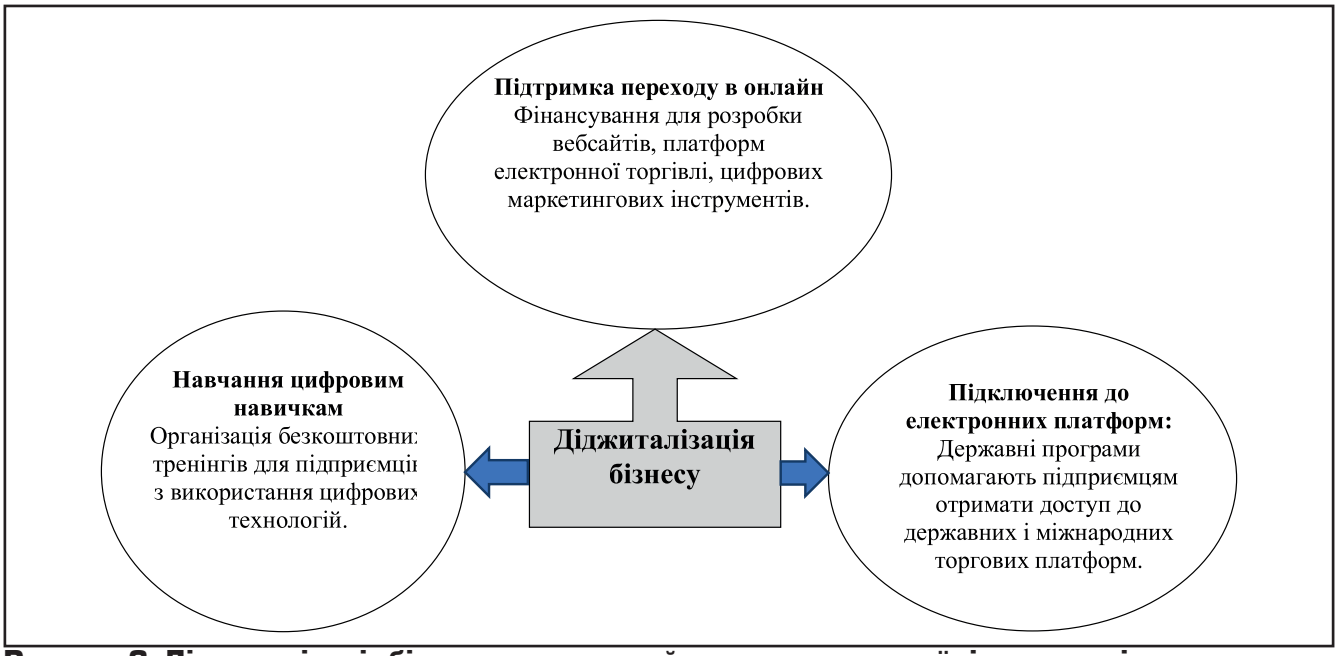

Рисунок 6. Діджиталізація бізнесу як важливий напрям державної підтримки підприємництва в умовах пандемії

Джерело: сформовано автором на основі [6–12].

тивний доступ до консультацій та рекомендацій щодо податкових пільг, умов отримання державної фінансової допомоги, участі в програмах підтримки малого та середнього бізнесу, а також нюансів регулювання під час пандемії. Гарячі лінії стали важливим інструментом комунікації між бізнесом та державою, дозволяючи підприємцям швидко дізнатися про свої права та доступні ресурси. Консультативні центри, які часто працюють на базі органів державної влади, надають інформацію не лише про національні ініціативи, але й про регіональні програми підтримки. По–друге, запуск онлайн–ресурсів із детальною інформацією про державні програми підтримки значно полегшив доступ підприємців до важливої інформації. Ці ресурси включають вебсай–

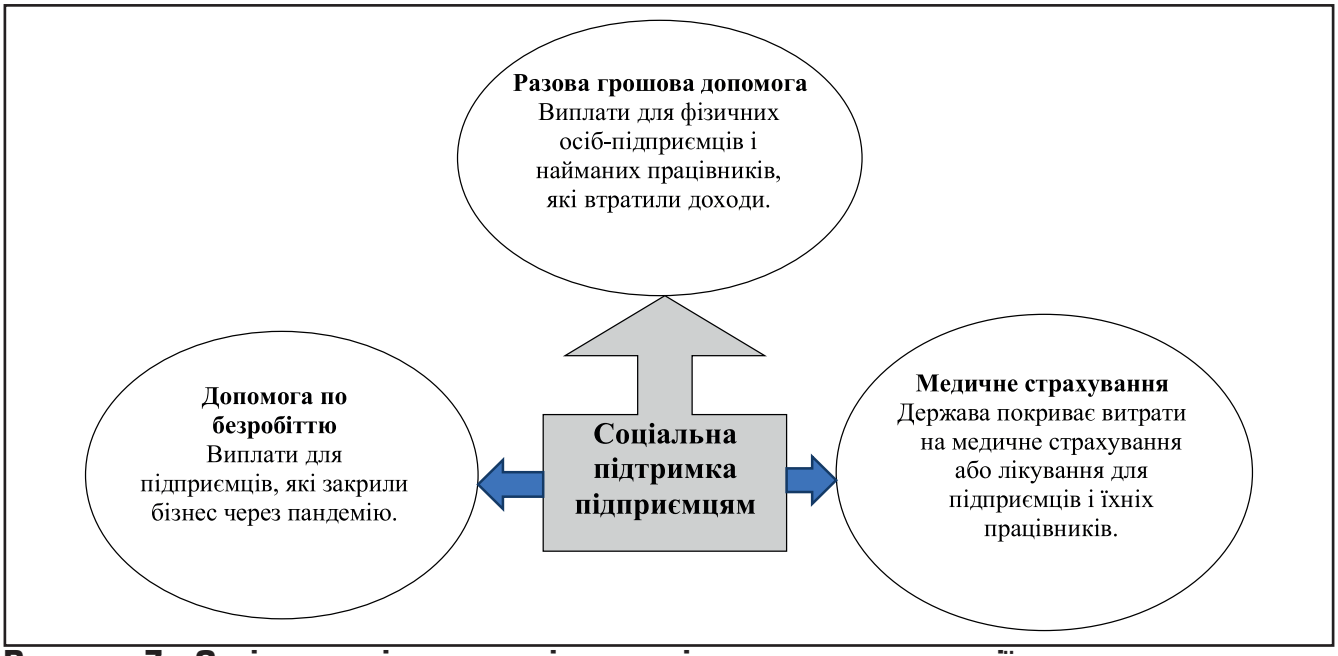

Рисунок 7. Соціальна підтримка підприємців в умовах пандемії, що спрямована на пом'якшення економічних та соціальних наслідків кризи

Джерело: сформовано автором на основі [10; 12; 15; 18].

Рисунок 8. Інформаційна підтримка підприємців в умовах пандемії

Джерело: сформовано автором на основі [10–18].

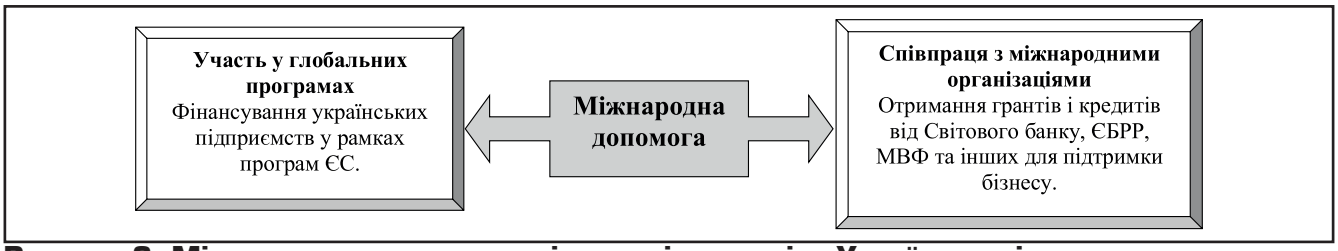

Рисунок 9. Міжнародна допомога у підтримці економіки України та підприємництва в умовах пандемії

Джерело: сформовано автором на основі [7; 12; 16; 18; 20].

ти, інтерактивні платформи та мобільні додатки, які містять інформацію про всі доступні державні програми, умови участі, покрокові інструкції для отримання допомоги, а також контактні дані для додаткових консультацій. Такі платформи значно скоротили час і зусилля, необхідні для отримання допомоги, зменшили бюрократію та підвищили прозорість процесу.

9. Співпраця з міжнародними організаціями дозволяє державі залучати додаткові ресурси, необхідні для реалізації антикризових заходів, спрямованих на підтримку бізнесу (рис. 9).

Одним із ключових напрямів такої співпраці є отримання грантів та кредитів від міжнародних фінансових інституцій, таких як Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародний валютний фонд та інших організацій. Ці фінансові установи надають кошти на реалізацію програм підтримки малого та середнього бізнесу, покриття державних витрат, пов'язаних із кризовими ситуаціями, а також для стимулювання економічного відновлення. Іншим важливим напрямом є участь України у глобальних програмах підтримки підприємництва, які фінансуються Європейським Союзом та іншими міжнародними донорами. Такі ініціативи допомагають українським компаніям інтегруватися у світові ринки, залучати інвестиції та впроваджувати передові стандарти ведення бізнесу. Окрім цього, міжнародна допомога часто супроводжується технічною підтримкою, яка включає експертні консультації, обмін досвідом, розробку стратегій відновлення економіки та підтримки бізнесу.

Завдяки міжнародній співпраці Україна отримує не лише фінансові ресурси, а й доступ до кращих світових практик, що сприяє ефективному використанню отриманих коштів та довгостроковому розвитку підприємництва навіть після закінчення пандемії.

Висновки

В умовах пандемії економічні заходи держави щодо підтримки підприємництва стали ключовим інструментом збереження стабільності економіки та запобігання масовим банкрутствам. Глобальна криза, спричинена COVID–19, значно вплинула на всі сектори економіки, а особливо на малий та середній бізнес, який виявився найбільш вразливим. Для пом'якшення наслідків пандемії уряд України розробив цілісні програми, спрямовані на фінансову, податкову, адміністративну та соціальну підтримку підприємців. Важливу роль у цьому відіграли фінансові інструменти, такі як пільгові кредити, прямі дотації, кредитні канікули та гранти, які допомогли бізнесу уникнути дефіциту оборотних коштів, зберегти робочі місця та продовжити діяльність у складних умовах. Податкові стимули, зокрема звільнення від сплати деяких податків, відтермінування податкових зобов'язань і скасування штрафів, стали ефективним засобом зниження навантаження на підприємців, дозволивши їм перенаправити ресурси на забезпечення ос–

новних потреб бізнесу. Програми зі збереження робочих місць, включаючи державну компенсацію частини заробітної плати працівників, дозволили уникнути масового безробіття та підтримати купівельну спроможність населення. Крім того, держава значно спростила регуляторні вимоги та зменшила адміністративний тиск, що сприяло більшій гнучкості підприємств у період кризи. Особливу увагу було приділено підтримці окремих секторів економіки, таких як туризм, транспорт, аграрний сектор та медична галузь, які зазнали найбільших втрат. Пандемія також стимулювала процес діджиталізації бізнесу, де державні програми, що спрямовані на розвиток електронної комерції, навчання цифровим навичкам та впровадження сучасних технологій, допомогли підприємцям адаптуватися до нових реалій та знайти альтернативні шляхи ведення бізнесу. Окрему роль відіграла міжнародна допомога, яка забезпечила фінансові ресурси, технічну підтримку та доступ до кращих світових практик.

Таким чином, комплексність і багатовекторність економічних заходів держави дозволили мінімізувати негативні наслідки пандемії для бізнесу, зберегти економічну стабільність та створити основу для подальшого відновлення. Проте виклики, такі як недостатність фінансування, корупційні ризики та обмежений доступ до ресурсів для найменших підприємств, свідчать про необхідність вдосконалення існуючих механізмів підтримки. Досвід пандемії показав, що лише швидка реакція, прозорість і ефективність у прийнятті рішень дозволяють забезпечити стійкість економіки в кризових умовах.

Список використаних джерел:

1. Банера Н. П. Необхідність державної підтримки малого підприємництва в кризових умовах / Н. П. Банера // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2015. – Вип. 3. – С. 14–17.

2. Баньої Б., Максім Надь Т. Д., Мадяр З. Вплив епідемії коронавірусу та системи державної підтримки на бізнес–стратегію підприємств повіту Сабольч–Сатмар–Берег // Acta Academiae Beregsasiensis. Economics. – 2022. – № 2. – С. 77–87.

3. Берназ–Лукавецька О. До питання про підтримку малого та середнього бізнесу в боротьбі з пандемією COVID–19 : світовій досвід / О. Берназ–Лукавецька // Юридичний вісник. – 2021. – № 4. – С. 143–149.

4. Боденчук Л. Б. Державна підтримка малого та середнього бізнесу в Україні в умовах кризи / Л. Б. Боденчук, І. С. Мурашко // Інтелект XXI. – 2020. – № 4. – С. 17–22.

5. Балов Г. Ю. Стратегічний маркетинг як основа стабільності функціонування бізнесу / Г. Ю. Балов, П. В. Пузирьова // Вплив глобалізаційних процесів та цифрової трансформації на формування міжнародного економічного клімату та фінансової екосистеми : збірник матеріалів Міжнародної науково–практичної Інтернет–конференції, м. Полтава, 28 березня 2024 року. – Полтава : ПУЕТ, 2024. – С. 294–297.

6. Герасименко Л. В. Збереження зайнятості населення в умовах пандемії: роль державних програм // Соціально–економічні аспекти розвитку регіонів. – 2021. – № 6. – С. 35–43.

7. Гречанюк О. М. Міжнародна фінансова допомога для підтримки малого бізнесу в Україні: проблеми та перспективи // Світова економіка і міжнародні відносини. – 2021. – Т. 30, № 8. – С. 101–110.

8. Іващенко А. Фінансові механізми підтримки малого та середнього бізнесу в період пандемічної кризи: досвід країн Західної / А. Іващенко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 2. – С. 159–167.

9. Кравченко В. С. Фінансова підтримка підприємництва в Україні під час пандемії: аналіз ефективності програми «Доступні кредити 5–7–9%» // Державне управління: теорія та практика. – 2021. – Т. 1, № 2. – С. 45–53.

10. Лемешко М. О., Лактіонова О. А. Екосистема підтримки бізнесу в умовах пандемії COVID–19 в Україні та в окремих країнах ЄС // Економіка і організація управління. – 2020. – № 2. – С. 9.

11. Луніна І. О. Податкові стимули для малого та середнього бізнесу в умовах пандемії: антикризові заходи // Економіка України. – 2021. – № 3. – С. 12–21.

12. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану // Економіка, управління та адміністрування. – 2022. – № 2(100). – С. 3–11.

13. Мірошниченко О. П. Діджиталізація бізнесу як інструмент подолання кризи: державні ініціативи і перспективи // Сучасні інформаційні технології в економіці та управлінні. – 2022. – № 4. – С. 78–85.

14. Міщенко Д. А. Державна фінансова підтримка розвитку промисловості України як метод подолання фінансової кризи / Д. А. Міщенко, Л. О. Міщенко, Д. О. Холошня // Економіка та держава. – 2017. – № 11. – С. 15–20.

15. Носков О. М. Державне регулювання розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в умовах пандемії та воєнного стану // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. – 2023. – № 7(02). – С. 12.

16. Пічкурова З. В. Світова практика державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах пандемії COVID–19 // Інтелект XXI. – 2020. – № 6. – С. 85–91.

17. Пузирьова П. В. Сутність та значення макропруденційної політики у фокусі фінансової стабільності України / П. В. Пузирьова, В. В. Марциновський, А. О. Свиридов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2023. – № 7–8 (266–267). – С. 5–11.

18. Стріжкова А. В., Забашта М. В. Державна підтримка суб'єктів господарювання в умовах пандемії COVID–19 // Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 1 за матеріалами круглого столу, 18 вересня 2020 р. – Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. – С. 164–173.

19. Устименко М. Оптимізація стратегії державної підтримки малих та середніх підприємств на регіональному рівні за допомогою інвестиційно–інноваційних заходів // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. – 2024. – Т. 11, Вип. 4. – С. 27–40.

20. Шацька З. Я. Антикризове інноваційне управління агропідприємствами як домінанта відновлення економічного потенціалу країни / З. Я. Шацька, С. О. Пузирьов, О. В. Халіляєва // Браславські читання. Економіка XXI століття: національний та глобальний виміри : матеріали II Міжнародної науково–практичної конференції, м. Одеса, 6 листопада 2024 року. – Одеса : ОДАУ, 2024. – С. 303–306.

21.

References:

1. Banera, N. P. (2015). Neobkhidnist derzhavnoi pidtrymky maloho pidpryiemnytstva v kryzovykh umovakh [The need for state support for small businesses in crisis conditions]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo = Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International economic relations and world economy, Issue 3, P. 14–17 [in Ukrainian].

2. Banoi, B., Maksim Nad, T. D., Madiar Z. (2022). Vplyv epidemii koronavirusu ta systemy derzhavnoi pidtrymky na biznes–stratehiiu pidpryiemstv povitu Sabolch–Satmar–Bereh [The impact of the coronavirus epidemic and the state support system on the business strategy of enterprises in Szabolcs–Szatmбr–Bereg County]. Acta Academiae Beregsasiensis. Economics = // Acta Academiae Beregsasiensis. Economics, No. 2, P. 77–87 [in Ukrainian].

3. Bernaz–Lukavetska, O. (2021). Do pytannia pro pidtrymku maloho ta serednoho biznesu v borotbi z pandemieiu COVID–19 : svitovii dosvid [On the issue of supporting small and medium–sized businesses in the fight against the COVID–19 pandemic: world experience]. Yurydychnyi visnyk = Law Bulletin, № 4, P. 143–149 [in Ukrainian].

4. Bodenchuk, L. B., Murashko, I. S. (2020). Derzhavna pidtrymka maloho ta serednoho biznesu v Ukraini v umovakh kryzy [State support for small and medium–sized businesses in Ukraine in times of crisis]. Intelekt XXI = Intellect XXI, № 4, P. 17–22 [in Ukrainian].

5. Balov, H. Yu., Puzyrova, P. V. (2024). Stratehichnyi marketynh yak osnova stabilnosti funktsionuvannia biznesu [Strategic marketing as the basis for the stability of business functioning]. Vplyv hlobalizatsiinykh protsesiv ta tsyfrovoi transformatsii na formuvannia mizhnarodnoho ekonomichnoho klimatu ta finansovoi ekosystemy : zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo–praktychnoi Internet–konferentsii = The impact of globalisation and digital transformation on the formation of the international economic climate and financial ecosystem: a collection of materials of the International Scientific and Practical Internet Conference, Poltava, 28 March 2024: PUET, P. 294–297 [in Ukrainian].

6. Herasymenko, L. V. (2021). Zberezhennia zainiatosti naselennia v umovakh pandemii: rol derzhavnykh prohram [Preservation of employment in a pandemic: the role of government programmes]. Sotsialno–ekonomichni aspekty rozvytku rehioniv = Socio–economic aspects of regional development, No. 6, P. 35–43 [in Ukrainian].

7. Hrechaniuk, O. M. (2021). Mizhnarodna finansova dopomoha dlia pidtrymky maloho biznesu v Ukraini: problemy ta perspektyvy [International financial assistance to support small business in Ukraine: problems and prospects]. Svitova ekonomika i mizhnarodni vidnosyny = World Economy and International Relations, Vol. 30, No. 8, P. 101–110 [in Ukrainian].

8. Ivashchenko, A. (2020). Finansovi mekhanizmy pidtrymky maloho ta serednoho biznesu v period pandemichnoi kryzy: dosvid krain Zakhidnoi [Financial mechanisms to support small and medium–sized businesses during the pandemic crisis: the experience of Western countries]. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia = Problems and prospects of economy and management, № 2, P. 159–167 [in Ukrainian].

9. Kravchenko, V. S. (2021). Finansova pidtrymka pidpryiemnytstva v Ukraini pid chas pandemii: analiz efek–

tyvnosti prohramy «Dostupni kredyty 5–7–9%»]Financial support for entrepreneurship in Ukraine during the pandemic: analysis of the effectiveness of the programme «Affordable Loans 5–7–9%»]. Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka = Public Administration: Theory and Practice, Vol. 1, No. 2, P. 45–53 [in Ukrainian].

10. Lemeshko, M. O., Laktionova, O. A. (2020). Ekosystema pidtrymky biznesu v umovakh pandemii COVID–19 v Ukraini ta v okremykh krainakh YeS [Ecosystem of business support in the context of the COVID–19 pandemic in Ukraine and in some EU countries]. Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia = Economics and management organisation, No. 2, P. 9 [in Ukrainian].

11. Lunina, I. O. (2021). Podatkovi stymuly dlia maloho ta serednoho biznesu v umovakh pandemii: antykryzovi zakhody [Tax incentives for small and medium–sized businesses in a pandemic: anti–crisis measures]. Ekonomika Ukrainy = // Economics of Ukraine, No. 3, P. 12–21 [in Ukrainian].

12. Melnyk, T. Yu. (2022). Derzhavna pidtrymka ta stymuliuvannia rozvytku biznesu v Ukraini pid chas dii voiennoho stanu [State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law]. Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia = Economics, management and administration, № 2 (100), P. 3–11 [in Ukrainian].

13. Miroshnychenko, O. P. (2022). Didzhytalizatsiia biznesu yak instrument podolannia kryzy: derzhavni initsiatyvy i perspektyvy [Digitalisation of business as a tool for overcoming the crisis: state initiatives and prospects]. Suchasni informatsiini tekhnolohii v ekonomitsi ta upravlinni = Modern information technologies in economics and management, No. 4, P. 78–85 [in Ukrainian].

14. Mishchenko, D. A., Mishchenko, L. O., Kholoshnia, D. O. (2017). Derzhavna finansova pidtrymka rozvytku promyslovosti Ukrainy yak metod podolannia finansovoi kryzy [State financial support for the development of industry in Ukraine as a method of overcoming the financial crisis]. Ekonomika ta derzhava = Economics and State, № 11, P. 15–20 [in Ukrainian].

15. Noskov, O. M. (2023). Derzhavne rehuliuvannia rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini v umovakh pandemii ta voiennoho stanu [State regulation of the development of small and medium–sized businesses in Ukraine in the context of a pandemic and martial law]. Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia = Problems of modern transformations. Series: Law, Public Administration and Management, No. 7 (02), P. 12 [in Ukrainian].

16. Pichkurova, Z. V. (2020). Svitova praktyka derzhavnoi pidtrymky maloho ta serednoho biznesu v umovakh pandemii COVID–19 [World practice of state support for small and medium–sized businesses in the context of the COVID–19 pandemic]. Intelekt XXI = Intellect XXI, No. 6, P. 85–91 [in Ukrainian].

17. Puzyrova, P. V., Martsynovskyi, V. V., Svyrydov, A. O. (2023). Sutnist ta znachennia makroprudentsiinoi polityky u fokusi finansovoi stabilnosti Ukrainy [The essence and significance of macroprudential policy in the focus of financial stability of Ukraine]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini = Formation of market relations in Ukraine, No. 7–8 (266–267), P. 5–11 [in Ukrainian].

18. Strizhkova, A. V., Zabashta, M. V. (2020). Derzhavna pidtrymka sub'iektiv hospodariuvannia v umovakh pandemii COVID–19 [State support for business entities in the context of the COVID–19 pandemic]. Tsyfrovi transformatsii Ukrainy 2020: vyklyky ta realii: zb. nauk. pr. NDI PZIR NAPrN Ukrainy № 1 za materialamy kruhloho stolu, 18 veresnia 2020 r. = Digital transformations of Ukraine 2020: challenges and realities: collection of scientific papers of the Research Institute of IPR of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine № 1 on the materials of the round table, 18 September 2020, Kharkiv: Research Institute of IPR of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, P. 164–173 [in Ukrainian].

19. Ustymenko, M. (2024). Optymizatsiia stratehii derzhavnoi pidtrymky malykh ta serednikh pidpryiemstv na rehionalnomu rivni za dopomohoiu investytsiino–innovatsiinykh zakhodiv [Optimisation of the strategy of state support for small and medium–sized enterprises at the regional level through investment and innovation measures]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Ekonomika = Bulletin of Mariupol State University. Series: Economics, Vol. 11, Issue 4, P. 27–40 [in Ukrainian].

20. Shatska, Z. Ya., Puzyrov, S. O., Khaliliaieva, O. V. (2024). Antykryzove innovatsiine upravlinnia ahropidpryiemstvamy yak dominanta vidnovlennia ekonomichnoho potentsialu krainy [Anti–crisis innovative management of agricultural enterprises as a dominant factor in restoring the country's economic potential]. Braslavski chytannia. Ekonomika XXI stolittia: natsionalnyi ta hlobalnyi vymiry : materialy II Mizhnarodnoi naukovo–praktychnoi konferentsii = Braslavski readings. The economy of the XXI century: national and global dimensions: materials of the II International Scientific and Practical Conference, Odesa, 6 November 2024: ODU, P. 303–306 [in Ukrainian].

Дані про автора

Коровченко Володимир Володимирович,

аспірант, Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ORCID ID: 0009–0008–0694–1684

e–mail: vladimir.korovchenko@gmail.com

Data about the author

Volodymyr Korovchenko,

PhD student State Research Institute of Informatization and Modeling of Economy

ORCID ID: 0009–0008–0694–1684

e–mail: vladimir.korovchenko@gmail.com

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

https://doi.org/10.5281/zenodo.15038621

СОЛОВІЙ С. Б., КУШНІР Л. П.,
ВІВЧАРУК О. М., МАРЦИНОВСЬКИЙ В. В.

Формування інвестиційної стратегії туристичних бізнес–структур

Предмет дослідження. *У статті відзначено вплив глобалізаційних процесів на розвиток економіки та суб'єктів господарювання зокрема. Визначено важливість інвестицій як джерела розвитку підприємництва, територій та країни загалом, формування інвестиційної стратегії кожного суб'єкта господарювання зокрема. Наведено тлумачення економічного змісту інвестицій та вказано учасників інвестиційного процесу.*

Мета дослідження. *Визначено інвестиційну діяльність як діяльність, пов'язану з вкладанням інвестиційних ресурсів в бізнес з метою отримання економічного ефекту і прибутку, розвитку суб'єктів господарювання, територіальних громад та економіки країни в цілому. Визначено основні типи об'єктів інвестування та окреслено теоретичні основи стратегії розвитку туристичного бізнесу. Окреслено принципи формування інвестиційної стратегії туристичних бізнес–структур. Охарактеризовано структуру та основні елементи туристичної сфери економіки. Визначено аспекти розвитку туристичного бізнесу. Розглянуто динаміку кількості діючих суб'єктів господарювання в туристичній сфері в період 2015–2022рр.*

Методи дослідження. *Досліджено джерела фінансування капітальних інвестицій в туристичні підприємства за видами активів у 2020–2023 роках. Визначено, що власні кошти підприємств та організацій займають 87,8% від загальної суми капіталовкладень. Досліджено динаміку розподілу капітальних інвестицій в туристичну сферу України за видами діяльності підприємств, чим підтверджено, що найбільша їх частина була спрямована в діяльність із забезпечення стравами та напоями, в т.ч. діяльність ресторанів.*

Результати роботи. *Запропоновано напрями залучення іноземного капіталу для інвестицій у вітчизняні підприємства туристичної інфраструктури.*

Висновки. *Доведено важливість формування безпеки та використання маркетингових інструментів в діяльності, залучення інвестицій, що є основною потребою для формування інвестиційної стратегії розвитку туристичного бізнесу.*

Ключові слова: *формування, інвестиції, інвестиційна стратегія, туризм, туристичні бізнес–структури.*

© СОЛОВІЙ С.Б., КУШНІР Л.П., ВІВЧАРУК О.М., МАРЦИНОВСЬКИЙ В. В., 2024

SOLOVIY S. B., KUSHNIR L. P.,
VIVCHARUK O. M., MARTSYNOVSKYI V. V.

Formation of the investment strategy of tourist business structures

The subject of the study. *The article notes the impact of globalization processes on the development of the economy and business entities in particular. The importance of investments as a source of development of entrepreneurship, territories and the country in general, the formation of the investment strategy of each business entity in particular, is determined. The interpretation of the economic content of investments is given and the participants of the investment process are indicated.*

The purpose of the study. *Investment activity is defined as activity related to the investment of investment resources in business with the aim of obtaining economic effect and profit, development of business entities, territorial communities and the country's economy as a whole. The main types of investment objects are defined. The theoretical foundations of the tourism business development strategy are defined and outlined. The principles of investment strategy formation of tourism business structures are outlined. The structure and main elements of the tourism sphere of the economy are characterized. Aspects of tourism business development are defined. The dynamics of the number of active business entities in the tourism sector in the period 2015–2022 were considered.*

Research methods. *Sources of financing capital investments in tourism enterprises by types of assets in 2020–2023 were studied. It was determined that the own funds of enterprises and organizations account for 87.8% of the total amount of capital investments. The dynamics of the distribution of capital investments in the tourism sphere of Ukraine according to the types of activities of enterprises were studied, which confirmed that the largest part of them was directed to the activities of providing food and drinks, including activities of restaurants.*

Results of the work. *Directions for attracting foreign capital for investment in domestic tourism infrastructure enterprises are proposed.*

Conclusions. *The importance of the formation of security and the use of marketing tools in the activity, attraction of investments and the main need for the formation of an investment strategy for the development of the tourist business have been proven.*

Keywords: *formation, investment, investment strategy, tourism, tourist business structures.*

Постановка проблеми. Розвиток світової економіки на сучасному етапі відзначається розширенням дестабілізуючого впливу глобалізаційних процесів на всі сфери життя. Глобалізація, як фінансово–економічне та соціальне явище, має двоякий характер, що проявляється як у нових можливостях, так і в загрозах для стабільного соціально–економічного розвитку.

Однак глобалізація також викликає потенційні ризики для стабільного економічного зростання, що підтверджується зростанням нових викликів, таких як пандемія COVID–19 та повномасштабне вторгнення РФ в Україну. В такій ситуації важливими є інвестиції як джерело розвитку підприємництва, територій та країни загалом, формування інвестиційної стратегії кожного суб'єкта господарювання зокрема.

Мета статті – на основі проведеного аналізу теоретичних джерел інвестування, довести доцільність формування інвестиційної стратегії розвитку туристичного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Вивчення літературних джерел дозволяє зробити висновок, що під інвестиціями розуміється довгострокове вкладення капіталу (грошей) у підприємницьку діяльність (з метою отримання прибутку). Той, хто має капітал (гроші) і інвестує його в конкретне комерційне підприємство, називається інвестором, а процес капіталовкладень – це інвестування.

У будь–якій комерційній діяльності інвестор може бути як юридичною, так і фізичною особою, тобто індивідуальним власником бізнесу та капіталу. Що стосується основних і значущих характеристик інвестицій, то визначення типів інвестицій відповідно до індивідуальних характеристик, тобто функціональним і базовим складом, має теоретичне і практичне значення. Внутрішні (внутрішні) та іноземні (іноземні) інвестиції

розподіляються залежно від того, куди інвестується капітал (внутрішній чи іноземний). Згодом внутрішні інвестиції були розділені на фінансові інвестиції та реальні інвестиції, тоді як зовнішні інвестиції були розділені на прямі інвестиції та портфельні інвестиції [1].

Прийнято розрізняти 2 види інвестицій. Це фінансові (портфельні) і реальні. Фактичні інвестиції– це інвестиції, здійснювані приватною компанією або державою в основний або оборотний капітал у виробництво продукції (послуг), в тому числі:

– інвестиції в основний капітал, тобто придбання нових основних засобів, таких як виробниче обладнання, промислові будівлі і споруди, технічне переоснащення існуючих активів і створення нових;

– інвестування в інвентар, накопичення сировини для подальшого використання у виробничому процесі.

Слід зазначити, що в разі реальних інвестицій обов'язковою умовою досягнення поставлених цілей, як правило, є використання необоротних активів.

Інвестиційна діяльність – це діяльність, пов'язана з вкладанням інвестиційних ресурсів в бізнес з метою отримання економічного ефекту і прибутку, розвитку суб'єктів господарювання, територіальних громад та економіки країни в цілому [2].

У сучасній економічній ситуації активізація інвестиційного процесу є одним з найбільш ефективних механізмів трансформації – інвестицією, яка відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності бізнесу та загального соціального оновлення, оскільки безпосередньо впливає на потенціал економічного зростання в довгостроковій перспективі. У зв'язку з цим значне число підприємств використовують різні інвестиційні стратегії в якості основного інструменту управління своєю інвестиційною діяльністю.

Інвестиційна стратегія служить системою довгострокових цілей інвестиційної діяльності бізнес–структури, залежить від загальної мети її розвитку і методів, використовуваних для їх досягнення [3].

При створенні загальної інвестиційної стратегії розвитку підприємства можна назвати три основних типи об'єктів: інвестиційну діяльність фірми загалом; інвестиційну діяльність стратегічних зон господарювання; інвестиційну діяльність стратегічних інвестиційних центрів.

При розробці та формуванню інвестиційної стратегії враховуються можливі коливання в розвитку факторів інвестиційної макросередовища, що знаходяться поза контролем суб'єкта господарювання та мікросередовища бізнес–структури, і зводяться до мінімуму негативні ознаки для компанії. Інвестиційна стратегія відображає сукупність конкурентних переваг тої чи іншої бізнес–структури в інвестиційній діяльності [3].

Туризм має значний вплив на економіку та розвиток регіону, сприяючи надходженню грошей у країну, створенню нових робочих місць, покращенню інфраструктури тощо. Щоб максимізувати вигоди від туризму, кожна держава розробляє туристичну політику, яка є одним з аспектів соціально–економічної політики держави.

Відомо, що туристична політика держави заснована на стратегії і тактиці. Основна мета Державної туристичної стратегії – створення високоефективного і конкурентоспроможного туристичного комплексу, який надає широкі можливості для обслуговування українських та іноземних громадян і вносить значний внесок у розвиток економіки країни. Для досягнення цієї мети були запропоновані різні заходи, в тому числі залучення інвестицій в туристичний сектор.

«Інвестування» туристичних бізнес–структур визначається як довгострокове вкладення капіталу (грошей) в комерційну підприємницьку діяльність таких бізнес–структур в галузі туризму. Інвестиційна діяльність туристичних бізнес–структур – це діяльність, пов'язана з вкладенням інвестицій в туристичну діяльність з метою отримання економічного ефекту і прибутку бізнес–структурою, позитивного впливу на розвитку територіальних громад та економіки країни в цілому.

«Стратегія» розглядається як спроба реалізувати туристичних бізнес–структур свою місію, як засіб реалізації інтересів туристичного бізнесу, як набір взаємопов'язаних рішень, що визначають пріоритетний напрямок використання ресурсів, для забезпечення довгострокової конкурентної переваги на цільовому ринку туристичних послуг.

«Інвестиційна стратегія туристичних бізнес–структур» – це загальний напрямок інвестиційної діяльності туристичних бізнес–структур, який може призвести до досягнення цілей у довгостроковій перспективі та очікуваного ефекту характеру інвестицій.

Роль інвестиційних стратегій туристичних бізнес–структур в процесі розвитку компанії дозволяє визначати довгострокові цілі напрямку розвитку, ставити перед собою ряд завдань для їх

досягнення, оцінювати реальний потенціал і перспективи туристичних компаній і навіть більш ефективно використовувати існуючі бізнес–моделі, а також оцінювати зовнішні фактори в інвестиційній програмі. Можливо привернути увагу потенційних інвесторів, розробивши інвестиційну стратегію розвитку туристичної бізнес–структури.

Формування інвестиційної стратегії туристичних бізнес–структур повинно здійснюватися з використанням певних принципів (захист навколишнього середовища, відповідність, комбінація, пріоритетний напрямок підприємницького стратегічного стилю управління, мінімізація інвестиційного ризику) і відповідних етапів.

Індустрія туризму являє собою набір організацій, що працюють у готелях та інших місцях розміщення, ресторанах, транспортних засобах, закладах громадського харчування, розважальних закладах, освітніх, лікувальних, спортивних, релігійних, ділових та інших цілях, туроператори та туристичні агентства, туристичні та екскурсійні послуги, послуги гіда–перевізника.

Туристична галузь має унікальну структуру. Вона характеризується багатьма окремими елементами, включаючи різні сфери послуг: невеликі ресторани, мотелі та готелі, зони відпочинку, пральні, магазини, що продають місцеві ремесла та предмети мистецтва. Таким чином, державні інвестиції в інфраструктуру, іноді в дорогу логістичну базу туризму, стимулюють інвестиції великого числа малих і середніх підприємств. Туристична індустрія є дуже капіталомісткою галуззю через високу вартість нерухомості та обладнання. Таким чином, капітал залучається в індустрію гостинності в довгостроковій перспективі і повертається досить повільно, а структура інвестицій в цей сектор аналогічна структурі інвестицій в сектор, що вимагає високих витрат.

Початкові інвестиції в туризм в майбутньому залучають все більше і більше інвестицій у допоміжні сектори економіки. Це включає великі готелі, ресторани, торгові центри, порти, аеропорти, транспортні засоби тощо. Їх інвестиції окуповуються тільки через кілька років. Туроператори і, певною мірою, туристичні агенції, готелі, судноплавні компанії тощо, для оплати їх послуг потрібен великий оборотний капітал, зокрема перед туристичним сезоном. Капітал тут, як правило, відкладається на короткий термін і часто використовується для спекуляцій на валютному ринку.

Оскільки різні сектори туристичної індустрії беруть участь у створенні туристичних продуктів, компанії в одному секторі зацікавлені у фінансуванні інших структур. Наприклад, туроператор може профінансувати розвиток готельного комплексу на курорті, на який відправляє клієнтів. Авіакомпанії можуть гарантувати фінансову безпеку туроператорів, які широко використовують цю послугу.

Інфраструктура певного регіону, модернізована за рахунок туризму, також використовується місцевими жителями. Туристична індустрія включає багато малих та середніх підприємств, які підтримують галузь, і вся громада отримує економічні вигоди, оскільки доходи від туризму швидко розподіляються серед найширшого сегмента населення приймаючої території.

Наступним позитивним аспектом розвитку туризму є те, що туристи повинні платити податки, як і більшість населення. Туристи в основному приїжджають з інших регіонів, тому для приймаючої країни їх витрати являють собою збільшену податкову базу. Крім звичайного акцизу, туристи можуть платити непрямі податки та збори (аеропортові збори, вхідні квитки та інші приклади оподаткування туристів).

Кількість діючих суб'єктів господарювання в туристичній сфері в період 2015–2022рр. (в одиницях) та їх питома вага від загальної кількості суб'єктів господарювання в Україні відображена на наступному рисунку, з якого видно, що їх чисельність в динаміці починаючи із 2021 року зменшується (рис.1). Кількість туристичних підприємств в 2022 році зменшилась майже на три тисячі, а суб'єктів господарювання як ФОП майже на десять тисяч. Важливою і основною причиною такого зменшення, як уже згадувалось вище, стала російська війна.

Головними із джерел фінансування капітальних інвестицій в туристичні підприємства за видами активів у 2020–2023 роках, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких в 2020 році освоєно 1679,3 млн. грн капіталовкладень.

За рахунок власних коштів підприємств в 2021 році 1613,3 млн. грн освоєно капіталовкладень, в 2022 році тільки 452,8 млн. грн освоєно капіталовкладень, на що вплинула розпочата росією війна та в 2023 році 1381,2 млн. грн капіталовкладень (табл. 1).

Рисунок 1. Кількість діючих суб'єктів господарювання в туристичній сфері в період 2015–2022рр. (в одиницях) та їх питома вага від загальної кількості суб'єктів господарювання в Україні, %*

**Джерело: побудовано авторами на основі [4]*

Розподіл капітальних інвестицій в туристичні підприємства за джерелами фінансування протягом 2020–2023 років в загальному (рис. 2) свідчить про те, що власні кошти підприємств та організацій займають 87,8% від загальної суми капіталовкладень. Частка позик банківських установ та інших кредитів у загальних обсягах капіталовкладень становила 8,1 відсотків. Кошти інвестиційних компаній, фондів становили 2,6% від всіх капіталовкладень.

За рахунок державного і місцевого бюджетів було освоєно 0,9 відсотків капітальних інвестицій. Частка коштів інвесторів нерезидентів становила 0,1 відсотку усіх капіталовкладень. Інші джерела фінансування капіталовкладень становили 0,5 відсотків.

Динаміка розподілу капітальних інвестицій в туристичну сферу України за видами діяльності підприємств у 2020–2023 роках доводить, що найбільша їх частина була спрямована в діяльність із забезпечення стравами та напоями, в т.ч. діяльність ресторанів.

Обсяг капітальних інвестицій за чотири роки у тимчасове розміщування, в т.ч. діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування засвідчує зменшуючу динаміку і зменшився із 609,8 млн. грн в 2020 році до 285,7 млн. грн в 2023 році (табл. 2).

Так в 2023 році питома вага капітальних інвестицій в туристичні підприємства за об'єктами вкладання становила: в нежитлові будівлі – 7,9%; інженерні споруди – 33,4%; машини, обладнання

Таблиця 1. Динаміка розподілу капітальних інвестицій в туристичні підприємства за видами активів у 2020–2023 роках, млн. грн*

Вид КІ	2020	2021	2022	2023	Сукупний середньорічний темп зростання, %
Власні кошти підприємств та організацій	1679,3	1613,3	452,8	1381,2	–6,3%
Кошти державного бюджету	4,3	0,0	1,0	6,0	11,9%
Кошти місцевих бюджетів	2,6	25,4	10,0	0,0	–100,0%
Кредити банків та інші позики	19,1	341,2	90,0	24,4	8,5%
Кошти інвестиційних компаній, фондів тощо	21,4	131,1	0,0	0,0	–100,0%
Кошти інвесторів–нерезидентів	0,0	0,0	0,0	7,2	–
Інші джерела фінансування	0,1	25,4	2,8	0,0	–100,0%
Загальний обсяг капітальних інвестицій	1 726,8	2 136,4	556,6	1 418,7	–6,3%

**Джерело: побудовано авторами на основі [4]*

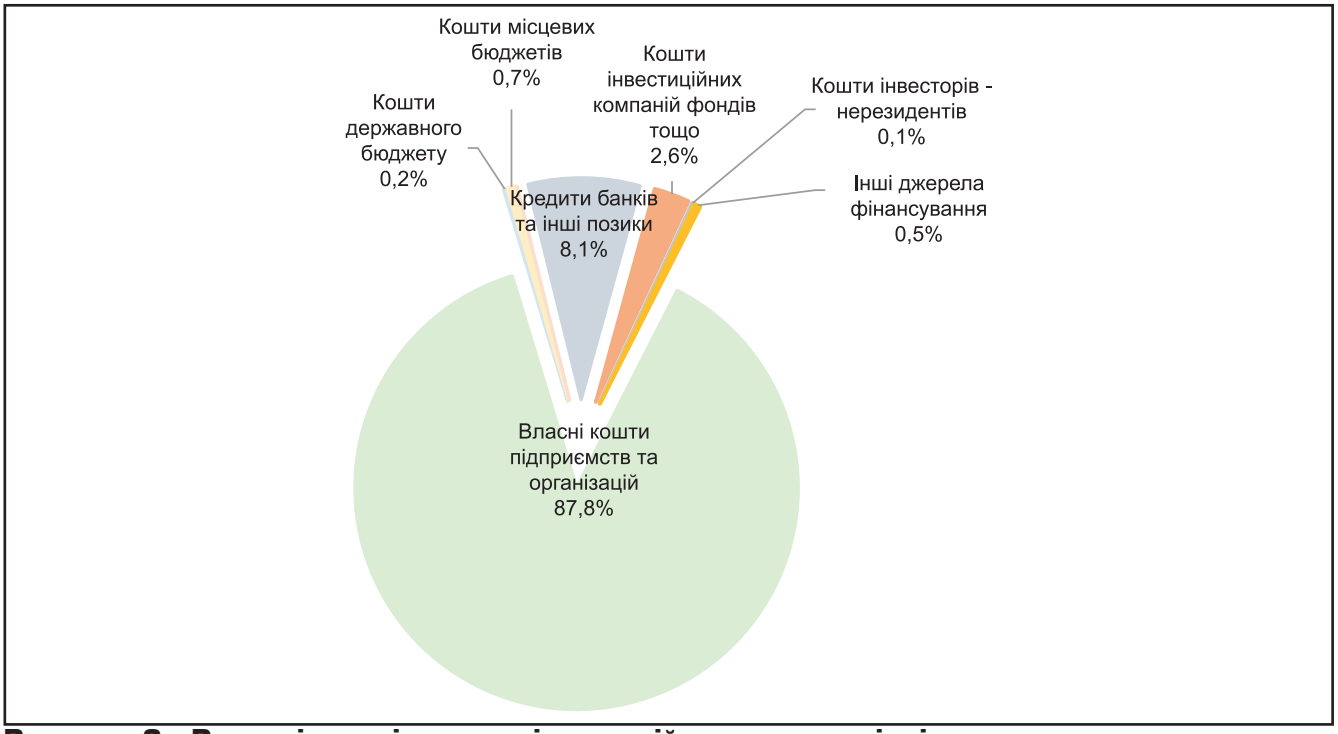

Рисунок 2. Розподіл капітальних інвестицій в туристичні підприємства за джерелами фінансування протягом 2020–2023 років в загальному, %*

** Джерело: побудовано авторами на основі [4]*

Таблиця 2. Динаміка розподілу капітальних інвестицій в туристичну сферу України за видами діяльності підприємств у 2020–2023 роках, млн. грн*

Вид діяльності	КВЕД	2020р.	2021р.	2022р.	2023р.	Загальний обсяг капітальних інвестицій за чотири роки
Тимчасове розміщування, в т.ч. діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування	55	609,8	638,8	284,9	285,7	1819,2
Діяльність із забезпечення стравами та напоями, в т.ч. діяльність ресторанів	56	1079,6	1452,0	232,6	1125,0	3889,2
Діяльність туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг із бронювання та пов'язана з цим діяльність	79	37,4	45,5	39,1	8,0	130,0

** Джерело: побудовано авторами на основі [4]*

та інвентар – 6,4%;, транспортні засоби – 40,3%; програмне забезпечення та бази даних – 5,9% та інші матеріальні активи – 3,4%.

Важливо б відзначити, що в даний час існує безліч можливостей і напрямів для залучення іноземного капіталу для інвестицій в підприємства туристичної інфраструктури. Найважливіші напрями з них в контексті залучення визначено такі [5]:

– прямі інвестиції за рахунок створення спільних підприємств з іноземним капіталом, у тому числі компаній готельного та ресторанного бізнесу;

– інвестування в портфель шляхом продажу цінних паперів іноземцям;

– позики або гранти, отримані від іноземних фінансових установ, національних, державних установ, міжнародних фондів, емісійних агентств або банків.

Таким чином, діяльність іноземних інвесторів у нашій країні регулюється за режимом іноземно–

го інвестування [6] та іншими Законами України, зокрема «Про інвестиційну діяльність», «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні», «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні», «Про внесення зміни до статті 287 Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні» [7; 8; 9; 10]. У цих правових актах передбачені певні права іноземних інвесторів.

Сьогоднішні виклики ставлять перед керівництвом туристичних компаній таку кількість нових завдань, в тому числі найважливіші – необхідність підвищення ефективності діяльності і підвищення конкурентоспроможності. Ці завдання неминуче пов'язано із формуванням безпеки та використанням маркетингових інструментів в діяльності, залучення інвестицій та основне потребою формування інвестиційної стратегії розвитку туристичного бізнесу[11].

У той же час залучення іноземних інвесторів в економіку туристичної галузі сприяє не тільки співпраці з потенційними інвесторами, а й інтересам населення, в першу чергу інтересам місцевого співтовариства підприємств та підприємців.

Це твердження підтверджується практикою сучасних держав–членів ЄС, зокрема тим фактом, як до прикладу інвестиційний клімат формується в певних регіонах нашої країни. Однак досвід роботи з іноземними інвесторами в Східній Європі заснований на прихильності системі децентралізації влади або певним принципам взаємодоповнюваності. Тобто лише ці повноваження передаються уряду найвищого рівня, який керівні органи нижчого рівня об'єктивно не можуть виконувати. Однак більшість організаційних і технічних функцій по залученню і підтримці іноземних інвесторів покладається на місцеві органи влади, які виступають в якості організатора інвестиційного процесу не тільки на місцевому, а й на загальнодержавному рівні.

Висновки

Отже, організацію і механізм інвестування в туристичному бізнесі слід розглядати як сукупність методів і процесів, які складають і впливають на порядок інвестиційної діяльності та інвестиційних процесів в туристичному секторі, а також на організацію, економіку, права, управління та спеціальні дії. Така взаємодія призводить до досягнення правильних економічних, соціальних та екологічних результатів.

Важливо зауважити, що недостатньо власних ресурсів підприємств для залучення інвестиції для модернізації основних фондів туристичної індустрії, наприклад готельно–ресторанного бізнесу. Іноземні інвестиції на теперішньому рівні не можуть змінити цю ситуацію. Однак необхідно вдосконалювати організаційно–економічні механізми інвестиційної діяльності підприємств туристичної сфери економіки, формувати інвестиційну стратегію їх розвитку, мобілізуючи всі внутрішні можливості для підтримки розвитку туристичної галузі та створення умов для ефективного залучення інвестицій із–за кордону.

Список використаних джерел:

1. Готра В.В., Філін Ю.І. Розробка адаптивної стратегії маркетингу. Актуальні проблеми інноваційного розвитку кластерного підприємництва в Україні. 2017. С. 163–169.

2. Курбацька Л.М., Кадирус І.Г. Впровадження маркетингових інновацій в діяльність промислових підприємств. Економіка та держава. 2020. № 4. С. 187–190.

3. Васильчак С.В., Жидяк О.Р., Соловій С.Б., Вівчарук О.М. Інвестиційна стратегія розвитку виробничої діяльності підприємств в умовах циркулярної економіки. Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. Київ, 2024. №11 (282). С. 38–46.

4. Дані Державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/open_data/menu/dp_vd.htm.

5. Усик В.С., Бацура О.Ф. Інвестиційна привабливість АПК Буковини. Економіка АПК. 2007. № 2. С. 39–42.

6. Закон України «Про режим іноземного інвестування» із змінами і доповненнями від 2 березня 2000 року № 01–8/90. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/SD96016?an=1.

7. Закон України «Про інвестиційну діяльність» із змінами і доповненнями від 15 серпня 2022 року № 2518–IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T156000?an=825257.

8. Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» із змінами і доповненнями від 9 серпня 2023 року № 3311–IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T201116?bl=.

9. Закони України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створен–

ня сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні» від 21.06.2022 № 2330–IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t222330?an=26&ed=2022_06_21.

10. Закони України «Про внесення зміни до статті 287 Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні» від 21.06.2022 № 2331–IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t222331?an=1&ed=2022_06_21.

11. Світлана Васильчак, Уляна Петриняк, Марія Дубина, Марія Дацюк–Томчук. Формування конкурентоспроможності бізнес–структур туристичної галузі в умовах інтеграції України до єдиного ринку ЄС. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах інтеграції до ЄС: монографія/ заг. ред.: С.В. Васильчак. Кривий Ріг: ДУЕТ, 2024. С.105–149. (232 с.) URL: https://dspace.duet.edu.ua/jspui/handle/123456789/902

References:

1. Hotra V.V., Filin Yu.I. Rozrobka adaptyvnoyi stratehiyi marketynhu. Aktual'ni problemy innovatsiynoho rozvytku klasternoho pidpryyemnytstva v Ukrayini. 2017. S. 163–169.

2. Kurbats'ka L.M., Kadyrus I.H. Vprovadzhennya marketynhovykh innovatsiy v diyal'nist' promyslovykh pidpryyemstv. Ekonomika ta derzhava. 2020. № 4. S. 187–190.

3. Vasyl'chak S.V., Zhydyak O.R., Soloviy S.B., Vivcharuk O.M. Investytsiyna stratehiya rozvytku vyrobnychoyi diyal'nosti pidpryyemstv v umovakh tsyrkulyarnoyi ekonomiky. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini: zb. nauk. prats'. Kyyiv, 2024. №11 (282). S. 38–46.

4. Dani Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/open_data/menu/dp_vd.htm.

5. Usyk V.S., Batsura O.F. Investytsiyna pryvablyvist' APK Bukovyny. Ekonomika APK. 2007. № 2. S. 39–42.

6. Zakon Ukrayiny «Pro rezhym inozemnoho investuvannya» iz zminamy i dopovnennyamy vid 2 bereznya 2000 roku № 01–8/90. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/SD96016?an=1.

7. Zakon Ukrayiny «Pro investytsiynu diyal'nist'» iz zminamy i dopovnennyamy vid 15 serpnya 2022 roku № 2518–IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T156000?an=825257.

8. Zakon Ukrayiny «Pro derzhavnu pidtrymku investytsiynykh proektiv iz znachnymy investytsiyamy v Ukrayini» iz zminamy i dopovnennyamy vid 9 serpnya 2023 roku № 3311–IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T201116?bl=.

9. Zakony Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny shchodo stvorennya spryyatlyvykh umov dlya diyal'nosti industrial'nykh parkiv v Ukrayini» vid 21.06.2022 № 2330–IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t222330?an=26&ed=2022_06_21.

10. Zakony Ukrayiny «Pro vnesennya zminy do statti 287 Mytnoho kodeksu Ukrayiny shchodo stvorennya spryyatlyvykh umov dlya diyal'nosti industrial'nykh parkiv v Ukrayini» vid 21.06.2022 № 2331–IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t222331?an=1&ed=2022_06_21.

11. Svitlana Vasyl'chak, Ulyana Petrynyak, Mariya Dubyna, Mariya Datsyuk–Tomchuk. Formuvannya konkurentospromozhnosti biznes–struktur turystychnoyi haluzi v umovakh intehratsiyi Ukrayiny do yedynoho rynku YeS. Konkurentospromozhnist' natsional'noyi ekonomiky v umovakh intehratsiyi do YeS: monohrafiya/ zah. red.: S.V. Vasyl'chak. Kryvyy Rih: DUET, 2024. S.105–149. (232 s.) URL: https://dspace.duet.edu.ua/jspui/handle/123456789/902

Дані про автора

Соловій Сергій Богданович,

к. е. н., старший викладач, Львівський національній університет ветеренарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького

e –mail: soloviy1977@gmail.com

ORCID 0000–0002–2975–4661

Кушнір Леся Павлівна,

к. е. н., доцент, в.о. завідувача кафедри туризму Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

ORCID ID 0000–0001–8456–4935

e–mail: kushnirlesia@gmail.com

Вівчарук Ольга Миколаївна,

к. е. н., доцент, Львівський Національний університет ім. Івана Франка, Україна

e –mail: olgavivcharuk@ukr.net

ORCID ID:0000–0001–9640–9414

Марциновський Володимир Валерійович,

аспірант Кафедри маркетингу та комунікаційного дизайну, Київський національний університет технологій та дизайну

e–mail: v.martsynovskyi@gmail.com

https://orcid.org/0009–0001–3992–7239

Data about the authors

Serhiy Soloviy,

Candidate of economic sciences, senior lecturer, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies

e –mail: soloviy1977@gmail.co
ORCID 0000–0002–2975–4661
Lesya Kushnir,
Candidate of economic sciences, associate professor, acting head of the department of tourism, Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S.Z. Gzhytsky
0000–0001–8456–4935
e–mail: kushnirlesia@gmail.com
Olha Vivcharuk,
PhD in Economics, associate professor, Lviv National University named after Ivan Franko, Ukraine
e –mail: olgavivcharuk@ukr.net
ORCID ID:0000–0001–9640–9414
Volodymyr Martsynovskyi,
PhD student, Department of Marketing and Communication Design, Kyiv National University of Technologies and Design
e–mail: v.martsynovskyi@gmail.com
https://orcid.org/0009–0001–3992–7239

УДК 338.47
https://doi.org/10.5281/zenodo.15038654

ГОВОРУХА Д. В.

Інституційна підтримка та стимулювання інноваційного розвитку будівельної галузі України

Предметом дослідження *є напрями інституційної підтримки та інноваційного розвитку будівельної галузі України, зокрема впровадження новітніх технологій та енергозберігаючих рішень у процесі будівництва, а також державна підтримка і стимули для модернізації цієї сфери.*

Метою дослідження *є аналіз ролі інституційної підтримки та механізмів стимулювання інноваційного розвитку будівельної галузі України, а також визначення впливу державних, регіональних та приватних ініціатив на модернізацію та підвищення конкурентоспроможності галузі.*

Методи дослідження *включають аналіз наукової літератури для виявлення теоретичних аспектів теми та порівняльний аналіз різних підходів до вирішення поставлених завдань. Крім того, використовуються методи синтезу інформації для узагальнення результатів і формулювання висновків.*

Результати роботи *показують, що впровадження енергоефективних рішень і екологічно чистих технологій дозволяє значно знизити витрати на будівництво та експлуатацію будівель, одночасно зменшуючи негативний вплив на навколишнє середовище. Стимулювання інновацій в будівництві через державну підтримку та інвестиції сприяє покращенню якості будівельних об'єктів, підвищенню конкурентоспроможності галузі та створенню сприятливих умов для сталого розвитку.*

Галузь застосування результатів. *Результати дослідження можуть бути застосовані в галузі будівництва для оптимізації проектування та зведення енергоефективних і екологічно сталих будівель. Вони також можуть бути використані органами державного управління для розробки політик, спрямованих на підтримку зелених технологій і інвестицій у будівельний сектор.*

Висновки. *Дослідження показало важливість інтеграції енергоефективних технологій у будівельну галузь для зниження витрат на енергію та зменшення викидів парникових газів. Виявлено, що застосування сучасних будівельних матеріалів і технологій значно покращує загальну екологічну ситуацію в містах. Загалом, підтримка інновацій у будівництві може сприяти стійкому розвитку та збереженню природних ресурсів.*

Ключові слова: *інституціональна підтримка, енергоефективність, будівельні технології, еколо–гічність, зниження витрат, інновації, будівельні матеріали, енергозбереження.*

GOVORUKHA D. V.

Institutional support and stimulation of innovative development of the construction industry of Ukraine

The subject of the research *is the direction of institutional support and innovative development of the construction industry of Ukraine, in particular the introduction of new technologies and energy–saving solutions in the construction process, as well as state support and incentives for the modernization of this area.*

© ГОВОРУХА Д. В., 2024

The aim of the research *is to analyze the role of institutional support and mechanisms for stimulating innovative development of the construction industry of Ukraine, as well as to determine the impact of state, regional and private initiatives on the modernization and increase of the competitiveness of the industry.*

The research methods *include an analysis of scientific literature to identify theoretical aspects of the topic and a comparative analysis of different approaches to solving the tasks. In addition, information synthesis methods are used to generalize the results and formulate conclusions.*

The results of the work *show that the introduction of energy–efficient solutions and environmentally friendly technologies allows to significantly reduce the costs of construction and operation of buildings, while simultaneously reducing the negative impact on the environment. Stimulating innovation in construction through government support and investment contributes to improving the quality of construction projects, increasing the competitiveness of the industry and creating favorable conditions for sustainable development.*

Scope of the results. *The results of the study can be applied in the construction industry to optimize the design and construction of energy–efficient and environmentally sustainable buildings. They can also be used by government agencies to develop policies aimed at supporting green technologies and investments in the construction sector.*

Conclusions. *The study showed the importance of integrating energy–efficient technologies into the construction industry to reduce energy costs and reduce greenhouse gas emissions. It was found that the use of modern building materials and technologies significantly improves the overall environmental situation in cities. In general, supporting innovation in construction can contribute to sustainable development and conservation of natural resources.*

Keywords: *institutional support, energy efficiency, building technologies, environmental friendliness, cost reduction, innovation, building materials, energy saving.*

Постановка проблеми. Актуальність теми статті обумовлена потребою в оновленні та модернізації будівельної галузі України, що є однією з основних складових національної економіки. У сучасних умовах глобалізаційних процесів, економічних трансформацій та зростаючих екологічних викликів важливо не лише забезпечити стабільність цього сектора, але й сприяти його розвитку через інновації та нові технології. Будівництво має стратегічне значення для розвитку інфраструктури, покращення якості життя населення та підвищення конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку. У зв'язку з цим, актуальність інституційної підтримки та стимулювання інновацій в будівельному секторі стає надзвичайно важливою для досягнення сталого розвитку та економічного зростання України. Будівельна галузь України зазнає суттєвих змін унаслідок економічної нестабільності та необхідності адаптації до міжнародних стандартів. Незважаючи на потенціал і стратегічне значення будівництва для країни, галузь потребує значних інвестицій у новітні технології, підвищення ефективності управління та оновлення виробничих потужностей. Такі процеси вимагають не тільки приватних інвестицій, а й активної участі держави у вигляді створення сприятливих умов для розвитку галузі через інституційні механізми підтримки, фінансові інструменти, а також адаптацію законодавства до сучасних потреб.

Забезпечення сталого розвитку будівельного сектора потребує перегляду стратегічних підходів до управління та державної підтримки. Питання інноваційного розвитку будівництва стає ключовим, оскільки сучасні технології дозволяють знижувати витрати, покращувати якість будівельних матеріалів та конструкцій, а також зменшувати негативний вплив на довкілля. Інновації в будівництві можуть стати важливим чинником не лише для економічного зростання, але й для збереження природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Один із головних аспектів актуальності цієї теми полягає в тому, що інноваційний розвиток галузі потребує не лише технічних та технологічних змін, а й глибоких трансформацій на рівні політики та управління. Державні ініціативи та підтримка повинні бути спрямовані на створення умов для втілення новітніх рішень у

будівництві, що включають енергоефективні технології, використання відновлювальних джерел енергії, розвиток зеленої архітектури та оптимізацію логістичних процесів. Водночас, держава повинна активно залучати приватні інвестиції, сприяти розвитку нових бізнес–моделей та забезпечувати належний рівень регулювання. Активне державне стимулювання будівельної галузі необхідне також для підтримки економічної стабільності та зменшення соціальних проблем, зокрема у сфері житлового будівництва. В умовах економічної кризи та зростаючої потреби в нових житлових та інфраструктурних об'єктах, держава повинна виступати не лише як регулятор, але й як активний учасник процесу. Стимулювання інновацій в будівництві здатне забезпечити не лише доступність житла, а й підвищення його якості, енергоефективності та безпеки для населення. Усвідомлення важливості інноваційного розвитку будівельної галузі для сталого економічного зростання країни є основою для реалізації ефективної політики, яка буде сприяти зміцненню внутрішнього ринку будівельних послуг, створенню нових робочих місць, розвитку регіонів та покращенню інфраструктури. Сучасні глобальні тенденції, зокрема зміни клімату та глобалізація, вимагають, щоб Україна відповідала міжнародним стандартам у сфері будівництва та стійкості. Тому активна інституційна підтримка є необхідною умовою для розвитку галузі в нових реаліях.

Таким чином, актуальність теми визначається необхідністю оновлення підходів до управління та розвитку будівельної індустрії через впровадження інновацій, забезпечення державної підтримки та стимулювання інвестицій, що стане запорукою сталого розвитку будівництва в Україні в умовах економічних змін та глобальних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з питань інноваційного розвитку та підтримки будівельної галузі України дозволяє зробити кілька важливих висновків про основні тенденції і напрями розвитку. У науковій і практичній сфері дедалі більше уваги приділяється питанням інтеграції нових технологій у різні сектори економіки та бізнесу в тому числі будівництво, зокрема енергоефективних рішень, екологічно чистих технологій та розробці нових матеріалів, що є важливим аспектом для сталого розвитку галузі та досягнення високих результатів у довгостроковій перспективі (Запісоцький І., Гнатенко І., Бебко С., Євсейцева О., Шіковець К., Квіта Г., Зось–Кіор М., Пузирьова П., Ковальська Ю. тощо) [1–12]. Згідно з останніми дослідженнями, інноваційні технології у будівництві сприяють значному зниженню витрат на енергію і ресурси, що, в свою чергу, забезпечує ефективну економію для кінцевих споживачів. У цьому контексті багато дослідників звертають увагу на необхідність вдосконалення нормативно–правової бази для стимулювання інвестицій у ці технології, а також на важливість підтримки наукових досліджень і розробок в сфері нових будівельних матеріалів і систем. Один з ключових напрямів досліджень в останні роки стосується розвитку систем енергозбереження в будівництві [13–21]. Автори робіт зазначають, що в умовах глобальних змін клімату та зростання цін на енергоресурси питання енергоефективності набуває особливої актуальності. Тому дедалі більше фахівців зосереджуються на впровадженні відновлювальних джерел енергії в будівельні об'єкти, таких як сонячні панелі, вітрові турбіни та геотермальні системи. Також не менш важливою є проблема підготовки кадрів для роботи з новітніми технологіями. Останні публікації у сфері освіти та професійного навчання зазначають необхідність змін у системі навчання інженерів і будівельників, орієнтуючи її на сучасні вимоги ринку і нові технології. Крім того, велика увага в останніх публікаціях приділяється питанням державної підтримки і стимулювання інновацій в будівельному секторі. Багато авторів акцентують на необхідності надання фінансових інструментів для будівельних компаній, зокрема субсидій, пільгових кредитів і грантів для розробки і впровадження інноваційних технологій. Крім того, вказується на важливість створення сприятливих умов для розвитку інфраструктури для ефективного впровадження інновацій, таких як лабораторії для тестування нових матеріалів і технологій [22–28].

Загалом, останні дослідження свідчать, що успішне впровадження інновацій у будівельну галузь України можливо за умови комплексного підходу, що включає не лише державну підтримку та фінансування, а й розвиток кадрового потенціалу, вдосконалення технологій та інтеграцію сучасних енергозберігаючих і екологічних рішень у будівництво.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах важливим є створення сприятливих умов для ефективного розвитку будівельного сектору,

що має значний вплив на економіку та соціальну інфраструктуру країни. Проблеми, що виникають в галузі будівництва, включають необхідність оновлення технологій, покращення якості матеріалів та підвищення енергоефективності будівель. Інституційна підтримка спрямована на створення таких умов, що забезпечать стійкий розвиток будівельної індустрії, інноваційні перетворення та зростання конкуренції серед учасників ринку. З метою підтримки інноваційного розвитку та модернізації будівельної галузі держава повинна забезпечити ефективне регулювання цієї сфери. Однак тільки наявність нормативно–правових актів і процедур не є достатньою умовою для сталого розвитку. Важливою складовою є підвищення рівня інвестиційної привабливості галузі, що досягається завдяки інноваціям у сфері будівництва, а також створенню умов для ефективного застосування нових технологій. Впровадження енергоефективних рішень і екологічно чистих технологій дозволяє знижувати витрати на виробництво і експлуатацію будівель, що, в свою чергу, має вплив на зменшення витрат для кінцевих споживачів. У табл. 1 зображено вплив впровадження енергоефективних рішень і екологічно чистих технологій на витрати на виробництво та експлуатацію будівель (табл. 1).

Підтримка інновацій у будівництві з боку держави може включати сприяння розвитку нових методів проектування, зокрема в сфері використання екологічно чистих матеріалів і ресурсозберігаючих технологій. Крім того, важливою частиною державної політики є стимулювання наукових розробок і технологічних інновацій, що дозволяють забезпечити стійкість і довговічність будівельних об'єктів, знижуючи їхній вплив на навколишнє середовище. На цьому шляху велике значення має розвиток системи освіти та професійного навчання, спрямованого на підвищення кваліфікації кадрів, здатних працювати з новітніми технологіями. Формування позитивного іміджу галузі як інноваційної, екологічно відповідальної і соціально орієнтованої є важливим елементом у процесі стимулювання інвестицій.

Необхідність активної участі держави у розвитку будівельної галузі зумовлена тим, що будівництво є одним із основних факторів економічного зростання країни. Стимулювання інвестицій у будівельний сектор є ключовим завданням на державному рівні, оскільки воно дозволяє залучати нові ресурси для реалізації інфраструктурних проектів, розвитку житлового будівництва та оновлення застарілих об'єктів [5; 8; 12; 15; 18]. У свою чергу, розвиток інфраструктури сприяє поліпшенню соціально–економічного становища населення, створенню нових робочих місць і підвищенню якості життя. Впровадження інноваційних технологій у будівництво також має важливе значення для підвищення рівня енергоефективності та зниження витрат на експлуатацію будівель, що є критично важливим в умовах зростання вартості енергоресурсів.

Незважаючи на очевидні переваги інновацій, проблема полягає у впровадженні нових технологій у будівництво на практиці. Іноді організації, які займаються будівництвом, не мають достат–

Таблиця 1. Вплив впровадження енергоефективних рішень і екологічно чистих технологій на витрати на виробництво та експлуатацію будівель

Категорія	Вплив енергоефективних рішень та екологічно чистих технологій	Результат
Витрати на виробництво будівель	Застосування енергоефективних матеріалів (теплоізоляція, енергоефективні вікна, стіни)	Зниження витрат на енергію та матеріали під час будівництва
Витрати на експлуатацію будівель	Використання сонячних панелей, вітрових турбін, геотермальних насосів	Зниження витрат на енергопостачання (електрика, опалення)
Витрати на кондиціонування та обігрів	Впровадження систем пасивного будівництва, утеплення фасадів та дахів	Зниження витрат на кондиціонування та обігрів будівель
Екологічний вплив	Зменшення викидів вуглекислого газу та інших шкідливих речовин за рахунок використання відновлювальних джерел енергії	Покращення якості навколишнього середовища, зменшення парникових газів
Загальні витрати для кінцевих споживачів	Зниження комунальних платежів, підвищення енергоефективності будівель	Зниження вартості проживання і експлуатації для кінцевих споживачів

Джерело: запропоновано автором

нього фінансового ресурсу для закупівлі нових матеріалів і обладнання, а також для здійснення необхідних досліджень і розробок. У такій ситуації держава може надати фінансову підтримку через різноманітні програми, субсидії, податкові пільги або кредити. Зокрема, субсидії на інноваційні технології або гранти на наукові розробки сприятимуть стимулюванню підприємств до впровадження нових рішень. Крім того, важливим аспектом є розробка спеціалізованих програм для стимулювання будівельних компаній до модернізації виробництва, розширення асортименту продукції, вдосконалення архітектурно–будівельних рішень [7; 11; 20; 25]. Програми фінансування, субсидії та пільгові кредити повинні бути спрямовані не лише на підтримку технологічних інновацій, але й на стимулювання зміни підходів у веденні бізнесу та управлінні проектами. Одним із ключових аспектів є сприяння впровадженню сучасних методів управління проектами, таких як будівництво за методологією «Building Information Modeling», що дозволяє знижувати витрати, покращувати якість та швидкість виконання робіт. Підтримка таких ініціатив може включати фінансування тренінгів для фахівців, впровадження системи сертифікацій і стандартів для нових технологій, що допомагає будівельним компаніям адаптуватися до міжнародних вимог. Ще одним важливим аспектом є підтримка наукових досліджень і розробок у сфері будівництва. За допомогою державних грантів на дослідження можна забезпечити розвиток нових матеріалів, технічних рішень, а також технологій, які сприяють підвищенню енергоефективності та екологічності будівель. Держава має активно підтримувати наукові інститути та університети, що займаються розробкою нових матеріалів і технологій для будівництва, створюючи національні та міжнародні науково–дослідні центри, що дозволить не лише зберегти, але й примножити науковий потенціал України в галузі будівництва. Іншим важливим кроком є створення сприятливих умов для співпраці між приватним сектором, науковими установами та державними органами. Спільні ініціативи, спрямовані на впровадження інновацій у будівництві, можуть бути ефективними, коли на державному рівні здійснюється моніторинг і контроль за прогресом проектів, а також надається підтримка на кожному етапі їх реалізації. Можливість для компаній брати участь у міжнародних конкурсах і тендерах на новітні проекти може бути ще одним стимулом для розвитку інноваційних рішень в будівництві. Важливою складовою є також сприяння розвитку інфра–

Таблиця 2. Вплив стимулювання будівельних компаній до модернізації і впровадження інновацій на розвиток галузі

Категорія	Вплив стимулювання будівельних компаній до модернізації і впровадження інновацій	Результат
Якість будівельної продукції	Впровадження нових матеріалів і технологій (енергоефективні матеріали, зелені технології)	Підвищення якості будівельних об'єктів, довговічність та надійність
Конкурентоспроможність галузей	Стимулювання розвитку енергоефективного будівництва, використання відновлювальних джерел енергії, зелених технологій	Зростання конкурентоспроможності на міжнародному ринку, розвиток нових нішевих ринків
Доступ до фінансових інструментів	Надання пільгових кредитів, грантів, субсидій для модернізації та впровадження інноваційних технологій	Полегшення доступу до фінансування для будівельних компаній, сприяння інвестиціям
Підготовка кадрів	Створення програм навчання та підвищення кваліфікації фахівців для роботи з новітніми технологіями	Підвищення кваліфікації робочої сили, розвиток професіоналів, здатних працювати з інноваціями
Інноваційний розвиток	Впровадження методів, таких як будівництво за методологією BIM, автоматизація та використання сучасних матеріалів	Підвищення ефективності будівельних процесів, зниження витрат на етапі проектування і будівництва
Сталий розвиток галузі	Включення в процес зелених технологій і енергоефективних рішень, застосування циркулярної економіки	Зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, сприяння сталому розвитку будівельної галузі

Джерело: запропоновано автором

структури для забезпечення ефективного застосування новітніх технологій, що може включати вдосконалення існуючих будівельних майданчиків, створення лабораторій для тестування нових матеріалів та технологій, а також розвиток сервісів для підтримки сталого розвитку галузі. Подібні інвестиції в інфраструктуру не лише покращать умови для впровадження інновацій, а й забезпечать доступ до сучасних технологій для широкого кола підприємців, що дозволить підвищити рівень конкуренції на ринку.

Стимулювання будівельних компаній до модернізації і впровадження інновацій допоможе не тільки підвищити якість будівельної продукції, а й сприятиме розвитку конкурентоспроможних галузей, таких як енергоефективне будівництво та зелені технології. Впровадження таких рішень стане можливим лише за умови, що держава забезпечить підприємствам доступ до сучасних фінансових інструментів, а також створить систему підготовки кадрів, здатних працювати з новітніми технологіями. У таблиці 2, проілюстровано вплив стимулювання будівельних компаній до модернізації і впровадження інновацій на розвиток галузі (табл. 2).

Таким чином, ефективна підтримка інноваційного розвитку будівельної галузі може стати важливим кроком у побудові сталого економічного майбутнього України, що враховує потреби ринку, екологічні виклики та світові тенденції в будівництві.

Окрему увагу слід приділити питанням енергозбереження та екології у будівництві. Українська будівельна галузь має значний потенціал для розвитку саме в цій сфері. Впровадження екологічно чистих і енергоефективних технологій дозволяє значно знижувати витрати на енергію, скорочувати викиди шкідливих речовин в атмосферу і зменшувати негативний вплив на довкілля. Завдяки новітнім методам будівництва, використанню альтернативних джерел енергії та зменшенню викидів вуглекислого газу будівельний сектор може стати важливим чинником у боротьбі з кліматичними змінами [4; 9; 15; 19; 21; 26; 28]. Важливим аспектом державної політики є також підвищення рівня екологічної свідомості серед учасників будівельного ринку, що стимулюватиме їх до використання технологій, які відповідають міжнародним екологічним стандартам. Урахування екологічних факторів, таких як використання ресурсів, вплив на навколишнє середовище і ефективне використання енергії, стає критично важливим для досягнення сталого розвитку як на рівні окремих компаній, так і на рівні країни в цілому. Впровадження інновацій у сфері енергозбереження та екологічних технологій здатне змінити існуючі практики будівництва і суттєво знизити негативний вплив будівель на довкілля. Енергозбереження в будівництві є складовою частиною сталого розвитку та одним із ключових аспектів для зниження витрат на експлуатацію будівель, а також для зменшення шкідливих викидів в атмосферу. Вже на етапі проектування будівель необхідно враховувати всі можливі методи зниження енергетичних витрат, зокрема використання сучасних теплоізоляційних матеріалів, енергоефективних вікон, утеплення фасадів і дахів. Завдяки застосуванню таких рішень можна досягти значної економії на опаленні та кондиціюванні, а також зменшити витрати на комунальні послуги для кінцевих споживачів. Однак зростання вартості енергії, глобальні зміни клімату та інші фактори вимагають перегляду підходів до енергозбереження і впровадження новітніх технологій у будівельний процес.

З огляду на ці виклики, однією з основних інноваційних стратегій для зниження енергоспоживання є інтеграція відновлювальних джерел енергії в архітектурні та інженерні рішення будівель. Використання сонячних панелей, вітрових установок, геотермальних теплових насосів та інших альтернативних джерел енергії дозволяє будівлям стати енергетично незалежними або мінімізувати залежність від традиційних енергоресурсів. Сонячні панелі, зокрема, набирають популярності завдяки своїй здатності генерувати електричну енергію навіть у помірних кліматичних умовах. Окрім цього, вітрові турбіни можуть забезпечити додаткові джерела енергії для будівель, розташованих у відкритих місцевостях, де існують оптимальні умови для використання вітрових потоків. Застосування інноваційних енергозберігаючих технологій має не лише економічний, а й екологічний ефект. Перехід до відновлювальних джерел енергії та зменшення використання викопних видів палива дозволяє значно знизити викиди вуглекислого газу та інших парникових газів, які є основними винуватцями глобального потепління. Відповідно, будівельна галузь має потужний потенціал для внесення свого вкладу в досягнення цілей Паризької кліматичної угоди та інших міжнародних екологічних ініціатив. Запровадження таких стандартів на державному рівні може

стимулювати будівельні компанії до впровадження більш сталих практик, що знижує екологічний слід будівель і сприяє їх інтеграції в екологічно орієнтовані міські середовища.

Отже, енергозбереження та екологічність є критичними елементами для розвитку будівельної галузі. Впровадження інноваційних технологій у сфері енергозбереження, відновлювальних джерел енергії та використання екологічно чистих матеріалів дозволяє значно знизити негативний вплив будівництва на навколишнє середовище, зберігаючи при цьому економічну ефективність і підвищуючи якість життя. В результаті, будівельний сектор може стати не лише конкурентоспроможним, але й важливим драйвером для сталого розвитку України.

Таким чином, стимулювання інноваційного розвитку будівельної галузі через інституційну підтримку та впровадження новітніх технологій є важливим фактором для забезпечення сталого розвитку України. Держава повинна відігравати активну роль у створенні інфраструктури, що сприятиме залученню інвестицій у будівельний сектор, розвитку енергозберігаючих технологій та покращенню якості життя громадян. Крім того, необхідно забезпечити надійну нормативно–правову базу, що сприятиме впровадженню інновацій та дозволить будівельному сектору України стати більш конкурентоспроможним на світовому ринку.

Висновки

Будівельний сектор України є важливою складовою економіки, що впливає на соціальну інфраструктуру і загальний рівень життя. З огляду на сучасні виклики, такі як необхідність оновлення технологій, покращення якості матеріалів та підвищення енергоефективності, важливим завданням є забезпечення інституційної підтримки розвитку галузі. Інновації в будівництві, включаючи застосування екологічно чистих матеріалів і енергоефективних технологій, можуть значно знизити витрати на енергію, зменшити негативний вплив на довкілля і покращити конкурентоспроможність української будівельної індустрії.

Впровадження таких технологій вимагає активної участі держави у створенні сприятливих умов для інвестицій та розвитку інфраструктури. Створення нормативно–правової бази, підтримка наукових досліджень і розробок, а також впровадження сучасних методів управління проектами є необхідними для стимулювання інновацій і розвитку будівельної галузі. Особливу увагу слід приділити енергозбереженню, екологічним технологіям і використанню відновлювальних джерел енергії, що є важливими напрямками для зниження енергетичних витрат і зменшення викидів шкідливих речовин.

Завдяки інтеграції сучасних технологій та підтримці інновацій можна забезпечити сталий розвиток будівельного сектору України, підвищити його конкурентоспроможність на міжнародному рівні та зробити вагомий внесок у досягнення цілей сталого розвитку. Для цього необхідно створити умови для ефективного застосування новітніх технологій, підвищити рівень професійної підготовки кадрів та стимулювати підприємства до модернізації виробництва та впровадження енергозберігаючих і екологічних рішень. Таким чином, комплексний підхід до розвитку галузі може забезпечити не тільки економічний прогрес, а й значний внесок у збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Запісоцький, І. В. (2024). Визначення змістовних характеристик експортного потенціалу будівельної індустрії. Академічні візії, (36).

2. Гнатенко, І., Бебко, С., Євсейцева, О., Шіковець, К., Квіта, Г., & Зось–Кіор, М. (2024). Кон'юнктурний аналіз ринку відновлюваних джерел енергії україни в контексті змін фінансових та економічних процесів. Financial and credit activity problems of theory and practice, 5(58), 446–459.

3. Дука, А. П. (2014). Регулювання інноваційного розвитку будівельної сфери. Економіка: реалії часу, (3), 203–208.

4. Пузирьова, П. В., & Ковальська, Ю. Г. (2012). Теоретичні аспекти фінансових інвестицій, їхні особливості, форми та стратегічні напрями. Формування ринкових відносин в Україні, (6), 83–86.

5. Зось–Кіор, М. В. (2020). Оцінка персоналу організації в системі корпоративного тайм–менеджменту. Економічний форум, 1(3), 57–63.

6. Семенов, В. Ф., & Чекулаєва, О. Д. (2014). Інституційні зміни та інноваційний розвиток будівельної сфери національної економіки. Сталий розвиток економіки, (1), 116–123.

7. Tkachenko, V., Kwilinski, A., Tkachenko, I., & Puzyrova, P. (2019). Theoretical and methodical approaches to the definition of marketing risks management concept

at industrial enterprises. Marketing and management of innovations, (2), 228–238.

8. Гнатенко, І. А., Попова, Ю. М., Бачкір, І. Г., & Нечипоренко, К. В. (2021). Стратегії державних пріоритетів в контексті сценарного форсайту управління інноваційною економікою: моделювання науково–технічного та інтелектуального потенціалу. Агросвіт, (17), 3–9.

9. Пузирьова, П. В. (2020, December). Теоретико–методичні аспекти оцінювання інноваційного потенціалу як інтегрованої системи інноваційного розвитку підприємства. Advancing in research and education: abstracts of XII International scientific and practical conference, La Rochelle, France (pp. 116–122).

10. Таран–Лала, О. М., Зось–Кіор, М. В., & Андрусенко, М. М. (2020). Імідж підприємства як фактор впливу на його конкурентоспроможність. Агросвіт, (7), 18–22.

11. Пузирьова, П. В., & Синиця, С. В. (2023). Актуалізація інформаційних технологій як чинника розвитку та підтримки смарт–економічних процесів в інноваційній сфері. Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації. Київський національний університет технологій та дизайну.

12. Кучерук, Т. Г. (2011). Методологічні принципи дослідження механізму стимулювання інноваційно орієнтованого розвитку регіонів. Теорія та практика державного управління, (2), 297–304.

13. Гнатенко, І. (2021). Сучасні управлінські та інформаційно–безпекові підходи формування інноваційного кластерного угруповання в умовах COVID–19 на засадах сталості, децентралізації та євроінтеграції. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації, (1–2), 68–77.

14. Зось–Кіор, М., Кирилюк, Є., & Терентьєва, О. (2021). Моделювання управління земельними ресурсами в Україні в контексті глобалізації та формування сталих агропродовольчих систем. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Економічні науки, 65–72.

15. Трохимець, О. І., Гальцова, О. Л., & Гнатенко, І. А. (2021). Сутність інновацій та інноваційного підприємництва за умов зміни споживчих переваг та маркетингової поведінки підприємств. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво, (5), 40–45.

16. Пинда, Р. В. (2014). Управлінські і маркетингові програми забезпечення розвитку регіональних будівельних кластерів в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки, (5 (3)), 166–169.

17. Зось–Кіор, М. В., Германенко, О. М., & Собакар, Д. Т. (2018). Сучасні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства. Приазовський економічний вісник, (6), 175–178.

18. Наумов, Ю. Ф., Германенко, О. М., & Зось–Кіор, М. В. (2001). Регіональні аспекти виробництва та реалізації яловичини в Луганській області. Економіка АПК, (11), 85–87.

19. Vasylchak, S., Petrynyak, U., Loiak, L., Zagnybida, R., Khomiv, O., & Hnatenko, I. (2022). State regulation of employment in the labor market of territorial communities in the conditions of innovative development of entrepreneurship: aspects of management. Journal of Hygienic Engineering & Design, 40.

20. Пузирьова, П. В. (2011). Значення маркетингового дослідження при визначенні ключових факторів впливу на план виробництва продукції промислових підприємств. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури, (30).

21. Shhurko, V., & Lobaj, R. (2014). Перспективи та перешкоди ефективному розвитку будівельної галузі в Україні. Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект, 1, 427–432.

22. Грищенко, І., Ганущак–Єфіменко, Л., Гнатенко, І., & Ребілас, Р. (2023). Управління дизайн середовищем розвитку інноваційного підприємництва в інтегрованих структурах в умовах післявоєнного відновлення. Financial and credit activity problems of theory and practice, 5(52), 341–352.

23. Зось–Кіор, М. В., & Калюжний, С. О. (2020). Удосконалення системи управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства. Економіка та держава, (3), 23–27.

24. Покальчук, О. К., & Пузирьова, П. В. (2023). Інноваційний розвиток національного страхового ринку у фокусі стратегічних пріоритетів. Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості. Київський національний університет технологій та дизайну.

25. Puzyrova, P., & Khaliliaeva, O. (2022). Economic potential of Ukraine in wartime conditions: macroeconomic situation. Implementation of modern technologies in science. International Science Group.

26. Гнатенко, І. А., Снітко, Є. О., Марков, Р. В., & Уткін, В. П. (2021). Управління проектами кластеризації інноваційного підприємництва агропродовольчої сфери в умовах реалізації стратегії сталого розвитку, глобалізації, діджиталізації, економічної культури суспільства, логістичного та кадрового менеджменту. Формування ринкових відносин в Україні, (9), 106–113.

27. Puzyrova, P. (2020). Характеристика загального сучасного стану галузі легкої промисловості в Україні. Економічний вісник університету, (47), 97–105.

28. Маркіна, І. А., & Зось–Кіор, М. В. (2014). Управління земельними ресурсами як складова розвитку аграрного виробництва. Економіка. Менеджмент. Підприємництво, (26 (2)), 80–87.

References:

1. Zapisotskyi, I. V. (2024). Vyznachennia zmistovnykh kharakterystyk eksportnoho potentsialu budivelnoi industrii. Akademichni vizii, (36).

2. Hnatenko, I., Bebko, S., Yevseitseva, O., Shikovets, K., Kvita, H., & Zos–Kior, M. (2024). Kon'iunkturnyi analiz rynku vidnovliuvanykh dzherel enerhii ukrainy v kontekysti zmin finansovykh ta ekonomichnykh protsesiv. Financial and credit activity problems of theory and practice, 5(58), 446–459.

3. Duka, A. P. (2014). Rehuliuvannia innovatsiinoho rozvytku budivelnoi sfery. Ekonomika: realii chasu, (3), 203–208.

4. Puzyrova, P. V., & Kovalska, Yu. H. (2012). Teoretychni aspekty finansovykh investytsii, yikhni osoblyvosti, formy ta stratehichni napriamy. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, (6), 83–86.

5. Zos–Kior, M. V. (2020). Otsinka personalu orhanizatsii v systemi korporatyvnoho taim–menedzhmentu. Ekonomichnyi forum, 1(3), 57–63.

6. Semenov, V. F., & Chekulaieva, O. D. (2014). Instytutsiini zminy ta innovatsiinyi rozvytok budivelnoi sfery natsionalnoi ekonomiky. Stalyi rozvytok ekonomiky, (1), 116–123.

7. Tkachenko, V., Kwilinski, A., Tkachenko, I., & Puzyrova, P. (2019). Theoretical and methodical approaches to the definition of marketing risks management concept at industrial enterprises. Marketing and management of innovations, (2), 228–238.

8. Hnatenko, I. A., Popova, Yu. M., Bachkir, I. H., & Nechyporenko, K. V. (2021). Stratehii derzhavnykh priorytetiv v konteksti stsenarnoho forsaitu upravlinnia innovatsiinoiu ekonomikoiu: modeliuvannia naukovo–tekhnichnoho ta intelektualnoho potentsialu. Ahrosvit, (17), 3–9.

9. Puzyrova, P. V. (2020, December). Teoretyko–metodychni aspekty otsiniuvannia innovatsiinoho potentsialu yak intehrovanoi systemy innovatsiinoho rozvytku pidpryiemstva. Advancing in research and education: abstracts of XII International scientific and practical conference, La Rochelle, France (pp. 116–122).

10. Taran–Lala, O. M., Zos–Kior, M. V., & Andrusenko, M. M. (2020). Imidzh pidpryiemstva yak faktor vplyvu na yoho konkurentospromozhnist. Ahrosvit, (7), 18–22.

11. Puzyrova, P. V., & Synytsia, S. V. (2023). Aktualizatsiia informatsiinykh tekhnolohii yak chynnyka rozvytku ta pidtrymky smart–ekonomichnykh protsesiv v innovatsiinii sferi. Problemy intehratsii osvity, nauky ta biznesu v umovakh hlobalizatsii. Kyivskyi natsionalnyi universytet tekhnolohii ta dyzainu.

12. Kucheruk, T. H. (2011). Metodolohichni pryntsypy doslidzhennia mekhanizmu stymuliuvannia innovatsiino oriientovanoho rozvytku rehioniv. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, (2), 297–304.

13. Hnatenko, I. (2021). Suchasni upravlinski ta informatsiino–bezpekovi pidkhody formuvannia innovatsiinoho klasternoho uhrupovannia v umovakh COVID–19 na zasadakh stalosti, detsentralizatsii ta yevrointehratsii. Instytut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii, (1–2), 68–77.

14. Zos–Kior, M., Kyryliuk, Ye., & Terentieva, O. (2021). Modeliuvannia upravlinnia zemelnymy resursamy v Ukraini v konteksti hlobalizatsii ta formuvannia stalykh ahroprodovolchykh system. Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriia «Ekonomichni nauky, 65–72.

15. Trokhymets, O. I., Haltsova, O. L., & Hnatenko, I. A. (2021). Sutnist innovatsii ta innovatsiinoho pidpryiemnytstva za umov zminy spozhyvchykh perevah ta marketynhovoi povedinky pidpryiemstv. Derzhava ta rehiony. Seriia: Ekonomika ta pidpryiemnytstvo, (5), 40–45.

16. Pynda, R. V. (2014). Upravlinski i marketynhovi prohramy zabezpechennia rozvytku rehionalnykh budivelnykh klasteriv v Ukraini. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky, (5 (3)), 166–169.

17. Zos–Kior, M. V., Hermanenko, O. M., & Sobakar, D. T. (2018). Suchasni aspekty upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva. Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk, (6), 175–178.

18. Naumov, Yu. F., Hermanenko, O. M., & Zos–Kior, M. V. (2001). Rehionalni aspekty vyrobnytstva ta realizatsii yalovychyny v Luhanskii oblasti. Ekonomika APK, (11), 85–87.

19. Vasylchak, S., Petrynyak, U., Loiak, L., Zagnybida, R., Khomiv, O., & Hnatenko, I. (2022). State regulation of employment in the labor market of territorial communities in the conditions of innovative development of entrepreneurship: aspects of management. Journal of Hygienic Engineering & Design, 40.

20. Puzyrova, P. V. (2011). Znachennia marketynhovoho doslidzhennia pry vyznachen–ni kliuchovykh faktoriv vplyvu na plan vyrobnytstva produktsii promyslovykh pidpryiemstv. Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury, (30).

21. Shhurko, V., & Lobaj, R. (2014). Perspektyvy ta pereshkody efektyvnomu rozvytku budivelnoi haluzi v

Ukraini. Problemы razvytyia vneshneэkonomycheskykh sviazei y pryvlechenyia ynostrannыkh ynvestytsyi: rehyonalnыi aspekt, 1, 427–432.

22. Hryshchenko, I., Hanushchak–Yefimenko, L., Hnatenko, I., & Rebilas, R. (2023). Upravlinnia dyzain seredovyshchem rozvytku innovatsiinoho pidpryiemnytstva v intehrovanykh strukturakh v umovakh pisliavoiennoho vidnovlennia. Financial and credit activity problems of theory and practice, 5(52), 341–352.

23. Zos–Kior, M. V., & Kaliuzhnyi, S. O. (2020). Udoskonalennia systemy upravlinnia konkurentospromozhnistiu ahrarnoho pidpryiemstva. Ekonomika ta derzhava, (3), 23–27.

24. Pokalchuk, O. K., & Puzyrova, P. V. (2023). Innovatsiinyi rozvytok natsionalnoho strakhovoho rynku u fokusi stratehichnykh priorytetiv. Innovatyka v osviti, nautsi ta biznesi: vyklyky ta mozhlyvosti. Kyivskyi natsionalnyi universytet tekhnolohii ta dyzainu.

25. Puzyrova, P., & Khaliliaeva, O. (2022). Economic potential of Ukraine in wartime conditions: macroeconomic situation. Implementation of modern technologies in science. International Science Group.

26. Hnatenko, I. A., Snitko, Ye. O., Markov, R. V., & Utkin, V. P. (2021). Upravlinnia proektamy klasteryzatsii innovatsiinoho pidpryiemnytstva ahroprodovolchoi sfery v umovakh realizatsii stratehii staloho rozvytku, hlobalizatsii, didzhytalizatsii, ekonomichnoi kultury suspilstva, lohistychnoho ta kadrovoho menedzhmentu. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, (9), 106–113.

27. Puzyrova, P. (2020). Kharakterystyka zahalnoho suchasnoho stanu haluzi lehkoi promyslovosti v Ukraini. Ekonomichnyi visnyk universytetu, (47), 97–105.

28. Markina, I. A., & Zos–Kior, M. V. (2014). Upravlinnia zemelnymy resursamy yak skladova rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva. Ekonomika. Menedzhment. Pidpryiemnytstvo, (26 (2)), 80–87.

Дані про автора

Говоруха Денис Вікторович,

аспірант, Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ORCID ID: 0009–0002–8690–9479

e–mail: Dgovorukha@gmail.com

Data about the author

Denys Govorukha,

PhD student State Research Institute of Informatization and Modeling of Economy

ORCID ID: 0009–0002–8690–9479

e–mail: Dgovorukha@gmail.com

УДК 331.108

https://doi.org/10.5281/zenodo.15038696

БІРЮКОВ Є. В.

Концептуальні підходи до інноваційного розвитку людського потенціалу малого і середнього бізнесу

Предметом дослідження *є концепції формування та розвитку людського потенціалу.*

Метою дослідження *є аналіз та узагальнення концептуальних підходів до інноваційного розвитку людського потенціалу малого та середнього бізнесу.*

Методи дослідження. *При написанні статті використано загальнонаукові методи дослідження економічних явищ і процесів; методи теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу, індукції та дедукції для дослідження концептуальних підходів до інноваційного розвитку людського потенціалу малого та середнього бізнесу.*

Результати роботи. *Визначено, що людський потенціал – це сукупність фізичних, інтелектуальних, емоційних і соціальних здібностей, які людина може використовувати для особистого розвитку, досягнення цілей і внеску у суспільство. Проаналізовано різноманітні концепції, які пояснюють процес формування людського потенціалу, що згруповано у п'ять блоків: гуманістичні концепції; соціально–економічні концепції; соціокультурні концепції; екологічна концепція; концепція інноваційного розвитку. Автором розроблена концепція інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ, сутність якої полягає у проведенні аналізу й оцінки зовнішнього середовища, загальних умов та перешкод, пошуку та оптимального вибору нових методів навчання людського потенціалу, формуванні ефективної системи мотивації персоналу, дослідженні зовнішніх чинників, що впливають на інноваційний розвиток людського потенціалу. Сформовано напрямки інноваційного підходу та визначено етапи формування та розвитку людського потенціалу, на які необхідно акцентувати*

© БІРЮКОВ Є. В., 2024

увагу в процесі формування та підвищення конкурентоспроможності МСБ.

Галузь застосування результатів. *Економіка підприємства, національна економіка.*

Висновки. *В сучасних умовах для формування і розвитку людського потенціалу запропоновано застосовувати інноваційний підхід, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності МСБ.*

Ключові слова: *людський потенціал, формування людського потенціалу, розвиток людського потенціалу, концепції формування людського потенціалу, інноваційний розвиток людського потенціалу, малий та середній бізнес.*

BIRIUKOV Ye. V.

Conceptual approaches to innovative development of human potential of small and medium businesses

The subject of the study *is the concept of the formation and development of human potential.*

The purpose of the study *is to analyze and generalize conceptual approaches to the innovative development of human potential in small and medium–sized businesses.*

Research methods. *When writing the article, general scientific methods of studying economic phenomena and processes were used; methods of theoretical generalization, analysis, synthesis, induction and deduction to study conceptual approaches to the innovative development of human potential in small and medium–sized businesses.*

Results of the work. *It was determined that human potential is a set of physical, intellectual, emotional and social abilities that a person can use for personal development, achieving goals and contributing to society. Various concepts that explain the process of forming human potential are analyzed, which are grouped into five blocks: humanistic concepts; socio–economic concepts; socio–cultural concepts; ecological concept; concept of innovative development. The author developed a concept of innovative development of human potential of SMEs, the essence of which is to conduct an analysis and assessment of the external environment, general conditions and obstacles, search and optimal choice of new methods of training human potential, formation of an effective system of personnel motivation, study of external factors that influence the innovative development of human potential. The directions of the innovative approach were formed and the stages of formation and development of human potential were determined, which should be emphasized in the process of forming and increasing the competitiveness of SMEs.*

Field of application of the results. *Enterprise economics, national economy.*

Conclusions. *In modern conditions, it is proposed to apply an innovative approach to the formation and development of human potential, which will contribute to increasing the competitiveness of SMEs.*

Keywords: *human potential, formation of human potential, development of human potential, concepts of formation of human potential, innovative development of human potential, small and medium–sized businesses.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та цифровізації економіки, підвищення ефективності функціонування підприємств потребує подальшої трансформації всіх складових потенціалу малого та середнього бізнесу. Однією з ключових передумов сталого розвитку малого та середнього бізнесу в сучасних умовах господарювання є формування людського потенціалу на інноваційній основі, який «посідає головне місце в інноваційному управлінні підприємством» [3].

Сьогодні більшість сучасних організацій застосовують систему професійного розвитку персоналу, яка спрямована на приведення рівня кваліфікації працівників у відповідність до вимог виробництва, оптимальне задоволення особистих інтересів працівників, пов'язаних із самореалізацією, підвищення ефективності їх праці, забезпечення на цій основі конкурентоспроможності товарів (робіт, послуг) підприємством [3]. Однак, стрімкий розвиток інноваційних технологій потребує від працівників нових знань, вмінь та навичок. На ринку праці поступово зникають застарілі професії, натомість з'являються нові, що вимагають адаптації персоналу через систему безпе–

рервного навчання. Таким чином, формування людського потенціалу не лише стосується базової освіти, але й охоплює підвищення кваліфікації, професійну перепідготовку та розвиток нових навичок. Зростаючі вимоги до знань, навичок та компетенцій персоналу підприємства, спричинені науково–технічним прогресом, глобалізацією та цифровізацією, зумовлюють необхідність особливої уваги до розвитку людського потенціалу. Крім того, сучасні соціальні зміни, такі як урбанізація та міграція, ставлять перед МСБ завдання створення умов для повноцінної реалізації людського потенціалу в будь–яких середовищах.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Визначенню сутності поняття «людський потенціал» та вивченню проблем його формування та розвитку присвячено праці таких вітчизняних науковців, як: Антонюк В. П., Грішнова О. А., Задорожна С. М., Заславська Т. І., Шаульська Л. В. та багато інших. Науковцями сформована низка концепцій, які можуть бути використані для дослідження людського потенціалу. Однак, на сьогоднішній день з розвитком економіки знань та цифрової економіки, формування і розвиток людського потенціалу потребує розгляду з точки зору інноваційного підходу, що обумовлює здійснення подальших поглиблених досліджень в цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Людський потенціал – це сукупність фізичних, інтелектуальних, емоційних і соціальних здібностей, які людина може використовувати для особистого розвитку, досягнення цілей і внеску у суспільство. Формування людського потенціалу є ключовим для сталого розвитку МСБ. На сучасному етапі науковцями сформована низка концепцій, які пояснюють процес формування людського потенціалу, до яких відносяться (рис. 1).

1. Гуманістичні концепції. Ці концепції наголошують на розвитку особистості через самореалізацію, творчість та задоволення базових потреб. До гуманістичних концепцій відноситься концепція розвитку людського потенціалу (людського розвитку), концепція поведінкової економіки та концепція економіки знань, виокремлені Рябоволик Т. Ф., Андррощук І. О. [2]. Згідно концепції людського розвитку людський потенціал розглядається, як

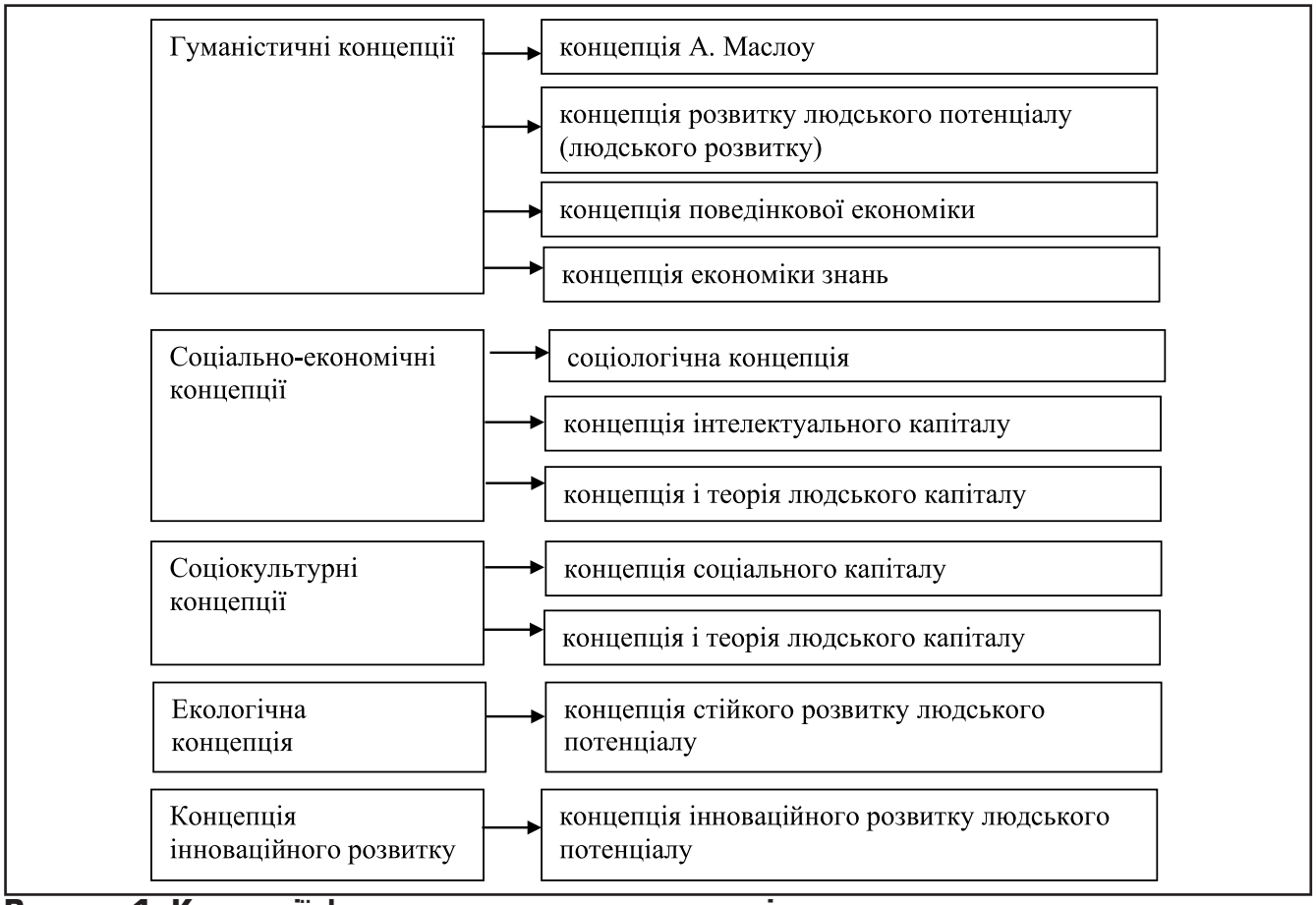

Рисунок 1. Концепції формування людського потенціалу

Джерело: складено автором за [2,4].

первинна самоцінність людського розвитку індивіда [2]. Концепція поведінкової економіки розглядає вплив психологічних чинників на рішення людей в різних економічних ситуаціях [2]. Згідно концепції економіки знань, людський потенціал розглядається через економічне зростання і рушійні сили економічного розвитку на основі знань [2]. Концепція ієрархії потреб Абрагама Маслоу, акцентує увагу на самореалізації як найвищій формі розвитку людського потенціалу.

2. Соціально–економічні концепції. Ці концепції розглядають людський потенціал як капітал, що забезпечує економічне зростання МСБ. За визначенням Сєдікової О. І. «соціально–економічна концепція розглядає людський потенціал в рамках загальної теорії суспільного прогресу, руху до соціально–економічних результатів» [4]. До соціально–економічних концепцій можна віднести соціологічну концепцію, розроблену Сєдіковою О. І. Ця концепція розкриває людський потенціал через призму суспільного прогресу, як трансформаційну модернізацію [4]. Концепція інтелектуального капіталу, виокремлена Рябоволик Т. Ф., Андррощук І. О., розкриває людський потенціал через формування знань, які є новою формою економічної вартості, унікальні можливості людини [2]. Концепція і теорія людського капіталу, виокремлена Рябоволик Т. Ф., Андррощук І. О., акцентує увагу на аспектах економічної необхідності удосконалення людини як фактора виробництва [2].

3. Соціокультурні концепції. Ці концепції акцентують увагу на впливі культурного середовища, соціальних норм та цінностей на розвиток людини. За визначенням Сєдікової О. І., яка назвала цю концепцію загальнотеоретичною, людський потенціал концентрується на дослідженні та демонстрації його соціальної природи, уточнюючи її потенційні властивості, як чинника суспільного прогресу [4]. До соціокультурних концепцій відноситься концепція соціального капіталу, виокремлена Рябоволик Т. Ф., Андррощук І. О [2]. Згідно цієї концепції людський потенціал розглядається, як мережа соціальних зв'язків побудованих на довірі [2].

4. Екологічна концепція. Ця концепція розглядає формування людського потенціалу в контексті гармонії з природою. До екологічної концепції відноситься концепція стійкого розвитку, виокремлена Рябоволик Т. Ф., Андррощук І. О. Згідно цієї концепції формування людського потенціалу вимагає забезпечення нормального (гідного) рівня життя людей, узгодженого з навколишнім середовищем [2].

Комбінація вищезазначених концепцій дозволяє створити умови для формування людського потенціалу та гармонійного розвитку окремого працівника. Разом з тим, формування людського потенціалу є багатовимірним процесом, який в умовах цифровізації економіки, вимагає інноваційного розвитку та формування нової концепції – концепції інноваційного розвитку людського потенціалу.

Концепція інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ ґрунтується на загальній концепції менеджменту організацій з акцентом на таких питаннях:

- використання потенціалу працівників у процесі розроблення та ухвалення рішень;
- впровадження в робочий процес сучасних методів навчання, підвищення кваліфікації працівників, використання системи освітніх інноваційних технологій;
- створення інноваційної культури, сприятливої атмосфери в середовищі бізнесу;
- формування системи мотивації працівників, мотивування людського потенціалу до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації;
- розвиток креативності, підприємництва та інноваційного мислення персоналу.

Концепція інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ наведена на рис. 2. Інноваційний підхід до розвитку людського потенціалу зосереджує свою увагу на проведенні аналізу й оцінки зовнішнього середовища, загальних умов та перешкод, пошуку та оптимального вибору нових методів навчання людського потенціалу (створення нових методик і підходів для навчання і розвитку людського потенціалу), формування ефективної системи мотивації працівників, дослідження зовнішніх чинників, що впливають на інноваційний розвиток людського потенціалу.

Інноваційний характер розвитку людського потенціалу МСБ обумовлено застосуванням менеджерами системи освітніх інноваційних технологій, методів навчання та мотивації персоналу, використання нових інструментів для створення ідей.

Ефективність створення, відбору і реалізації таких інноваційних технологій, методів та інструментів певною мірою залежить від системи управління людським потенціалом, стану їхнього застосування та розвитку, структури адміністра–

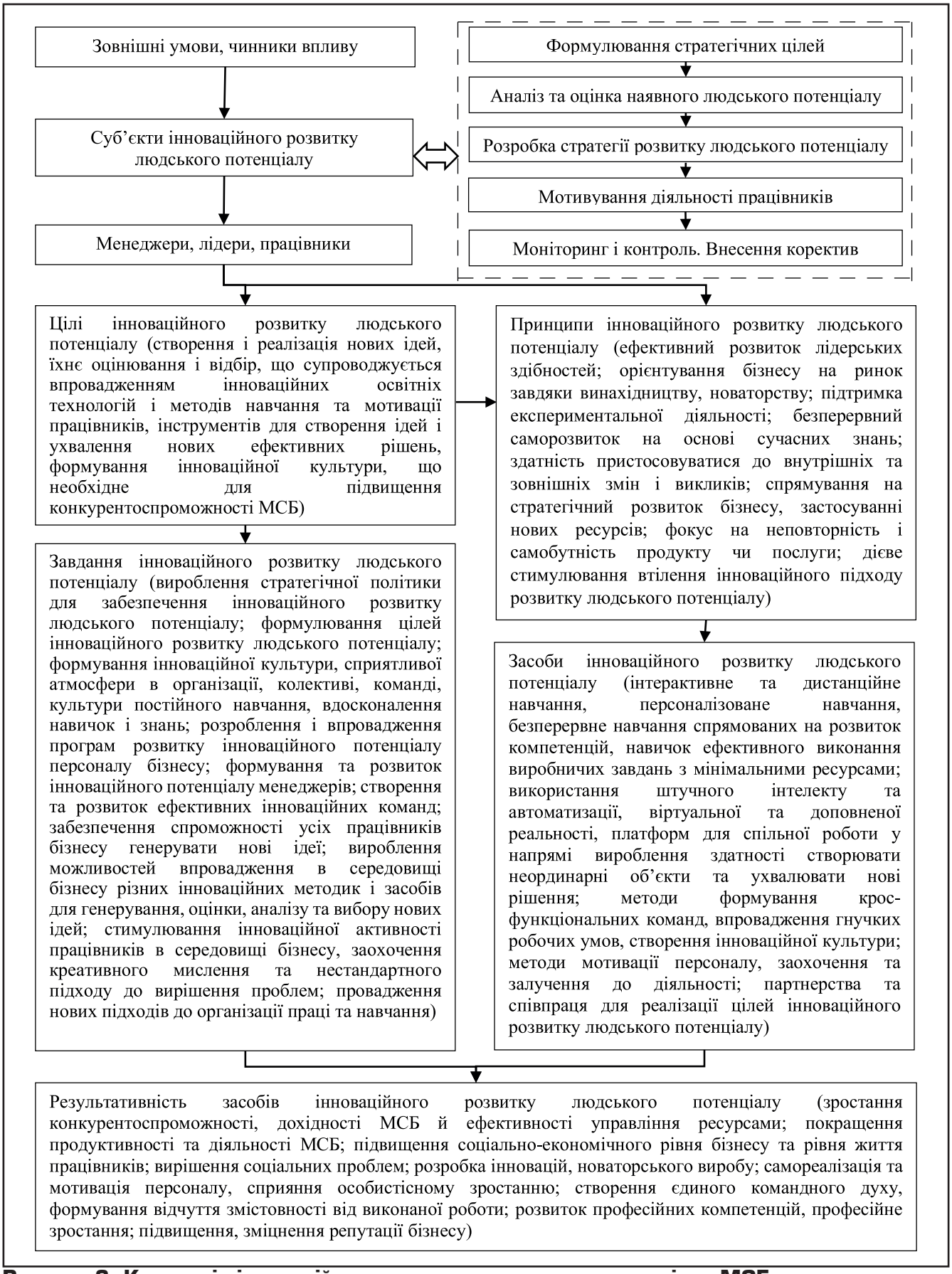

Рисунок 2. Концепція інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ

Джерело: авторська розробка

тивного персоналу, їхнього рівня менеджменту, компетенцій і досвіду тощо.

Встановлення напрямків використання системи інноваційних технологій, методів та інструментів в бізнесі потребує здійснення оцінки та аналізу керуючої системи, стану формування і розвитку людського потенціалу, моделі компетенцій в організації, реалізації компетенцій тощо.

Варто виділити такі напрямки інноваційного підходу до розвитку людського потенціалу, на які необхідно акцентувати увагу в процесі формування та підвищення конкурентоспроможності МСБ:

• використання інноваційних технологій для персоналізації процесу професійної підготовки фахівців та розвитку навичок;

• формування гнучких та адаптивних освітніх програм, що відповідають вимогам ринку праці;

• застосування нових методів навчання та підвищення кваліфікації, які стимулюють інноваційність та критичне мислення працівників;

• пошук та впровадження нових методів мотивування персоналу;

• інвестування в новітні технології, методи для розвитку людського потенціалу;

• створення і підтримка інноваційної культури, сприятливого середовища для генерації нових ідей, інновацій, креативної та підприємницької діяльності;

• розвиток інтелектуального потенціалу;

• забезпечення доступу до сучасних інформаційних ресурсів та знань;

• підтримка міждисциплінарної співпраці та обміну досвідом .

У процесі інноваційного розвитку людського потенціалу для підвищення конкурентоспроможності МСБ важливо звернути увагу на процес створення умов, етапи формування компонентів людського потенціалу, ефективне застосування (впровадження) людського потенціалу у різноманітних видах економічної діяльності. Також варто враховувати при цьому стадії створення та функціонування бізнесу.

Розвиток людського потенціалу не відбувається спонтанно, а потребує цілеспрямованих зусиль протягом усього процесу заснування та ведення бізнесу. Людський потенціал присутній навіть на тих підприємствах, де не вживають заходів щодо мотивування їхнього розвитку, зокрема з інноваційним підходом. Реалізація, розвиток людського потенціалу в таких організаціях можлива, але значною мірою це залежить від особистісних якостей керівників, як–от погляди, прагнення та переконання менеджерів. Керівники організацій не завжди схильні до сприйняття нових ідей, особливо тих, які потребують значних зусиль, фінансових ризиків і змін, а також реорганізації усталених схем постачання, виробництва та збуту. Такий бізнес неефективно використовує людський потенціал, а його розвиток практично не відбувається.

Етапи формування і реалізації людського потенціалу на інноваційній основі (рис. 3) передбачають формування людського потенціалу на інноваційній основі у процесі створення та функціонування МСБ, реалізацію людського потенціалу на інноваційній основі у процесі створення та функціонування бізнесу, наслідки реалізації людського потенціалу на інноваційній основі: просте, розширене відтворення людського потенціалу та зниження рівня людського потенціалу [7]. Для управління людським потенціалом МСБ використовуються загальні функції менеджменту, такі як планування, організування, мотивування, регулювання і контроль [6]. Щоб стимулювати постійне зростання людського потенціалу та підтримку його розширеного відтворення, управління ним варто розпочинати на етапі заснування МСБ, беручи до уваги напрямки інноваційного підходу до розвитку людського потенціалу.

Під час створення МСБ здійснюється організоване втілення низки дій: реєстрація, отримання ліцензій, підготовка до рекрутингу талановитих, висококваліфікованих кадрів, облаштування комфортних робочих місць тощо. На цьому етапі організування діяльності та формування людського потенціалу, як правило, охоплює: чіткий розподіл ролей, обов'язків та відповідальності, створення організаційної структури, розроблення документації (положення про підрозділи підприємства, посадові інструкції), пошукові та інформаційні заходи, що зорієнтовані на залучення персоналу, встановлення партнерських відносин з іншими підприємствами (постачальники, банки, страхові компанії тощо).

Після створення бізнесу та налагодження базових бізнес–процесів, у процесі розвитку бізнесу формування людського потенціалу на інноваційній основі переходить у фазу функціонування МСБ. Формування людського потенціалу набуває нового виміру, який ґрунтується на специфіці вже діючого бізнесу. Це означає, що акцент зміщується з вико–

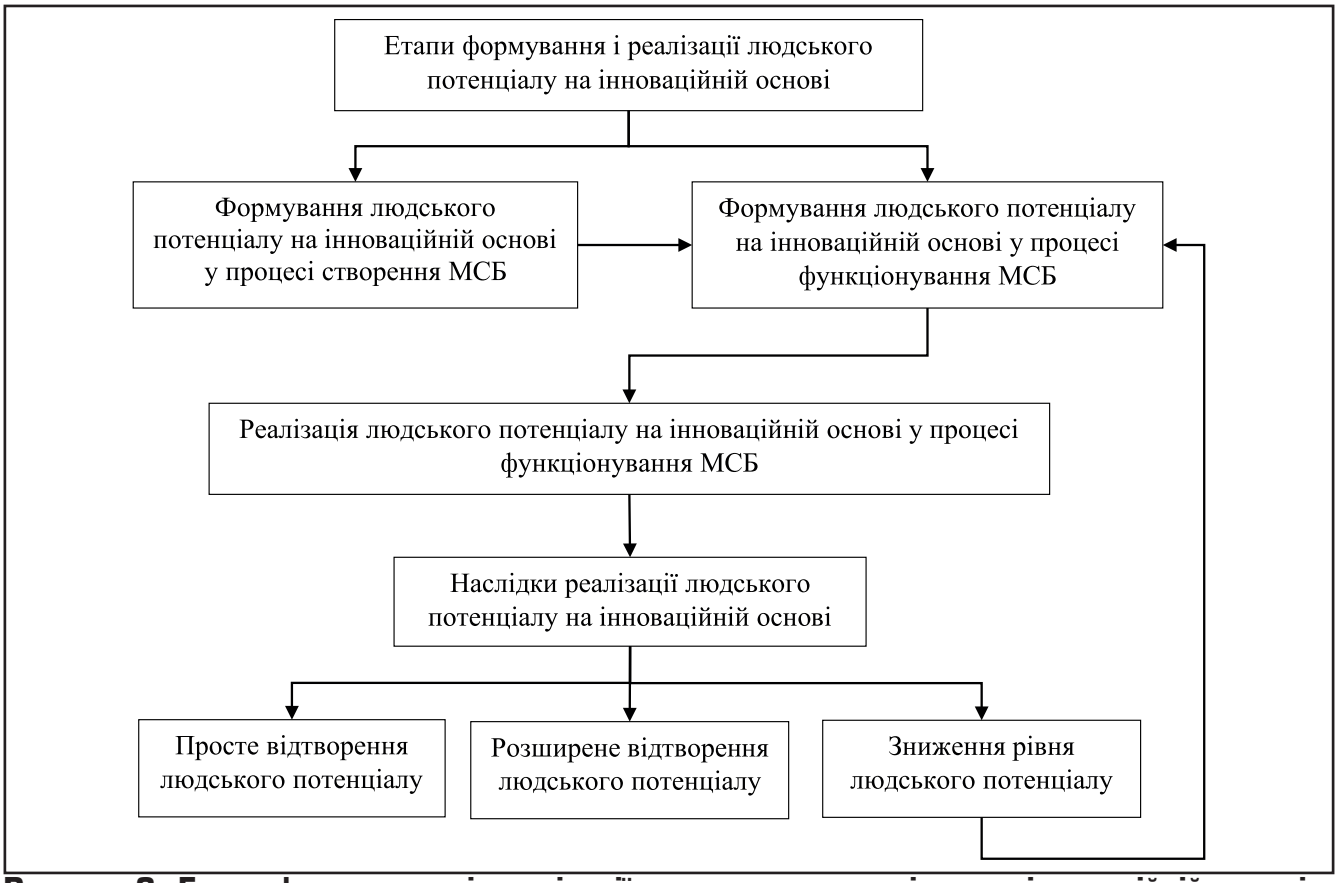

Рисунок 3. Етапи формування і реалізації людського потенціалу на інноваційній основі у процесі створення та функціонування МСБ

Джерело: складено автором на основі [5,7]

ристання наявного потенціалу людського потенціалу на його постійний розвиток, зростання та максимізацію віддачі, створення системи управління персоналом, ефективне використання наявного потенціалу, розподіл ресурсів та стимулювання співробітників для досягнення максимальних результатів. Важливою складовою управління людським потенціалом є використання різноманітних інноваційних технологій, методів, інструментів.

Паралельно відбувається оптимізація структури з урахуванням нових цілей, завдань, напрямків розвитку та процесів, визначення ймовірних недоліків, дублювання функцій, впровадження змін до штатного розпису, положень про підрозділи та посадових інструкцій, автоматизація рутинних завдань, підвищення продуктивності та зниження витрат, визначення навичок та знань, необхідних для досягнення нових цілей, виявлення прогалин у компетенціях персоналу, підтримка прагнення та навчання новим навичкам і знанням, заохочення до саморозвитку, розробка та впровадження системи мотивації (матеріальних та нематеріальних стимулів), справедливої системи оцінювання та винагородження, створення сприятливої робочої атмосфери, ефективної системи зворотного зв'язку, забезпечення кар'єрного росту, підтримка балансу між роботою та особистим життям (гнучкий графік роботи, можливість віддаленої роботи), залучення та адаптація нових співробітників (навчання організаційній, інноваційній культурі та цінностям, ознайомлення з командою та проєктами, надання необхідної підтримки та наставництва), моніторинг досягнення цілей, виявлення проблем та недоліків, внесення коректив до планів та програм, збір та аналіз даних про персонал, виявлення тенденцій та закономірностей, оптимізація кадрових рішень.

Наслідки реалізації людського потенціалу МСБ на інноваційній основі передбачають виділення таких орієнтирів:

Просте відтворення людського потенціалу [8], зокрема, забезпечення підтримки поточного рівня знань і навичок без значного їхнього підвищення, безперебійної роботи персоналу за рахунок підтримки наявних компетенцій.

Розширене відтворення людського потенціалу [1], що включає підвищення рівня кваліфіка–

ції працівників за рахунок постійного навчання та розвитку, розширення можливостей для впровадження нових ідей та рішень у робочий процес, підвищення здатності МСБ конкурувати на ринку за рахунок більш кваліфікованого персоналу.

Зниження рівня людського потенціалу, що передбачає втрату цінних кваліфікованих кадрів через недостатні інвестиції в їхній розвиток або несприятливі умови праці, зниження ефективності виробничих процесів, продуктивності праці й якості роботи через нестачу знань і навичок, зменшення інноваційної активності, втрата здатності до впровадження нових ідей та рішень через недостатню підготовку персоналу.

Висновки

Сучасні підприємства, що прагнуть досягти сталого розвитку, мають приділяти особливу увагу формуванню і реалізації людського потенціалу на інноваційній основі. Успіх компанії залежить не лише від технологій чи фінансових ресурсів, але й від ефективного використання знань, умінь та креативності персоналу. Формування і реалізація людського потенціалу на інноваційній основі забезпечить просте та розширене відтворення МСБ, сприятиме недопущенню зниження рівня людського потенціалу. Інвестуючи у своїх працівників, компанія закладає фундамент для довгострокового успіху, підвищує конкурентоспроможність і здатність адаптуватися до ринкових викликів.

Список використаних джерел:

1. Біль М. М., Патицька Х. О. Відтворення людського потенціалу об'єднаних територіальних громад в Україні. Соціально–економічні проблеми сучасного періоду України. 2019. Вип. 5 (139). С. 42–48.

2. Рябоволик Т. Ф., Андррощук І. О. Людський потенціал в умовах євроінтеграції України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2022. №42. URL: http://www.visnyk–econom.uzhnu.uz.ua/archive/42_2022ua/3.pdf

3. Сахненко О. І. Управління розвитком людського потенціалу підприємства. Ефективна економіка. 2020. №5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/83.pdf

4. Сєдікова О. І., Мироненко Б. В. Людський потенціал: артикуляція понять. Економіка харчової промисловості. 2022. Том 14, Випуск 3/2022. URL: https://journals.ontu.edu.ua/index.php/fie/article/download/2359/2556/

5. Савіцька Н. В. Креативний потенціал як об'єкт управління в системі менеджменту підприємства. 2011. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2011/21_5/372_Saw.pdf

6. Сидоров О. А., Альошина Т. В., Фісуненко Н. О., Сидорова Е. О. Менеджмент і адміністрування: підручник; Дніпро: Арт–Прес. 2023. 352 с.

7. Шацька З. Я., Бірюков Є. В. Формування людського потенціалу в контексті інноваційного розвитку підприємств. Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації: 2024 рік : матеріали VI Міжнар. наук.–практ. конф., 4 жовтня 2024 р. м. Київ : КНУТД, 2024. С. 61–63.

8. Якименко–Терещенко Н. В., Сташкевич М. О. Людський капітал – основа забезпечення розвитку підприємства. Інфраструктура ринку. Випуск 25. 2018. С. 530–535.

References:

1. Bil, M. M.and Patytska H. O. (2019). Regeneration of human potential of united territorial communities in Ukraine. Socio–economic problems of the modern period of Ukraine. Vol. 5 (139). C. 42–48.

2. Ryabovolyk, T. F. and Andrroshchuk, I. O. (2022). Human potential in the conditions of European integration of Ukraine. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy. Vol.42. Available at: http://www.visnyk–econom.uzhnu.uz.ua/archive/42_2022ua/3.pdf

3. Sakhnenko, O. I. (2020). Management of the development of human potential of the enterprise. Effective economy. Vol. 5. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/83.pdf

4. Sedikova, O. I. and Myronenko, B. V. (2022). Human potential: articulation of concepts. Economics of the food industry. 2022. Volume 14, Issue 3/2022. Available at: https://journals.ontu.edu.ua/index.php/fie/article/download/2359/2556/

5. Savitska, N. V. (2011). Creative potential as an object of management in the enterprise management system. Available at: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2011/21_5/372_Saw.pdf

6. Sidorov, O. A. and Alyoshina, T. V. and Fisunenko, N. O. and Sidorova, E. O. Management and administration: textbook; Dnipro: Art–Press. 2023. 352 p.

7. Shatska, Z. Ya. and Biryukov, E. V. (2024). Formation of human potential in the context of innovative development of enterprises. Problems of integration of education, science and business in the context of globalization: 2024: materials of the VI International Sci–

entific and Practical Conference, October 4, 2024. Kyiv: KNUTD, 2024. P. 61–63.

8. Yakymenko–Tereshchenko, N. V. and Stashkevych, M. O. (2018). Human capital is the basis for ensuring the development of an enterprise. Market infrastructure. Issue 25. P. 530–535.

Дані про автора
Бірюков Євген Валентинович,
аспірант кафедри смарт–економіки, Київський національний університет технологій та дизайну
e–mail: biriukov.yv@knutd.edu.ua

Data about the author
Yevhen Biriukov,
Postgraduate of the Department of Smart–economics, Kyiv National University of Technologies and Design
e–mail: biriukov.yv@knutd.edu.ua

УДК 368

https://doi.org/10.5281/zenodo.15038736

ПЛЕТЕНЕЦЬКА С. М.

Особливості впровадження інновацій на ринку страхування в умовах війни

Предметом дослідження *є теоретичні та методичні основи, які розкривають механізм впровадження інноваційних підходів у роботі страховиків в умовах війни.*

Метою дослідження *є оцінка особливостей стану впровадження інновацій на ринку страхування в Україні в умовах війни та пошук шляхів підвищення ефективності роботи всіх учасників страхових відносин.*

Методи дослідження. *При написанні статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження економічних явищ і процесів, зокрема, наукової абстракції, порівняння, аналізу, синтезу, узагальнення тощо. Для аналізу стану страхового ринку України були використані законодавчі та нормативні акти України, статистичні дані Національного банку України, окрема аналітика страховиків.*

Результати роботи. *В статті досліджено основні показники роботи страхового ринку України за 2020–2024 роки. Це дало змогу виявити, що кількість страховиків постійно скорочується під впливом конкуренції та посилення регуляторних вимог з боку держави. Разом з тим, ключові показники функціонування ринку зростають. Визначено необхідність розробки страхових продуктів, які б покривали військові ризики та проаналізовано діяльність окремих страховиків, що адаптували діючі програми страхування до вимог часу. Обґрунтовано важливість впровадження інновацій в діяльності страховиків, що сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності, зниженню витрат та покращенню якості обслуговування клієнтів.*

Галузь застосування результатів. *Результати дослідження мають практичні рекомендації та можуть бути застосовані як учасниками страхових відносин, так і закладами вищої освіти при викладанні фінансових дисциплін.*

Висновки. *Підсумки діяльності страхового ринку впродовж 2020–2024 років показали непросту ситуацію розвитку. Незважаючи на всі потенційні ризики для фінансової стабільності страхового ринку, встановлено, що українські страховики адаптують свою діяльність та вчасно реагують на зміни в регулюванні та займаються розробкою ідей з покриття воєнних ризиків. Доведено, що для забезпечення фінансової стабільності та підвищення ефективності співпраці всіх учасників страхових відносин важливим є вдосконалення діяльності страхового сектора та реалізація ефективної політики, зважаючи на необхідність підтримки страхової галузі у воєнний час. Запропоновано застосовувати інноваційні підходи, що передбачають систему дій та заходів, спрямованих на запобігання або пом'якшення негативних наслідків на роботу компанії. Обґрунтовано необхідність впровадження інноваційних підходів та цифрових технологій в діяльності страховиків, зокрема інтеграція з мобільними телефонами та додатками, використання Big Data, штучного інтелекту.*

Ключові слова: *страхування, страховий ринок, ризики в умовах війни, інновації в страхуванні, Insurtesh.*

© ПЛЕТЕНЕЦЬКА С. М., 2024

PLETENETSKA S. M.

Features of the introduction of innovations in the insurance market during the war

The subject of the study *is the theoretical and methodological foundations that reveal the mechanism for introducing innovative approaches in the work of insurers in wartime.*

The purpose of the study *is to assess the peculiarities of the state of innovation in the insurance market in Ukraine during the war and to find ways to improve the efficiency of all participants in insurance relations.*

Research methods. *When writing the article, general scientific and special methods of studying economic phenomena and processes, in particular, scientific abstraction, comparison, analysis, synthesis, generalization, etc., were used. To analyze the state of the insurance market of Ukraine, legislative and regulatory acts of Ukraine, statistical data of the National Bank of Ukraine, and separate analytics of insurers were used.*

Results of work. *The article studies the main indicators of the insurance market of Ukraine for 2020–2024. This made it possible to identify that the number of insurers is constantly decreasing under the influence of competition and increased regulatory requirements from the state. At the same time, the key indicators of the market functioning are growing. The need to develop insurance products that would cover war risks is determined and the activities of individual insurers that adapted the existing insurance programs to the requirements of the time are analyzed. The importance of introducing innovations in the activities of insurers, which will contribute to increasing their competitiveness, reducing costs and improving the quality of customer service, is substantiated.*

Scope of application of results. *The results of the study have practical recommendations and can be applied both by participants in insurance relations and by higher education institutions when teaching financial disciplines.*

Conclusions. *The results of the insurance market during 2020–2024 showed a difficult development situation. Despite all the potential risks to the financial stability of the insurance market, it has been established that Ukrainian insurers adapt their activities and respond in time to changes in regulation and develop ideas to cover war risks. It has been proved that in order to ensure financial stability and increase the efficiency of cooperation between all participants in insurance relations, it is important to improve the activities of the insurance sector and implement an effective policy, taking into account the need to support the insurance industry in wartime. It is proposed to apply innovative approaches that provide for a system of actions and measures aimed at preventing or mitigating negative consequences on the work of the company. The necessity of introducing innovative approaches and digital technologies in the activities of insurers, in particular, integration with mobile phones and applications, the use of Big Data, artificial intelligence, is substantiated.*

Keywords: *insurance, insurance market, risks in wartime, innovations in insurance, Insurtesh.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах багатогранності ризиків в період війни в Україні та пошуку клієнтами нових страхових продуктів, які б покривали воєнні ризики, ринок страхування потребує змін. Такі зміни повинні бути ініційовані як державою, так і всіма учасниками страхових відносин. Завдання, що стоять перед страховими компаніями можливо реалізувати лише на шляху інноваційного розвитку, який спрямований на отримання якісно нової цінності у сфері страхування, більш повну відповідність страхового продукту потребам страхувальників, розширення спектра каналів збуту, загальних витрат на надання послуг, підвищення прибутковості страхових організацій та їхньої конкурентоспроможності. Впровадження інноваційних технологій у діяльність страховика є необхідною умовою його конкурентної діяльності на ринку. У цьому плані страховий ринок України перебуває лише на початковій точці шляху інноваційного розвитку, тому визначення його трендів, проблем і перспектив наразі є надзвичайно актуальним. Це вимагає аналізу сучасних тенденцій страхового ринку України та передового досвіду впровадження інноваційних технологій для

пошуку можливості їх імплементації у вітчизняний страховий простір.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню особливостей функціонування страхового ринку України приділяють увагу чимало науковців та економістів–практиків. Останнім часом дослідження страхового ринку здійснювалися через призму впливу карантинних обмежень чи збройної агресії.

Н. Внукова проводить аналіз фінансових показників страхових компаній в умовах сучасності [2]. М. Тимчак, Т. Чізмар [4], М. Житар [6], С. Плетенецька [7]. оцінюють виклики, з якими зіштовхнулись страхові компанії та результати їх діяльності в умовах війни. І. Чуницька та Л. Богріновцева досліджують основні тенденції діяльності страхових компаній на фінансовому ринку України після запровадження воєнного стану та визначають, на цій основі, перспективи діяльності страхових компаній у післявоєнний період [9].

М. Денисенко, О. Коргун [7].розкривають необхідність впровадження інновацій у страхову діяльність, О. Сосновська, І. Сіренька [8] висвітлюють інноваційні технології провідними учасниками ринку.

Водночас, розвиток сучасних подій та впровадження окремих елементів страхування воєнних ризиків у практичну діяльність страхових компаній визначають актуальність додаткового дослідження особливостей впровадження інноваційних підходів у функціонування страхового ринку України на сучасному етапі.

Мета статті полягає у вивчення актуальних тенденцій розвитку страхового ринку України в умовах війни та пошуку ефективних методів впровадження інноваційних підходів задля підвищення захисту інтересів усіх учасників страхових відносин.

Виклад основного матеріалу. Ринок страхування в Україні перебуває у процесі трансформації під впливом глобалізації, цифровізації, економічної нестабільності та викликів, спричинених війною.

Страховий ринок можна визначити як систему економічних відносин між різними учасниками: покупцями, продавцями, посередниками, страховиками та регуляторними органами. Ці відносини формуються через попит, пропозицію та ціноутворення на страхові продукти і послуги, які регулюються відповідними нормативно–правовими актами. Головним з яких є Закон України «Про страхування» [ ]. Цей нормативний документ визначає порядок роботи всіх учасників страхових відносин.

Одним із ключових показників розвитку страхування є кількість страховиків, які надають страхові послуги. На страховому ринку України продовжують здійснювати діяльність дві групи страхових компаній: компанії, що спеціалізуються на страхуванні життя (СК life) та компанії, які спеціалізуються на ризикових видах страхування (СК non–life), чисельність яких поступово скорочується (таблиця 1).

Отже. дані таблиці 1 свідчать, що кількість страховиків на ринку за період дослідження постійно скорочується. На кінець 2020 року на ринку функціонувало 210 страхових компаній, 2023 р.– 101 компанія і на 1 жовтня 2024 року – лише 75. Зазначена динаміка насамперед викликана змінами у регуляторній політиці НБУ, який з 2020 року став основним державним органом, що здійснює державне регулювання небанківського сектору економіки. Було оновлено нормативи платоспроможності, надійності, ліквідності та прозорості в діяльності страхових компаній. І не всі гравці ринку змогли привести свої показники до встановлених нормативів. Також пандемія COVID–19 виявила вузькі місця через нездатність окремих страховиків швидко адаптуватися до певних обмежень та нових викликів у таких умовах. Як наслідок, регулятор позбавив частину страховиків ліцензій.

Ринок залишається домінованим ризиковими страховиками. Вони складають більшу част–

Таблиця 1. Кількість страхових компаній в Україні

Роки	СК страхування життя	СК ризикового страхування	Всього СК
2020	20	190	210
2021	13	142	155
2022	12	116	128
2023	12	89	101
2024 (9 місяців)	11	64	75

Джерело: побудовано автором за [10,11]

ку структури, що свідчить про популярність цього сегмента страхових послуг в Україні. Частка страховиків життя) залишається меншою, але демонструє поступове зростання в абсолютних показниках. Це може бути результатом збільшення попиту на страхування життя як довгострокового фінансового інструменту.

Відсоткове співвідношення між страховиками життя та ризиковими страховиками залишається відносно сталим протягом усього періоду. Хоча спостерігається деяке зростання в частці страхування життя, ризикові страховики продовжують домінувати.

У 2022 році через повномасштабне вторгнення відбулися зміни не лише в кількісній оцінці страховиків, а й в результатах їх роботи (таблиця 2).

Отже, попри зменшення кількості страховиків обсяг активів зростає із 64,9 млрд. грн. у 2020 році до 74,4 млрд. грн. у 2023 році, що становить 14,6%. Страхові резерви також зросли на 36,9% із 34,1 млрд. грн. до 46,7 млрд. грн. Щороку активи страховиків поступово зростають, що свідчить про зміцнення фінансової бази тих гравців, які залишаються на ринку. Також це може бути наслідком покращення управління ризиками, збільшення капіталізації компаній і зміцнення довіри клієнтів.

Однак на фоні зростання активів та резервів, обсяги страхових премій у 2022 році скоротилися порівняно із 2021 роком із 49,7 млрд. грн. до 39,6 млрд. грн., тобто на 25,8%. У 2023 році ринок певною мірою почав відновлюватися і обсяг страхових премій склала 47,0 млрд. грн. Сума страхових виплат у 2023 році збільшилася на 30,0% і становила 16,9 млрд. грн. Рівень страхових виплат у 2024 році (9 місяців) був найвищим і склав 40,88%, що є значно вищим від середнього показника по ринку за досліджуваний період.

Графічне зображення основних показників функціонування страхових компаній представлено на рисунку 1.

Страхування відіграє важливу роль у підтримці стабільності підприємницької діяльності, забезпечуючи економічну безпеку, запобігаючи значним фінансовим втратам і сприяючи загальному економічному розвитку в умовах війни. Проте, значним викликом залишається страхування від воєнних ризиків.

Отже, повномасштабне вторгнення та його наслідки як для економіки країни, так і для страхувальників вимагає створення страховиками нових страхових продуктів, які направлені на покриття збитків та втрат від війни. Деякі страховики вже адаптували свої діючі страхові продукти під потреби клієнтів у період воєнного часу. Зокрема страхові компанії «ВУСО», «АРКС», «ТАС» першими почали пропонувати покриття від воєнних ризиків (таблиця 3). Є приклади і покриття воєнних ризиків у особистому страхуванні. Українським страховикам варто вивчити зарубіжний досвід такої діяльності та впроваджувати в практику вітчизняних страхових відносин. Також регулятор має виробити стратегію страхування воєнних ризиків, адже ця проблема потребувала державного врегулювання ще у 2014 року. Однак, не була реалізована. Таким чином, страхувальники нині потребують нових страхових програм, які б враховували та покривали воєнні ризики.

Отже, проблема залишається не до кінця врегульованою та потребує взаємної співпраці держави, учасників страхового ринку та міжнародних організацій для вироблення дієвих механізмів страхування воєнних ризиків. Від активності в процесі розв'язання зазначеного питання усіх зацікавлених сторін залежить не тільки розвиток вітчизняного страхового ринку, а й можливість залучення інвестицій в економіку країни.

Разом із існуючими проблемами в страхуванні, постає важливе завдання впровадження в страхову практику інноваційних підходів щодо її організації. У таких умовах інновації у сфері страхування на-

Таблиця 2. Показники діяльності страхового ринку України, млрд. грн.

Роки	Активи	Резерви	Страхові премії	Страхові виплати	Рівень страхових виплат,%
2020	64,9	34,1	45,2	14,9	32,96
2021	64,2	36,5	49,7	18,0	36,22
2022	70,3	41,1	39,6	13,0	32,83
2023	74,4	46,7	47,0	16,9	35,95
2024 (9 місяців)	70,0	42,3	38,4	15,7	40,88

Джерело: побудовано автором за [10,11,15,16].

Рисунок 1. Показники розвитку страхового ринку України за 2020–2024 рр.

Джерело: побудовано автором за [10,11,15,16].

Таблиця 3. Особливості страхування воєнних ризиків страховиками в Україні

Страховик	Назва страхового продукту	Ризики, які покриваються та ліміт відшкодування	Ризики, які не покриваються
ВУСО	Каско патріот	пошкодження транспортного засобу осколками, ризик прильоту ракети, інших об'єктів, підрив на міні, прямий обстріл Від 400 тис. грн до 1,2 млн. грн.	прямий обстріл ядерних, біологічних, хімічних атак; повна загибель авто
АРКС	Бронезахист	влучення снарядів, мін, куль, обрушення будівель, наслідки пожежі, мінування територій до 4500 грн.	участь в активних бойових діях; територія на якій відбуваються воєнні дії, окупована, в оточенні
ТАС	Військовий автозахисник	воєнні дії через застосування зброї, в тому числі безпілотних літальних апаратів будь–яких типів та/або їх уламків, засобів протиповітряної оборони, та/або боєприпасів на території України до 3 млн. грн.	повна загибель авто

Джерело: сформовано автором на основі [12,13,14].

бувають особливої важливості для розвитку ринку та підвищення конкурентоспроможності компаній. У зв'язку з цим важливим є постійне вдосконалення якості страхових послуг, що неможливе без впровадження новітніх технологій.

Цифровізація та автоматизація бізнес–процесів, розвиток нових страхових продуктів та підвищення зручності для клієнтів є ключовими напрямками інновацій. Це дозволяє страховим компаніям підвищувати свою ефективність, знижувати витрати та розширювати пропозиції на ринку. Враховуючи ці тенденції, важливо дослідити, які технологічні рішення можуть покращити страхові послуги в Україні та сприяти їх адаптації до глобальних змін. У цьому контексті інновації є основою для зміцнення ринкових позицій страховиків та забезпечення їх сталого розвитку.

Для підвищення ефективності страхових послуг в Україні можна застосувати ряд стратегій та інноваційних підходів, які допоможуть страховим компаніям стати більш конкурентоспроможними та зручними для споживачів (таблиця 4).

Таблиця 4. Ідеї інноваційних підходів у діяльності страховиків

№	Пропозиції (ідеї)	Вплив на ринок страхування
1.	Інтеграція з мобільними телефонами та додатками	Для страхувальників: придбання та управління страховими полісами; оформлення заявок на відшкодування збитків; персоналізація послуг; інтеграція з іншими мобільними додатками; зручність доступу та економія часу. Для страховиків: збільшення рівня продажів; зменшення рівня витрат; пришвидшення часу обробки інформації.
2.	Використання Big Data	Для страховиків: краща оцінка ризиків; персоналізація страхових продуктів; підвищення якості обслуговування клієнта; управління фінансовими ризиками; оптимізація процесів.
3.	Штучний інтелект (ШІ)	Для страховиків: 1.Автоматизація обробки заявок 2.Підвищення якості обслуговування; 3.Прогнозування та управління ризиками; 4. Персоналізація продуктів; 5. Зниження витрат.

Джерело: складено автором

Проаналізуємо детальніше вплив запропонованих заходів на підвищення ефективності страхових послуг:

1. Інтеграція з мобільними платформами та додатками.

Мобільні додатки можуть бути використані страховими компаніями для:

• Придбання та управління страховими полісами онлайн: Додатки дозволяють клієнтам купувати страхові продукти, управляти полісами та оновлювати їх через мобільні пристрої. Це значно знижує витрати на підтримку офісів і співробітників для продажу полісів.

• Оформлення заявок на відшкодування збитків: Страхувальники можуть за допомогою мобільного додатка швидко подавати заявки на відшкодування, додавати фото та документи, а також відслідковувати статус своєї заявки в реальному часі. Це значно покращує ефективність і пришвидшує процес виплат.

• Персоналізація послуг: Мобільні платформи можуть використовувати дані користувача для надання персоналізованих пропозицій, таких як індивідуальні тарифи, що зменшують ризики та покращують обслуговування клієнтів. Вони також можуть нагадувати користувачам про терміни закінчення дії полісів, продовження та можливі оновлення.

• Інтеграція з іншими мобільними технологіями: Мобільні додатки можуть бути інтегровані з іншими технологіями, такими як чат–боти для консультацій, використання штучного інтелекту для обробки запитів або навіть вбудованими інструментами для аналізу ризиків.

• Зручність доступу та збереження часу: Страхувальники можуть безпосередньо отримувати доступ до страхових послуг з будь–якого місця, що значно підвищує зручність і економить час, адже більше не потрібно відвідувати офіси компанії або працювати з паперовими документами.

Переваги інтеграції з мобільними додатками для страховиків:

• Покращення клієнтського досвіду завдяки більш зручному доступу до послуг.

• Збільшення рівня продажів завдяки більшому охопленню аудиторії, особливо серед молодих людей, які активно використовують мобільні пристрої.

• Зниження операційних витрат, оскільки більшість процесів буде автоматизовано.

• Покращення швидкості та ефективності обробки страхових заявок і виплат.

Інтеграція з мобільними додатками дозволяє страховим компаніям значно покращити взаємодію з клієнтами, зробити процес страхування більш доступним і швидким, а також скоротити

витрати, що робить бізнес більш ефективним у конкурентному середовищі.

2. Використання Big Data та аналізу великих даних у страхуванні — це одна з найбільш перспективних інноваційних стратегій, яка дозволяє страховим компаніям значно підвищити ефективність своїх послуг та знизити ризики.

Big Data означає використання великих обсягів даних, які можуть бути структурованими або неструктурованими, щоб виявити приховані закономірності, тенденції та асоціації, особливо в поведінці споживачів та ринку. Завдяки цьому страхові компанії можуть отримати більш точні прогнози, знижувати витрати та збільшувати ефективність обслуговування клієнтів.

Як використовувати Big Data у страхуванні:

1.Краща оцінка ризиків: Страхові компанії використовують аналіз великих даних для більш точного оцінювання ризиків, пов'язаних із конкретними клієнтами. Завдяки збору різних даних (наприклад, соціально–демографічних характеристик, історії покупок, поведінки в Інтернеті тощо) можна створювати моделі прогнозування й оцінювати ймовірність виникнення страхових випадків. Це дозволяє компаніям знижувати свої витрати на виплати.

2.Персоналізовані страхові продукти: З аналізом великих даних страховики можуть пропонувати персоналізовані страхові поліси, які враховують конкретні потреби клієнта. Наприклад, можна створити продукт, що буде адаптований до індивідуальних характеристик і поведінки клієнта, зокрема вартості страховки, умов покриття або бонусів. Це дозволяє залучити більше клієнтів та підвищити їх лояльність.

3.Покращення обслуговування клієнтів: Big Data дозволяє створити більш точні та ефективні стратегії обслуговування клієнтів. Наприклад, аналіз історії взаємодії з клієнтами дозволяє передбачити їхні потреби, і завдяки цьому пропонувати актуальні продукти або послуги в реальному часі.

4.Управління фінансовими ризиками: Використання великих даних дозволяє страховим компаніям краще управляти фінансовими ризиками та оптимізувати резерви. Залучення зовнішніх джерел даних, таких як економічні прогнози, може допомогти в оцінці майбутніх фінансових труднощів і вжити заходів на запобігання великим збиткам.

5.Оптимізація процесів: Big Data допомагає страховику покращити внутрішні процеси — від автоматизації обробки заявок до зменшення часу на ухвалення рішень та виявлення шахрайства. Це знижує витрати на адміністрування та підвищує ефективність роботи компанії.

Переваги використання Big Data:

• Покращення точності прогнозів: Виявлення схожих шаблонів у даних дає змогу точніше прогнозувати майбутні події і ситуації.

• Персоналізація послуг: Дозволяє розробляти індивідуальні продукти, що підвищують лояльність клієнтів.

• Оптимізація витрат: Полегшує зниження витрат на розробку продуктів, управління ризиками та операційну діяльність.

• Покращення стратегії маркетингу: Знаходження нових ринкових можливостей через аналіз споживацьких уподобань та поведінки.

Виклики:

1.Захист персональних даних: Використання великих даних вимагає дотримання строгих норм захисту даних, щоб уникнути порушень конфіденційності клієнтів.

2.Незалежність від якості даних: Результати аналізу великих даних залежать від якості та коректності самих даних.

Таким чином, використання Big Data у страховій галузі дає змогу значно покращити не лише процеси оцінки ризиків та персоналізації послуг, а й оптимізувати витрати, що в свою чергу позитивно впливає на загальну ефективність і конкурентоспроможність страхових компаній.

3.Інвестиції в штучний інтелект (ШІ) та чат–боти — це стратегія, яка з кожним роком набуває популярності в різних сферах, зокрема у страхуванні. Впровадження ШІ в діяльність страховиків відкриває нові можливості для автоматизації процесів, покращення обслуговування клієнтів та оптимізації внутрішніх операцій. Ідея полягає в інвестуванні в технології ШІ, зокрема чат–боти, для покращення взаємодії зі споживачами, автоматизації страхових процесів і прийняття рішень, що дозволить суттєво підвищити ефективність і конкурентоспроможність страхової компанії.

Використання ШІ та чат–ботів у страхуванні:

1.Автоматизація обробки заявок: ШІ дозволяє значно скоротити час на обробку страхових заявок та здійснення платежів. Чат–боти можуть автоматично збирати необхідні дані від клієнтів і формувати запити для обробки, що пришвидшує процес укладання договорів.

2.Покращення обслуговування клієнтів: Використання чат–ботів для підтримки клієнтів 24/7 дозволяє надавати допомогу в реальному часі. Чат–боти можуть відповідати на стандартні запитання, допомагати в оформленні документів, надавати консультації щодо полісів, тим самим покращуючи досвід клієнтів і знижуючи навантаження на персонал.

3.Прогнозування та управління ризиками: ШІ здатний аналізувати великі обсяги даних для виявлення закономірностей і прогнозування ймовірності виникнення страхових випадків. Це дозволяє страховикам пропонувати більш точні і персоналізовані страхові продукти, а також оптимізувати резерви і управляти ризиками на основі точних аналітичних даних.

4.Персоналізація продуктів: Чат–боти та ШІ дозволяють збирати дані про клієнтів та їхні потреби, на основі чого можна створювати індивідуальні пропозиції. Збір інформації з різних каналів допомагає краще розуміти потреби клієнта і адаптувати страхові послуги відповідно до цих вимог.

5.Зниження витрат: Впровадження технологій ШІ та чат–ботів дозволяє страховикам зменшити витрати на обробку даних, управління полісами, прийняття рішень та підтримку клієнтів. Це дозволяє скоротити чисельність персоналу для виконання рутинних задач і знизити операційні витрати.

Переваги використання ШІ та чат–ботів:

• Швидкість та ефективність: Автоматизація процесів забезпечує швидке надання послуг та знижує ймовірність помилок.

• Краще обслуговування: Клієнти отримують допомогу в будь–який час, що підвищує їхню задоволеність і лояльність.

• Зниження витрат: За допомогою чат–ботів можна зменшити витрати на персонал і операційну діяльність.

• Прогнозування та оптимізація: Використання великих даних і ШІ для аналізу трендів і ризиків дозволяє забезпечити більш точну оцінку ймовірних подій і зменшити фінансові ризики.

Виклики:

• Технічні проблеми: Впровадження технологій ШІ вимагає значних інвестицій у розробку та підтримку інфраструктури.

• Захист персональних даних: Важливо забезпечити належний рівень захисту інформації, яку збирають чат–боти та системи ШІ, щоб уникнути порушень конфіденційності.

• Залежність від даних: Якість прогнозів і персоналізованих пропозицій залежить від наявності точних і повних даних.

Інвестування в ШІ та чат–боти в страховій галузі дозволяє не лише автоматизувати процеси, але й значно покращити взаємодію з клієнтами та ефективність роботи компанії в цілому. Це стратегія, яка допоможе страховикам не лише знижувати витрати, але й покращувати досвід споживачів, підвищуючи свою конкурентоспроможність на ринку.

Висновки

В результаті проведеного дослідження виявлено, що страховий ринок є важливою ланкою фінансової системи, який через реалізацію специфічних продуктів здатен забезпечувати безпеку суб'єктів господарювання, громадян та державу. За останній період спостерігається скорочення основник учасників – страховиків, проте навіть в такій кризовій ситуації страхові компанії демонструють зростання ключових економічних показників та отримують прибутки, продовжуючи безперервно надавати послуги клієнтам.

Встановлено, що на вітчизняному страховому ринку з'являються страхові продукти, які покривають частину воєнних ризиків, що носить вирішальний характер у складних умовах війни. Тому страховики мають швидко реагувати на запити ринку і пропонувати покриття таких ризиків. Однак вирішувати таку проблему потрібно в комплексі за участі не лише активних учасників ринку, а й регулятора та міжнародного страхового співтовариства.

Обґрунтовано необхідність впровадження інноваційних заходів у роботі страховиків, таких як розробка мобільних додатків, використання Big Data, штучного інтелекту, тощо. Отже, трансформація страхових відносин в умовах війни та розвитку цифрової економіки потребує розробки нових страхових продуктів, які б покривали воєнні ризики та сприяє розширенню електронного страхування, інтернет–каналів продажів, впровадженню цифрових технологій у бізнес–процеси страхової діяльності. Створення нових страхових продуктів з ефективним впровадженням цифрових технологій дозволять конкурувати зі світовими інноваційними технологіями, що забезпечують інформаційну безпеку на глобальному просторі.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про страхування» № 1909–IX https://zakon.rada.gov.ua/go/1909–20
2. Внукова Н. М. Оцінка фінансового потенціалу страхових компаній. Страховий ринок України у світлі євроінтеграції: новітні виклики та тренди: збірник матеріалів VI Міжнар. наук.–пр. конф. (м. Київ, 23 березня Випуск # 60). Економіка та суспільство. Фінанси, банківська справа та страхування. Київ : КНЕУ, 2023. С. 13–14. URL: https://openarchive.nure.ua/handle/document/23472
3. Петрук О.М. Антикризове фінансове управління страховими компаніями. Ефективна економіка. 2023. № 4. URL: http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/37225
4. Тимчак М., Чізмар Т. Виклики функціонування страхового ринку України в умовах воєнного часу. Трансформація національної моделі фінансово–кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти: збірник матеріалів VIII Всеукраїнської науково–практичної конференції. (м. Ужгород, 1 грудня 2023 р.). Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2023. С. 257–258. URL: http://surl.li/qxjdv
5. Денисенко М. П., Коргун О.П. Інновації на страховому ринку України. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 21. С. 79—82.
6. Житар М. Тенденції розвитку страхового ринку України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2024. № 61. DOI: https://doi.org/10.32782/2524–0072/2024–61–24
7. Поліщук Л.В., Плетенецька С.М.// Modern research in world science: proceedings of the 9th International scientific and practical conference (November 28–30, 2022)/ Ed. M.L. Komarytskyy. Lviv: SPC «Sci–conf.com.ua», 2022. – Pp.1671–1678. https://dspace.krok.edu.ua/handle/krok/5038
8. Сосновська О. О., Сіренька І. І. Тенденції інноваційного розвитку страхових компаній в Україні. Європейський науковий журнал Економічних та фінансових інновацій. 2021. Т. 2. № 8. С. 20–30. DOI:https://doi.org/10.32750/2021–0202
9. Чуницька І. І., Богріновцева Л. М. Особливості діяльності страхових компаній на фінансовому ринку України в умовах воєнного стану. Інфраструктура ринку. 2023. Вип. 71. С. 251–258. URL: http://www.market–infr.od.ua/journals/2023/71_2023/46.pdf
10. Офіційний сайт НБУ. URL: https://bank.gov.ua/
11. Наглядова статистика. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/stat/Insurance_companies_2024–10–01.xlsx
12. Страхова компанія ВУСО : офіційний вебсайт. URL: https://vuso.ua/
13. Страхова компанія ARX: офіційний вебсайт. URL: https://arx.com.ua/
14. Страхова компанія TAC: офіційний вебсайт. URL: https://taslife.com.ua/
15. Показники діяльності страхових компаній [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу : https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision–statist/data–supervision#6
16. Статистика страхового ринку України. URL:https://forinsurer.com/stat

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro strakhuvannia» № 1909–IX https://zakon.rada.gov.ua/go/1909–20
2. Vnukova N. M. (2023). Otsinka finansovoho potentsialu strakhovykh kompanii. Strakhovyi rynok Ukrainy u svitli yevrointehratsii: novitni vyklyky ta trendy: zbirnyk materialiv VI Mizhnar. nauk.–pr. konf. (m. Kyiv, 23 bereznia Vypusk # 60). Ekonomika ta suspilstvo. Finansy, bankivska sprava ta strakhuvannia. Kyiv : KNEU, S. 13–14. URL: https://openarchive.nure.ua/handle/document/23472
3. Petruk O.M. (2023). Antykryzove finansove upravlinnia strakhovymy kompaniiamy. Efektyvna ekonomika. № 4. URL: http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/37225
4. Tymchak M., Chizmar T. (2023) Vyklyky funktsionuvannia strakhovoho rynku Ukrainy v umovakh voiennoho chasu. Transformatsiia natsionalnoi modeli finansovo–kredytnykh vidnosyn: vyklyky hlobalizatsii ta rehionalni aspekty: zbirnyk materialiv VIII Vseukrainskoi naukovo–praktychnoi konferentsii. (m. Uzhhorod, 1 hrudnia 2023 r.). Uzhhorod : DVNZ «UzhNU», S. 257–258. URL: http://surl.li/qxjdv
5. Denysenko M. P., Korhun O.P. (2015) Innovatsii na strakhovomu rynku Ukrainy. Investytsii: praktyka ta dosvid. № 21. S. 79—82.
6. Zhytar M. (2024).Tendentsii rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Ekonomika ta suspilstvo. № 61. DOI: https://doi.org/10.32782/2524–0072/2024–61–24
7. Polishchuk L.V., Pletenetska S.M. (2022)// Modern research in world science: proceedings of the 9th International scientific and practical conference (November 28–30, 2022)/ Ed. M.L. Komarytskyy. Lviv: SPC «Sci–conf.com.ua», Pp.1671–1678. https://dspace.krok.edu.ua/handle/krok/5038
8. Sosnovska O. O., Sirenka I. I. (2021).Tendentsii innovatsiinoho rozvytku strakhovykh kompanii v Ukraini. Yevropeiskyi naukovyi zhurnal Ekonomichnykh ta finansovykh innovatsii. T. 2. № 8. S. 20–30. DOI:https://doi.org/10.32750/2021–0202
9. Chunytska I. I., Bohrinovtseva L. M.(2023). Osoblyvosti diialnosti strakhovykh kompanii na finansovomu

rynku Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Infrastruktura rynku. Vyp. 71. S. 251–258. URL: http://www.market–infr.od.ua/journals/2023/71_2023/46.pdf

10. Ofitsiinyi sait NBU. URL: https://bank.gov.ua/

11. Nahliadova statystyka. Natsionalnyi bank Ukrainy. URL: https://bank.gov.ua/files/stat/Insurance_companies_2024–10–01.xlsx

12. Strakhova kompaniia VUSO : ofitsiinyi vebsait. URL: https://vuso.ua/

13. Strakhova kompaniia ARX: ofitsiinyi vebsait. URL: https://arx.com.ua/

14. Strakhova kompaniia TAS: ofitsiinyi vebsait. URL: https://taslife.com.ua/

15. Pokaznyky diialnosti strakhovykh kompanii [Elektronnyi resurs] / Natsionalnyi bank Ukrainy. — Rezhym dostupu : https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision–statist/data–supervision#6

16. Statystyka strakhovoho rynku Ukrainy. URL:https://forinsurer.com/stat

Дані про автора

Плетенецька Світлана Михайлівна,

доцент кафедри економіки та фінансів, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», к. е. н, доцент

ORCID ID:0000–0002–2695–0712

e–mail: SvitlanaPM@krok.edu.ua

Data about the author

Svitlana Pletenetska,

Associate Professor of the Department of Economics and Finance KROK University, PhD in Economics, Associate Professor

ORCID ID:0000–0002–2695–0712

e–mail: SvitlanaPM@krok.edu.ua

УДК 338.242:658.16:330

https://doi.org/10.5281/zenodo.15038785

ВОЛКОВ Б. Г.

Санаційні заходи для промислових підприємств у сфері забезпечення інноваційного розвитку та конкурентоспроможності в умовах турбулентності

Предметом дослідження *є теоретичні й методичні аспекти санаційних заходів для промислових підприємств в контексті забезпечення інноваційного розвитку та конкурентоспроможності в умовах турбулентності.*

Метою дослідження *є аналіз основних санаційних заходів, інструментів та чинників впливу у сфері забезпечення інноваційного розвитку та конкурентоспроможності промислових підприємств в умовах турбулентності.*

Методи дослідження. *В статті було використано методи аналізу та синтезу, узагальнення та класифікації, факторний аналіз, табличний і графічний методи.*

Результати роботи. *Встановлено, що забезпечення інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємств є критично важливим для їх стійкості, адаптивності та довгострокового функціонування. Визначено, що санаційні заходи, які спрямовані на модернізацію виробничих процесів, оптимізацію управління та впровадження інновацій, дозволять промисловим підприємствам подолати кризові явища та створити умови для подальшого розвитку. Доведено, що ефективна санація підприємств є важливим інструментом для забезпечення їх життєздатності, сталого розвитку та здатності до інноваційного оновлення. Визначено санацію як систему заходів, спрямованих на відновлення фінансово–економічної стабільності підприємства, запобігання банкрутству, оптимізацію управлінських, виробничих і маркетингових процесів, яка охоплює комплекс заходів, спрямованих на відновлення платоспроможності, усунення фінансових проблем і забезпечення стабільного функціонування підприємства в умовах зростаючих викликів зовнішнього та внутрішнього середовища. В результаті встановлено, що інноваційний розвиток та конкурентоспроможність є синергічно пов'язаними, ключовими елементами для забезпечення санації промислових підприємств, оскільки саме впровадження новітніх технологій, методів управління та виробничих підходів дозволяє вийти на якісно новий рівень конкурентоспроможності. Інноваційний розвиток спрямований на впровадження нових ідей, технологій і бізнес–моделей для досягнення стратегічних цілей підприємств. У процесі санації промислових підприємств інновації стають фун–*

© ВОЛКОВ Б. Г., 2024

даментом для оптимізації виробничих процесів, розширення асортименту продукції та підвищення її якості та зниження собівартості продукції за рахунок впровадження сучасних технологій.

Галузь застосування результатів. *Планування змін та реструктуризація підприємства, антикризове управління, санація підприємства, економіка.*

Висновки. *Визначено, що основними санаційними заходами для промислових підприємств в контексті забезпечення інноваційного розвитку та конкурентоспроможності в умовах турбулентності є фінансові, технологічні, організаційні, маркетингові, екологічні, юридичні, корпоративні та державні заходи. Доведено, що інноваційний розвиток є основою для успішної санації підприємств, який дозволить стабілізувати фінансово–економічний стан, закласти фундамент для довгострокового розвитку, підвищити конкурентоспроможність та забезпечити адаптацію до змін у зовнішньому середовищі. Запропоновано комплексний підхід до реалізації санаційних заходів, що дозволить промисловим підприємствам відновити фінансову стабільність, адаптуватися до сучасних змін та створити платформу для сталого інноваційного розвитку й конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі. Доведено, що ефективне впровадження санаційних заходів допоможе промисловим підприємствам подолати кризові явища та сформувати стійкі конкурентні переваги в довгостроковій перспективі, де основна увага повинна бути зосереджена на інноваціях, орієнтації на екологічну стійкість і гнучкість у прийнятті управлінських рішень.*

Ключові слова: *санація, промислові підприємства, інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, турбулентність, кризові явища, інновації, довгостроковий розвиток.*

VOLKOV B. G.

Rehabilitation measures for industrial enterprises in the area of ensuring innovative development and competitiveness in turbulent conditions

The subject of the research *is the theoretical and methodological aspects of rehabilitation measures for industrial enterprises in the context of ensuring innovative development and competitiveness in turbulent conditions.*

The aim of the research *is to analyze the main rehabilitation measures, tools and factors of influence in the field of ensuring innovative development and competitiveness of industrial enterprises in conditions of turbulence.*

Research methods. *The article uses the methods of analysis and synthesis, generalization and classification, factor analysis, tabular and graphical methods.*

Results of the investigation. *It is established that ensuring innovative development and increasing the competitiveness of enterprises is critical for their sustainability, adaptability and long–term functioning. It is determined that rehabilitation measures aimed at modernizing production processes, optimizing management and introducing innovations will allow industrial enterprises to overcome the crisis and create conditions for further development. It is proved that effective reorganization of enterprises is an important tool for ensuring their viability, sustainable development and ability to innovate. The author defines reorganization as a system of measures aimed at restoring the financial and economic stability of an enterprise, preventing bankruptcy, optimizing management, production and marketing processes, which covers a set of measures aimed at restoring solvency, eliminating financial problems and ensuring stable functioning of an enterprise in the face of growing challenges of the external and internal environment. As a result, it is established that innovative development and competitiveness are synergistically related, key elements for ensuring the rehabilitation of industrial enterprises, since it is the introduction of the latest technologies, management methods and production approaches that allows to reach a qualitatively new level of competitiveness. Innovative development is aimed at introducing new ideas, technologies and business models to achieve the strategic goals of enterprises. In the process of rehabilitation of industrial enterprises, innovations become the basis for optimizing production processes, expanding the range of products and improving their quality, and reducing production costs through the introduction of modern technologies.*

Scope of the results. Change planning and enterprise restructuring, crisis management, enterprise rehabilitation, economy.

Conclusions. *It has been determined that the main rehabilitation measures for industrial enterprises in the context of ensuring innovative development and competitiveness in turbulence are financial, technological, organizational, marketing, environmental, legal, corporate and governmental measures. It is proved that innovative development is the basis for successful reorganization of enterprises, which will stabilize the financial and economic condition, lay the foundation for long–term development, increase competitiveness and ensure adaptation to changes in the external environment. An integrated approach to the implementation of rehabilitation measures is proposed, which will allow industrial enterprises to restore financial stability, adapt to modern changes and create a platform for sustainable innovative development and competitiveness in the long term. It is proved that the effective implementation of rehabilitation measures will help industrial enterprises to overcome the crisis and form sustainable competitive advantages in the long term, where the focus should be on innovation, focus on environmental sustainability and flexibility in management decision–making.*

Keywords: *rehabilitation, industrial enterprises, innovative development, competitiveness, turbulence, crisis phenomena, innovations, long–term development.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічної турбулентності, викликаної швидкими технологічними змінами, глобалізацією, економічними кризами та геополітичними чинниками, питання санаційних заходів для промислових підприємств набуває особливої значущості. Саме тому забезпечення інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємств є критично важливим для їхньої стійкості, адаптивності та довгострокового функціонування. Санаційні заходи, що спрямовані на модернізацію виробничих процесів, оптимізацію управління та впровадження інновацій, дозволяють промисловим підприємствам подолати кризові явища та створювати умови для подальшого розвитку. Водночас в умовах турбулентного середовища такі заходи стають невід'ємною складовою стратегічного планування, сприяючи підвищенню економічної ефективності, зменшенню залежності від зовнішніх чинників та зміцненню ринкових позицій. Отже, дослідження основних санаційних заходів для промислових підприємств у контексті інноваційного розвитку та конкурентоспроможності є надзвичайно актуальними для формування дієвих механізмів їхньої адаптації до викликів сучасної економіки.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Аналіз наукової літератури та дослідження ефективних санаційних заходів, орієнтованих на інноваційний розвиток і конкурентоспроможність, є важливим напрямком наукових досліджень, особливо з урахуванням специфіки сучасних умов економічної турбулентності. Питання санації та реструктуризації підприємств досліджували такі вчені: О. Гавриш, В. Пильнова, О. Ващенко [4], В. Гордополов, Н. Гордополова [5], Д. Долбнєва [6], О. Єрмоленко, О. Коковіхіна, Н. Лисьонкова [7], О. Кальченко [8], П. Комарецька [9; 10], В. Костецький [11], Н. Крахмальова, П. Пузирьова [12], М. Купира, Л. Матюк, Ж. Струк [13], Л. Омелянович, С. Чимирис [14], І. Румик, О. Пилипенко [17], О. Череп, А. Павленко [19], Т. Штерма [21] та ін. Особливості стратегічного розвитку та цифровізації як інноваційного розвитку були об'єктом дослідження: Г. Балова [1], З. Шацької [15], Є. Садовського [18] та ін. Інноваційний розвиток та інноваційні підходи санації були досліджені у працях: М. Бондарчук, Г. Воляника [2], М. Бондарчука, О. Волошина [3], Н. Шишкова [20]. О. Яцюка [22] та ін. Проте, незважаючи на значну кількість наукових публікацій, залишається недостатньо розкритим питання інтеграції санаційних заходів з інноваційними підходами в умовах турбулентності. Більшість робіт зосереджена на загальних підходах до санації або на вузьких аспектах інноваційного розвитку, тоді як необхідність комплексного підходу потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах глобальної економічної турбулентності промислові підприємства змушені адаптуватися до нових викликів і ризиків, які суттєво впливають на їх фінансову стабільність, інноваційну активність і конкурентоспроможність. Ефективна санація підприємств є важливим інструментом для забезпечення їх життєздатності, сталого розвитку та здатності до інноваційного оновлення [1; 2; 3; 4]. Оскільки санація – це система заходів,

спрямованих на відновлення фінансово–економічної стабільності підприємства, запобігання банкрутству, оптимізацію управлінських, виробничих і маркетингових процесів, то вона охоплює комплекс заходів, спрямованих на відновлення платоспроможності, усунення фінансових проблем і забезпечення стабільного функціонування підприємства в умовах зростаючих викликів зовнішнього та внутрішнього середовища.

У періоди економічної турбулентності санація стає ключовим інструментом підтримки життєздатності промислових підприємств, яка дозволяє їм адаптуватися до змінного середовища, залучати інноваційні підходи до управління та зберігати конкурентоспроможність навіть за умов обмежених ресурсів [5; 6; 7; 8; 21; 22].

До основних чинників, що зумовлюють необхідність санації промислових підприємств в умовах турбулентності віднесено наступні (див. таблицю).

Санаційні заходи промислових підприємств, що спрямовані на забезпечення інноваційного розвитку та конкурентоспроможності в умовах турбулентності поділяються на: фінансові; технологічні; організаційні; маркетингові; екологічні; юридичні; корпоративні та державні[12; 13; 14; 20]. Розглянемо їх більш детально.

Фінансові заходи – є основними і передбачають фінансову стабільність, що являється базою для здійснення інноваційної діяльності та підтримки конкурентоспроможності (реструктуризація боргів: переговори з кредиторами щодо пролонгації боргів, зниження ставок чи списання частини заборгованості; оптимізація витрат: скорочення непродуктивних витрат, автоматизація облікових процесів, зменшення витрат на управління; залучення інвестицій: пошук інвесторів, венчурного капіталу чи грантів для фінансування інноваційних проєктів; диверсифікація доходів: освоєння нових ринків, розширення асортименту продукції).

Технологічні заходи – базуються на інноваційних технологіях, що є основою для модернізації виробництва та створення конкурентних переваг (модернізація обладнання: заміна застарілих машин і механізмів на сучасні, більш енергоефективні; цифровізація: впровадження автоматизованих систем управління, програмного забезпечення для обліку ресурсів і планування; впровадження інноваційних рішень: використання 3D–друку, роботизованих технологій, штучного інтелекту та інтернету речей; створення R&D–відділів: дослідницькі лабораторії для розробки нової продукції та технологій).

Організаційні заходи – допомагають оптимізувати внутрішні процеси й адаптувати структуру промислового підприємства до сучасних умов (реструктуризація організаційної структури: зменшення кількості управлінських рівнів, впровадження гнучких і адаптивних моделей управління; реорганізація

Чинники, що зумовлюють необхідність санації в умовах турбулентності

Категорія чинників	Опис	Приклади
Економічні	Коливання макроекономічних показників, які впливають на діяльність підприємства.	Економічні кризи, інфляція, валютні коливання, зростання витрат на ресурси.
Геополітичні	Події та процеси на міжнародному рівні, що змінюють бізнес–середовище.	Санкції, воєнні конфлікти, зміни торгових угод, нестабільність у регіонах.
Соціальні	Зміни в суспільних очікуваннях, поведінці споживачів та тенденціях на ринку праці.	Попит на екологічно чисті продукти, соціальна відповідальність бізнесу, дефіцит кваліфікованої робочої сили.
Технологічні	Різке зростання потреби в інноваціях для збереження конкурентних переваг.	Автоматизація виробництва, цифровізація, впровадження штучного інтелекту.
Екологічні	Підвищення вимог до екологічної стійкості та відповідності нормам охорони довкілля.	Зменшення викидів CO_2, впровадження циркулярної економіки, перехід на відновлювані джерела енергії.
Регуляторні	Зміни в законодавстві або посилення контролю за діяльністю підприємств.	Нові податкові вимоги, посилення екологічних стандартів, ускладнення правил зовнішньої торгівлі.
Конкурентні	Посилення конкуренції на внутрішніх і зовнішніх ринках.	Вихід на ринок нових гравців, зниження частки ринку, цінова війна.
Фінансові	Недостатність фінансових ресурсів для стабільної роботи підприємства.	Низький рівень ліквідності, високий боргового тягар, нестача оборотного капіталу.

Джерело: систематизовано автором на основі [9; 10; 11; 15; 19]

підрозділів: оптимізація діяльності окремих підрозділів, ліквідація неефективних напрямків роботи; розвиток кадрового потенціалу: навчання співробітників, залучення висококваліфікованих спеціалістів, впровадження програм мотивації).

Маркетингові заходи – полягають у здатності промислових підприємств розуміти потреби ринку й адаптувати до них свою продукцію (аналіз ринкових тенденцій: дослідження потреб споживачів, моніторинг діяльності конкурентів, оцін–

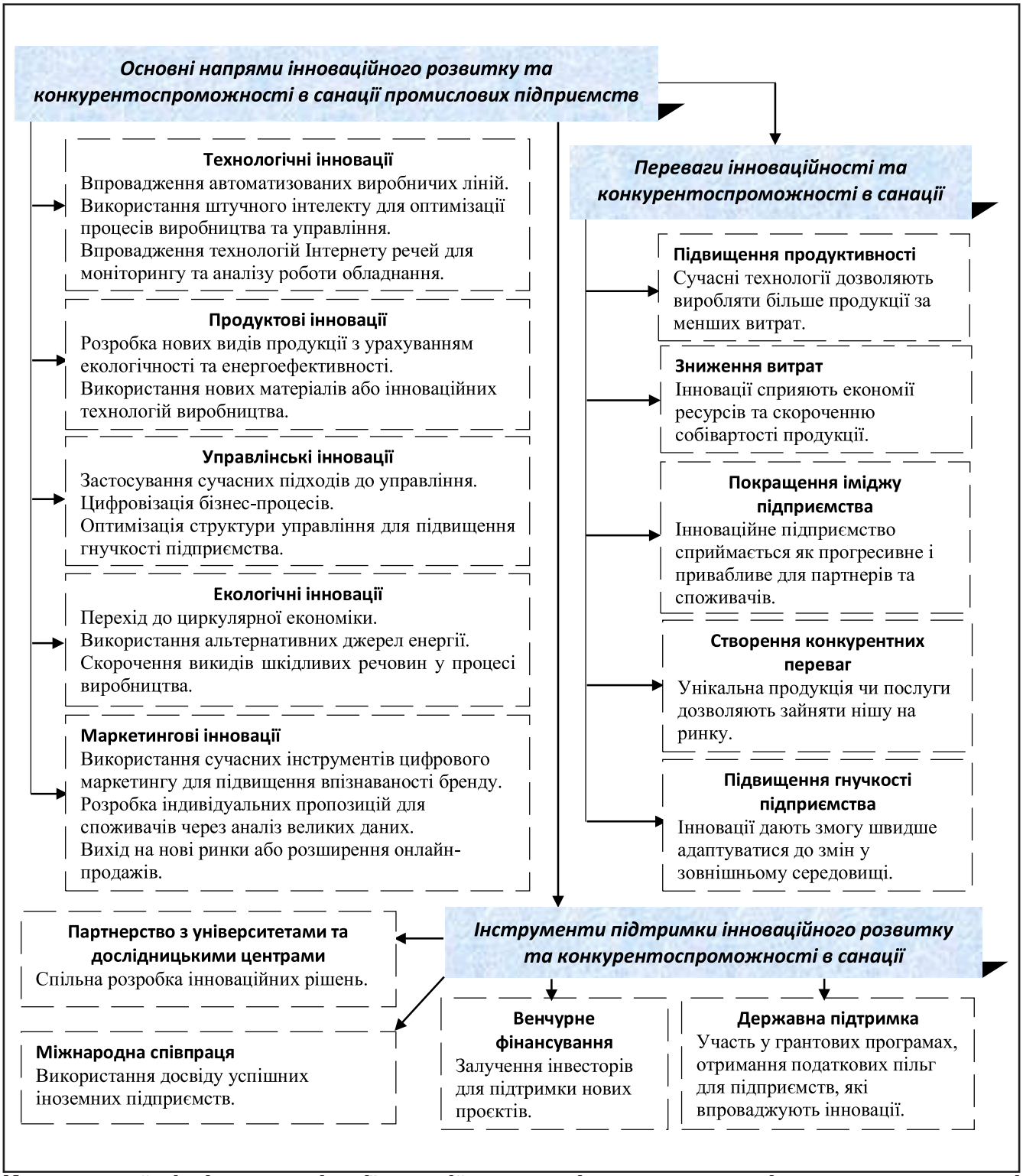

Комплексний підхід до реалізації санаційних заходів промислових підприємств в контексті інноваційності та конкурентоспроможності

Джерело: побудовано автором.

ка перспективних ринків; розробка унікальних торгових пропозицій: створення продуктів або послуг, які відрізняються від аналогів за якістю, ціною чи характеристиками; розширення каналів збуту: використання онлайн–платформ, електронної комерції, міжнародних торговельних майданчиків; брендинг і реклама: зміцнення іміджу підприємства, розробка ефективних рекламних кампаній).

Екологічні заходи – сприяють забезпеченню екологічної стійкості промислового підприємства, що стає невід'ємною частиною його конкурентоспроможності (зменшення шкідливих викидів: модернізація виробничих процесів для відповідності екологічним стандартам; використання відновлювальних джерел енергії: перехід на сонячну, вітрову чи іншу альтернативну енергетику; ефективне управління відходами: впровадження систем переробки та повторного використання сировини; впровадження циркулярної економіки: створення замкнених виробничих циклів).

Юридичні заходи – це законодавче забезпечення санації підприємства, що є важливим для уникнення конфліктів з кредиторами та партнерами (врегулювання відносин із кредиторами: підписання мирових угод, участь у процедурі досудової санації; дотримання законодавства: забезпечення відповідності всім нормам і правилам, включаючи екологічні та трудові; захист інтелектуальної власності: реєстрація патентів, торгових марок і авторських прав).

Корпоративні заходи – включає соціальні програми, такі як підтримка громади, участь у благодійних проєктах, розвиток корпоративної культури. Також підприємства, які враховують інтереси суспільства, отримують більшу довіру з боку споживачів і партнерів. Державні заходи – проявляються у формі державної підтримки та співпраці (отримання державних субсидій та грантів: фінансова допомога для підтримки інноваційних проєктів; участь у державно–приватних партнерствах: спільна реалізація інфраструктурних та інноваційних проєктів; використання пільг: податкові преференції для підприємств, що впроваджують екологічно чисті технології чи працюють у пріоритетних галузях).

З метою успішної реалізації інноваційного підходу в процесі санації промислових підприємстві пропонуємо використання комплексного підходу (див. рисунок).

Отже, інноваційний розвиток та конкурентоспроможність є синергічно пов'язаними, ключовими елементами для забезпечення санації промислових підприємств, оскільки саме впровадження новітніх технологій, методів управління та виробничих підходів дозволяє подолати існуючу кризу та вийти на якісно новий рівень конкурентоспроможності. Інноваційний розвиток спрямований на впровадження нових ідей, технологій і бізнес–моделей для досягнення стратегічних цілей підприємств, де у процесі санації промислових підприємств інновації стають фундаментом для оптимізації виробничих процесів, розширення асортименту продукції та підвищення її якості та зниження собівартості продукції за рахунок впровадження сучасних технологій [16; 17; 18].

Висновки

В результаті було встановлено, що основними санаційними заходами для промислових підприємств в контексті забезпечення інноваційного розвитку та конкурентоспроможності в умовах турбулентності є фінансові, технологічні, організаційні, маркетингові, екологічні, юридичні, корпоративні та державні заходи. Визначено, що інноваційний розвиток є основою для успішної санації підприємств, який дозволить стабілізувати фінансово–економічний стан, закласти фундамент для довгострокового розвитку, підвищити конкурентоспроможність та забезпечити адаптацію до змін у зовнішньому середовищі. Запропоновано комплексний підхід до реалізації санаційних заходів, що дозволить промисловим підприємствам відновити фінансову стабільність, адаптуватися до сучасних змін та створити платформу для сталого інноваційного розвитку й конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі. Доведено, що ефективне впровадження санаційних заходів допоможе промисловим підприємствам подолати кризові явища та сформувати стійкі конкурентні переваги в довгостроковій перспективі, де основна увага повинна бути зосереджена на інноваціях, орієнтації на екологічну стійкість і гнучкість у прийнятті управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Балов Г. Ю. Стратегічний маркетинг як основа стабільності функціонування бізнесу / Г. Ю. Балов, П. В. Пузирьова // Вплив глобалізаційних процесів та цифрової трансформації на формування міжнарод–

ного економічного клімату та фінансової екосистеми : збірник матеріалів Міжнародної науково–практичної Інтернет–конференції, м. Полтава, 28 березня 2024 року. – Полтава : ПУЕТ, 2024. – С. 294–297.

2. Бондарчук М. К. Побудова моделі інвестування санаційних інновацій в інтегрованих структурах [Електронний ресурс] / М. К. Бондарчук, Г. М. Воляник // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.1. – С. 320–326.

3. Бондарчук М. К. Стратегії управління санацією за умов інноваційних трансформацій у виробничо–господарських об'єднаннях / М. К. Бондарчук, О. П. Волошин // Наука й економіка. – 2013. – Вип. 4(1). – С. 19–24.

4. Гавриш О. М. Фінансова санація як спосіб запобігання банкрутству підприємств / О. М. Гавриш, В. П. Пильнова, О. О. Ващенко // Підприємництво та інновації. – 2021. – Вип. 17. – С. 66–71.

5. Гордополов В. Ю. Санаційний аудит як засіб запобігання банкрутства підприємства / В. Ю. Гордополов, Н. В. Гордополова. // Ефективна економіка. – 2020. – № 5. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_5_20.

6. Долбнєва Д. В. Значення санаційного аудиту в системі антикризового управління підприємством / Д. В. Долбнєва // Економічний аналіз. – 2015. – Т. 21, № 2. – С. 75–80.

7. Єрмоленко О. А. Фінансова санація як спосіб запобігання банкрутству підприємств в умовах воєнного стану / О. А. Єрмоленко, О. О. Коковіхіна, Н. М. Лисьонкова // Економічний простір. – 2024. – № 190. – С. 114–117.

8. Кальченко О. Санація як спосіб запобігання банкрутству підприємств / О. Кальченко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 1. – С. 220–228.

9. Комарецька П. В. Реструктуризація підприємств як основа їх розвитку / П. В. Комарецька // Інформаційні технології в економіці, менеджменті і бізнесі. Проблеми науки, практики та освіти : збірник наукових праць за матеріалами IX Міжнародної науково–практичної конференції, м. Київ, 27–28 листопада 2003 року. – У 2–х ч. – Ч. 1. – Київ : Вид–во Європ. ун–ту, 2004. – С. 182–185.

10. Комарецька П. В. Реструктуризація промислових підприємств в системі антикризового фінансового управління / П. В. Комарецька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6 (73). – С. 61–64.

11. Костецький В. Санація підприємства як дієвий механізм фінансової стабілізації його діяльності / В. Костецький // Світ фінансів. – 2016. – Вип. 4. – С. 108–119.

12. Крахмальова Н. А. Фінансова реструктуризація підприємств як фактор зміцнення їх фінансового потенціалу / Н. А. Крахмальова, П. В. Пузирьова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2020. – № 2 (225). – С. 51–58.

13. Купира М. І. Формування фінансової санаційної спроможності підприємства: теоретико–прикладний аспект / М. І. Купира, Л. В. Матюк, Ж. О. Струк // Приазовський економічний вісник. – 2022. – Вип. 1. – С. 113–118.

14. Омелянович Л. Фінансове регулювання санації суб'єктів підприємництва / Л. Омелянович, С. Чимирис // Торгівля і ринок України. – 2013. – № 36. – С. 197–203.

15. Пузирьова П. В. Методи оцінки управління розвитком інноваційно–фінансового потенціалу промислових підприємств в умовах цифровізації / П. В. Пузирьова // Modern directions of scientific research development : proceedings of 9th International scientific and practical conference, Chicago, USA, 23–25 February, 2022. – BoScience Publisher, Chicago, USA, 2022. – P. 504–513.

16. Пузирьова П. В. Фінансова стабілізація як механізм поствоєнного відновлення / П. В. Пузирьова, З. Я. Шацька / Імперативи економічного зростання в контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково–практичної конференції, м. Київ, 25 квітня 2023 року. – Київ : КНУТД, 2023. – С. 42–45.

17. Румик І. І. Антикризове управління при реалізації санаційних заходів підприємства / І. І. Румик, О. О. Пилипенко // Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка. – 2021. – Вип. 3. – С. 51–60.

18. Садовський Є. П. Цифровізація бізнес–структур як феномен інноваційного розвитку / Є. П. Садовський, П. В. Пузирьова // Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості : матеріали IV Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 17 листопада 2023 року. – Т. 2. – Київ : КНУТД, 2023. – С. 214–218.

19. Череп О. Г. Дослідження сутності та структури санаційного потенціалу підприємства / О. Г. Череп, А. І. Павленко // Економічний простір. – 2019. – № 150. – С. 151–160.

20. Шишкова Н. Л. Інноваційна складова при підготовці програми санації для підприємства / Н. Л. Шишкова // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2004. – № 2. – С. 76–87.

21. Штерма Т. В. Роль менеджменту у фінансовій санації підприємства / Т. В. Штерма // Формування ринкових відносин в Україні. – 2024. – № 3. – С. 92–99.

22. Яцюк О. С. Інноваційні підходи до проведення та фінансування санації підприємства з використанням теорії обмежень / О. С. Яцюк // Економічний форум. – 2016. – № 2. – С. 228–233.

References:

1. Balov, H. Yu., Puzyrova, P. V. (2024). Stratehichnyi marketynh yak osnova stabilnosti funktsionuvannia biznesu [Strategic marketing as a basis for the stability of business functioning]. Vplyv hlobalizatsiinykh protsesiv ta tsyfrovoi transformatsii na formuvannia mizhnarodnoho ekonomichnoho klimatu ta finansovoi ekosystemy = The impact of globalization processes and digital transformation on the formation of the international economic climate and financial ecosystem: a collection of materials of the International Scientific and Practical Internet Conference, Poltava, March 28, 2024, Poltava: PUET, P. 294–297 [in Ukrainian].

2. Bondarchuk, M. K., Volianyk, H. M. (2014). Pobudova modeli investuvannia sanatsiinykh innovatsii v intehrovanykh strukturakh [Building a model for investing sanitation innovations in integrated structures]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy = Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine, Issue 24.1, P. 320–326 [in Ukrainian].

3. Bondarchuk, M. K., Voloshyn, O. P. (2013). Strategii upravlinnia sanatsiieiu za umov innovatsiinykh transformatsii u vyrobnycho–hospodarskykh obiednanniakh [Strategies for managing reorganization in the conditions of innovative transformations in production and economic associations]. Nauka y ekonomika = Science and Economics, Issue 4(1), P. 19–24 [in Ukrainian].

4. Havrysh, O. M., Pylnova, V. P., Vashchenko, O. O. (2021). Finansova sanatsiia yak sposib zapobihannia bankrutstvu pidpryiemstv [Financial reorganization as a way to prevent bankruptcy of enterprises]. Pidpryiemnytstvo ta innovatsii = Entrepreneurship and Innovation, Issue 17, P. 66–71 [in Ukrainian].

5. Hordopolov, V. Yu., Hordopolova, N. V. (2020). Sanatsiinyi audyt yak zasib zapobihannia bankrutstva pidpryiemstva [Sanation audit as a means of preventing bankruptcy of an enterprise]. Efektyvna ekonomika = Effective Economy, № 5, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_5_20 [in Ukrainian].

6. Dolbnieva, D. V. (2015). Znachennia sanatsiinoho audytu v systemi antykryzovoho upravlinnia pidpryiemstvom [The value of rehabilitation audit in the system of crisis management of the enterprise]. Ekonomichnyi analiz = Economic analysis, Vol. 21, № 2., P. 75–80 [in Ukrainian].

7. Yermolenko, O. A., Kokovikhina, O. O., Lysonkova, N. M. (2024). Finansova sanatsiia yak sposib zapobihannia bankrutstvu pidpryiemstv v umovakh voiennoho stanu [Financial rehabilitation as a way to prevent bankruptcy of enterprises under martial law]. Ekonomichnyi prostir = Economic space, № 190, P. 114–117 [in Ukrainian].

8. Kalchenko, O. (2020). Sanatsiia yak sposib zapobihannia bankrutstvu pidpryiemstv [Sanation as a way to prevent bankruptcy of enterprises]. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia = Problems and prospects of economy and management, № 1, P. 220–228 [in Ukrainian].

9. Komaretska, P. V. (2004). Restrukturyzatsiia pidpryiemstv yak osnova yikh rozvytku [Restructuring of enterprises as the basis of their development]. Informatsiini tekhnolohii v ekonomitsi, menedzhmenti i biznesi. Problemy nauky, praktyky ta osvity = Information technologies in economics, management and business. Problems of science, practice and education: a collection of scientific papers based on the materials of the IX International Scientific and Practical Conference, Kyiv, November 27–28, 2003, In 2 parts, Part 1, Kyiv: European University Press, P. 182–185 [in Ukrainian].

10. Komaretska, P. V. (2007). Restrukturyzatsiia promyslovykh pidpryiemstv v systemi antykryzovoho finansovoho upravlinnia [Restructuring of industrial enterprises in the system of anti–crisis financial management]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini = Formation of market relations in Ukraine, No. 6 (73), P. 61–64 [in Ukrainian].

11. Kostetskyi, V. (2016). Sanatsiia pidpryiemstva yak diievyi mekhanizm finansovoi stabilizatsii yoho diialnosti [Sanation of the enterprise as an effective mechanism of financial stabilization of its activity]. Svit finansiv = World of Finance, Issue 4, P. 108–119 [in Ukrainian].

12. Krakhmalova, N. A., Puzyrova, P. V. (2020). Finansova restrukturyzatsiia pidpryiemstv yak faktor zmitsnennia yikh finansovoho potentsialu [Financial restructuring of enterprises as a factor in strengthening their financial potential]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini = Formation of market relations in Ukraine, No. 2 (225), P. 51–58 [in Ukrainian].

13. Kupyra, M. I., Matiuk, L. V., Struk, Zh. O. (2022). Formuvannia finansovoi sanatsiinoi spromozhnosti pidpryiemstva: teoretyko–prykladnyi aspekt [Formation of financial rehabilitation capacity of the enterprise: theoretical and applied aspect]. Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk = Priazovsky Economic Bulletin, Issue 1, P. 113–118 [in Ukrainian].

14. Omelianovych, L., Chymyrys, S. (2013). Finansove rehuliuvannia sanatsii subiektiv pidpryiemnytstva [Financial regulation of the rehabilitation of business entities]. Torhivlia i rynok Ukrainy = Trade and Market of Ukraine, № 36, P. 197–203 [in Ukrainian].

15. Puzyrova, P. V. (2022). Metody otsinky upravlinnia rozvytkom innovatsiino–finansovoho potentsialu promyslovykh pidpryiemstv v umovakh tsyfrovizatsii [Methods for assessing the management of the development of innovation and financial potential of industrial enterprises in the context of digitalization]. Modern directions of scientific research development = Modern directions of scientific research development: proceedings of the 9th International scientific and practical conference, Chicago, USA, February 23–25, 2022, BoScience Publisher, Chicago, USA, P. 504–513 [in Ukrainian].

16. Puzyrova, P. V. Shatska, Z. Ya. (2023). Finansova stabilizatsiia yak mekhanizm postvoiennoho vidnovlennia [Financial stabilization as a mechanism of post–war recovery]. Imperatyvy ekonomichnoho zrostannia v konteksti realizatsii hlobalnykh tsilei staloho rozvytku = Imperatives of economic growth in the context of the implementation of global sustainable development goals: materials of the International scientific and practical conference, Kyiv, April 25, 2023, KNUTD, P. 42–45 [in Ukrainian].

17. Rumyk, I. I., Pylypenko, O. O. (2021). Antykryzove upravlinnia pry realizatsii sanatsiinykh zakhodiv pidpryiemstva [Anticrisis management in the implementation of rehabilitation measures of the enterprise]. Vcheni zapysky universytetu «KROK». Seriia : Ekonomika = Scientific notes of the University «KROK». Series: Economics, Issue 3, P. 51–60 [in Ukrainian].

18. Sadovskyi, Ie. P., Puzyrova, P. V. (2023). Tsyfrovizatsiia biznes–struktur yak fenomen innovatsiinoho rozvytku [Digitalization of business structures as a phenomenon of innovative development]. Innovatyka v osviti, nautsi ta biznesi: vyklyky ta mozhlyvosti = Innovation in education, science and business: challenges and opportunities: materials of the IV All–Ukrainian conference of higher education and young scientists, Kyiv, November 17, 2023, Vol. 2, Kyiv : KNUTD, P. 214–218 [in Ukrainian].

19. Cherep, O. H., Pavlenko, A. I. (2019). Doslidzhennia sutnosti ta struktury sanatsiinoho potentsialu pidpryiemstva [Research of the essence and structure of the rehabilitation potential of the enterprise]. Ekonomichnyi prostir = Economic space, № 150, P. 151–160 [in Ukrainian].

20. Shyshkova, N. L. (2004). Innovatsiina skladova pry pidhotovtsi prohramy sanatsii dlia pidpryiemstva [Innovative component in the preparation of a rehabilitation program for an enterprise]. // Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu = Economic Bulletin of the National Mining University, № 2, P. 76–87 [in Ukrainian].

21. Shterma, T. V. (2024). Rol menedzhmentu u finansovii sanatsii pidpryiemstva [The role of management in the financial rehabilitation of the enterprise]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini = Formation of market relations in Ukraine, № 3, P. 92–99 [in Ukrainian].

22. Yatsiuk, O. S. (2016). Innovatsiini pidkhody do provedennia ta finansuvannia sanatsii pidpryiemstva z vykorystanniam teorii obmezhen [Innovative approaches to conducting and financing the rehabilitation of the enterprise using the theory of constraints]. Ekonomichnyi forum = Economic Forum, № 2, P. 228–233 [in Ukrainian].

Дані про автора

Волков Богдан Григорович,

аспірант, Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ORCID ID: 0009–0009–1597–8371

e–mail: volkov.b@gmail.com

Data about the author

Bogdan Volkov,

PhD student State Research Institute of Informatization and Modeling of Economy

ORCID ID: 0009–0009–1597–8371

e–mail: volkov.b@gmail.com

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

https://doi.org/10.5281/zenodo.15038861

ВАСИЛЬЧАК С. В., ЮРКІВ Н. Я.,
ЖИДЯК О. Р., ДУБИНА М. П.

Формування контролю за переміщенням товарів подвійного використання: методи, проблеми та безпекові виклики

Предмет дослідження. *У статті доведено важливість проблем безпеки та контролю над товарами і технологіями, які можуть бути використані у цивільних та у військових цілях.*

Методи дослідження. *Визначено поняття товарів подвійного використання, їх суть та приналежність. Досліджено, для реалізації міжнародно узгоджених заходів контролю за товарами подвійного використання та запровадження узгоджених європейських стандартів торгівлі Європейським Союзом створено окремий режим експортного контролю за товарами подвійного використання. Доведено, що спільна ефективна система експортного контролю за переміщенням подвійних товарів є одним з елементів, що забезпечує виконання міжнародних зобов'язань, прийнятих державами ЄС. Застосування спільних підходів держав ЄС до експортного контролю подвійних товарів визначено передумовою для встановлення вільного руху значної частини таких товарів всередині ЄС.*

Результати роботи. *Проведено аналіз інституціонального забезпечення експортного контролю за переміщенням товарів подвійного використання в державах–членах ЄС. Досліджено Регламент подвійного використання 2021 року як документ, який посилює безпековий аспект експортного контролю, і який слугує правовою основою для частішого застосування санкцій подвійного використання в майбутньому. Зроблено акцент на важливу роль ступеню узгодженості, як конвергенції зовнішніх дій, коли країни–члени ЄС застосовують спільний підхід, а різні заходи в країнах не підривають один одного та не порушують встановлених правил в контексті встановленого контролю за товарами подвійного використання та санкцій за порушення. Визначено вертикальну та горизонтальну узгодженість.*

Висновки. *Визначено основні аспекти формування та функціонування контролю за товарами та технологіями подвійного використання в Україні, зокрема законодавчу базу, органи, які здійснюють цей контроль, методи та інструменти контролю за товарами подвійного використання, а також визначено проблеми та безпекові виклики, які мають місце в контролі за переміщенням товарів подвійного використання. Доведено, що забезпечення ефективного контролю за переміщенням товарів подвійного використання потребує постійного удосконалення законодавства, координації між різними органами влади України та країн ЄС, впровадження новітніх інформаційних*

© ВАСИЛЬЧАК С. В., ЮРКІВ Н. Я.,
ЖИДЯК О. Р., ДУБИНА М. П., 2024

технологій для моніторингу переміщення товарів подвійного використання.

Ключові слова: *формування, контроль, товари (технології) подвійного використання, методи, проблеми, безпекові виклики.*

VASYLCHAK S. V., YURKIV N. Ya.,
ZHYDIAK O. R., DUBYNA M. P.

Formation of control over the movement of dual–use goods: methods, problems and security challenges

The subject of the study. *The article proves the importance of security problems and control over goods and technologies that can be used for civilian and military purposes.*

Research methods. *The concept of dual–use goods, their essence and affiliation are defined. It is studied that in order to implement internationally agreed measures for control over dual–use goods and introduce agreed European trade standards, the European Union has created a separate regime of export control over dual–use goods. It is proved that a common effective system of export control over the movement of dual–use goods is one of the elements that ensures the fulfillment of international obligations accepted by the EU states. The application of common approaches of the EU states to export control of dual–use goods is determined as a prerequisite for establishing the free movement of a significant part of such goods within the EU.*

Results of work. *An analysis of the institutional support of export control over the movement of dual–use goods in the EU member states is carried out. The 2021 Dual–Use Regulation is examined as a document that strengthens the security aspect of export control and serves as a legal basis for more frequent application of dual–use sanctions in the future. Emphasis is placed on the important role of the degree of coherence as a convergence of external actions, when EU Member States apply a common approach, and different measures in countries do not undermine each other and do not violate established rules in the context of established control over dual–use goods and sanctions for violations. Vertical and horizontal coherence are identified.*

Conclusions. *The main aspects of the formation and functioning of control over dual–use goods and technologies in Ukraine are identified, in particular the legislative framework, the bodies that carry out this control, methods and tools for controlling dual–use goods, and the problems and security challenges that occur in controlling the movement of dual–use goods are also identified. It has been proven that ensuring effective control over the movement of dual–use goods requires constant improvement of legislation, coordination between various authorities of Ukraine and EU countries, and the introduction of the latest information technologies for monitoring the movement of dual–use goods.*

Keywords: *formation, control, goods (technologies) of dual use, methods, problems, security challenges.*

Постановка проблеми. У сучасному світі проблеми безпеки та контролю над товарами і технологіями, які можуть бути використані як у цивільних, так і у військових цілях, є надзвичайно важливими. Товари подвійного використання (ТПВ) займають одне з провідних місць у цій сфері, оскільки їх обіг може мати серйозні наслідки для національної безпеки. Підприємства, які займаються виробництвом, експортом або імпортом таких товарів подвійного використання, мають важливе завдання і відповідальність в контексті забезпечення контролю за їх використанням.

Мета дослідження – на основі проведеного аналізу інституціонального забезпечення експортного контролю за переміщенням товарів подвійного використання в державах–членах ЄС, визначення теоретико–наукових підходів в контексті контролю за переміщенням таких товарів чи технологій подвійного використання, зокрема методів, вирішення проблем в напрямі безпекових викликів.

Виклад основного матеріалу. Товари подвійного використання – окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, спеціально не призначені для військового використання, а також послуги (технічна допомога), пов'язані з ними, які, крім цивільного призначення, можуть бути використані у військових або терористичних цілях.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» державному експортному контр–

олю підлягають товари військового призначення та товари подвійного використання, а також товари, щодо яких відповідно до статті 10 цього Закону можуть бути застосовані процедури державного експортного контролю [1].

Товари подвійного використання – це продукція, що має як цивільне, так і військове застосування. Вони включають широкий спектр технологій, матеріалів, обладнання та програмного забезпечення, які можуть бути використані для виробництва як мирних товарів, так і військових засобів. Це можуть бути, наприклад, хімічні сполуки, які використовуються для виготовлення лікарських засобів, але також можуть бути застосовані для виробництва хімічної зброї. Технології в сфері інформаційних технологій, що можуть бути використані як для цивільних потреб (комп'ютерна техніка), так і для військових (застосування для кіберзброї), також є частиною товарів та технологій подвійного використання.

До товарів подвійного використання можна віднести також матеріали, які використовуються в авіаційній, космічній та ядерній промисловості. Наприклад, технології для виробництва ракет чи супутників можуть бути використані не тільки для мирних цілей, але й для виготовлення балістичних ракет. Враховуючи це, кожен товар подвійного використання має бути ретельно перевірений, щоб уникнути його використання у військових цілях, які можуть загрожувати міжнародній безпеці.

Предмети і технології подвійного призначення в першу чергу призначені для використання в цивільних цілях. Вони також відіграють важливу роль у створенні зброї масового знищення та іншій військовій або тіньовій діяльності. Відповідно, кілька багатосторонніх режимів експортного контролю (наприклад, Австралійська група, Група ядерних постачальників, Вассенаарські домовленості) спрямовані на протидію розповсюдженню таких товарів, що можуть бути використані у створенні зброї масового знищення та іншій військовій або тіньовій діяльності. Для реалізації цих міжнародно узгоджених заходів контролю за товарами подвійного використання та запровадження узгоджених європейських стандартів торгівлі Європейський Союз створив окремий режим експортного контролю за товарами подвійного використання [2].

Держави ЄС прагнуть досягти однакового та послідовного застосування експортного контролю по всьому ЄС, з метою сприяння безпеці ЄС та міжнародній безпеці, а також забезпеченню рівних умов для усіх експортерів ЄС. Спільна ефективна система експортного контролю за переміщенням подвійними товарами є одним з елементів, що забезпечує виконання міжнародних зобов'язань прийнятих державами ЄС. Застосування спільних підходів держав ЄС до експортного контролю подвійних товарів є передумовою для встановлення вільного руху значної частини таких товарів всередині ЄС.

Нормативна основа європейського експортного контролю за товарами подвійного використання, Регламент 2021/821, набула чинності в 2021 року. Регламент щодо товарів подвійного використання має на меті створити «ефективну спільну систему експортного контролю за товарами подвійного використання» і має пряму дію в усіх державах–членах ЄС. Він визначає вичерпний перелік товарів, що підлягають ліцензуванню експорту, встановлює критерії ліцензування для надання таких дозволів, а також зобов'язує держави–члени інформувати та консультуватися одна з одною щодо критично важливих видів експорту. Незважаючи на обов'язковий характер Регламенту щодо товарів подвійного використання, імплементація деяких його положень залежить від національного законодавства та адміністративних заходів кожної країни ЄС [2].

Регламент щодо подвійного використання також є первинною правовою основою для запровадження європейських санкцій подвійного використання. ЄС запровадив лише кілька санкцій подвійного використання в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП), тому відповідні заходи зазвичай приймаються опосередковано, як результат європейських ембарго на постачання зброї [3]. Таким чином, більшість санкцій за товари подвійного використання поєднуються зі звичайним експортним контролем, що регулюється Регламентом подвійного використання. Обмеження на експорт товарів подвійного використання можуть також виправдовуватися міркуваннями громадської безпеки, правами людини і кінцевим користувачем. Оскільки переглянутий Регламент подвійного використання 2021 року посилює безпековий аспект експортного контролю, він також може слугувати правовою основою для частішого застосування санкцій подвійного використання в майбутньому [4].

Хоча в країнах ЄС встановлено регулювання на відповідному рівні, зберігаються певні відмінності у впровадженні та застосуванні таких європейських правил експортного контролю за товарами подвійного використання [5]. Як приклад можна навести те, що в 2017 році британська оборонна компанія BAE Systems отримала данський дозвіл на продаж технологій масового спостереження шістьом арабським країнам. Це відбулося всупереч занепокоєнню з приводу безпеки, висловленому британськими експортними органами [6]. Важливим прикладом в цьому напрямі не послідовного застосування санкцій відносно подвійного використання є суперечливе впровадження режиму експортного контролю проти країни Китай [7]. Якщо враховувати якби то високий рівень регулювання та встановлення різноманітних вимог щодо обміну інформацією, не послідовне впровадження та застосування санкцій європейських країн щодо подвійного використання товарів чи технологій, викликає здивування і є небажаним з точки зору держав–членів ЄС відносно безпекових аспектів.

Проведені численні дослідження в контексті європейських обмежувальних заходів зосереджені на ефективності санкцій [8]. Науковці також вивчають інші аспекти обмежувальних заходів ЄС, такі як їхня юридична сутність та конструкція [9], спосіб реагування Європейського Союзу на порушення прав людини [8; 10] значення впливу і наслідки європейських санкцій [11].

У вивченні та дослідженні встановленого контролю за товарами подвійного використання та санкцій за порушення Європейським Союзом важливу роль має ступінь узгодженості, узгодженість як конвергенція зовнішніх дій, коли країни–члени ЄС застосовують спільний підхід, а різні заходи в країнах не підривають один одного та не порушують встановлених правил. Таким чином, горизонтальна узгодженість, таким чином, означає відсутність суперечностей між різними політиками або інструментами ЄС [12].

Вертикальна узгодженість, як доводять дослідження, стосується відносин між країнами–членами ЄС і зближення дій на обох рівнях [12], де має місце відсутність розбіжностей та суперечностей у тому, як держави–члени впроваджують і застосовують санкції [13], і така узгодженість має досить високий рівень відповідності прийнятим правилам.

Оскільки товари подвійного використання можуть бути використані для виготовлення зброї масового знищення або інших небезпечних військових технологій, контроль за їх обігом є необхідним елементом національної безпеки та стабільності.

В Україні створена система контролю за переміщенням товарів подвійного використання, що ґрунтується на національному законодавстві та міжнародних угодах (див. таблицю). Однак існують певні проблеми, пов'язані з ідентифікацією товарів подвійного використання, які необхідно вирішувати для підвищення ефективності цієї системи.

В Україні контроль за товарами подвійного використання регулюється рядом законодавчих актів, які покликані забезпечити національну безпеку та виконання міжнародних зобов'язань. Основним документом, що визначає правові основи контролю за товарами подвійного використання, є Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [1]. Він встановлює вимоги щодо контролю за експортом, імпортом та транзитом товарів, які можуть бути використані для створення або виробництва зброї масового знищення. Згідно з цим законом, кожен товар подвійного використання повинен проходити перевірку на відповідність певним критеріям, що визначають його можливе використання для військових цілей.

Основні законодавчі акти та ключові положення щодо контролю за переміщенням ТПВ

№	Назва документа	Ключові положення
1	Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [1].	Регулює експорт, імпорт і транзит ТПВ.
2	Постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання» [2]; «Про внесення змін до Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання» [3]	Встановлюють механізми перевірки та видачі ліцензій.
3	Міжнародні угоди	Забезпечують гармонізацію з міжнародними стандартами.

З метою створення належних умов контролю за міжнародними передачами визначених груп товарів, в межах діяльності міжнародних режимів експортного контролю рекомендовані контрольні списки товарів відповідно до груп товарів, що є основними для цілей кожного з цих режимів. Зазначені списки та процедури (порядок) їх застосування Україна, як і кожна з держав–учасниць, впроваджує на національному рівні [1].

Держекспортконтроль контролює міжнародні передачі товарів, що підлягають державному експортному контролю, на основі національних контрольних списків товарів військового призначення та товарів подвійного використання, технологій і програмного забезпечення, міжнародні передачі яких потребують спеціальних дозволів відповідно до Закону України від 20.02.2003 № 549–IV «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання». Чинне українське законодавство наділяє Уряд повноваженнями складати та вести контрольні списки товарів, а стандартні операційні процедури визначають послідовний порядок дій для виконання цих завдань. Національні контрольні списки товарів України складаються на основі контрольних списків багатосторонніх режимів експортного контролю, а за змістом є аналогічними спискам Європейського Союзу, США та інших країн, які виготовляють високотехнологічні товари та товари військового призначення. Проте, в зв'язку із впровадженням сучасних інноваційних технологій, такі списки потребують оновлення [1].

Статтею 4 Закону України від 20.02.2003 № 549–IV «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» одним з основних принципів державної політики в галузі експортного контролю визначено «здійснення експортного контролю тільки тією мірою, що необхідна для досягнення його цілей». Саме тому до списків товарів, що підлягають державному експортному контролю, вносяться не тільки їх найменування, а й докладний опис таких товарів [1].

Окрім цього, в Україні існують постанови Кабінету Міністрів, які регламентують порядок видачі ліцензій на експорт або імпорт таких товарів, а також встановлюють механізми перевірки та контролю за їх обігом [14; 15]. До цього додаються акти та накази Міністерства економіки України, які деталізують правила і процедури, що застосовуються до кожного конкретного товару або технології подвійного використання.

Україна є частиною міжнародної системи контролю за обігом та переміщенням ТПВ. Вона підписала низку міжнародних угод, зокрема, Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (NPT) [16], Конвенцію про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (CWC) [17] та інші важливі угоди, які регулюють обіг технологій подвійного використання, що можуть бути використані для створення зброї масового знищення. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (Nuclear Non–Proliferation Treaty, або NPT) залишається сильним попри обструкціонізм Росії, йдеться в заяві Державного департаменту від США 28 серпня [18]. Ці угоди сприяють гармонізації національних законів з міжнародними стандартами та забезпечують ефективну співпрацю між державами у контролі за товарами подвійного використання.

Контроль за товарами подвійного використання в Україні здійснюють різні державні органи, які мають чітко визначені функції. Державна служба експортного контролю України [19] є основним органом, який відповідає за забезпечення контролю за експортом, імпортом і транзитом товарів подвійного використання. Вона надає ліцензії на експорт та імпорт таких товарів, здійснює перевірки та аналізує можливі ризики, пов'язані з обігом таких товарів.

Також важливу роль у контролі відіграє Міністерство економіки України [20], яке відповідає за організацію та координацію зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі в частині обігу товарів подвійного використання. Міністерство економіки активно співпрацює з іншими органами влади, а також з міжнародними організаціями для забезпечення належного контролю. Не менш важливими є спеціалізовані інспекції, які здійснюють технічний контроль за відповідністю товарів товарів подвійного використання вимогам безпеки. Ці інспекції виконують перевірку документації, а також фізичний контроль за товарами під час їх транспортування або зберігання.

Основними методами контролю за товарами подвійного використання є документальний, фізичний та інформаційний контроль. Кожен з цих методів має свою роль у забезпеченні безпеки країни. Документальний контроль полягає в перевірці всіх супутніх документів товарів по–

двійного використання, які підлягають експортному контролю. Це можуть бути контракти, технічні паспорти, відомості про склад, сертифікати якості, ліцензії на експорт та інші документи, що підтверджують правомірність обігу товару подвійного використання. Цей метод дозволяє отримати первинну інформацію про товар подвійного використання і оцінити ризики, які можуть виникнути в разі його переміщення.

Фізичний контроль здійснюється шляхом перевірки самого товару подвійного використання під час його транспортування чи зберігання та переміщення. Це включає в себе огляд, тестування та вивчення технічних характеристик товару для того, щоб перевірити, чи може він бути використаний для виготовлення зброї або інших небезпечних військових засобів в контексті дотримання безпеки.

Інформаційний контроль – це використання інформаційних технологій для моніторингу обігу товарів подвійного використання. Сучасні бази даних та автоматизовані системи дозволяють здійснювати моніторинг товарів подвійного використання у реальному часі, що допомагає оперативно виявляти порушення або підозрілі операції.

Система контролю за товарами подвійного використання стикається з низкою проблем. По-перше, складність ідентифікації ТПВ. Часто товари, які мають подвійне використання, важко відрізнити на етапі ввезення або експорту, що створює ризики для національної безпеки. Крім того, швидкий розвиток технологій у сфері IT та інших високих технологій створює нові виклики для контролю за товарами подвійного використання, оскільки багато нових технологій можуть бути використані як для цивільних, так і для військових цілей.

Іншою проблемою є корупція та недостатня прозорість процесів контролю за товарами подвійного використання, що може призводити до несанкціонованого експорту або імпорту ТПВ. Ці фактори значно знижують ефективність існуючої системи контролю.

Висновки

Спільна ефективна система експортного контролю за подвійними товарами є одним з елементів, що забезпечує виконання міжнародних зобов'язань прийнятих державами ЄС та сприяння безпеці ЄС та міжнародній безпеці, а також забезпеченню рівних умов для усіх експортерів ЄС. Застосування спільних підходів держав ЄС до експортного контролю подвійних товарів є передумовою для встановлення вільного руху значної частини таких товарів всередині ЄС. Контроль за переміщенням товарів подвійного використання є важливим елементом забезпечення національної безпеки і України та стабільності на міжнародній арені. Створена в Україні система контролю за переміщенням товарів подвійного використання є достатньо розвиненою, але потребує подальшого вдосконалення, особливо в умовах розвитку новітніх технологій та наявності глобальних викликів. Забезпечення ефективного контролю за переміщенням товарів подвійного використання потребує постійного удосконалення законодавства, координації між різними органами влади України та країн ЄС, впровадження новітніх інформаційних технологій для моніторингу переміщення товарів подвійного використання.

Доцільні розробка та вживання відповідних заходів з метою налагодження безпосередньої співпраці між відповідними органами, зокрема з метою усунення ризику того, щоб можливі розбіжності у застосування ними експортного контролю за переміщенням товарів подвійного використання не призводили до порушень в торгівлі, які можуть викликати складнощі для одної або більше держав ЄС.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання». URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text.

2. Васильчак С.В., Соловій А.С., Стручок Н.М., Вівчарук О.М., Дацюк-Томчук М.Б. Інституціональне забезпечення експортного контролю в державах-членах ЄС. Ефективна економіка: зб. наук. праць. Дніпро, 2023. №10. URL: https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.10.

3. Commission. 2015. Final report: data and information collection for EU dual-use export control policy review. URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/september/tradoc_154962.PDF.

4. Commission. 2016. Proposal for a regulation of the European Parliament and of the council setting up a union regime for the control of exports, transfer, brokering, technical assistance and transit of dual-use items (recast). URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2016/0616/COM_COM(2016)0616_EN.pdf.

5. Commission. 2019. Report from the Commission to the European Parliament and the Council, COM(2019) 562 final. URL: https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2019/EN/COM-2019-562-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF).

6. BBC. 2017. How BAE sold cyber-surveillance tools to Arab states. URL: https://www.bbc.com/news/world-middle-east-40276568.

7. Brduner, O., 2013. Beyond the arms embargo: EU transfers of defense and dual-use technologies to China. Journal of east Asian studies, 13 (3), 457-482.

8. Boogaerts, A., 2018a. An effective sanctioning actor? Merging effectiveness and EU actorness criteria to explain evolutions in (in)effective coercion towards Iran. European security, 27 (2), 138-157.

9. Koutrakos, P., 2001. Trade, foreign policy and defence in EU Constitutional Law: the legal regulation of sanctions, exports of dual-use goods and armaments. Oxford, Hart Publishing, UK.

10. Kreutz, J., 2015. Human rights, geostrategy, and EU Foreign Policy, 1989-2008. International organization, 69 (1), 195-217.

11. Giumelli, F., Hoffmann, F., and Ksiazczakovб, A., 2020. The when, what, where and why of European Union sanctions. European security. doi:https://doi.org/10.1080/09662839.2020.1797685.

12. Carbone, M., 2008. Mission impossible: the European Union and policy coherence for development. Journal of European integration, 30 (3), 323-342.

13. Byers, M., 2020. Still agreeing to disagree: international security and constructive ambiguity. Journal on the use of force and international law. doi:https://doi.org/10.1080/20531702.2020.1761656.

14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання». URL: https://qdpro.com.ua/document/17932.

15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974-2018-%D0%BF#Text.

16. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (NPT). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text.

17. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (CWC). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text.

18. Радіо Свобода. Голос Америки. URL: https://www.holosameryky.com/a/6720215.html.

19. Державна служба експортного контролю України. URL: https://www.dsecu.gov.ua/.

20. Міністерство економіки України. URL: https://me.gov.ua/.

References:

1. Law of Ukraine «On State Control of International Transfers of Military and Dual-Use Goods» (2023), URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text.

2. Vasylchak S.V., Solovii A.S., Struchok N.M., Vivcharuk O.M., Datsyuk-Tomchuk M.B. (2023), Institutional support of export control in EU member states. Efficient economy: coll. of science works Dnipro, 2023. No. 10. URL: https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.10.

3. The official site of European Commission (2015), «Final report: data and information collection for EU dual-use export control policy review», available at: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/september/tradoc_154962.PDF.

4. The official site of European Commission (2016), «Proposal for a regulation of the European Parliament and of the council setting up a union regime for the control of exports, transfer, brokering, technical assistance and transit of dual-use items (recast)», available at https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2016/0616/COM_COM(2016)0616_EN.pdf.

5. The official site of European Commission (2019), «Report from the Commission to the European Parliament and the Council, COM(2019) 562 final», available at: https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2019/EN/COM-2019-562-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF.

6. The official site of BBC (2017), «How BAE sold cyber-surveillance tools to Arab states», available at: https://www.bbc.com/news/world-middle-east-40276568.

7. Brduner, O. (2013), «Beyond the arms embargo: EU transfers of defense and dual-use technologies to China», Journal of east Asian studies, vol. 13 (3), pp. 457-482.

8. Boogaerts, A. (2018), «An effective sanctioning actor? Merging effectiveness and EU actorness criteria to explain evolutions in (in)effective coercion towards Iran», European security, vol. 27 (2), pp. 138-157.

9. Koutrakos, P. (2001), Trade, foreign policy and defence in EU Constitutional Law: the legal regulation of sanctions, exports of dual-use goods and armaments, Hart Publishing, Oxford, UK.

10. Kreutz, J. (2015), «Human rights, geostrategy, and EU Foreign Policy, 1989–2008», International organization, vol. 69 (1), pp. 195–217.

11. Giumelli, F., Hoffmann, F. and Ksiazczakovб, A. (2020), «The when, what, where and why of European Union sanctions», European security, doi: https://doi.org/10.1080/09662839.2020.1797685.

12. Carbone, M. (2008), «Mission impossible: the European Union and policy coherence for development», Journal of European integration, vol. 30 (3), pp. 323–342.

13. Byers, M. (2020), «Still agreeing to disagree: international security and constructive ambiguity», Journal on the use of force and international law, doi: https://doi.org/10.1080/20531702.2020.1761656.

14. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Procedure for State Control of International Transfers of Dual–Use Goods". (2004), URL: https://qdpro.com.ua/document/17932.

15. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Amendments to the Procedure for State Control of International Transfers of Dual–Use Goods". (2018), URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974–2018–%D0%BF#Text.

16. Treaty on the Non–Proliferation of Nuclear Weapons (NPT). (1994), URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text.

17. Convention on the prohibition of the development, production, stockpiling, use of chemical weapons and on their destruction (CWC). (1993), URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text.

18. Radio Svoboda. Voice of America. (2022), URL: https://www.holosameryky.com/a/6720215.html.

19. State Service of Export Control of Ukraine. (2024), URL: https://www.dsecu.gov.ua/.

20. Ministry of Economy of Ukraine. (2024), URL: https://me.gov.ua/.

Дані про авторів

Васильчак Світлана Василівна,

д. е. н., професор, Державний університет економіки і технологій

e–mail: vsv123@i.ua

ORCID 0000–0001–9757–1683

Юрків Надія,

д. е. н., професор, Національний інститут стратегічних досліджень

e–mail: yurkiv_n@ukr.net;

ORCID 0000–0003–4434–6698

Жидяк Олександра Романівна,

д. е. н., доцент, Державний університет економіки і технологій, Україна

e–mail: gidyak@i.ua

ORCID 0000–0002–7667–439X

Дубина Марія Петрівна,

к. е. н., доцент, Львівський національній університет ветеренарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького

e–mail: dubynamarichka@gmail.com

ORCID 0000–0001–6536–0152

Data about the authors

Svetlana Vasylchak,

Doctor of Economics, Professor, State University of Ekonomics and Technology

e–mail: vsv123@i.ua

ORCID 0000–0001–9757–1683

Nadiya Yurkiv,

Doctor of Economics, Professor, National Institute of Strategic Studies

e–mail: yurkiv_n@ukr.net

ORCID 0000–0003–4434–6698

Oleksandra Zhydiak,

Doctor of Economics, associate professor, State University of Ekonomics and Technology

e–mail: gidyak@i.ua

ORCID 0000–0002–7667–439X

Marija Dubyna,

PhD in Economics, associate professor, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies

e–mail: dubynamarichka@gmail.com

ORCID 0000–0001–6536–0152

UDC 65.014.1:016.1

https://doi.org/10.5281/zenodo.15038909

VLASENKO V. A.

Comprehensive approach to the implementation of an effective system and mechanism for managing economic security at enterprises in times of national economic revival

The subject of the research *is the theoretical and methodological approaches to implementing an effective system and mechanism for managing economic security at enterprises under conditions of Ukraine's economic recovery.*

The purpose of the study *is to substantiate the methodological and applied principles of implementing an effective system and mechanism for managing economic security at enterprises under conditions of national economic recovery.*

Research methods. *During the writing of the article, a number of general scientific research methods were used: methods of analysis and synthesis, induction and deduction, dialectical method of cognition, complex approach, methods of comparisons and analogies, logical generalization, scientific abstraction, hypothetical method, observation, measurement, tabular and graphical methods.*

Presentation of the main material (research results). *The article considers the system of economic security in the context of one of the components of the enterprise's integrated security system. The system of group and individual indicators of the enterprise's economic security is proposed to determine the integral indicator (level of economic security) on the appropriate scale. The author's interpretation of the category «enterprise's economic security management mechanism» is proposed as a set of general and special methods, means, tools, levers, functions and principles of organizational, managerial and economic activities of the enterprise based on compliance with legislative norms and use of the necessary information with a view to ensuring an appropriate level of economic security and protection of vital economic interests. The author's own version of the enterprise's economic security management mechanism with structural elements was developed, which allowed coordinating the process of organizing the economic security system with sequential actions and stages. At the conceptual level, a mechanism of interaction between the functional components of the enterprise's economic security system is identified. The expediency of creating integrated security services at enterprises is substantiated, which in the future will consist of specialized divisions (sectors and groups). The typical internal structure of a security service in a strategic perspective is considered, which will include: the Head of the Service, the Head of the Protection Sector (together with Security Guards) and the Economic Security Inspector (together with a Programmer and a Database Specialist).*

Field of application of results. *The results of the study can be used in the practical activities of a modern enterprise to improve the security subsystem in forming a holistic system for managing enterprise's economic security under conditions of transformational changes.*

Conclusions on the article. *In the course of the work, the following scientific results were obtained: the system of group and individual indicators of enterprise's economic security to determine the integral indicator on the appropriate scale was proposed, the author's own version of enterprise's economic security management mechanism with structural elements was developed, the mechanism of interaction of functional components of the enterprise's economic security system is identified, and a typical internal structure of the security service in the strategic perspective is considered.*

Keywords: *enterprise security, economic security, the enterprise's economic security system, the enterprise's economic security management mechanism, functional components of the economic security system, security service, comprehensive approach, recovery economy.*

ВЛАСЕНКО В. А.

Комплексний підхід до впровадження ефективної системи та механізму управління економічною безпекою на підприємствах у період відродження національної економіки

Предметом дослідження *є теоретико–методичні підходи до впровадження ефективної систе–*

© ВЛАСЕНКО В.А., 2024

ми та механізму управління економічною безпекою на підприємствах в умовах відновлення економіки України.

***Метою дослідження** є обґрунтування методологічних та прикладних засад впровадження ефективної системи та механізму управління економічною безпекою на підприємствах в умовах відновлення національної економіки.*

***Методи дослідження.** Під час написання статті використано низку загальнонаукових методів дослідження: методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, діалектичний метод пізнання, комплексний підхід, методи порівнянь і аналогій, логічного узагальнення, наукового абстрагування, гіпотетичний метод, спостереження, вимірювання, табличний і графічний методи.*

***Презентація основного матеріалу (результати дослідження).** У статті розглянуто систему економічної безпеки у контексті однієї зі складових комплексної системи безпеки підприємства. Запропоновано систему групових та одиничних показників економічної безпеки підприємства для визначення інтегрального показника (рівня економічної безпеки) за відповідною шкалою. Подано авторське трактування категорії «механізм управління економічною безпекою підприємства» як сукупність загальних і спеціальних методів, засобів, інструментів, важелів, функцій та принципів організаційної, управлінської, економічної діяльності підприємства на основі дотримання законодавчих норм та використання необхідної інформації з метою забезпечення належного рівня економічної безпеки і захисту життєво важливих економічних інтересів. Розроблено авторський варіант механізму управління економічною безпекою підприємства зі структурними елементами, що дозволило узгодити процес організації системи економічної безпеки із послідовними діями та етапами. На концептуальному рівні виділено механізм взаємодії функціональних складових системи економічної безпеки підприємства. Обґрунтовано доцільність створення на підприємствах цілісних служб безпеки, що складатимуться у перспективі зі спеціалізованих підрозділів (секторів і груп). Розглянуто типову внутрішню структуру служби безпеки у стратегічній перспективі, до складу якої входитимуть: начальник служби, начальник сектору охорони (разом з охоронцями) та інспектор з економічної безпеки (разом з програмістом та фахівцем баз даних).*

***Галузь застосування результатів.** Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності сучасного підприємства для удосконалення підсистеми безпеки при формуванні цілісної системи управління економічною безпекою підприємства в умовах трансформаційних змін.*

***Висновки за статтею.** У процесі виконання роботи було отримано наступні наукові результати: запропоновано систему групових та одиничних показників економічної безпеки підприємства для визначення інтегрального показника за відповідною шкалою, розроблено авторський варіант механізму управління економічною безпекою підприємства зі структурними елементами, а також виділено механізм взаємодії функціональних складових системи економічної безпеки підприємства та розглянуто типову внутрішню структуру служби безпеки у стратегічній перспективі.*

***Ключові слова:** безпека підприємства, економічна безпека, система економічної безпеки підприємства, механізм управління економічною безпекою підприємства, функціональні складові системи економічної безпеки, служба безпеки, комплексний підхід, економіка відновлення.*

Formulation of the problem in general. The functioning of the national economy in the period of severe shocks caused by the ongoing hostilities in the vast majority of our country's territory and the need to develop effective measures to quickly recover the former potential of market structures brings to the fore the issue of enterprise's economic security as holistic socio–economic systems. In such circumstances, it is the formation of an effective economic security management system at enterprises with appropriate processes and management mechanisms that will be a key condition for ensuring their development potential and sustainable competitive advantages.

Under conditions of transformational changes, the vast majority of Ukrainian enterprises are forced to look for reliable means of protection against the destruction of their main production facilities, to relocate equipment and employees, and to provide insurance of material assets to compensate for the losses incurred, which will at least ensure normal conditions for business operation and simple reproduction of

fixed capital. In this connection, the management of business enterprises is increasingly paying attention to ensuring the security of economic activity through the formation and implementation of effective systems of their economic security.

The need to develop and implement an effective system and mechanism for managing economic security at enterprises of various forms of ownership and sectoral subordination during wartime and post–war economic recovery in Ukraine is an urgent scientific problem, the successful solution of which determines the future of the state's economic system. Given the existence of a number of risks and threats to the competitive environment, the lack of adaptive development programs and market behavior strategies, top managers of enterprises need to start the process of forming the economic security management system that will be suitable for operation in a recovery economy.

Analysis of recent research and publications. The problems of developing and implementing an effective system of economic security at the macro and micro levels have been the field of research interests of leading scientists in the sphere of security studies, among whom it is appropriate to single out: O. V. Cherevko, O. I. Chernyak, V. M. Geets, O. L. Gerasymova, O. L. Korobchynskyi, G. V. Kozachenko, M. O. Kyzym, O. M. Lyashenko, N. Matviychuk, V. I. Meyta, V. P. Ponomaryov, O. O. Sosnovska, O. V. Vasyliev, Z. B. Zhyvko and others [1, 5, 6, 8].

Certain theoretical and methodological aspects of the study of the enterprise economic security are devoted to publications by V. S. Dombrovskyi, I. O. Dotsenko, S. V. Kovalenko, R. S. Kvasnytska, O. L. Plastun, A. O. Yepifanov, V. V. Zaychenko [2, 3, 4, 10].

Considerable attention to determining the content of enterprise's economic security management mechanism is paid by N. Ye. Hryshko, T. B. Ignashkina, O. I. Maslak, S. V. Saloyid, A. L. Shatokhin [7, 9, 11]. The characteristics of the main components of the subsystems of the general system of enterprise's economic security and the process of evaluating its effectiveness on the basis of the resource–functional approach are given in the author's work [12].

However, while paying tribute to the existing scientific works on economic security, management science still has some unresolved issues of forming a holistic system of economic security management at business enterprises and implementing effective mechanisms for economic security management at enterprises in various sectors of the national economy.

Forming the goals of the article. The purpose of the study is to substantiate the methodological and applied principles of implementing an effective system and mechanism for managing economic security at enterprises under conditions of national economic recovery.

In accordance with the purpose of the study, the system of group and individual indicators of enterprise's economic security to determine the integral indicator on the appropriate scale was proposed, the author's own version of enterprise's economic security management mechanism with structural elements was developed, the mechanism of interaction of functional components of the enterprise's economic security system is identified, and a typical internal structure of the security service in the strategic perspective is considered.

Formulation of the main material. In the conditions of market transformations, the role and importance of economic security of enterprises as a factor of their sustainable development has increased. That is why it is advisable to consider the basic concept of economic security.

In their monographic study, A. O. Yepifanov, O. L. Plastun and V. S. Dombrovskyi note that «in general, economic security is a qualitative characteristic of an economic system that determines its ability to support normal conditions of the system's performance, development within the framework of the goals set for the system, and in cases of various threats (external and internal), the system should be able to withstand them and restore its own performance» [10, p. 11, 18].

Scientist I. O. Dotsenko considers the concept of «enterprise's economic security» as «the state of security of the enterprise's activities, which is achieved through timely detection, prevention, neutralization of real and potential risks, characterized by stable functioning and sustainable development of the enterprise in the future» [2, p. 74].

A similar statement is supported by V. V. Zaychenko and S. V. Kovalenko, who propose to understand of the enterprise's economic security as «the state of the enterprise characterized by stability and balance, protection from external and internal threats and their neutralization, ensuring the stable functioning of the enterprise» [3, p. 413].

The level of the enterprise's economic security system depends on how effectively its management and specialists will be able to avoid possible threats and eliminate the harmful effects of certain negative components of the external and internal environment [4, p. 37].

According to the author, the economic security system is one of the components of the integrated security system of the enterprise, which allows combining its economic interests with the demands of the external environment. This system is a crucial component of the general security system, since it influences the formation of competitive advantages, determines the objects of threats and protection within each enterprise.

Representatives of the Ukrainian scientific school G. V. Kozachenko, V. P. Ponomaryov and O. M. Lyashenko note that «...the modern system of economic security management should be flexible, integrated and open, covering principles, techniques and methods, methodologies, procedures, algorithms and models that ensure harmonization of enterprise interests with the interests of the external environment actors interacting with it» [5, Pp. 106–107].

Researchers O. V. Vasyliev and V. I. Meyta rightly believe that «the enterprise's economic security management system is based on the objects, subjects of the system, goals, objectives, principles and tools of economic security, and the enterprise security service is directly involved in ensuring it» [1, p. 144].

Under the economic security management system, scientist O. L. Korobchynskyi understands «a set of organizational, managerial, technological, technical, preventive and marketing measures aimed at quantitative and qualitative realization of protection of the enterprise's interests from external and internal threats» [6, p. 42].

It should be noted that N. Matviychuk believes that «the integrated system of enterprise's economic security includes the following elements: the purpose, tasks, functions of the security system, principles of its construction and functioning, objects and subjects, and the mechanism of provision» [8, p. 38].

Within the framework of the integrated system of enterprise's economic security, its main functional components are identified, namely: financial, personnel, technical and technological, legal, information, power and environmental security. Each of these components has its own impact on the formation of the enterprise's economic security system, which ensures the effective functioning of the management system.

It should be noted that the state of the economic security system should be clearly defined, controlled and timely detected. For this purpose, it should be constantly measured and evaluated using a set of individual and group indicators.

In management science and applied security studies, there are still heated discussions about effective methods for assessing the state of economic security at enterprises in various spheres of economic activity. After analyzing the existing methodological approaches, we recommend the introduction of a system of single indicators of economic security, which are used to calculate group indicators (coefficients characterizing the level of the relevant functional component of the enterprise's economic security system), as shown in Table 1.

According to Table 1, each of the components of the enterprise's economic security system can be characterized by relevant group and individual indicators, which together allow determining the integral indicator – the level of the enterprise's economic security.

Considering that all the identified functional components are equally important for forming the economic security system, we propose to define the general level of enterprise's economic security as the arithmetic mean of the calculated levels of its functional components. The obtained result of the level the enterprise's economic security should be characterized depending on the ranges of values determined in the course of the study in accordance with the Harrington scale (Table 2).

As can be seen from Table 2, the general level of the enterprise's economic security should be assessed in accordance with the Harrington scale. In this case, the value range can be divided into five groups, ranging from an unsatisfactory level (0.00 – 0.19) to an excellent level of the enterprise's economic security (0.80 – 1.00).

By comparing the numerical values of the level of the enterprise's economic security obtained as a result of the calculations, top managers, together with employees of the Financial Department (Financial Manager, Chief Accountant, Financial Analyst, Accountant or Economist), will be able to determine the measures that need to be taken in order to maintain the enterprise's economic security at the existing level or increase the value of

Table 1. Recommended system of group and individual indicators of enterprise's economic security

Integral indicator	Group indicators	Individual indicators
The level of the enterprise's economic security	1. Level of financial security	Absolute liquidity ratio («Acid test»). Autonomy (Economic independence) ratio. Return on total assets (ROA). Return on equity (ROE).
	2. Level of personnel security	Efficiency of the enterprise's human resources management system. The coefficient of stability of the staff. The coefficient of reliability of the staff. Employee labor productivity.
	3. Level of technical and technological security	The degree of depreciation of fixed assets. The degree of serviceability of fixed assets. The share of innovative products in the total volume of products (goods, works, services) sold. Coefficient of mechanization and automation of production processes. Coefficient of the enterprise's innovation activity.
	4. Level of legal security	Legal information security ratio. Share of fines and penalties in total operating expenses. State of legal discipline.
	5. Level of information security	The coefficient of technical protection of information. The coefficient of information completeness. Information accuracy coefficient. Information transmission reliability coefficient.
	6. Level of power security	The efficiency coefficient of protection of the enterprise's property. The degree of physical protection of managers. Coefficient of physical protection of employees. Coefficient of enterprise's protection against illegal penetration.
	7. Level of environmental security	The share of environmental damage in the country's GDP or the region's gross value added. Environmental quality index (environment). Integral indicator of environmental security.

** Source: Developed by the author*

this indicator. That is, the presented methodological approach is based on the study of the state of economic security system and the implementation of secure development strategy by the enterprise management.

In order for the enterprise management system to become more effective, it is necessary to consider the management mechanism by which the enterprise's economic security system is formed. That is why it is necessary to focus on characterizing the content of the enterprise's economic security management mechanism.

A fairly general interpretation of the concept of «economic security management mechanism» is given by O. I. Maslak and N. Ye. Hryshko, who noted that «... the economic security management mechanism can be described by means of a scheme whose main parameters describe the content of management actions, their leading functions and options for possible solutions» [7, p. 200].

From the point of view of researchers A. L. Shatokhin and T. B. Ignashkina, «the enterprise's economic security management mechanism is a system consisting of a management subject and object that use various methods, levers, means, resources to timely solve a set of tasks in order to protect, maintain and improve economic activity in the face of constant changes in the external environment» [11, p. 401].

The scientist S. V. Saloyid believes that «the mechanism for improving the enterprise's economic security involves achieving effective parameters of functioning, preserving production and human potential, and creating a market–type enterprise» [9, p. 254]. However, the proposed definition does not reflect the classical components of the economic security management mechanism.

Table 2. Recommended ranges of values of the level of enterprise's economic security according to the Harrington scale

Value range	Characteristics of assessing the level of enterprise's economic security
0,00 – 0,19	Unsatisfactory level of the enterprise's economic security
0,20 – 0,36	Low level of the enterprise's economic security
0,37 – 0,62	Satisfactory level of the enterprise's economic security
0,63 – 0,79	Good level of the enterprise's economic security
0,80 – 1,00	Excellent level of the enterprise's economic security

** Source: Summarized and adapted by the author*

Given the previous developments of scholars and experts in the field of economic security, the author proposes to understand the mechanism of enterprise economic security management as a set of general and special methods, means, tools, levers, functions and principles of organizational, managerial and economic activities of the enterprise based on compliance with legislative norms and use of the necessary information with a view to ensuring an appropriate level of economic security and protection of vital economic interests.

The purpose of the functioning the economic security management mechanism is to ensure financial and economic balance, achievement of a certain efficiency of activity and set goals and objectives for further enterprise development.

It is worth noting that the enterprise's economic security management mechanism should include the following elements: organizational structure of management; functions of organization and management, justification and implementation of effective forms and methods of creating, improving and developing the economic security system; methods of ensuring; means and levers of ensuring; indicators and evaluation criteria; regulatory and information support (Fig. 1).

In accordance with the management mechanism proposed in Fig. 1, the activities of the responsible authorities to ensure the enterprise's economic security system should include:

1) ensuring the sustainability of the enterprise's economic security;

2) continuous monitoring and management of the security system;

3) substantiation and implementation of effective forms and methods of creation, improvement

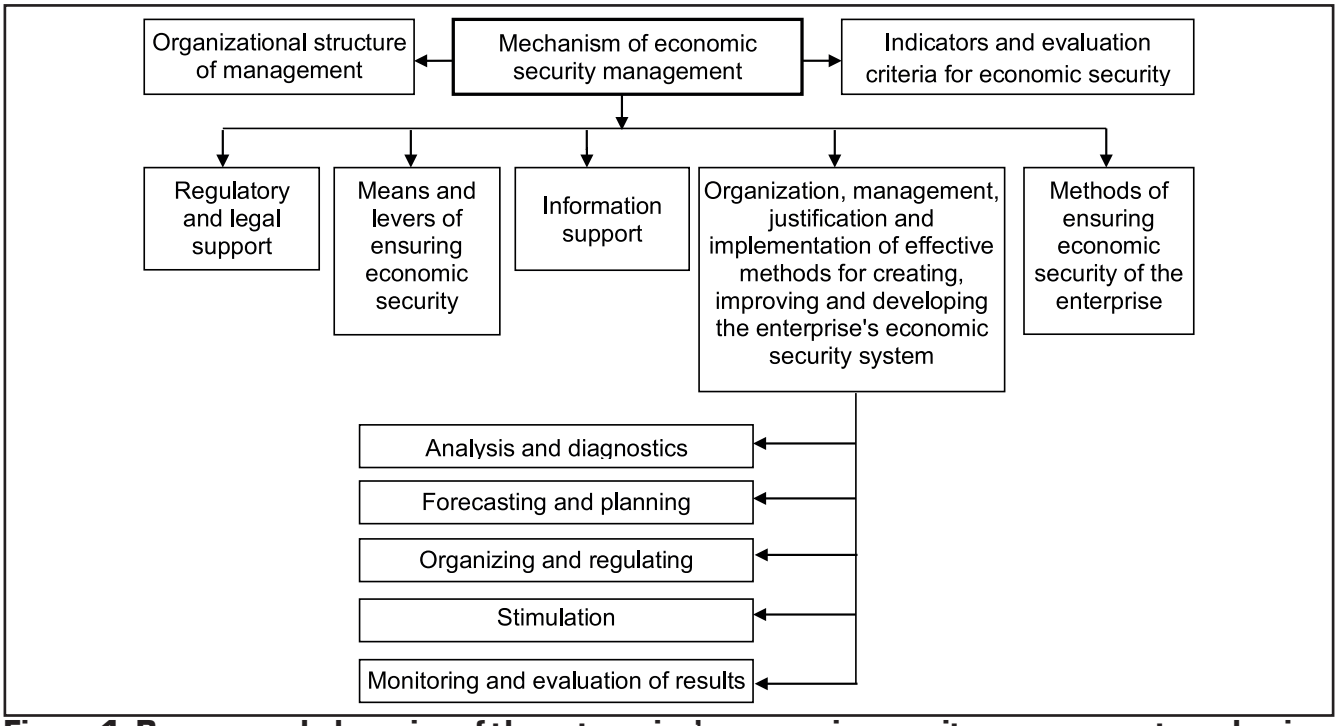

Figure 1. Recommended version of the enterprise's economic security management mechanism with structural elements

** Source: Developed by the author*

and development of the economic security system of the enterprise;

4) comprehensive and effective use of available means of protection of all elements of the production and economic system;

5) constant forecasting of possible threats;

6) appropriate level of professional training of the enterprise's employees.

It should be emphasized that within the framework of the enterprise's economic security management mechanism, the process of organizing the economic security system should be ensured according to the following general scheme of sequential actions and stages:

Stage 1. Analysis of the state of economic security and enterprise's economic diagnostics.

Stage 2. Forming the necessary amount of financial resources.

Stage 3. Forecasting the level of the enterprise's economic security based on the identification of risks and threats from the external environment.

Stage 4. Planning of the enterprise's financial and economic activities by the main groups of indicators.

Stage 5. Operational management of the enterprise's financial and economic activities.

Stage 6. Control over the level of the enterprise's economic security, which involves accounting and cost analysis, as well as audit of financial statements.

Stage 7. Stimulating and encouraging the activities of employees in the performance of production tasks.

Stage 8. General assessment and monitoring the achieved level of the enterprise's economic security.

Moreover, in order to build an effective enterprise's economic security system, it is necessary to:

1) study the specifics of the enterprise's business activities, peculiarities of the market segment occupied, staffing, and thoroughly familiarize yourself with the employees;

2) analyze external and internal threats to the enterprise's security system and study information on crisis situations, their causes and ways to resolve them;

3) audit the available means to ensure the security system and analyze their compliance with the identified threats;

4) model the new enterprise's economic security system by: developing a plan to eliminate the shortcomings identified during the audit; preparing proposals for improving the economic security system (including the creation of the enterprise's security service or a security system based on it, determining the mechanisms for ensuring economic security and developing an organizational structure for managing the economic security system), calculating all types of necessary resources; planning monthly expenses for ensuring the functioning of the enterprise's economic security system (budget development);

5) approve the model of the new economic security system by a decision of the enterprise's top management and adopt a budget for its maintenance;

6) form the enterprise's economic security system on the basis of the developed management mechanism;

7) assess the efficiency of the formed enterprise's economic security system and identify promising areas for its improvement.

After implementing the measures proposed above, it is advisable to develop and implement the author's version of the mechanism of interaction of the functional components of the economic security system at the level of the enterprise management apparatus (Fig. 2).

The mechanism of interaction of functional components of the enterprise's economic security system proposed in Fig. 2 allows combining linear and functional managers depending on their specialization, while the hierarchical principle of distribution of powers will be observed.

Within the framework of the proposed mechanism, it is advisable to create an integral security service at enterprises, which in the future will consist of specialized divisions (sectors and groups) linked by a common organizational and technological cycle of comprehensive support of the economic security system, a set of tasks and functions to reduce the level or actively counteract all internal and external dangers and threats to the enterprise's economic activity.

The security service in a strategic perspective may include the Head of the Protection Sector (together with Security Guards) and the Economic Security Inspector (together with a Programmer and a Database Specialist). The activity of this structural division will be controlled by the Head of the Security Service, who will report directly to the Deputy General Director (CEO) for general and security issues (Fig. 3).

Fig. 3 shows the typical internal structure of the enterprise's security service in a strategic perspective (in 3–5 years from the moment of creation of

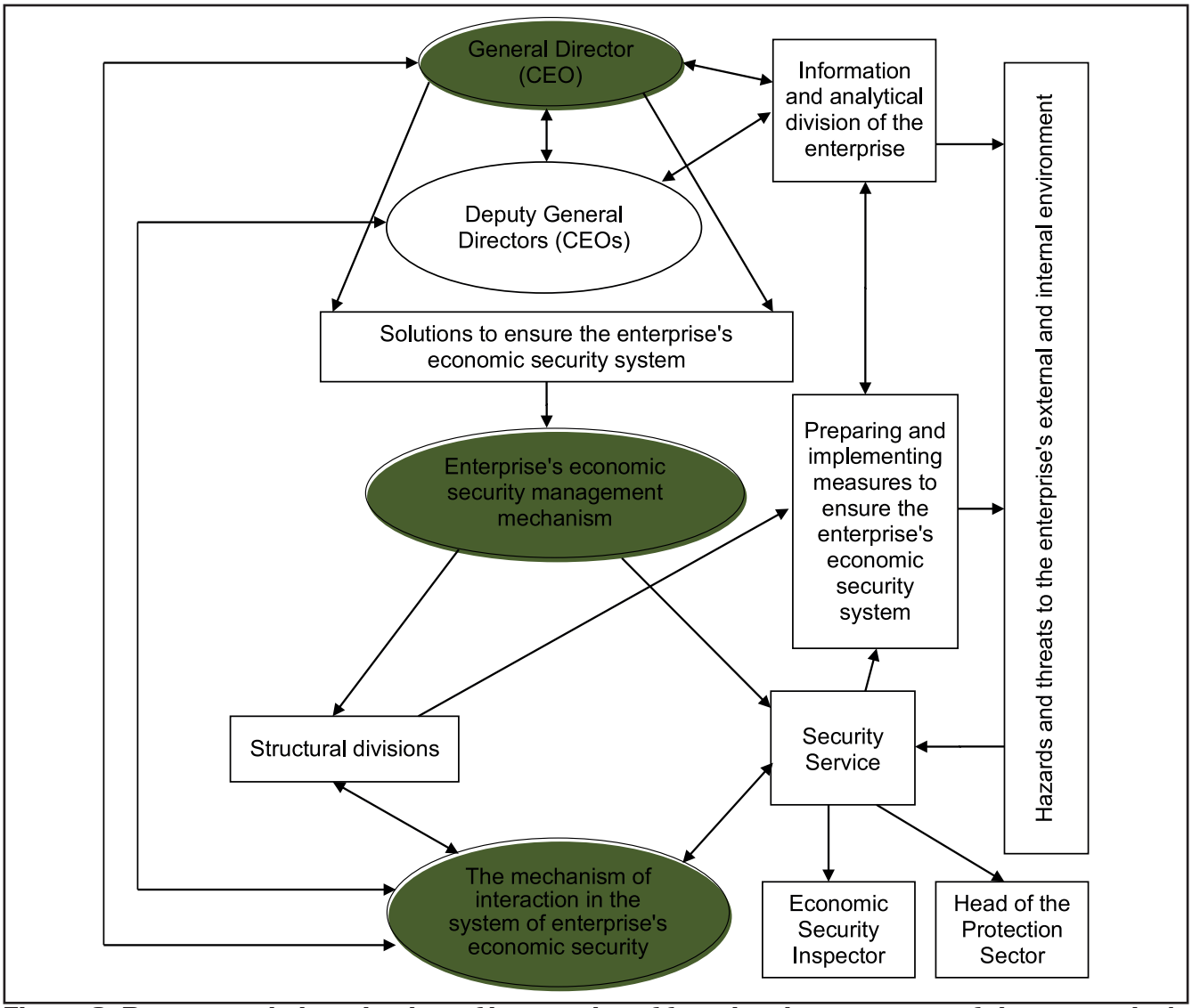

Figure 2. Recommended mechanism of interaction of functional components of the enterprise's economic security system

** Source: Developed by the author*

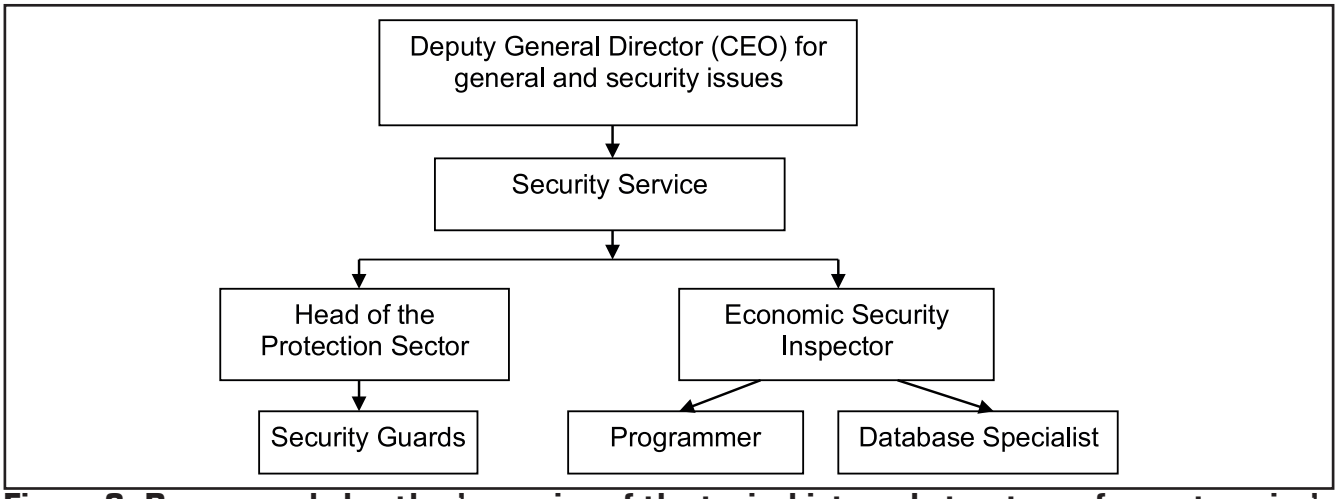

Figure 3. Recommended author's version of the typical internal structure of an enterprise's security service in a strategic perspective

** Source: Developed by the author*

the structural division). It should be noted that such a structure can be formed depending on the functional needs of the organization of the enterprise's economic security system, its financial capabilities, the number of employees, industry specifics, etc. The author made an attempt to present a schematic image for the perspective structure of the security service, based on the content of the performed tasks and its functional specialization. In each specific case, the internal structure of the security service will have its own design features in accordance with the scope of the functions assigned to it.

For the purpose of clear coordination of work in the context of forming of an effective system of enterprises economic security, it is expedient to create a matrix form of its provision on the basis of existing structural divisions, which will allow the distribution of functions in the system of economic security between different structural divisions, taking into account the presence of relevant specialists in them. This will make it possible to optimize the structure of the security service and effectively use all the enterprise's own resources in creating a holistic system of economic security.

Conclusions

Thus, the formation of the enterprise's economic security system should be carried out on the basis of a comprehensive approach, which involves selecting of its main functional components, the evaluation of these components according to the system of group and individual indicators, implementing of the economic security management mechanism, ensuring the process of organizing the system according to successive actions and stages, and as well as developing of a mechanism for the interaction of the functional components of the economic security system.

In the end, the speed of implementing organizational changes, the effectiveness of the management mechanism, and the integrity of the main components for the general system of Ukrainian enterprises' economic security depend on the available sources and means of realizing the potential of their development under conditions of the wartime economy and postwar recovery.

The implementing of each for the functional components of the enterprises' economic security management system and developing of a holistic organizational and economic mechanism of economic security management for them remain promising areas of further scientific research.

Список використаних джерел:

1. Васильєв О. В., Мейта В. І. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств. Економічний аналіз : збір. наук. праць. 2013. Том 14. № 2. С. 138–145.

2. Доценко І. О. Сутнісна характеристика функціональних складових економічної безпеки підприємства. Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ : збір. наук. праць. 2011. № 3. С. 73–77.

3. Зайченко В. В., Коваленко С. В. Економічна безпека підприємства : сутність та основні складові. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія : Економічні науки. 2013. Вип. 23. С. 410–414.

4. Квасницька Р. С., Доценко І. О. Деякі методичні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. № 2. Том 1. С. 34–38.

5. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства : сутність та механізм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.

6. Коробчинський О. Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 4 (94). С. 41–45.

7. Маслак О. І., Гришко Н. Є. Управління економічною безпекою підприємства на принципах забезпечення її раціонального рівня. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2013. № 1. С. 198–208.

8. Матвійчук Н. Теоретичні основи формування системи економічної безпеки підприємства. Формування ринкової економіки в Україні. 2014. Вип. 31. Ч. 2. С. 37–43. URL : https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/5142/1/economic%20security.pdf. (дата звернення: 12.11.2024).

9. Салоїд С. В. Механізм управління економічною безпекою підприємства : теоретичний аспект. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2017. № 14. С. 250–254. URL : http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108778/103721. (дата звернення: 11.11.2024).

10. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін. ; за заг. ред. д–ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 295 с.

11. Шатохін А. Л., Ігнашкіна Т. Б. Сутність та складові елементи механізму управління економічною без–

пекою підприємства. Бізнес Інформ. 2014. № 3. С. 396–402.

12. Vlasenko V. Principle approach to forming and implementing an effective system of enterprise's economic security under conditions of economic recovery. Development Service Industry Management. 2023. Issue 4. Pp. 34–41. URL : https://dsim.khmnu.edu.ua/index.php/dsim/article/view/57/33. (дата звернення: 17.11.2024).

References:

1. Vasyliev, O. V. and Meyta, V. I. (2013). Formuvannya systemy upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu promyslovykh pidpryyemstv [Formation of the economic security management system of industrial enterprises]. Ekonomichnyy analiz : zbirnyk naukovykh prats'. Volume 14, no. 2, pp. 138–145.

2. Dotsenko, I. O. (2011). Sutnisna kharakterystyka funktsional'nykh skladovykh ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Essential characteristics of functional components of enterprise economic security]. Visnyk Kryvoriz'koho ekonomichnoho instytutu KNEU : zbirnyk naukovykh prats'. no. 3, pp. 73–77.

3. Zaychenko, V. V. and Kovalenko, S. V. (2013). Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva : sutnist' ta osnovni skladovi [Economic security of the enterprise: essence and main components]. Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky. Issue 23, pp. 410–414.

4. Kvasnytska, R. S. and Dotsenko, I. O. (2009). Deyaki metodychni aspekty formuvannya systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Some methodological aspects of forming a system of enterprise economic security]. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Volume 1, no. 2, pp. 34–38.

5. Kozachenko, G. V., Ponomaryov, V. P. and Lyashenko, O. M. (2003). Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva : sutnist' ta mekhanizm zabezpechennya : monohrafiya [Economic security of the enterprise: essence and mechanism of ensuring : monograph]. Kyyiv : Libra. (in Ukrainian)

6. Korobchynskyi, O. L. (2009). Metodyka formuvannya systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Methodology of forming an enterprise economic security system]. Aktual'ni problemy ekonomiky. no. 4 (94), pp. 41–45.

7. Maslak, O. I. and Hryshko, N. Ye. (2013). Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva na pryntsypakh zabezpechennya yiyi ratsional'noho rivnya [Management of enterprise economic security on the principles of ensuring its rational level]. Marketynh i menedzhment innovatsiy. no. 1, pp. 198–208.

8. Matviychuk, N. (2014). Teoretychni osnovy formuvannya systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Theoretical bases of forming the system of enterprise's economic security]. Formuvannya rynkovoyi ekonomiky v Ukrayini. Issue 31, Ch. 2, pp. 37–43. Available at : https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/5142/1/economic%20security.pdf. (Accessed: 12 November 2024).

9. Saloyid, S. V. (2017). Mekhanizm upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva : teoretychnyy aspect [The mechanism of enterprise economic security management: theoretical aspect]. Ekonomichnyy visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrayiny «Kyyivs'kyy politekhnichnyy instytut». no. 14, pp. 250–254. Available at : http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108778/103721. (Accessed: 11 November 2024).

10. Finansova bezpeka pidpryyemstv i bankivs'kykh ustanov : monohrafiya (2009). / A. O. Yepifanov, O. L. Plastun, V. S. Dombrovskyi ta inshi ; za zah. red. doktora ekon. nauk, prof. A. O. Yepifanova [Financial security of enterprises and banking institutions: monograph / A. A. Yepifanov, O. L. Plastun, V. S. Dombrovskyi, et al. ; ed. by Doctor of Economics, Prof. A. O. Yepifanov]. Sumy : DVNZ «UABS NBU». (in Ukrainian)

11. Shatokhin, A. L. and Ignashkina, T. B. (2014). Sutnist' ta skladovi elementy mekhanizmu upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva [The essence and structural elements of the enterprise economic security management mechanism]. Biznes Inform. no. 3, pp. 396–402.

12. Vlasenko, V. (2023). Principle approach to forming and implementing an effective system of enterprise's economic security under conditions of economic recovery. Development Service Industry Management. Issue 4, pp. 34–41. Available at : https://dsim.khmnu.edu.ua/index.php/dsim/article/view/57/33. (Accessed: 17 November 2024).

Дані про автора

Власенко Валентин Анатолійович,

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту, Полтавський університет економіки і торгівлі, м. Полтава, Україна

e–mail: valentinpuet@gmail.com

Data about the author

Valentyn Vlasenko,

Candidate of Economic Sciences (Ph.D. in Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, Poltava

e–mail: valentinpuet@gmail.com

УДК 631.11:65.012.8
https://doi.org/10.5281/zenodo.15038935

КАЛІНІН О. В
МОСІЙЧУК Т. К.

Управління ризиками в аграрних підприємствах

Актуальність теми дослідження. *Аграрний сектор України є стратегічно важливою галуззю економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку та експортний потенціал країни. Проте, функціонування аграрних підприємств супроводжується численними ризиками, зокрема природно–кліматичними, фінансовими, ринковими, технологічними, політичними та соціальними факторами. Посилення конкурентного середовища, зміни клімату та політична нестабільність вимагають розробки ефективних методів управління ризиками.*

Постановка проблеми. *Сучасні агропідприємства працюють в умовах невизначеності та високої мінливості зовнішнього середовища. Недостатня розвиненість системи ризик–менеджменту призводить до фінансових втрат, зниження ефективності виробництва та втрати конкурентних позицій на міжнародних ринках. Тому існує нагальна потреба у вдосконаленні методологічних підходів до оцінки та мінімізації ризиків в агросекторі.*

Мета дослідження. *Метою дослідження є розробка теоретико–методичних підходів до управління ризиками аграрних підприємств.*

Методи дослідження. *Дослідження базується на комплексному підході, що включає аналіз наукової літератури, статистичних даних та експертних оцінок. Використані методи: порівняльний аналіз, економетричне моделювання ризиків та методи багатофакторного аналізу.*

Основні результати дослідження. *Дослідження показало, що найбільш критичними ризиками для аграрного сектору є природно–кліматичні загрози (посухи, повені, зміни клімату), фінансова нестабільність (коливання валютного курсу, високі кредитні ставки), ринкові ризики (волатильність цін на сільськогосподарську продукцію) та політичні фактори (зміни в законодавстві, нестабільна аграрна політика). Було запропоновано комплекс заходів для зниження ризиків, зокрема розвиток систем страхування, диверсифікацію агробізнесу, впровадження цифрових технологій та вдосконалення державної підтримки.*

Галузь застосування результатів. *Отримані результати можуть бути використані урядовими структурами, аграрними підприємствами, фінансовими установами та інвестиційними фондами для розробки стратегій управління ризиками та формування політики підтримки аграрного сектору.*

Висновки. *Управління ризиками є важливим компонентом забезпечення стійкості та конкурентоспроможності аграрних підприємств. Для зменшення негативного впливу ризиків необхідно вдосконалити механізми моніторингу, підвищити рівень технологічної готовності підприємств та розширити можливості державної підтримки. Комплексний підхід до ризик–менеджменту сприятиме стабільному розвитку аграрного сектору в довгостроковій перспективі.*

Ключові слова. *Ризики, аграрні підприємства, управління ризиками, оцінювання ризиків, конкурентоспроможність, стратегічне планування, економічна безпека, державна підтримка.*

KALININ O. V.
MOSIYCHUK T. K.

Risk management in agricultural enterprises

Relevance of the Research. *The agricultural sector of Ukraine is a strategically important part of the national economy, ensuring food security and export potential. However, agribusiness operations face numerous risks, including climate–related, financial, market, technological, political, and social factors. Increasing competition, climate change, and political instability necessitate the development of effective risk management strategies.*

Problem Statement. *Modern agricultural enterprises operate under uncertainty and high external volatility. An underdeveloped risk management system leads to financial losses, reduced production efficiency, and weaker competitive positions in global markets. Thus, there is an urgent need to improve*

© КАЛІНІН О. В., МОСІЙЧУК Т. К., 2024

methodological approaches to risk assessment and mitigation in the agricultural sector.

Research Objective. *The aim of this study is to develop theoretical and methodological approaches to risk management in agribusiness.*

Research Methods. *The study is based on a comprehensive approach, including the analysis of scientific literature, statistical data, and expert assessments. The research employs comparative analysis, econometric risk modeling, and multifactor analysis.*

Key Research Findings. *The study revealed that the most critical risks for the agricultural sector include climate threats (droughts, floods, climate change), financial instability (currency fluctuations, high credit rates), market risks (price volatility in agricultural products), and political factors (legislative changes, unstable agricultural policies). A set of risk mitigation measures was proposed, including the development of insurance systems, agribusiness diversification, the introduction of digital technologies, and the improvement of state support mechanisms.*

Application of Research Results. *The findings can be applied by government institutions, agricultural enterprises, financial institutions, and investment funds for developing risk management strategies and forming policies to support the agricultural sector.*

Conclusions. *Risk management is a crucial component in ensuring the resilience and competitiveness of agricultural enterprises. To minimize the negative impact of risks, it is necessary to improve monitoring mechanisms, enhance technological readiness, and expand government support opportunities. A comprehensive approach to risk management will contribute to the stable development of the agricultural sector in the long term.*

Keywords. *Risks, agricultural enterprises, risk management, risk assessment, competitiveness, strategic planning, economic security, government support.*

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни та формуванні її експортного потенціалу. Проте, діяльність аграрних підприємств характеризується високим рівнем ризику, що зумовлено впливом різноманітних факторів, таких як погодні умови, коливання цін на сільськогосподарську продукцію, епідемії хвороб рослин і тварин, зміни законодавства, політична нестабільність, тощо. В умовах євроінтеграції та посилення конкуренції на світових аграрних ринках, ефективне управління ризиками набуває особливого значення для забезпечення сталого розвитку та конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств. Незважаючи на значний інтерес до питань ризик–менеджменту в аграрному секторі, на сьогоднішній день існує низка проблем, що потребують вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Управління ризиками в аграрних підприємствах є актуальною темою сучасних наукових досліджень. Багато вчених зосереджують свою увагу на ідентифікації, оцінці та управлінні ризиками в аграрному секторі. О. Мельничук у своїй статті [1] обґрунтовує методичний інструментарій для ідентифікації та оцінки фінансових ризиків в аграрному секторі. Він аналізує специфічні риси аграрного комплексу та джерела інформації, що використовуються при ідентифікації ризиків. Н. Кириченко та Л. Алєщенко досліджують складові ризику в аграрному секторі економіки України [2]. Вони аналізують параметри бізнесу за видами економічної діяльності та пропонують авторський підхід до класифікації ризиків з урахуванням специфічних умов сільськогосподарських підприємств. Методологічні підходи до оцінки ризиків досліджуються в роботах Мельник Ю., Гнатюк Т., Музика І. [3], Самошкіна та Гриб запропонували методичні основи для формування системи ризик–менеджменту аграрних підприємств [4]. А. Діброва, Максим Клименко досліджують методологічні аспекти оцінки ризиків, визначення ймовірності виникнення кожного ризику та його потенційного впливу на діяльність підприємства [5]. Вони встановлюють методологічні підходи до формування системи управління ризиками в аграрних підприємствах. С.Зоря, Я. Дроботя визначають теоретичні та методологічні аспекти організації управління ризиками та розробляють модель оцінювання ризику на основі визначення індивідуальних ефектів макроекономічної діяльності держав [6]. В роботах [7–8]

досліджується управління бізнес–ризиками під час переходу до циркулярної економіки в системі сталого розвитку. Роботи [9,10] висвітлює нові концептуальні підходи до екологічного та економічного ризик–менеджменту.

Таким чином, сучасні дослідження в галузі управління ризиками в аграрних підприємствах зосереджені на розробці методичних підходів до ідентифікації та оцінки ризиків, а також на формуванні ефективних систем управління ризиками з урахуванням специфіки аграрного сектору.

Мета статті. Полягає у розробці теоретико–методичних рекомендацій щодо удосконалення системи управління ризиками в аграрних підприємствах на основі ідентифікації, оцінки та мінімізації негативного впливу ризиків на їх діяльність.

Виклад основного матеріалу. Аграрний сектор економіки завжди був і залишається однією з найбільш ризикованих сфер діяльності. Примхи погоди, епідемії, коливання цін на сировину та продукцію, політична нестабільність, технологічні зміни – усі ці фактори створюють значний рівень невизначеності та можуть призвести до значних збитків для аграрних підприємств. В умовах глобалізації та посилення конкуренції ефективний ризик–менеджмент стає ключовим фактором успіху та забезпечення сталого розвитку аграрного бізнесу.

Ризик–менеджмент в аграрних підприємствах – це комплексна система заходів, спрямованих на ідентифікацію, оцінку та управління ризиками, що можуть вплинути на досягнення поставлених цілей. Це не просто набір інструментів, а філософія управління, що пронизує всі аспекти діяльності підприємства – від виробництва до маркетингу та фінансів.

Важливість ризик–менеджменту полягає в тому, що він дозволяє аграрним підприємствам не тільки мінімізувати можливі втрати від негативних подій, але й забезпечити сталий розвиток та конкурентоспроможність. Завдяки своєчасному реагуванню на ризики підприємство може зменшити збитки від стихійних лих, коливань цін, епідемій та інших факторів. Більше того, ефективний ризик–менеджмент сприяє підвищенню стабільності та прибутковості діяльності, забезпечуючи стабільне функціонування та досягнення поставлених цілей незалежно від зовнішніх умов.

Одним з ключових аспектів ризик–менеджменту є ідентифікація ризиків. Це процес виявлення всіх можливих загроз, які можуть вплинути на діяльність підприємства. Важливо враховувати як зовнішні фактори, такі як зміна клімату, коливання цін на ринку, так і внутрішні, такі як якість управління, стан обладнання, кваліфікація персоналу.

Наступним кроком є оцінка ризиків. На цьому етапі визначається ймовірність виникнення кожного ризику та потенційні збитки, які він може завдати підприємству. Важливо враховувати не тільки прямі фінансові втрати, але й непрямі, такі як втрата репутації, затримка виробництва, втрата клієнтів.

Після оцінки ризиків розробляються стратегії реагування на них. Існує кілька основних стратегій: уникнення ризику, зменшення ризику, передача ризику (наприклад, страхування) та прийняття ризику. Вибір стратегії залежить від рівня ризику, його ймовірності та потенційних збитків.

Важливим елементом ризик–менеджменту є впровадження заходів контролю. Це комплекс дій, спрямованих на забезпечення виконання розроблених стратегій та постійний моніторинг ефективності системи ризик–менеджменту. Важливо регулярно аналізувати результати впровадження заходів контролю та вносити необхідні корективи.

Ефективний ризик–менеджмент є запорукою успіху аграрного підприємства в умовах невизначеності та мінливості сучасного світу. Він дозволяє не тільки мінімізувати втрати від негативних подій, але й забезпечити сталий розвиток та конкурентоспроможність бізнесу.

З метою визначення ключових загроз, що впливають на діяльність аграрних підприємств був проведений аналіз ймовірності виникнення різних типів ризиків в світовому агробізнесі. Отримані результати дозволяють ідентифікувати найбільш критичні фактори, які можуть спричинити значні економічні втрати або ускладнення в операційній діяльності (рис. 1).

Згідно з представленими даними, найвищу ймовірність мають «погодні умови*» (понад 70%), що підтверджує необхідність адаптації аграрного сектору до змін клімату та впровадження сучасних технологій, таких як точне землеробство та системи іригації.

Другим за рівнем ризику є «коливання ринкових цін» (близько 65%), що свідчить про високу залежність аграрного сектору від глобальних ринкових трендів та валютних коливань. Це підкреслює важливість використання механізмів хеджування та фінансового планування для

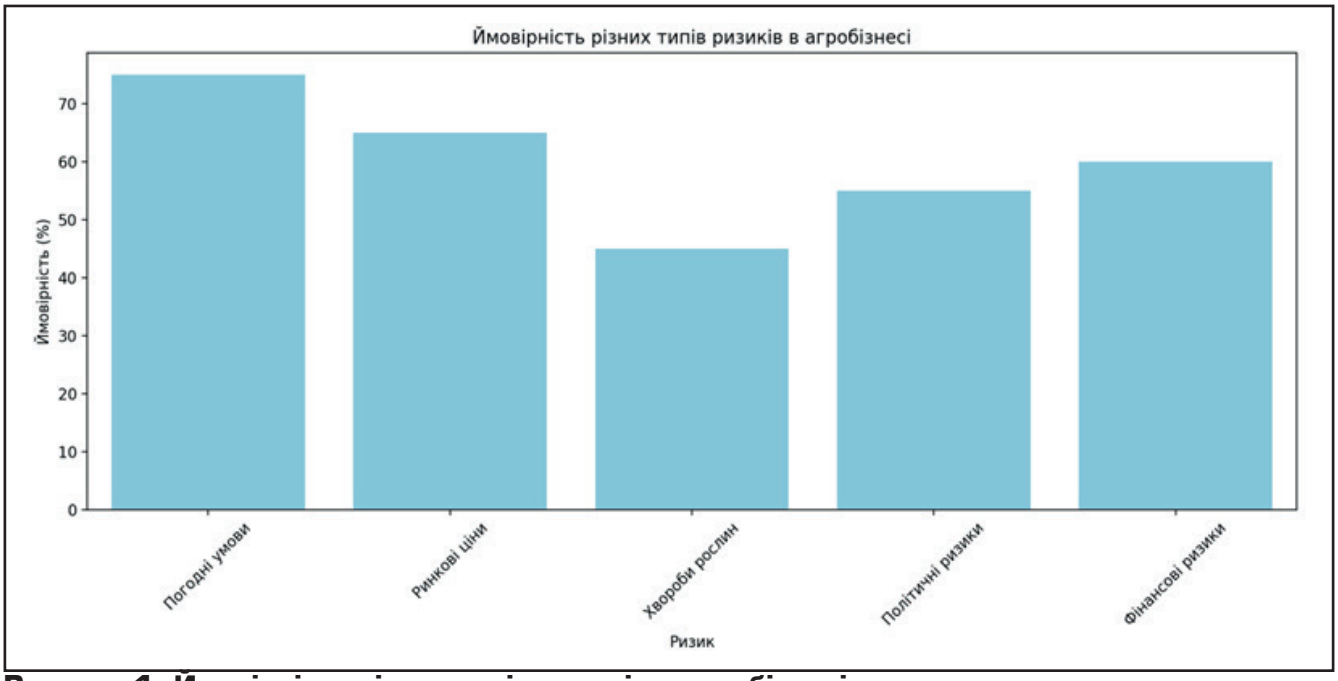

Рисунок 1. Ймовірність різних типів ризиків в агробізнесі

мінімізації можливих втрат. «Фінансові ризики», що включають кредитну залежність та нестабільність валютного курсу, мають ймовірність близько 60%, що також вказує на необхідність покращення доступу до фінансових ресурсів та державної підтримки для аграріїв.

Менш значущими, але все ще вагомими є «політичні ризики» (близько 55%), які можуть включати зміни у законодавстві, податковому регулюванні та державних програмах підтримки. «Хвороби рослин» демонструють відносно нижчу ймовірність (близько 50%), проте вони можуть мати значний вплив у разі масових епідемій або несприятливих умов для вирощування культур.

Загальний висновок цього аналізу свідчить про необхідність комплексного підходу до управління ризиками в агробізнесі. Найбільшої уваги потребують питання адаптації до змін клімату, фінансової стійкості та стабілізації ринкової ситуації. Використання страхових механізмів, диверсифікація виробництва, покращення фінансового планування та впровадження інноваційних технологій можуть значно знизити негативний вплив виявлених ризиків та забезпечити стійкість аграрних підприємств у довгостроковій перспективі.

З метою визначення ключових ризиків, що впливають на діяльність аграрних підприємств було побудовано матрицю ризиків для систематизації інформації та подальшого аналізу (рис. 2). Дана матриця дозволяє здійснити оцінку ймовірності виникнення ризиків та їхнього впливу на фінансову стабільність, виробництво та інфраструктуру. Результати даного аналізу можуть бути використані при розробці стратегічних заходів для зменшення впливу ризиків шляхом адаптивного управління, диверсифікації виробництва та впровадження страхових механізмів.

Пріоритетним ризиком для аграрних підприємств України є погодні умови, що вимагає розвитку системи агрострахування та впровадження технологій точного землеробства.

Фінансові та ринкові ризики залишаються серйозним викликом, тому необхідно працювати над стратегіями хеджування, зниженням валютних ризиків та вдосконаленням механізмів державної підтримки.

Політичні ризики є менш ймовірними, але мають високий вплив, що підтверджує необхідність стабільної політики у сфері регулювання аграрного сектору.

Захворювання рослин мають відносно низьку ймовірність, але потенційний вплив залишається значним, що вимагає розробки профілактичних заходів та контролю за фітосанітарним станом.

Таким чином, аналіз ризиків, проведений у даній матриці, є важливим етапом у побудові системи управління ризиками в аграрному секторі та допомагає приймати більш обґрунтовані рішення на стратегічному рівні.

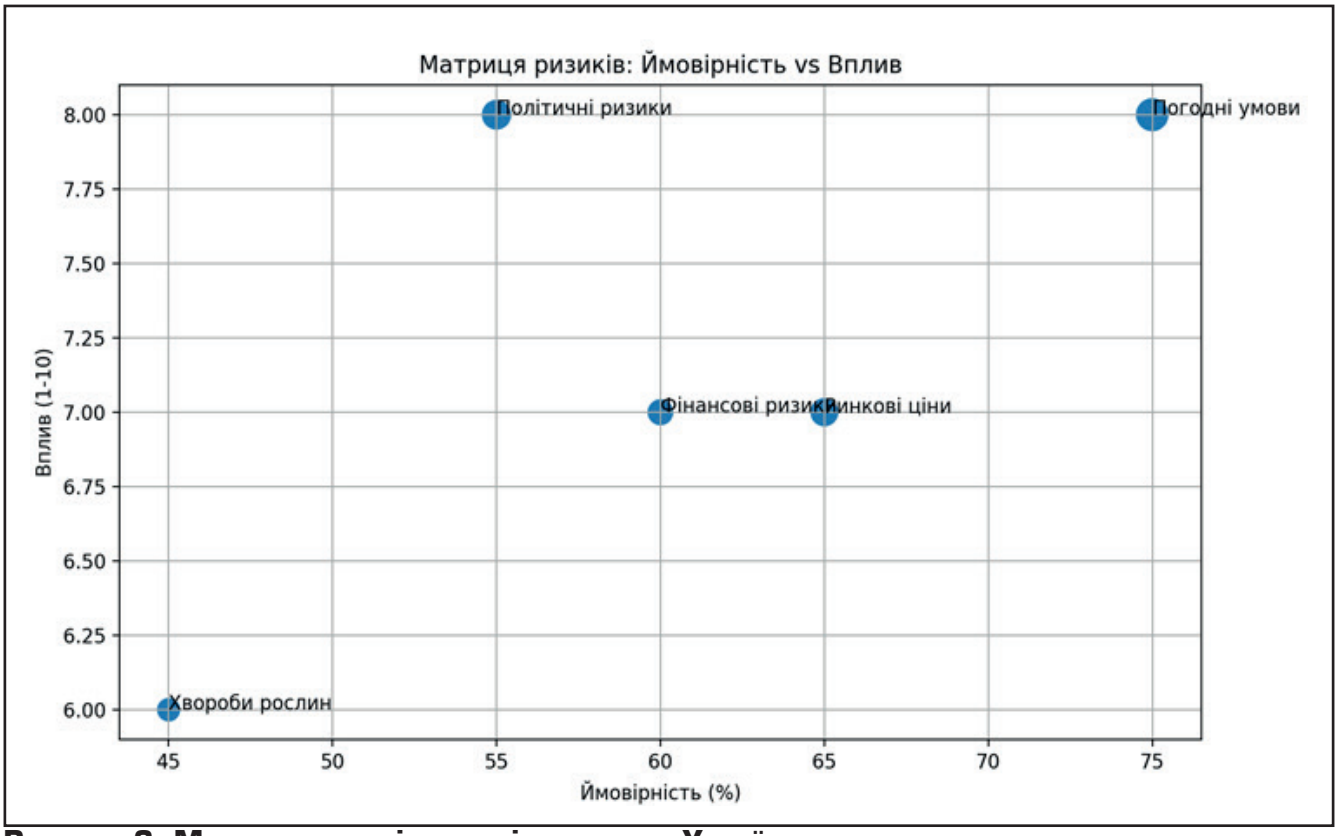

Рисунок 2. Матриця ризиків агропідприємств України

Аграрний сектор України відіграє ключову роль у національній економіці, однак функціонування сільськогосподарських підприємств супроводжується численними ризиками, які мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Основні ризики можна класифікувати за такими категоріями: природно–кліматичні, економічні, фінансові, технологічні, правові, соціальні та воєнні.

Кліматичні зміни впливають на врожайність та умови ведення сільського господарства в Україні. У 2024 році посуха охопила близько 60–70% посівних площ, що суттєво ускладнило сівбу озимих культур [11]. Додаткові загрози створюють зливи, град, буревії та аномальні температурні режими, що можуть призводити до повної втрати врожаю.

Військова агресія російської федерації спричинила значні економічні втрати для аграрного сектору. Так, у 2022 році загальні втрати сільського господарства оцінювалися у 6,6 млрд доларів США, а непрямі втрати, пов'язані із зменшенням виробництва та блокадою портів, – у 34,25 млрд доларів США [12]. Важливим фактором є також зниження експорту через складнощі з логістикою та зростання вартості ресурсів.

Фінансова нестабільність, зокрема підвищення тарифів на залізничні перевезення, є ще одним ризиком для аграрних підприємств. У 2024 році заплановано зростання тарифів на перевезення порожніх вагонів на 67%, що може призвести до додаткових витрат агровиробників у розмірі 2 млрд грн за сезон [13]. Високі кредитні ставки та обмежений доступ до фінансування ускладнюють модернізацію виробничих потужностей.

Військові дії призвели до втрати значної кількості сільськогосподарської техніки. Так, станом на вересень 2022 року було пошкоджено або знищено понад 84,2 тис. одиниць техніки, що становило 11% від загального парку машин [12]. Крім того, значна залежність від імпортної техніки та ресурсів, таких як добрива і засоби захисту рослин, ускладнює виробничі процеси.

Часті зміни у регулюванні ринку землі, нестабільність аграрної політики та податкової системи створюють невизначеність для підприємств. Питання щодо прав власності, оренди земельних ділянок та доступу до державних програм підтримки залишаються актуальними [14].

Сільськогосподарські підприємства відчувають дефіцит кваліфікованих кадрів через відтік робочої сили з сільської місцевості. Відсутність спеціалістів у сфері агрономії, інженерії та ветеринарії призводить до зниження продуктивності вироб–

Типи ризиків агропідприємств України*

Категорія ризику	Ризики	Методи управління ризиками
Природно–кліматичні ризики	Посухи, заморозки, зливи, град, повені, зміни клімату, епідемії хвороб рослин і тварин	Адаптивне управління кліматичними ризиками, впровадження агроекологічних практик, розвиток систем моніторингу
Економічні ризики	Зниження світових цін на агропродукцію, зростання собівартості виробництва, конкуренція з імпортною продукцією	Гнучке управління виробничими витратами, розвиток стратегічних партнерств, підтримка державних програм
Фінансові ризики	Високий рівень кредитної залежності, нестабільність валютного курсу, несприятлива податкова політика	Диверсифікація фінансових інструментів, застосування механізмів ризик–менеджменту, стратегічне фінансове планування
Технологічні ризики	Застарілі технології та техніка, висока залежність від імпортних ресурсів, недостатній рівень інновацій	Інтеграція цифрових технологій, розвиток технологічної інфраструктури, стимулювання інновацій
Політико–правові ризики	Зміни в земельному законодавстві, нестабільність аграрної політики, бюрократичні бар'єри та корупція	Оптимізація регуляторного середовища, підвищення прозорості управлінських процесів, посилення законодавчої бази
Соціальні ризики	Міграція робочої сили, дефіцит кваліфікованих працівників, конфлікти з місцевими громадами	Формування кадрових стратегій, підвищення соціального капіталу, розвиток інструментів мотивації
Воєнні ризики	Руйнування інфраструктури, мінування сільськогосподарських земель, логістичні обмеження	Забезпечення стійкості інфраструктури, розробка адаптивних логістичних рішень, інтеграція кризового менеджменту

Джерело: сформовано авторами на основі [1,3,5,7]

ництва [4]. Крім того, демографічні зміни спричиняють старіння сільського населення.

Бойові дії та окупація територій спричинили руйнування інфраструктури агропідприємств. Наприклад, агрохолдинг «Прометей» втратив сім елеваторів та понад 2 тис. га земель через окупацію [11]. Значна частина земель у прифронтових зонах залишається замінованою, що унеможливлює їх обробіток.

Таким чином, основні ризики аграрних підприємств України можна розділити на кілька категорій: економічні, фінансові, природно–кліматичні, технологічні, правові та соціальні. Детальніший огляд кожного з них надано в таблиці.

Українські аграрні підприємства працюють в умовах високої невизначеності. Для їх стійкості необхідні:

– Диверсифікація ризиків (страхування врожаю, використання альтернативних каналів збуту).

– Впровадження сучасних агротехнологій (цифровізація, точне землеробство).

– Державна підтримка (пільгове кредитування, розвиток інфраструктури).

– Покращення доступу до міжнародних ринків.

Ці заходи допоможуть зменшити вплив ризиків і зробити агросектор України більш конкурентоспроможним. Диверсифікація ризиків дозволить аграріям забезпечити стабільність виробництва та зменшити залежність від несприятливих погодних умов або економічних коливань. Впровадження сучасних агротехнологій, таких як цифровізація та точне землеробство, підвищить ефективність і якість вирощування сільськогосподарських культур, знизить витрати та збільшить врожайність.

Державна підтримка через пільгове кредитування та розвиток інфраструктури сприятиме створенню сприятливих умов для розвитку аграрного бізнесу, надаючи можливість малим і середнім підприємствам отримувати необхідні ресурси для свого зростання. Крім того, покращення доступу до міжнародних ринків відкриє нові можливості для експорту української сільськогосподарської продукції, що сприятиме розвитку економіки загалом.

Адже аграрний сектор відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни та є важливим джерелом валютних надходжень. Тому необхідно впроваджувати комплексні та системні рішення, спрямовані на підвищення стійкості та конкурентоспроможності українського агросектору.

Висновки

Результати аналізу показали, що аграрні підприємства України стикаються зі значними природно–кліматичними, фінансовими, ринковими, технологічними, політико–правовими та соціальними ризиками. Особливо відчутними є природно–кліматичні загрози, які потребують впровадження

сучасних методів прогнозування та страхування врожаю. Фінансові та ринкові ризики вимагають застосування фінансових інструментів хеджування та оптимізації кредитних програм. Технологічні ризики можна знизити шляхом модернізації та імпортозаміщення. Політико-правові фактори потребують стабільної законодавчої бази та прозорих механізмів регулювання. Соціальні ризики, такі як дефіцит робочої сили, вимагають стимулювання освітніх програм та створення конкурентних умов праці. Таким чином, комплекс заходів з управління ризиками допоможе забезпечити стійкість та конкурентоспроможність аграрного сектору України. Таким чином, управління ризиками в аграрному секторі є критичним завданням для забезпечення продовольчої безпеки країни, стабільного розвитку агропромислового комплексу та зміцнення конкурентоспроможності українського агробізнесу на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Мельничук О. О. Методичні підходи до оцінки фінансових ризиків аграрного сектору [Електронний ресурс] / О. О. Мельничук // Економіка АПК. – 2021. – Т. 28, № 9. – Режим доступу: https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-28-9-2021/metodichni-pidkhodi-do-otsinki-finansovikh-rizikiv-agrarnogo-sektoru. – Дата звернення: 30.01.2025.

2. Кириченко Н., Алєщенко Л. Теоретичні основи та класифікація ризиків з урахуванням специфіки сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Н. Кириченко, Л. Алєщенко // Економіка та суспільство. – 2022. – № 31. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/297. – Дата звернення: 30.01.2025.

3. Мельник Ю., Гнатюк Т., Музика І. Аналіз інвестиційних ризиків у сільському господарстві / Ю. Мельник, Т. Гнатюк, І. Музика // Науковий вісник Миколаївського національного аграрного університету: Серія "Економіка". – 2021. – Вип. 3 (12). – С. 23–30.

4. Самошкіна І., Гриб Є. Фінансовий механізм управління ризиками сталого розвитку аграрного сектору економіки / І. Самошкіна, Є. Гриб // Економіка та суспільство. – 2023. – № 48. – Режим доступу: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-62.

5. Діброва А., Діброва Л., Клименко М. Формування системи управління ризиками аграрних підприємств [Електронний ресурс] / А. Діброва, Л. Діброва, М. Клименко // Екологічна наука. – 2024. – № 7. – С. 188–202. – Режим доступу: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/07/7.24._topic_Anatoliy-Dibrova-Larysa-Dibrova-Maxym-Klymenko-188-202.pdf. – Дата звернення: 30.01.2025.

6. Томілін О., Краснікова О., Гечбаия Б., Зоря С., Дроботя Я., Синиця Ю. Управління ризиками в аграрному секторі: фінансовий аспект / О. Томілін, О. Краснікова, Б. Гечбаия, С. Зоря, Я. Дроботя, Ю. Синиця // Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. – 2023. – Т. 4(51). – С. 147–162. – Режим доступу: https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4096.

7. Галанець В. В., Колодій А. В., Колодій І. В. Управління ризиками у сфері агробізнесу України як ключовий елемент фінансової безпеки / В. В. Галанець, А. В. Колодій, І. В. Колодій // Вісник ЛТЕУ. Економічні науки. – 2024. – Вип. 78. – С. 117–121.

8. Kucher A., Kucher L. Management of business risks during the transition to the circular economy in the system of sustainable development values / A. Kucher, L. Kucher // Journal of Innovations and Sustainability. – 2023. – 7(2), 07. – Режим доступу: https://doi.org/10.51599/is.2023.07.02.07.

9. Mohd Javaid, Abid Haleem, Ibrahim Haleem Khan, Rajiv Suman. Understanding the potential applications of Artificial Intelligence in Agriculture Sector / M. Javaid, A. Haleem, I. Haleem Khan, R. Suman // Advanced Agrochem. – 2023. – Т. 2, № 1. – С. 15–30.

10. Martнnez-Dalmau J., Berbel J., Ordycez-Fernбndez R. Nitrogen Fertilization. A Review of the Risks Associated with the Inefficiency of Its Use and Policy Responses / J. Martнnez-Dalmau, J. Berbel, R. Ordycez-Fernбndez // Sustainability. – 2021. – 13(10). – С. 5625. – Режим доступу: https://doi.org/10.3390/su13105625.

11. Reuters. Drought dominates Ukrainian winter grain sowing fields, forecasters say [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.reuters.com/markets/commodities/drought-dominates-ukrainian-winter-grain-sowing-fields-forecasters-say-2024-09-04

12. Національний інститут стратегічних досліджень. Аграрний сектор економіки: підсумки 2022 та прогноз на 2023 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahrarnyy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik

13. Reuters. Rail tariff hikes will lead to new losses for Ukrainian farmers, says association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.reuters.com/world/europe/rail-tariff-hikes-will-lead-new-losses-ukrainian-farmers-says-association-2024-09-24

14. YouControl. Агропромисловий комплекс України: огляд, ніші та реалії сьогодення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://blog.youcontrol.market/aghropromislovii-komplieks-ukrayini-oghliad-nishi-ta-riealiyi-soghodiennia

References:

1. Melnychuk, O. O. (2021). Methodological approaches to the assessment of financial risks in the agricultural sector. Ekonomika APK, 28(9). Retrieved from https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-28-9-2021/metodichni-pidkhodi-do-otsinki-finansovikh-rizikiv-agrarnogo-sektoru.

2. Kyrychenko, N., & Aleshchenko, L. (2022). Theoretical foundations and classification of risks considering the specifics of agricultural enterprises. Ekonomika ta suspilstvo, (31). Retrieved from https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/297.

3. Melnyk, Y., Hnatyuk, T., & Muzyka, I. (2021). Analysis of investment risks in agriculture. Scientific Bulletin of Mykolaiv National Agrarian University: Economics Series, 3(12), 23–30.

4. Samoshkina, I., & Hryb, Y. (2023). Financial mechanism of risk management for sustainable development in the agricultural sector. Ekonomika ta suspilstvo, (48). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-62.

5. Dibrova, A., Dibrova, L., & Klymenko, M. (2024). Formation of a risk management system for agricultural enterprises. Ecological Science, 7, 188–202. Retrieved from https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/07/7.24._topic_Anatoliy-Dibrova-Larysa-Dibrova-Maxym-Klymenko-188-202.pdf.

6. Tomilin, O., Krasnikova, O., Gechbaia, B., Zoria, S., Drobotia, Y., & Synytsia, Y. (2023). Risk management in the agricultural sector: Financial aspect. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 4(51), 147–162. https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4096.

7. Halanets, V. V., Kolodii, A. V., & Kolodii, I. V. (2024). Risk management in the agribusiness sector of Ukraine as a key element of financial security. Bulletin of Lviv Trade and Economic University. Economic Sciences, 78, 117–121.

8. Kucher, A., & Kucher, L. (2023). Management of business risks during the transition to the circular economy in the system of sustainable development values. Journal of Innovations and Sustainability, 7(2), 07. https://doi.org/10.51599/is.2023.07.02.07.

9. Javaid, M., Haleem, A., Khan, I. H., & Suman, R. (2023). Understanding the potential applications of Artificial Intelligence in the Agriculture Sector. Advanced Agrochem, 2(1), 15–30.

10. Martнnez-Dalmau, J., Berbel, J., & Ordycez-Fernбndez, R. (2021). Nitrogen fertilization: A review of the risks associated with the inefficiency of its use and policy responses. Sustainability, 13(10), 5625. https://doi.org/10.3390/su13105625.

11. Reuters. (2024, September 4). Drought dominates Ukrainian winter grain sowing fields, forecasters say. Retrieved from https://www.reuters.com/markets/commodities/drought-dominates-ukrainian-winter-grain-sowing-fields-forecasters-say-2024-09-04.

12. National Institute for Strategic Studies. (2022). Agricultural sector of the economy: Results of 2022 and forecast for 2023. Retrieved from https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahrarnyy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik.

13. Reuters. (2024, September 24). Rail tariff hikes will lead to new losses for Ukrainian farmers, says association. Retrieved from https://www.reuters.com/world/europe/rail-tariff-hikes-will-lead-new-losses-ukrainian-farmers-says-association-2024-09-24.

14. YouControl. (2024). Agro-industrial complex of Ukraine: Overview, niches, and current realities. Retrieved from https://blog.youcontrol.market/aghropromislovii-komplieks-ukrayini-oghliad-nishi-ta-riealiyi-soghodiennia.

Дані про авторів

Калінін Олександр Володимирович,

д. е. н., професор кафедри менеджменту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

e-mail: kalinin.oleksandr@kneu.edu.ua

ORCID: 0000-0001-5238-0525

Мосійчук Тетяна Костянтинівна,

к. е. н., декан бізнес Школи КРОК, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»,

e-mail: tat.mosiychuk@gmail.com

ORCID: 0009-0001-6429-674X

Data about the authors

Oleksandr Kalinin,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

e-mail: kalinin.oleksandr@kneu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-8765-6656

Tatyana Mosiychuk,

PhD, Dean of the KROK Business School, Higher Education Institution «University of Economics and Law «KROK»

e-mail: tat.mosiychuk@gmail.com

ORCID: 0009-0001-6429-674X

УДК 659.118
https://doi.org/10.5281/zenodo.15039047

ОРЕЛ А. М.

Двосторонній процес маркетингових комунікацій підприємств

Предметом дослідження *є сукупність теоретичних, методичних і практичних основ застосування підприємствами маркетингових комунікацій як двостороннього процесу.*

Метою дослідження *є виявлення шляхів оптимізації та тенденцій розвитку маркетингових комунікацій підприємств.*

Методи дослідження. *Для дослідження шляхів оптимізації та розгляду головних тенденцій розвитку маркетингових комунікацій в ході написання статті використовувались загальнонаукові та спеціальні методи.*

Результати роботи. *В статті розглянуто трактування поняття маркетингових комунікацій, що дозволило розкрити їх сутність. Встановлено, що науковці вважають маркетингові комунікації важливим засобом впливу на споживачів, але розглядають їх здебільше як складову маркетингу для реалізації політики просування товару (послуги). Віддаючи повагу такому підходу, розуміючи важливість маркетингу для просування вже випущеної продукції (сформованого пакету послуг), вважаємо за потрібне планувати оновлення номенклатури й асортименту з врахуванням того, що цікавить покупців. Маркетингові комунікації мають бути не лише одностороннім впливом підприємства на споживачів, але й інтерактивним двостороннім процесом, у якому обидві сторони і підприємства, і покупці активно взаємодіють. Цей підхід дозволяє підприємствам адаптувати свої стратегії під потреби споживачів, формувати довіру та забезпечувати тривалу співпрацю. Шляхом запропонованого підходу, маркетингові комунікації зроблять позитивний вплив на всі елементи маркетингу, а не тільки на політику просування. Досліджено основний інструментарій маркетингових комунікацій та зроблено його класифікацію на традиційні й інноваційні. Візуалізовано вплив маркетингових комунікацій, як двостороннього процесу на покращення конкурентних позицій товару (послуги).*

Галузь застосування результатів: *суб'єкти ринкових відносин, які виготовляють продукцію, реалізовують товари чи надають послуги для забезпечення конкурентоспроможності продукції підприємств.*

Висновки. *Для того, щоб маркетингові комунікації були ефективні, потрібно враховувати та використовувати їх можливості у всіх аспектах, враховуючи сучасні цифрові технології та цифрові канали передачі інформації; орієнтацію на вподобання споживача; креативність підходів до клієнта; наділення товарів додатковою цінністю; застосовувати можливості інновацій; використовувати підхід до побудови системи маркетингових комунікацій, як до двостороннього процесу. Ефективність маркетингових комунікацій значною мірою залежить від застосування відповідного інструментарію, значна частина якого дозволяє мати двосторонній зв'язок з покупцями.*

Ключові слова: *маркетинг, маркетингові комунікації, інтернет–реклама, зв'язки з громадськістю, конкурентоспроможність, цифрові технології.*

OREL A. M.

Two–way process of the enterprises marketing communications

The subject of research *is a set of theoretical, methodical and practical foundations for the use of marketing communications by enterprises as a two–way process.*

The purpose of the study *is to identify ways of optimization and trends in the development of the enterprises marketing communications.*

Research methods: *general scientific and special methods were used in the course of writing the article to research ways to optimize and consider the main trends in the development of marketing communications.*

© ОРЕЛ А. М., 2024

Work results. *The article examines the interpretation of the concept of marketing communications, that allows to reveal their essence. It has been determined that scientists consider marketing communications an important means of influencing consumers, but consider them mostly as a component of marketing for the implementation of a product (service) promotion policy. Paying respect to this approach, understanding the importance of marketing for the promotion of already released products (the formed package of services), we consider it necessary to plan the renewal of the nomenclature and assortment, taking into account what is of interest to buyers. Marketing communications should not be only a one–way influence of the enterprise on consumers, but also an interactive two–way process in which both parties and businesses,and buyers actively interact. This approach allows companies to adapt their strategies to the needs of consumers, build trust and ensure long–term cooperation. Through the proposed approach, marketing communications will have a positive impact on all elements of marketing, not just on promotion policy. The main toolkit of marketing communications was studied and its classification into traditional and innovative ones was made. The impact of marketing communications as a two–way process on improving the competitive positions of goods (services) is visualized.*

Area of application of the results: *subjects of market relations who manufacture products, sell goods or provide services to ensure the competitiveness of enterprise products.*

Conclusions. To make marketing communications effective, it is necessary to take into account and use their capabilities in all aspects, taking into account modern digital technologies and digital channels of information transmission; focus on consumer preferences; creativity of approaches to the client; endowment of goods with additional value; apply innovation opportunities; use an approach to building a marketing communications system as a two–way process. The effectiveness of marketing communications largely depends on the use of appropriate tools, a large part of which allows two–way communication with customers.

Key words: *marketing, marketing communications, Internet advertising, public relations, competitiveness; digital technologies.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах недостатньо виготовити товар (надати послугу) якісно й вийти на ринок з адекватною ціною. В сучасних умовах жорсткої конкуренції потрібно зацікавити споживачів, надати інформацію, яка приверне увагу людей на стільки, що вони стануть покупцями. Не даремно Уїнстон Черчіль зазначав, що хто володіє інформацією, той володіє світом. Маркетингові комунікації є важливим інструментом взаємодії підприємств зі споживачами, партнерами та іншими зацікавленими сторонами. У сучасному бізнес–середовищі, яке характеризується високою конкуренцією, динамічними змінами та розвитком цифрових технологій, ефективність маркетингових комунікацій стає критичним чинником успіху підприємства щодо просування товару (послуг). Але, мало уваги приділено маркетинговим комунікаціям не з позиції продажу вже існуючого продукту, а з позиції формування продукції (послуг), з врахуванням реальних запитів й сподівань споживачів. Класично, з такої позиції маркетингові комунікації не розглядаються. Разом з тим, підхід до маркетингових комунікацій, як до процесу двостороннього дозволило б підвисити їх ефективність. Вирішення цієї проблеми вимагає комплексного підходу, що включає аналіз цільової аудиторії, розробку інтегрованих комунікаційних стратегій та використання сучасного інструментарію маркетингових комунікацій для підвищення ефективності взаємодії зі споживачами .

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Окремі аспекти сфери маркетингових комунікацій широко досліджені провідними вітчизняними й закордонними вченими та практиками. Так, сутність та сучасні тенденції розвитку маркетингових комунікацій розкрито в роботах Васильченко Л. С. [2], Кожухар В. В. [4], Копитової І [5], Федоренко В. [5], Зоріної О. І. [6], Сиволовської О. В. [6], Нескуби Т. В. [6], Мкртичьян О. М. [6], Король І. В. [7] та Пахучи Е.В. [8]. Застосування інструментарію маркетингових комунікацій розкрито в дослідженнях Брадулова П. О. [1] та Ординського В. І. [1]. На отримання конкурентних переваг від маркетингових комунікацій звертають увагу Баннет Р. Дж. [10] та Сміт К. [10]. Місце маркетингових комунікацій в системі управління підприємством розкривають в своїх досліджен–

нях Шульга Л. В. [9], Терещенко І. О. [9], Боровик Т. В. [9], Чухліб О. С. [9]. Проте питання застосування маркетингових комунікацій як двостороннього процесу залишається без відповідної уваги, що і стало метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Інформація сьогодні є загальнодоступною й поширюється досить швидко. Саме тому, класично маркетинговим комунікаціям відводиться особливе місце серед інших елементів маркетингу [5, с. 71].

І. В. Король зазначає важливість саме маркетингових комунікацій, оскільки ні якісний продукт з широким асортиментним рядом (товарна політика), ні лояльні ціни та можливість купівлі в кредит (цінова політика), ні зручне для покупця розташування торгової точки (політика розподілу) не гарантує на 100% що потенційний покупець зробить покупку. Переконати, нагадати про переваги товару, змусити споживача зробити покупку можливо завдяки маркетинговим комунікаціям. Маркетингові комунікації варто розглядати з точки зору сукупності сигналів, що виходять від підприємства на адресу різноманітних аудиторій: посередників, конкурентів, споживачів, постачальників, акціонерів, органів державного управління, власного персоналу з метою інформування, переконання, нагадування споживачам та ринку в цілому про свої товари і свою діяльність [7, с. 7].

Е.В. Пахуча дає визначення маркетинговій політиці комунікацій як комплекс дій фірми, спрямований на інформування, переконання чи нагадування споживачам про свої товари або послуги для активізації продажу товарів і створення позитивного іміджу фірми [8, с. 13].

Баннет Р. Дж., Сміт К. розглядають маркетингові комунікації як конкретну суміш реклами, персональних продажів, стимулювання продажів, зв'язків з громадськістю та прямого маркетингу, яку компанія використовує для досягнення своїх рекламних та маркетингових цілей [10].

Науковці вважають маркетингові комунікації важливою складовою маркетингу, але здебільше, пов'язують їх з політикою просування (рис. 1).

Науковці по різному трактують поняття «маркетингова комунікація», але всі погоджуються з тим, що маркетингові комунікації орієнтовані на вирішення певних завдань і є важливим засобом впливу на споживачів. Для цього використовується різний інструментарій комунікацій. Деякі з інструментів застосовуються маркетологами вже не одне десятиріччя, їх можна назвати традиційними; інші стали можливими через сучасний розвиток технологій, їх можна віднести до інноваційних (рис. 2).

Отже, до традиційного інструментарію маркетингових комунікацій віднесено рекламу, паблік рилейшнз, прямий маркетинг, персональний продаж, стимулювання збуту, семплінг продукції та інші.

Так, реклама – безособова презентація ідей, товарів і послуг, яка за допомогою використання засобів масової інформації доносила інформацію до покупця з метою привернути увагу та стимулювати купівлю рекламованого товару (послуги).

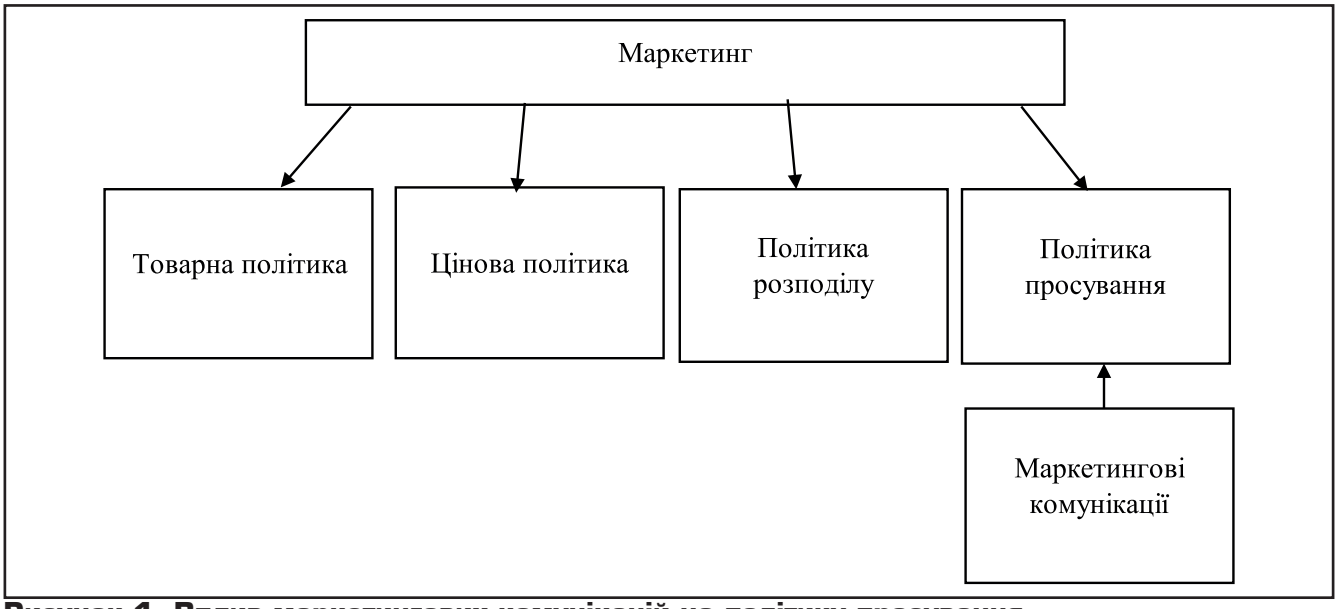

Рисунок 1. Вплив маркетингових комунікацій на політику просування

Джерело: побудовано автором на основі [1, с. 255; 7, с. 7; 8, с. 13].

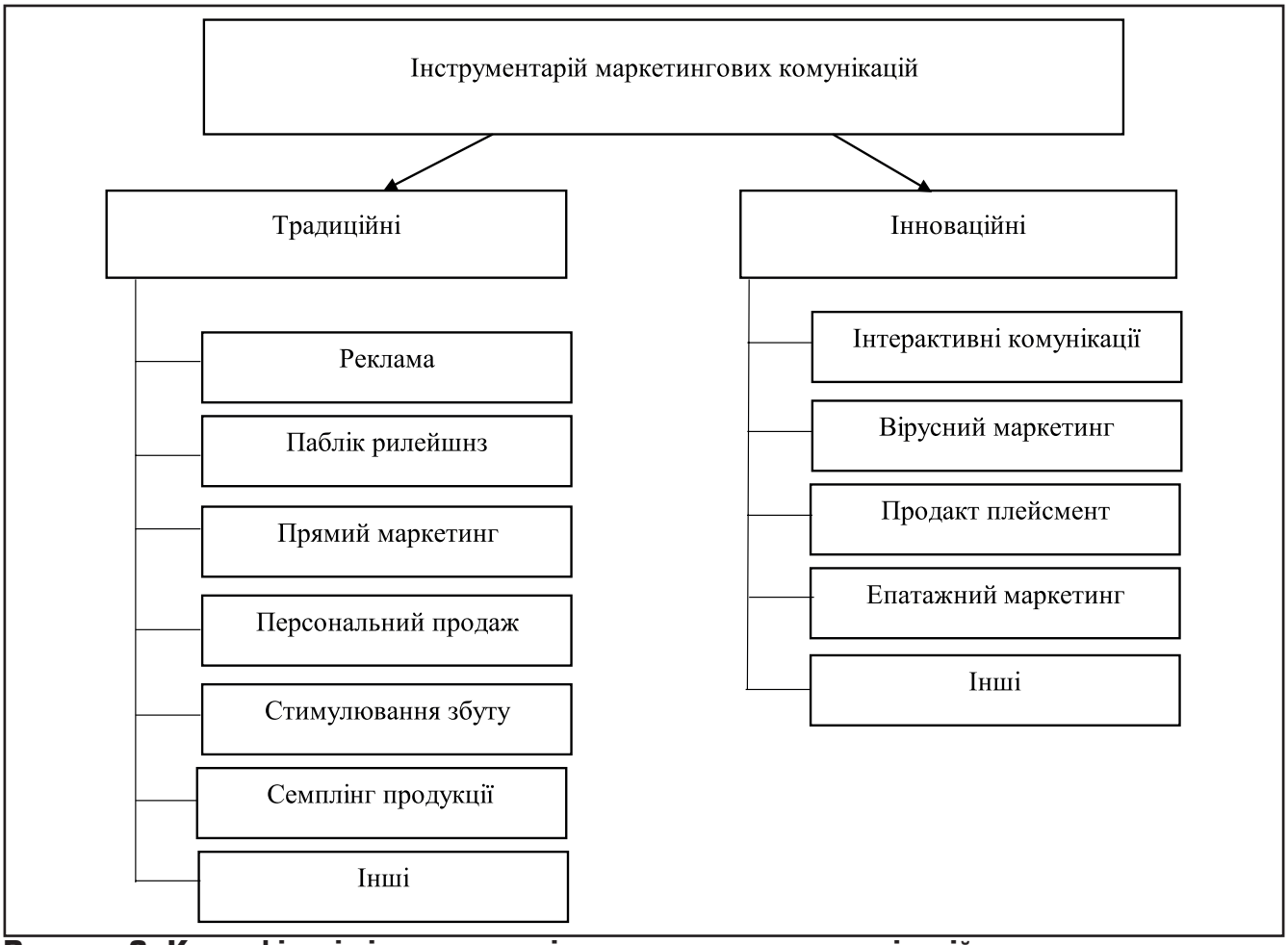

Рисунок 2. Класифікація інструментарію маркетингових комунікацій
Джерело: побудовано автором на основі [4, с. 70; 6, с. 12–14].

PR, паблік рилейшнз (зв'язки з громадськістю) – організація довгострокових заходів з метою формування позитивного іміджу підприємства, товару (послуги) або бренду.

Прямий маркетинг (директ–маркетинг) реалізується шляхом індивідуалізованих повідомлень, які доставляються безпосередньо споживачам (e–mail, SMS, поштові розсилки, всі види internet–маркетингу).

Персональний продаж організується, як усна презентація товару у процесі бесіди між продавцем і покупцем.

Стимулювання збуту організовується за допомогою тимчасових заходів, які заохочують купівлю товарів і послуг (знижки, акції, подарунки, купони).

Семплінг продукції полягає у безкоштовному розповсюдженні зразків товару з метою ознайомлення потенційних клієнтів із продуктом, стимулювання їх до покупки та формування лояльності. Цей підхід дозволяє споживачам самостійно оцінити якість товару, його характеристики та користь, що особливо важливо для нових або маловідомих продуктів.

Цифровізація відкрила нові можливості для маркетингових комунікацій. Інноваційний інструментарій маркетингових комунікацій представлено: інтерактивними комунікаціями, вірусним маркетингом, продакт плейсментом, епатажним (емоційним) маркетингом, тощо.

Так, інтерактивні комунікації передбачають використання двосторонніх каналів, таких як чат–боти, інтерактивні сайти, мобільні додатки.

Так званий «вірусний маркетинг» передбачає застосування соціальних мереж для просування інформації серед її користувачів про товар або послугу. Платформи, такі як Facebook, Instagram, TikTok та LinkedIn, дозволяють створювати таргетовані рекламні кампанії, які орієнтуються на конкретні сегменти аудиторії.

Продакт плейсмент передбачає приховану рекламу продукту чи послуги в кінофільмах, кліпах, телепередачах. Поява торгових марок, що рекламують–

ся, не перериває перегляд, як звичайна реклама, а гармонійно вписана в сюжет, пов'язана з життям улюблених героїв, тому позитивно сприймається глядачем й відкладається на підсвідомості.

Епатажний (емоційний) маркетинг передбачає створення контенту, який викликає емоції: від радості, здивування чи натхнення до співчуття. Але, іноді епатажний маркетинг привертає увагу до товару методами, які не вважаються загальноприйнятими й базується на викликанні сильних негативних емоцій: страху, злості, тощо.

Економічна енциклопедія надає таке трактування маркетинговим комунікаціям: «Комплексний вплив фірми на внутрішнє і зовнішнє середовище з метою створення сприятливих умов для стабільної прибуткової діяльності на ринку» [3, Т2, с. 253].

В сучасних умовах жорсткої конкуренції довгострокової прибуткової діяльності на ринку можливо досягти тільки завдяки дієвій стратегії сталого розвитку. Цього можна досягти тільки маючи інформацію про те, який саме продукт (послуга) потрібні споживачам [9]. Не применшуючи важливість маркетингу для просування вже випущеної продукції (сформованого пакету послуг) потрібно планувати оновлення номенклатури й асортименту з врахуванням того, що цікавить покупців.

Зважаючи на вищевказане, вважаємо, що в сучасних умовах насиченості ринку товарами, маркетингові комунікації мають бути не лише одностороннім впливом підприємства на споживачів, але й інтерактивним двостороннім процесом, у якому обидві сторони – бізнес і споживачі – активно взаємодіють. Цей підхід дозволяє підприємствам адаптувати свої стратегії до потреб клієнтів, формувати довіру та забезпечувати тривалу співпрацю. Серед переваг такого підходу зазначимо:

Підвищення довіри з боку споживачів. Завдяки відкритому діалогу покупці відчувають себе важливими для підприємства.

Адаптація товарів (послуг) під потреби споживачів. Отримуючи відгуки, підприємство може вдосконалювати свої товари та послуги.

Персоналізація. На основі отриманих даних підприємство може розширити номенклатуру товарів, які будуть відповідати потребам сегменту клієнтів з нестандартними потребами.

Лояльність клієнтів. Взаємодія сприяє формуванню тривалих відносин і повторним продажам.

Тому, незважаючи на застосований інструментарій, вважаємо, що маркетингові комунікації слід розглядати як двосторонній процес: з одного боку йдеться про вплив на цільову аудиторію з метою просування товару (послуги), з іншої – важливою є отримання інформації від покупців з метою вдосконалення товару (послуги). Тим більше, на сьогоднішній день достатньо інструментів маркетингових комунікацій дозволяють це зробити шляхом прямого маркетингу, персональних продажів, інтерактивних комунікацій тощо.

Потрібно ефективно використовувати маркетингові засоби для просування товару, але, крім того, важливо мати зворотній зв'язок від покупців, щоб, врахувавши їх зауваження й пропозиції, зробити товар ще привабливішим.

Виходячи з цього, слід розглядати вплив маркетингових комунікацій не тільки на політику про-

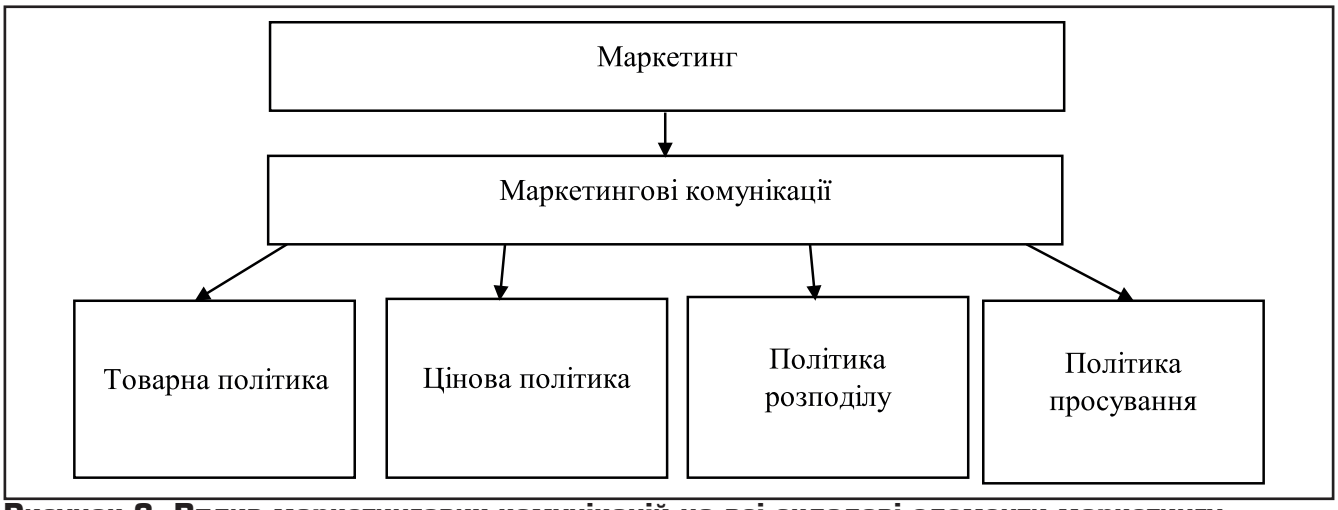

Рисунок 3. Вплив маркетингових комунікацій на всі складові елементи маркетингу

Джерело: розроблено автором.

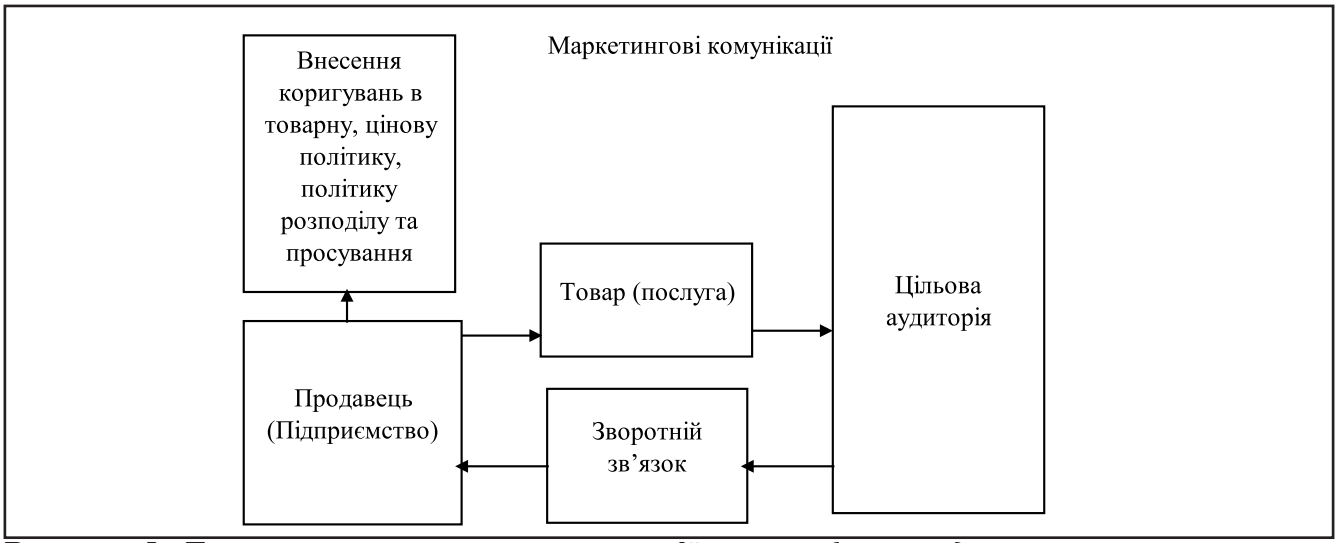

Рисунок 4. Покращення конкурентних позицій товару (послуги) завдяки маркетинговим комунікаціям, як двостороннього процесу

Джерело: розроблено автором.

сування, а й на товарну політику, цінову політику й політику розподілу (рис.3).

Зважаючи на це, можна стверджувати, що в сучасних умовах, щоб забезпечити стабільний розвиток для свого бізнесу, кожному підприємству варто налагодити тісний взаємозв'язок із споживачами, потенційними клієнтами та іншими стейкхолдерами.

Двосторонні маркетингові комунікації базуються на обміні інформацією між підприємством і споживачем, що дозволить:

- отримувати зворотний зв'язок від клієнтів;
- виявляти потреби, очікування та проблеми споживачів;
- створювати персоналізовані пропозиції;
- забезпечувати довготривалі відносини, засновані на взаєморозумінні.

Маркетингові комунікації, з цієї точки зору, будуть сприяти клієнтоцентризму. Інформацію від покупців підприємствам потрібно мати для коригування асортименту продукції, покращення її споживчих якостей, оптимізації цінової політики, розширення реалізаційних можливостей та формування лояльності покупців (рис. 4).

Маркетингові комунікації підприємства в контексті двостороннього процесу – це взаємодія між підприємством і споживачами, що передбачає обмін інформацією, думками та цінностями. У цьому процесі варто виділити дві ключові сторони – підприємство і покупець, які взаємодіють у рамках таких етапів:

І етап – Передача інформації від підприємства до споживача. На цьому етапі важливим є оптимізація донесення інформації. Для цього потрібно використання різних каналів комунікації (реклама, PR, цифрові платформи, персональний продаж тощо) та формування такої форми повідомлень, які привертають увагу, формують інтерес та спонукають до дії.

ІІ етап – Зворотній зв'язок від споживача до підприємства. Для реалізації цього етапу потрібен всебічний аналіз реакцій споживачів (відгуки, коментарі, поведінка на ринку, тощо) та використання отриманих даних для адаптації товарної й цінової політики, політики розподілу та просування товару з врахуванням інтересів споживачів.

Двосторонній процес підкреслює важливість діалогу, коли підприємство не лише інформує покупців, але й враховує їх думки та потреби шляхом підвищення ефективності комунікацій. Зазначений підхід сприятиме довготривалості бізнесу та сталому розвитку підприємства.

Висновки

Для того, щоб маркетингові комунікації були ефективні, потрібно враховувати та використовувати їх можливості во всіх аспектах, враховуючи сучасні цифрові технології та цифрові канали передачі інформації; орієнтацію на вподобання споживача; креативність підходів до клієнта; наділення товарів додатковою цінністю; застосовувати можливості інновацій; використовувати підхід до побудови системи маркетингових комунікацій, як до двостороннього процесу. Ефективність маркетингових комунікацій значною мірою

залежить від застосування відповідного інструментарію, значна частина якого дозволяє мати двосторонній зв'язок з покупцями.

Список використаних джерел:

1. Брадулов П. О. Стратегія застосування інструментів Інтернет–маркетингу для B2B сектора. / П. О. Брадулов, В. І. Ординський //Бізнес Інформ. – 2020. – №8. – С. 251–259. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://doi.org/10.32983/2222–4459–2020–8–251–259 (дата звернення: 11.01.2025).

2. Васильченко Л. С. Сутність та сучасні тенденції розвитку маркетингових комунікацій підприємства./Л. С. Васильченко// Причорноморські економічні студії. – 2019. – Вип. 48–2. – С. 27–30.

3. Економічна енциклопедія : у трьох томах/ відп. ред. С. В. Мочерний. – К.: Видавничий центр «Академія», Т. 3. 2002. 952с.

4. Кожухар В. В. Економічна сутність і види витрат на маркетингові комунікації підприємств./В. В. Кожухар // Економіка, управління та адміністрування. – 2023. – №3(105). – С. 66–74.

5. Копитова І. Маркетингові комунікації в контексті глобальних трансформацій та «європеїзації» сучасної України./І. Копитова, В. Федоренко// Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. – 2020. – № 3. – С. 68–75.

6. Маркетингові комунікації : навчальний посібник / О. І. Зоріна, О. В. Сиволовська, Т. В. Нескуба, О. М. Мкртичьян// Харків : УкрДУЗТ, – 2022. – 228 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/9823/3/навчальний%20посібник.pdf (дата звернення: 10.01.2025).+

7. Маркетингові комунікації: навчально–методичний посібник / уклад. І. В. Король; МОН України, Уманський державний пед. ун–т імені Павла Тичини. Умань : Візаві. – 2018. – 191 с.

8. Пахуча Е.В. Маркетингові комунікації: конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 075 «Маркетинг». Державний біотехнологічний університет. Х. – 2023. – 101 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/4461/3/075_KL_Marketing%20communications.pdf (дата звернення: 09.01.2025).

9. Шульга Л. В. Маркетингові комунікації в системі управління підприємством /Л. В. Шульга, І. О. Терещенко, Т. В. Боровик, О. С. Чухліб //Ефективна економіка. – 2021. – № 11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9528 (дата звернення: 10.01.2025).

10. Bunnet R. J., Smith C.. Competitive conditions, competitive advantages and location of the value chain. Journal of Product and Brand Management. – 2002. – Vol. – 12, No. 4. – pp 220– 236.

References:

1. Bradulov, P. O. & Ordyns'kyj, V. I. (2020) Stratehiia zastosuvannia instrumentiv Internet–marketynhu dlia V2V sektora [The Strategy of Applying Internet Marketing Tools for the B2B Sector]. Biznes Inform= Business Inform. vol. 8. pp. 251–259. URL: https://doi.org/10.32983/2222–4459–2020–8–251–259 [in Ukrainian]. (Accessed : 11.01.2025).

2. Vasyl'chenko, L. S. (2019) Sutnist' ta suchasni tendentsii rozvytku marketynhovykh komunikatsij pidpryiemstva [Essence and modern trends of the enterprise marketing communications development]. Prychornomors'ki ekonomichni studii=Black Sea Economic Studies. vol. 48–2. pp. 27–30. [in Ukrainian].

3. Economic encyclopedia: in three volumes. resp. editor S. V. Mochernyj (2002): Vydavnychyj tsentr «Akademiia», Vol. 3. p. 952. [in Ukrainian].

4. Kozhukhar, V. V. (2023) Ekonomichna sutnist' i vydy vytrat na marketynhovi komunikatsii pidpryiemstv [Economic essence of costs on marketing communications of enterprises]. Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia= Economics, Management and Administration. Vol. 3(105), pp. 66–74. [in Ukrainian].

5. Kopytova, I. & Fedorenko, V. (2020) Marketynhovi komunikatsii v konteksti hlobal'nykh transformatsij ta «ievropeizatsii» suchasnoi Ukrainy [Marketing communications in the context of global transformations and «europeanization» of modern Ukraine]. Tavrijs'kyj naukovyj visnyk. Seriia: Ekonomika.= Tavria Scientific Bulletin. Series: Economics. Vol. 3, pp.68–75. [in Ukrainian].

6. Zorina, O. I., Syvolovs'ka, O. V., Neskuba, T. V. and Mkrtych'ian O. M. (2022). Marketynhovi komunikatsii : navchal'nyj posibnyk [Marketing communications: study guide]/. UkrDUZT. Kharkiv. Ukraine. P. 228. URL: http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/9823/3/навчальний%20посібник.pdf [in Ukrainian]. (Accessed : 10.01.2025).

7. Korol, I. V. (2018) Marketynhovi komunikatsii: navchal'no–metodychnyj posibnyk [Marketing communications: training manual] / Vizavi. Uman'. Ukraine. P. 191. [in Ukrainian].

8. Pachuha, E.V. (2023) Marketynhovi komunikatsii: konspekt lektsij dlia zdobuvachiv pershoho (bakalavrs'koho) rivnia spetsial'nosti 075 «Marketynh» [Marketing communications: summary of lectures

for applicants of the first (bachelor) level of specialty 075 «Marketing». Derzhavnyj biotekhnolohichnyj universytet = State Biotechnological University. Ukraine. P. 101. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/4461/3/075_KL_Marketing%20communications.pdf [in Ukrainian]. (Accessed : 09.01.2025).

9. Shulha, L., Tereshchenko, I., Borovyk, T. and Chukhlib, O. (2021), Marketynhovi komunikatsii v systemi upravlinnia pidpryiemstvom [Marketing communications in the enterprise management system], Efektyvna ekonomika= Efficient economy, vol. 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9528 [in Ukrainian]. (Accessed : 10.01.2025).

10. Bunnet, R. J., Smith ,C.(2002) Competitive conditions, competitive advantages and location of the value chain. Journal of Product and Brand Management.. Vol. 12, No. 4, pp 220– 236. [in Great Britain].

Дані про автора

Орел Анна Миколаївна,

д. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу та комунікаційного дизайну, Київський національний університет технологій та дизайну

e–mail: orel.am@knutd.edu.ua

Data about the author

Anna Orel,

D.Sc. in Economics, Associate Professor of the Department of Marketing and Communication Design, Kyiv National University of Technologies and Design

e–mail: orel.am@knutd.edu.ua

УДК 338.48

https://doi.org/10.5281/zenodo.15039100

ШУР І. М.

Ключові напрями екологізації підприємництва в умовах трансформації економіки

Предметом дослідження *є процеси екологізації підприємництва в умовах економічної трансформації, включаючи впровадження екологічно чистих технологій, розвиток зелених фінансів, інтеграцію корпоративної соціальної відповідальності, перехід до кругової економіки та підвищення екологічної свідомості серед підприємців і споживачів.*

Метою дослідження *є визначення ключових напрямів процесу екологізації підприємництва в умовах економічної трансформації, а також аналіз впливу екологічних інновацій, зелених фінансів, корпоративної соціальної відповідальності та кругової економіки на сталий розвиток бізнесу.*

Методи дослідження *включають аналіз літератури, порівняльний аналіз, методи індукції та дедукції для дослідження напрямів процесу екологізації підприємництва в умовах економічної трансформації.*

Результати роботи *свідчать, що екологізація підприємництва сприяє підвищенню ефективності бізнес–процесів, покращенню репутації підприємств та забезпеченню їх довгострокової конкурентоспроможності. Впровадження зелених технологій і принципів кругової економіки доведено як дієвий інструмент для зниження негативного впливу на довкілля та створення додаткової вартості для суспільства.*

Галузь застосування результатів. *Результати статті можуть бути застосовані у сфері управління підприємствами, зокрема в процесі розробки стратегій сталого розвитку, впровадження екологічних інновацій та оптимізації бізнес–процесів. Вони також корисні для державних органів, що займаються регулюванням екологічної політики, і для науковців, які досліджують проблеми кругової економіки та сталого підприємництва.*

Висновки. *У висновках статті підкреслено важливість переходу до кругової економіки як ефективного способу зменшення впливу на довкілля та підвищення економічної стійкості підприємств. Запропоновані практичні рекомендації щодо впровадження екологічних інновацій можуть сприяти сталому розвитку бізнесу та оптимізації ресурсів.*

Ключові слова: *кругова економіка, сталий розвиток, екологічні інновації, ефективність ресурсів, екологічна стійкість, зменшення впливу на довкілля, управління відходами, екологізація бізнесу, трансформація економіки*

© ШУР І. М., 2024

SHUR I. M.

Key directions of greening entrepreneurship in the conditions of economic transformation

The subject of the research *is the processes of greening entrepreneurship in the context of economic transformation, including the introduction of environmentally friendly technologies, the development of green finance, the integration of corporate social responsibility, the transition to a circular economy and increasing environmental awareness among entrepreneurs and consumers.*

The aim of the research *is to identify key areas of the greening process of entrepreneurship in the context of economic transformation, as well as to analyze the impact of environmental innovations, green finance, corporate social responsibility and circular economy on sustainable business development.*

The research methods *include literature analysis, comparative analysis, induction and deduction methods to study the areas of the greening process of entrepreneurship in the context of economic transformation.*

The results of the work *show that greening entrepreneurship contributes to increasing the efficiency of business processes, improving the reputation of enterprises and ensuring their long-term competitiveness. The introduction of green technologies and principles of the circular economy has been proven to be an effective tool for reducing the negative impact on the environment and creating additional value for society.*

Scope of the results. *The results of the article can be applied in the field of enterprise management, in particular in the process of developing sustainable development strategies, implementing environmental innovations and optimizing business processes. They are also useful for government agencies involved in environmental policy regulation and for scientists studying the problems of the circular economy and sustainable entrepreneurship.*

Conclusions. *The conclusions of the article emphasize the importance of the transition to a circular economy as an effective way to reduce environmental impact and increase the economic sustainability of enterprises. The proposed practical recommendations for the implementation of environmental innovations can contribute to sustainable business development and resource optimization.*

Keywords: *circular economy, sustainable development, environmental innovations, resource efficiency, environmental sustainability, reducing environmental impact, waste management, greening of business, economic transformation*

Постановка проблеми. Екологізація підприємництва є важливим аспектом сталого розвитку в умовах глобальних змін економічної системи. Підвищення вимог до збереження навколишнього середовища, енергетичної ефективності та зниження негативного впливу на природу потребує впровадження нових підходів у ведення бізнесу. У час трансформації економіки, коли бізнес стикається з викликами, пов'язаними з адаптацією до екологічних стандартів, важливо розробити стратегії, що враховують інновації та адаптацію підприємств до нових екологічних реалій. Проблема полягає в необхідності знаходження ефективних механізмів інтеграції екологічних практик у бізнес-процеси, забезпечення конкурентоспроможності та збереження ресурсів для майбутніх поколінь.

Процес екологізації підприємництва в умовах економічної трансформації постає важливим завданням для забезпечення сталого розвитку на глобальному та локальному рівнях. Зростаюча потреба у збереженні природних ресурсів та мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище ставить перед підприємствами нові виклики. Трансформація економічної системи вимагає від бізнесу переосмислення традиційних підходів до виробництва, споживання та управління ресурсами. Однак більшість підприємств стикаються з труднощами в інтеграції екологічних стандартів через високу вартість впровадження інноваційних технологій та недостатню мотивацію до змін. Сформулювати ефективні стратегії екологізації бізнесу, що враховують вимоги економічної трансформації, є ключовим завданням для сталого розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій у сфері екологізації підприємни-

цтва в умовах економічної трансформації свідчить про збільшення інтересу до сталого розвитку та екологічної відповідальності бізнесу. Багато науковців і практиків, як приклад, Б. Андрушків, А. Бохан, І. Гнатенко, Н. Іксарова, М. Зось–Кіор, Б. Косович, П. Пузирьова, Р. Шерстюк, А. Яцков тощо акцентують увагу на необхідності інноваційного ресурсозберігаючого розвитку підприємництва, інтеграції екологічних стратегій у корпоративні моделі, що зумовлено як регуляторними вимогами, так і споживчим попитом на екологічно чисті продукти та послуги. Зокрема, останні дослідження підкреслюють важливість переходу до кругової економіки, в якій відходи знову стають ресурсами для виробництва. У статтях зазначається, що екологізація інноваційного бізнесу вимагає не лише змін у технологіях виробництва, а й перебудови корпоративної культури, втілення концепцій сталого розвитку у стратегії управління [1–12]. Також в наукових публікаціях розглядаються новітні методи зменшення викидів вуглецю, оптимізації використання ресурсів та впровадження інноваційних технологій у різних галузях, від енергетики до сільського господарства. Зокрема, велика увага приділяється енергозбереженню, скороченню споживання води, впровадженню поновлювальних джерел енергії та зниженню викидів парникових газів. Окремо варто відзначити тенденцію до впровадження «зелених» фінансових інструментів, таких як зелені облігації та інвестиційні фонди, що підтримують екологічно сталий бізнес, що дозволяє підприємствам залучати кошти для реалізації екологічно відповідальних проектів, що є важливим аспектом в умовах трансформації економіки [13–19]. Усі ці аспекти вказують на необхідність подальших досліджень у сфері екологізації підприємництва для більш ефективного впровадження екологічних практик та стратегії сталого розвитку в умовах змінюваного економічного середовища.

Виклад основного матеріалу. Екологізація підприємництва в умовах трансформації економіки є одним із найбільш важливих і актуальних напрямів розвитку сучасного бізнесу. Процеси, що відбуваються в глобальному економічному середовищі, включають перехід до сталого розвитку, підвищення уваги до екологічних проблем, таких як зміна клімату, виснаження природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища. Тому підприємства, що прагнуть досягти успіху в довгостроковій перспективі, змушені переглядати свої підходи до виробництва та взаємодії з навколишнім світом.

Одним із основних аспектів екологізації є інтеграція екологічних інновацій у бізнес–процеси. Зокрема, зростаюча потреба в енергоефективності та використанні поновлювальних джерел енергії змушує підприємства змінювати підходи до виробництва, споживання та управління ресурсами. Екологічні технології стають важливою складовою корпоративної стратегії, адже вони дозволяють знижувати витрати на енергію, зменшувати викиди шкідливих речовин та зберігати природні ресурси. Водночас, такі технології стають важливим чинником підвищення конкурентоспроможності підприємств на світовому ринку, оскільки споживачі все більше надають перевагу продукції, виготовленій з урахуванням екологічних стандартів. В умовах глобалізації та посилення екологічних вимог, компанії, які впроваджують інноваційні екологічні технології, отримують конкурентні переваги на світовому ринку, що пов'язано з тим, що споживачі, з одного боку, дедалі більше орієнтуються на продукцію, яка відповідає екологічним стандартам, а з іншого — ставляться до брендів, що активно працюють над збереженням навколишнього середовища, з більшою довірою. Технології енергоефективності не лише знижують витрати на виробництво та експлуатацію, але й дозволяють бізнесу демонструвати свою соціальну відповідальність, що є важливим аспектом для сучасного споживача [20–26].

Водночас, підприємства, які інвестують в поновлювальні джерела енергії та екологічно чисті виробничі процеси, здатні зменшити свою залежність від традиційних енергетичних ресурсів, таких як вугілля чи нафта, що також сприяє зниженню їх вразливості до коливань на ринку енергоносіїв. Переходячи до використання сонячної, вітрової, гідро– та біоенергії, компанії не лише знижують свій вуглецевий слід, а й можуть скоротити операційні витрати, що в умовах жорсткої економічної конкуренції є значним стимулом для інвестування в екологічні інновації. Додатково, інтеграція екологічних технологій сприяє вдосконаленню виробничих процесів і підвищенню якості продукції, що в свою чергу відкриває нові можливості для виходу на ринки, орієнтовані на екологічно чисту продукцію. Наприклад, підприємства, що використовують органічні матеріали або екологічно

безпечні методи виробництва, можуть отримати сертифікати відповідності міжнародним стандартам, таким як ISO 14001 чи інші екологічні маркування, що робить їх продукцію більш привабливою для свідомих споживачів [27–34]. Тим самим, екологічні інновації стають не лише вимогою сучасного ринку, а й необхідним інструментом для забезпечення фінансової стійкості компанії в умовах змінюваного економічного середовища. Вони дозволяють підприємствам не тільки відповідати на виклики часу, але й відкривати нові можливості для розвитку та досягнення лідерства в глобальній економіці, де екологічні стандарти стають важливим елементом не лише регуляторної політики, але й споживчих очікувань.

Суттєвим напрямком екологізації є також перехід до кругової економіки, яка передбачає максимально ефективне використання ресурсів і зменшення кількості відходів. Кругова економіка відрізняється від традиційної лінійної, де ресурси споживаються і відходи утворюються без подальшої переробки. В умовах кругової економіки підприємства орієнтуються на повторне використання матеріалів, відновлення і переробку відходів, а також на виробництво товарів, які можуть бути використані повторно, що дозволяє значно знизити навантаження на екосистеми та зменшити залежність від нових природних ресурсів, що особливо актуально в умовах обмежених запасів сировини. Важливою складовою екологічного підприємництва є ефективне управління природними ресурсами та зменшення викидів [35–41]. В умовах глобальної екологічної кризи підприємства повинні не лише дотримуватися законодавчих норм і стандартів, але й активно працювати над зменшенням свого впливу на навколишнє середовище. Відповідальний підхід до управління ресурсами включає використання сучасних технологій для моніторингу і зменшення викидів парникових газів, раціональне використання води та енергії, а також оптимізацію логістичних процесів для зменшення викидів від транспортування товарів.

Значним кроком на шляху екологізації є розвиток зелених фінансів. В умовах трансформації економіки бізнес все більше орієнтується на залучення фінансування для реалізації екологічно відповідальних проектів. Зелені фінансові інструменти, такі як зелені облігації та інвестиційні фонди, дозволяють підприємствам отримати необхідні кошти для впровадження інноваційних технологій, що зменшують негативний вплив на екологію [4; 6; 12; 19; 24; 28]. Водночас вони створюють умови для залучення нових інвесторів, які цікавляться проєктами з екологічним орієнтиром, що також стимулює розвиток фінансових ринків, орієнтованих на сталий розвиток і підтримку екологічних ініціатив. Розвиток зелених фінансів має величезне значення для стимулювання інвестицій у проєкти, які сприяють екологічному розвитку та збереженню природних ресурсів. Зелений фінансовий сектор створює можливості для залучення капіталу на підтримку технологій і інфраструктури, що сприяють сталому розвитку. Зелені облігації, наприклад, є інструментом, який дозволяє підприємствам залучати кошти для реалізації екологічних ініціатив. Вони мають ряд переваг, зокрема сприяють розвитку інфраструктури для поновлювальних джерел енергії, модернізації існуючих виробництв з акцентом на енергоефективність і зменшення викидів, а також розвитку кругової економіки. Інвестиційні фонди, що спеціалізуються на екологічно відповідальних проєктах, стають важливим механізмом підтримки підприємств, які орієнтовані на збереження навколишнього середовища. Вони дозволяють інвесторам безпосередньо підтримувати проєкти, що мають позитивний екологічний ефект, що не лише приносить економічні вигоди, але й сприяє виконанню міжнародних екологічних зобов'язань. Водночас інвестори отримують можливість забезпечити диверсифікацію своїх портфелів і сприяти змінам у глобальних фінансових потоках, орієнтуючись на сталий розвиток. Зелені фінанси також сприяють розвитку екологічної культури в корпоративному середовищі. Бізнес, що активно використовує зелені фінансові інструменти, демонструє свою прихильність до принципів сталого розвитку та залучає до себе інвесторів, які підтримують такі ініціативи, що відкриває нові перспективи для компаній, дозволяючи їм не лише залучити кошти на розвиток екологічно чистих технологій, але й зміцнити свій бренд на ринку, який стає все більш орієнтованим на соціальну відповідальність та екологічну сталість. У свою чергу, держави також активно підтримують розвиток зелених фінансів, надаючи пільгові умови для інвестицій у екологічні проєкти, що включає субсидії, податкові пільги, гарантії на зелені об-

лігації, що створює сприятливе середовище для бізнесу та інвесторів. Державна підтримка таких ініціатив є важливим чинником для стимулювання інвестицій у зелені технології, що не лише знижує екологічний слід, але й створює нові робочі місця та покращує економічні показники.

Таким чином, розвиток зелених фінансів є не тільки важливим елементом екологізації підприємництва, але й ефективним інструментом для досягнення сталого розвитку. Завдяки зеленим фінансовим інструментам бізнес має можливість реалізувати екологічно відповідальні проєкти, що знижують негативний вплив на навколишнє середовище, а також отримують підтримку для переходу до більш сталих та ефективних моделей виробництва і споживання. На рисунку визначено ключові аспекти розвитку зелених фінансів (див. рисунок).

Отже, розвиток зелених фінансів є важливим фактором для екологізації підприємництва та досягнення сталого розвитку. За допомогою таких інструментів, як зелені облігації, інвестиційні фонди, зелені кредити, а також податкові пільги і субсидії, підприємства можуть отримати фінансування для реалізації екологічно відповідальних проєктів, що дозволяє знижувати негативний вплив на навколишнє середовище та переходити до більш сталих і ефективних моделей виробництва і споживання. Зелені фінанси сприяють не лише екологічному розвитку, але й розвитку економіки в цілому, допомагаючи підприємствам залучати інвесторів, орієнтованих на сталий розвиток, і покращувати фінансові умови для реалізації важливих екологічних ініціатив.

Іншою важливою складовою є корпоративна соціальна відповідальність. Підприємства, що прагнуть досягти успіху в умовах економічної трансформації, повинні не тільки враховувати економічні і екологічні вимоги, а й забезпечувати соціальні стандарти, що включає забезпечення етичних умов праці для співробітників, дотримання принципів справедливості в бізнес–стосунках, підтримку місцевих громад та соціальних проектів, що сприяють розвитку регіонів. В рамках корпоративної соціальної відповідальності бізнес не лише відповідає за свій вплив на екологію, а й активно залучались до соціальних ініціатив, що покращують якість життя в суспільстві. Корпоративна соціальна відповідальність є важливим елементом, що дозволяє підприємствам не лише забезпечити економічну стабільність, але й активно сприяти розвитку соціальних та екологічних ініціатив. В умовах швидких змін в економічній і соціальній сфері бізнес має все більшу роль у вирішенні таких глобальних проблем, як нерівність, збереження природних ресурсів, забезпечення рівних можливостей та покращення умов життя в громадах [4; 8; 15; 19; 21–27]. Підприємства, які активно реалізують програми, створюють більш стабільне та лояльне середовище для своїх співробітників, партнерів і споживачів. Забезпечення етичних

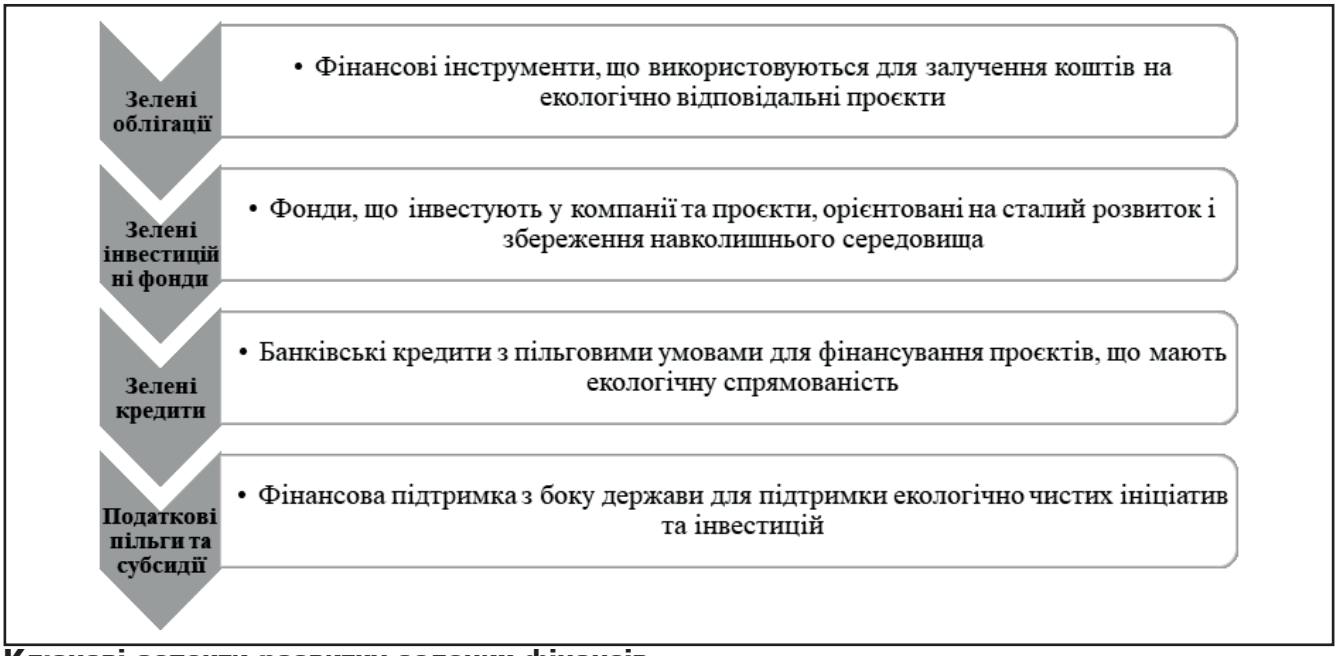

Ключові аспекти розвитку зелених фінансів

Джерело: запропоновано автором

умов праці є важливим аспектом соціальної відповідальності бізнесу, що включає в себе не лише дотримання трудових прав співробітників, але й створення здорових і безпечних умов праці, забезпечення можливостей для професійного розвитку та підтримки балансів між роботою і особистим життям. Важливо також, щоб підприємства діяли відповідно до принципів справедливості, забезпечуючи рівність у можливостях для всіх своїх працівників без дискримінації за статтю, расою, національністю чи іншими ознаками. Підтримка місцевих громад є ще одним ключовим аспектом, що може включати в себе інвестиції в соціальну інфраструктуру, фінансування освітніх та культурних проєктів, сприяння розвитку здоров'я та безпеки населення. Підприємства, що активно працюють з місцевими громадами, не лише допомагають вирішувати соціальні проблеми, а й створюють довгострокові партнерства, що сприяють стабільному економічному зростанню. Крім того, таке залучення до розвитку громад має прямий вплив на репутацію компанії, що стає важливим чинником у створенні довіри з боку споживачів і партнерів. Бізнес, що реалізує стратегії корпоративної соціальної відповідальності, також активно сприяє розвитку соціальних проектів, що мають на меті покращення якості життя в суспільстві, що може включати фінансування проектів у сфері освіти, охорони здоров'я, екології або соціального захисту [9; 16; 23; 29; 31; 35]. Залучення підприємств до таких ініціатив створює модель соціально відповідального бізнесу, що відрізняється від традиційних підприємств своєю здатністю враховувати інтереси не лише акціонерів, але й широкого кола зацікавлених сторін, таких як працівники, клієнти, постачальники та місцеві громади.

Таким чином, корпоративна соціальна відповідальність підприємства є важливим аспектом його успішної діяльності в умовах сучасної економічної трансформації. Вона дозволяє створювати баланс між економічними, екологічними і соціальними вимогами, що в кінцевому результаті сприяє сталому розвитку не лише самого підприємства, а й суспільства в цілому. Підприємства, які активно реалізують принципи, мають значно більше шансів на довгостроковий успіх, оскільки вони не тільки створюють економічну вигоду, а й покращують якість життя для своїх співробітників і громад.

Не менш важливим аспектом є підвищення екологічної свідомості серед підприємців і споживачів. Підвищення рівня обізнаності щодо екологічних проблем та важливості сталого розвитку є ключовим фактором для успішної екологізації бізнесу. Освітні програми, тренінги, семінари та кампанії на тему екологічної відповідальності дозволяють не лише підприємствам, а й споживачам краще розуміти, чому важливо вибирати екологічно чисті продукти та послуги. Це також сприяє формуванню культури сталого споживання, коли споживачі роблять свідомий вибір на користь компаній, які дотримуються екологічних стандартів.

У цілому, екологізація підприємництва в умовах трансформації економіки є комплексним і багатогранним процесом. Вона вимагає від бізнесу не лише змін у технологічному процесі, але й глибоких змін у корпоративній культурі та стратегії розвитку. Підприємства, які успішно інтегрують екологічні принципи у свою діяльність, не лише сприяють збереженню навколишнього середовища, а й забезпечують свою довгострокову конкурентоспроможність. Зміни, що відбуваються в економічній системі, сприяють формуванню нового бізнес–середовища, де екологічні аспекти є невід'ємною частиною стратегічного управління і де сталий розвиток стає важливою складовою успіху підприємств у глобалізованому світі.

Висновки

Отже у статті розглянуто ключові аспекти екологізації підприємництва в умовах трансформації економіки, які включають впровадження екологічно чистих технологій, розвиток зелених фінансів, корпоративну соціальну відповідальність і підвищення екологічної свідомості. Важливість екологічного підприємництва сьогодні очевидна, оскільки підприємства повинні враховувати екологічні, соціальні та економічні фактори для забезпечення сталого розвитку. Розвиток екологічних інновацій дозволяє не лише знизити негативний вплив на навколишнє середовище, а й підвищити конкурентоспроможність на ринку, оскільки споживачі все більше орієнтуються на бренди, що працюють відповідально та збереженням природних ресурсів. Крім того, перехід до кругової економіки і використання поновлювальних джерел енергії сприяють зменшенню залежності від традиційних ресурсів і знижують витрати, що є вигідним для бізнесу в умовах глобальної конкуренції. Залучення фінансування через зелені облігації та інвестиційні фонди створює до–

даткові можливості для розвитку екологічно відповідальних проектів. Підприємства, які активно займаються корпоративною соціальною відповідальністю, сприяють розвитку місцевих громад і покращенню якості життя, що не лише покращує репутацію компаній, але й забезпечує стабільність та лояльність серед співробітників та споживачів.

Важливою складовою екологізації є підвищення екологічної свідомості серед підприємців і споживачів, оскільки свідомий вибір екологічних продуктів стає важливою частиною сталого споживання. У підсумку, екологізація бізнесу не тільки допомагає збереженню навколишнього середовища, а й забезпечує компаніям довгострокову конкурентоспроможність і сталий розвиток у глобалізованому економічному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Косович, Б. І. (2021). Екологізація як напрям інноваційного розвитку підприємництва. Підприємництво та інновації, (17), 60–65.

2. Пузирьова, П. В., & Ковальська, Ю. Г. (2012). Теоретичні аспекти фінансових інвестицій, їхні особливості, форми та стратегічні напрями. Формування ринкових відносин в Україні, (6), 83–86.

3. Андрушків, Б. М., & Шерстюк, Р. П. (2011). Економічний механізм зацікавлення у розвитку природоохоронного провайдингу в умовах підприємства. Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства ім. Шевченка, 6, 48–65.

4. Зось–Кіор, М. В. (2020). Оцінка персоналу організації в системі корпоративного тайм–менеджменту. Економічний форум, 1(3), 57–63.

5. Бохан, А. (2009). Екологізація підприємництва–визначальна складова безпеки розвитку суспільства. Вісник Київського національного торговельно–економічного університету, (6), 60–67.

6. Гнатенко, І., Бебко, С., Євсейцева, О., Шіковець, К., Квіта, Г., & Зось–Кіор, М. (2024). Кон'юнктурний аналіз ринку відновлюваних джерел енергії україни в контексті змін фінансових та економічних процесів. Financial and credit activity problems of theory and practice, 5(58), 446–459.

7. Tkachenko, V., Kwilinski, A., Tkachenko, I., & Puzyrova, P. (2019). Theoretical and methodical approaches to the definition of marketing risks management concept at industrial enterprises. Marketing and management of innovations, (2), 228–238.

8. Багорка, М. О. (2017). Основні напрями та механізми екологізації аграрного виробництва. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство, (16 (1)), 13–16.

9. Гнатенко, І. А., Попова, Ю. М., Бачкір, І. Г., & Нечипоренко, К. В. (2021). Стратегії державних пріоритетів в контексті сценарного форсайту управління інноваційною економікою: моделювання науково–технічного та інтелектуального потенціалу. Агросвіт, (17), 3–9.

10. Продіус, О., & Міхно, О. (2022). Проблема вибору інноваційних стратегій на вітчизняних аграрно–торгівельних підприємствах. Молодий вчений, (9 (109)), 154–161.

11. Смірнова, К. В. (2010). Екологізація економіки України: необхідність та основні напрямки. Вісник Одеського державного екологічного університету, 9, 49–55.

12. Пузирьова, П. В. (2020, December). Теоретико–методичні аспекти оцінювання інноваційного потенціалу як інтегрованої системи інноваційного розвитку підприємства. In Advancing in research and education: abstracts of XII International scientific and practical conference, La Rochelle, France (pp. 116–122).

13. Давлєтбаєва, Н. Б. (2015). Напрями і механізми підвищення інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості. Вісник Чернівецького торговельно–економічного інституту. Економічні науки, (2), 44–53.

14. Таран–Лала, О. М., Зось–Кіор, М. В., & Андрусенко, М. М. (2020). Імідж підприємства як фактор впливу на його конкурентоспроможність. Агросвіт, (7), 18–22.

15. Пузирьова, П. В., & Синиця, С. В. (2023). Актуалізація інформаційних технологій як чинника розвитку та підтримки смарт–економічних процесів в інноваційній сфері. In Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації. Київський національний університет технологій та дизайну.

16. Мішенін, Є. В., Мішеніна, Г. А., & Ярова, І. Є. (2012). Еколого–економічні та соціальні орієнтири лісоресурсного розвитку на підприємницьких засадах. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент, (3), 3–10.

17. Наумов, Ю. Ф., Германенко, О. М., & Зось–Кіор, М. В. (2001). Регіональні аспекти виробництва та реалізації яловичини в Луганській області. Економіка АПК, (11), 85–87.

18. Томашук, І. В., Сусіденко, Ю. В., & Бурдяк, М. І. Глобальні тенденції розвитку світової економіки в умовах цифровізації: екологічний аспект. Бізнес–навігатор. 2024. Вип. 2 (75). С. 15–28. DOI: https://doi.org/10.32782/business–navigator. 75–3.

19. Vasylchak, S., Petrynyak, U., Loiak, L., Zagnybida, R., Khomiv, O., & Hnatenko, I. (2022). State regulation of employment in the labor market of territorial

communities in the conditions of innovative development of entrepreneurship: aspects of management. Journal of Hygienic Engineering & Design, 40.

20. Яцков, А. В. (2012). Ключові вектори екологізації регіонального розвитку. Ефективна економіка, (11).

21. Пузирьова, П. В. (2011). Значення маркетингового дослідження при визначенні ключових факторів впливу на план виробництва продукції промислових підприємств. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури, (30).

22. Іксарова, Н. О. (2014). Розвиток еколого–орієнтованого бізнесу як фактор підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Финансы, учет, банки, (1), 121–127.

23. Тихенко, В. С. (2013). Спільне впровадження та державно–приватне партнерство як інвестиційні механізми екологізації економіки. Вісник Української академії банківської справи, (2), 114–116.

24. Зось–Кіор, М. В., Германенко, О. М., & Собакар, Д. Т. (2018). Сучасні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства. Приазовський економічний вісник, (6), 175–178.

25. Томашук, І. В. (2021). Екологізація як тренд сучасного глобального розвитку. VI Міжнародна науково–практична конференція «Актуальні проблеми менеджменту: теоретичні і практичні аспекти». 28–29 вересня 2023 року. м. Одеса. 2023 р.

26. Грищенко, І., Ганущак–Єфіменко, Л., Гнатенко, І., & Ребілас, Р. (2023). Управління дизайн середовищем розвитку інноваційного підприємництва в інтегрованих структурах в умовах післявоєнного відновлення. Financial and credit activity problems of theory and practice, 5(52), 341–352.

27. Зось–Кіор, М. В., & Калюжний, С. О. (2020). Удосконалення системи управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства. Економіка та держава, (3), 23–27.

28. Покальчук, О. К., & Пузирьова, П. В. (2023). Інноваційний розвиток національного страхового ринку у фокусі стратегічних пріоритетів. In Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості. Київський національний університет технологій та дизайну.

29. Живко, З. Б., Орлова–Курилова, О. В., Боруцька, Ю. З., & Березовський, Д. О. (2021). Державне регулювання заощадження інноваційного потенціалу підприємств та екологізації виробництва: формування управлінських стратегій та оцінювання конкурентної поведінки. Інвестиції: практика та досвід, (19), 10–15.

30. Гнатенко, І. (2021). Сучасні управлінські та інформаційно–безпекові підходи формування інноваційного кластерного угруповання в умовах COVID–19 на засадах сталості, децентралізації та євроінтеграції. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації, (1–2), 68–77.

31. Зось–Кіор, М., Кирилюк, Є., & Терентьєва, О. (2021). Моделювання управління земельними ресурсами в Україні в контексті глобалізації та формування сталих агропродовольчих систем. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Економічні науки, 65–72.

32. Лункіна, Т. І., & Широка, А. І. (2018). Локальна соціальна відповідальність в аграрному секторі України. Modern economics, (9), 60–66.

33. Трохимець, О. І., Гальцова, О. Л., & Гнатенко, І. А. (2021). Сутність інновацій та інноваційного підприємництва за умов зміни споживчих переваг та маркетингової поведінки підприємств. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво, (5), 40–45.

34. Лункіна, Т. І., & Широка, А. І. (2018). Локальна соціальна відповідальність в аграрному секторі України. Modern economics, (9), 60–66.

35. Puzyrova, P., & Khaliliaeva, O. (2022). Economic potential of Ukraine in wartime conditions: macroeconomic situation. In Implementation of modern technologies in science. International Science Group.

36. Шерстюк, Р. П. (2011). Державний регулятивний механізм природоохоронного провайдингу підприємства. Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства ім. Шевченка, 6, 66–81.

37. Puzyrova, P. (2020). Характеристика загального сучасного стану галузі легкої промисловості в Україні. Економічний вісник університету, (47), 97–105.

38. Плетос, С. В. (2014). Основні підходи до формування організаційо–економічного механізму управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами. Науковий вісник Одеського національного економічного університету, 10(218), 124–135.

39. Гнатенко, І. А., Снітко, Є. О., Марков, Р. В., & Уткін, В. П. (2021). Управління проектами кластеризації інноваційного підприємництва агропродовольчої сфери в умовах реалізації стратегії сталого розвитку, глобалізації, діджиталізації, економічної культури суспільства, логістичного та кадрового менеджменту. Формування ринкових відносин в Україні, (9), 106–113.

40. Маркіна, І. А., & Зось–Кіор, М. В. (2014). Управління земельними ресурсами як складова розвитку аграрного виробництва. Економіка. Менеджмент. Підприємництво, (26 (2)), 80–87.

41. Харічков, С. К., & Крутякова, В. І. (2014). Ключові орієнтири інноваційної моделі економіки України на

засадах сталого природогосподарювання. Економіка: реалії часу, (2), 175–183.

References:

1. Kosovych, B. I. (2021). Ekolohizatsiia yak napriam innovatsiinoho rozvytku pidpryiemnytstva. Pidpryiemnytstvo ta innovatsii, (17), 60–65.

2. Puzyrova, P. V., & Kovalska, Yu. H. (2012). Teoretychni aspekty finansovykh investytsii, yikhni osoblyvosti, formy ta stratehichni napriamy. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, (6), 83–86.

3. Andrushkiv, B. M., & Sherstiuk, R. P. (2011). Ekonomichnyi mekhanizm zatsikavlennia u rozvytku pryrodookhoronnoho provaidynhu v umovakh pidpryiemstva. Zbirnyk prats Ternopilskoho oseredku Naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 6, 48–65.

4. Zos–Kior, M. V. (2020). Otsinka personalu orhanizatsii v systemi korporatyvnoho taim–menedzhmentu. Ekonomichnyi forum, 1(3), 57–63.

5. Bokhan, A. (2009). Ekolohizatsiia pidpryiemnytstva–vyznachalna skladova bezpeky rozvytku suspilstva. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno–ekonomichnoho universytetu, (6), 60–67.

6. Hnatenko, I., Bebko, S., Yevseitseva, O., Shikovets, K., Kvita, H., & Zos–Kior, M. (2024). Kon'iunkturnyi analiz rynku vidnovliuvanykh dzherel enerhii ukrainy v konteksti zmin finansovykh ta ekonomichnykh protsesiv. Financial and credit activity problems of theory and practice, 5(58), 446–459.

7. Tkachenko, V., Kwilinski, A., Tkachenko, I., & Puzyrova, P. (2019). Theoretical and methodical approaches to the definition of marketing risks management concept at industrial enterprises. Marketing and management of innovations, (2), 228–238.

8. Bahorka, M. O. (2017). Osnovni napriamy ta mekhanizmy ekolohizatsii ahrarnoho vyrobnytstva. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, (16 (1)), 13–16.

9. Hnatenko, I. A., Popova, Yu. M., Bachkir, I. H., & Nechyporenko, K. V. (2021). Stratehii derzhavnykh priorytetiv v konteksti stsenarnoho forsaitu upravlinnia innovatsiinoiu ekonomikoiu: modeliuvannia naukovo–tekhnichnoho ta intelektualnoho potentsialu. Ahrosvit, (17), 3–9.

10. Prodius, O., & Mikhno, O. (2022). Problema vyboru innovatsiinykh stratehii na vitchyznianykh ahrarno–torhivelnykh pidpryiemstvakh. Molodyi vchenyi, (9 (109)), 154–161.

11. Smirnova, K. V. (2010). Ekolohizatsiia ekonomiky Ukrainy: neobkhidnist ta osnovni napriamky. Visnyk Odeskoho derzhavnoho ekolohichnoho universytetu, 9, 49–55.

12. Puzyrova, P. V. (2020, December). Teoretyko–metodychni aspekty otsiniuvannia innovatsiinoho potentsialu yak intehrovanoi systemy innovatsiinoho rozvytku pidpryiemstva. In Advancing in research and education: abstracts of XII International scientific and practical conference, La Rochelle, France (pp. 116–122).

13. Davlietbaieva, N. B. (2015). Napriamy i mekhanizmy pidvyshchennia innovatsiinoho potentsialu pidpryiemstv kharchovoi promyslovosti. Visnyk Chernivetskoho torhovelno–ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky, (2), 44–53.

14. Taran–Lala, O. M., Zos–Kior, M. V., & Andrusenko, M. M. (2020). Imidzh pidpryiemstva yak faktor vplyvu na yoho konkurentospromozhnist. Ahrosvit, (7), 18–22.

15. Puzyrova, P. V., & Synytsia, S. V. (2023). Aktualizatsiia informatsiinykh tekhnolohii yak chynnyka rozvytku ta pidtrymky smart–ekonomichnykh protsesiv v innovatsiinii sferi. In Problemy intehratsii osvity, nauky ta biznesu v umovakh hlobalizatsii. Kyivskyi natsionalnyi universytet tekhnolohii ta dyzainu.

16. Mishenin, Ye. V., Mishenina, H. A., & Yarova, I. Ye. (2012). Ekoloho–ekonomichni ta sotsialni oriientyry lisoresursnoho rozvytku na pidpryiemnytskykh zasadakh. Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriia: Ekonomika i menedzhment, (3), 3–10.

17. Naumov, Yu. F., Hermanenko, O. M., & Zos–Kior, M. V. (2001). Rehionalni aspekty vyrobnytstva ta realizatsii yalovychyny v Luhanskii oblasti. Ekonomika APK, (11), 85–87.

18. Tomashuk, I. V., Susidenko, Yu. V., & Burdiak, M. I. Hlobalni tendentsii rozvytku svitovoi ekonomiky v umovakh tsyfrovizatsii: ekolohichnyi aspekt. Biznes–navihator. 2024. Vyp. 2 (75). S. 15–28. DOI: https://doi.org/10.32782/business–navigator. 75–3.

19. Vasylchak, S., Petrynyak, U., Loiak, L., Zagnybida, R., Khomiv, O., & Hnatenko, I. (2022). State regulation of employment in the labor market of territorial communities in the conditions of innovative development of entrepreneurship: aspects of management. Journal of Hygienic Engineering & Design, 40.

20. Yatskov, A. V. (2012). Kliuchovi vektory ekolohizatsii rehionalnoho rozvytku. Efektyvna ekonomika, (11).

21. Puzyrova, P. V. (2011). Znachennia marketynhovoho doslidzhennia pry vyznachen–ni kliuchovykh faktoriv vplyvu na plan vyrobnytstva produktsii promyslovykh pidpryiemstv. Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury, (30).

22. Iksarova, N. O. (2014). Rozvytok ekoloho–oriientovanoho biznesu yak faktor pidvyshchennia mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti vitchyznianoi ekonomiky. Fynansы, uchet, banky, (1), 121–127.

23. Tykhenko, V. S. (2013). Spilne vprovazhennia ta derzhavno–pryvatne partnerstvo yak investytsiini mekhanizmy ekolohizatsii ekonomiky. Visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy, (2), 114–116.

24. Zos–Kior, M. V., Hermanenko, O. M., & Sobakar, D. T. (2018). Suchasni aspekty upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva. Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk, (6), 175–178.

25. Tomashuk, I. V. (2021). Ekolohizatsiia yak trend suchasnoho hlobalnoho rozvytku. VI Mizhnarodna naukovo–praktychna konferentsiia «Aktualni problemy menedzhmentu: teoretychni i praktychni aspekty». 28–29 veresnia 2023 roku. m. Odesa. 2023 r.

26. Hryshchenko, I., Hanushchak–Yefimenko, L., Hnatenko, I., & Rebilas, R. (2023). Upravlinnia dyzain seredovyshchem rozvytku innovatsiinoho pidpryiemnytstva v intehrovanykh strukturakh v umovakh pisliavoiennoho vidnovlennia. Financial and credit activity problems of theory and practice, 5(52), 341–352.

27. Zos–Kior, M. V., & Kaliuzhnyi, S. O. (2020). Udoskonalennia systemy upravlinnia konkurentospromozhnistiu ahrarnoho pidpryiemstva. Ekonomika ta derzhava, (3), 23–27.

28. Pokalchuk, O. K., & Puzyrova, P. V. (2023). Innovatsiinyi rozvytok natsionalnoho strakhovoho rynku u fokusi stratehichnykh priorytetiv. In Innovatyka v osviti, nautsi ta biznesi: vyklyky ta mozhlyvosti. Kyivskyi natsionalnyi universytet tekhnolohii ta dyzainu.

29. Zhyvko, Z. B., Orlova–Kurylova, O. V., Borutska, Yu. Z., & Berezovskyi, D. O. (2021). Derzhavne rehuliuvannia zaoshchadzhennia innovatsiinoho potentsialu pidpryiemstv ta ekolohizatsii vyrobnytstva: formuvannia upravlinskykh stratehii ta otsiniuvannia konkurentnoi povedinky. Investytsii: praktyka ta dosvid, (19), 10–15.

30. Hnatenko, I. (2021). Suchasni upravlinski ta informatsiino–bezpekovi pidkhody formuvannia innovatsiinoho klasternoho uhrupovannia v umovakh COVID–19 na zasadakh stalosti, detsentralizatsii ta yevrointehratsii. Instytut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii, (1–2), 68–77.

31. Zos–Kior, M., Kyryliuk, Ye., & Terentieva, O. (2021). Modeliuvannia upravlinnia zemelnymy resursamy v Ukraini v konteksti hlobalizatsii ta formuvannia stalykh ahroprodovolchykh system. Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriia «Ekonomichni nauky, 65–72.

32. Lunkina, T. I., & Shyroka, A. I. (2018). Lokalna sotsialna vidpovidalnist v ahrarnomu sektori Ukrainy. Modern economics, (9), 60–66.

33. Trokhymets, O. I., Haltsova, O. L., & Hnatenko, I. A. (2021). Sutnist innovatsii ta innovatsiinoho pidpryiemnytstva za umov zminy spozhyvchykh perevah ta marketynhovoi povedinky pidpryiemstv. Derzhava ta rehiony. Seriia: Ekonomika ta pidpryiemnytstvo, (5), 40–45.

34. Lunkina, T. I., & Shyroka, A. I. (2018). Lokalna sotsialna vidpovidalnist v ahrarnomu sektori Ukrainy. Modern economics, (9), 60–66.

35. Puzyrova, P., & Khaliliaeva, O. (2022). Economic potential of Ukraine in wartime conditions: macroeconomic situation. In Implementation of modern technologies in science. International Science Group.

36. Sherstiuk, R. P. (2011). Derzhavnyi rehuliatyvnyi mekhanizm pryrodookhoronnoho provaidynhu pidpryiemstva. Zbirnyk prats Ternopilskoho oseredku Naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 6, 66–81.

37. Puzyrova, P. (2020). Kharakterystyka zahalnoho suchasnoho stanu haluzi lehkoi promyslovosti v Ukraini. Ekonomichnyi visnyk universytetu, (47), 97–105.

38. Pletos, S. V. (2014). Osnovni pidkhody do formuvannia orhanizatsiio–ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia ekolohichno oriientovanymy investytsiinymy proektamy. Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu, 10(218), 124–135.

39. Hnatenko, I. A., Snitko, Ye. O., Markov, R. V., & Utkin, V. P. (2021). Upravlinnia proektamy klasteryzatsii innovatsiinoho pidpryiemnytstva ahroprodovolchoi sfery v umovakh realizatsii stratehii staloho rozvytku, hlobalizatsii, didzhytalizatsii, ekonomichnoi kultury suspilstva, lohistychnoho ta kadrovoho menedzhmentu. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, (9), 106–113.

40. Markina, I. A., & Zos–Kior, M. V. (2014). Upravlinnia zemelnymy resursamy yak skladova rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva. Ekonomika. Menedzhment. Pidpryiemnytstvo, (26 (2)), 80–87.

41. Kharichkov, S. K., & Krutiakova, V. I. (2014). Kliuchovi oriientyry innovatsiinoi modeli ekonomiky Ukrainy na zasadakh staloho pryrodohospodariuvannia. Ekonomika: realii chasu, (2), 175–183.

Дані про автора

Шур Ігор Миколайович,

аспірант, Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ORCID ID: 0009–0007–6283–4122

e–mail: igorlutsk@gmail.com

Data about the author

Ihor Shur,

PhD student State Research Institute of Informatization and Modeling of Economy

ORCID ID: 0009–0007–6283–4122

e–mail: igorlutsk@gmail.com

https://doi.org/10.5281/zenodo.15039151

ЧУПРИНА Ю. А., МАТВЕЇВ В. В.,
ШЛАПАК О. Г., ПОЛЗІКОВ М. О.

Економіко–математична формалізація підготовки та проведення сутнісних змін операційних систем будівельних підприємств

Предметом дослідження *є економіко–математичні моделі та методи, що використовуються для формалізації процесів підготовки та реалізації сутнісних змін в операційних системах будівельних підприємств. Зокрема, розглядаються методи оптимізації управлінських, виробничих та ресурсних процесів, що дозволяють забезпечити ефективне здійснення змін в умовах динамічних економічних та технологічних факторів.*

Метою статті *є розробка економіко–математичних моделей для формалізації процесів підготовки та проведення сутнісних змін в операційних системах будівельних підприємств, що забезпечить підвищення ефективності управління, оптимізацію ресурсів та виробничих процесів, а також зниження ризиків при впровадженні змін в умовах сучасного економічного середовища.*

Методологія проведення роботи *базується на поєднанні економіко–математичних методів і підходів для формалізації процесів підготовки та проведення сутнісних змін в операційних системах будівельних підприємств. Дослідження складається з кількох етапів, кожен з яких сприяє створенню науково обґрунтованих рішень для покращення управлінських та виробничих процесів.*

На першому етапі проводиться аналіз існуючих підходів до управління змінами в операційних системах будівельних підприємств. Для цього використовуються методи порівняльного аналізу, які дозволяють оцінити ефективність різних моделей управління змінами, а також виявити основні проблеми та недоліки в існуючих підходах.

Другим етапом є розробка економіко–математичних моделей, що відображають процеси підготовки та проведення змін в операційних системах підприємств. Для цього застосовуються методи лінійного та нелінійного програмування, що дозволяють знайти оптимальні рішення для управління ресурсами, планування виробничих процесів та зменшення витрат при впровадженні змін.

Третім етапом є моделювання сценаріїв, що передбачають різні умови для реалізації змін. Використовуються методи сценарного аналізу для оцінки впливу різних факторів (економічних, технологічних, організаційних) на результати змін. Це дозволяє забезпечити гнучкість управлінських рішень і адаптацію підприємства до змінюваних умов. Четвертий етап включає перевірку розроблених моделей на прикладі конкретних будівельних підприємств, для чого застосовуються методи експертних оцінок та аналізу даних. Оцінюється реальна ефективність запропонованих рішень та їх вплив на оптимізацію операційних процесів. Таким чином, методологія дослідження дозволяє створити науково–обґрунтовані економіко–математичні інструменти для ефективного управління змінами в операційних системах будівельних підприємств.

Результати роботи *підтверджують ефективність економіко–математичних методів для формалізації процесів підготовки та проведення сутнісних змін в операційних системах будівельних підприємств. В процесі роботи були розроблені моделі, що дозволяють оптимізувати управлінські та виробничі процеси, а також забезпечити зниження витрат і підвищення ефективності ресурсного управління при проведенні змін.*

Одним із важливих результатів є розробка економіко–математичних моделей, що дозволяють оцінювати вплив різних стратегій змін на показники ефективності підприємства. Моделі включають параметри, які відображають внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на операційну діяльність будівельних підприємств, такі як ринкові умови, ресурсні обмеження, технологічні інновації та організаційні зміни. Використання цих моделей дозволяє визначити оптимальні варіанти впровадження змін з мінімальними витратами та максимальним ефектом для підприємства.

Також важливим результатом стало застосування методів лінійного і нелінійного програмування для створення моделей управління змінами, що забезпечують баланс між економічною доціль–

© ЧУПРИНА Ю. А., МАТВЕЇВ В. В.,
ШЛАПАК О. Г., ПОЛЗІКОВ М. О., 2024

ністю та технологічними можливостями підприємства. Моделювання сценаріїв дозволило оцінити ризики, які можуть виникнути при реалізації змін, і розробити стратегії для мінімізації цих ризиків. Це сприяє більш гнучкому реагуванню підприємства на змінювані умови ринку та технологій.

На етапі апробації моделей на реальних будівельних підприємствах було підтверджено їхню високу ефективність у практичному застосуванні. Оцінка ефективності запропонованих рішень показала, що їх впровадження дозволяє значно знизити витрати на управління ресурсами, зменшити час виконання проектів і підвищити загальну конкурентоспроможність підприємств. Отже, результати роботи демонструють, що економіко–математична формалізація суттєвих змін в операційних системах будівельних підприємств є ефективним інструментом для оптимізації процесів управління та підвищення результативності діяльності підприємств у динамічному ринковому середовищі.

Висновки *У результаті проведеного дослідження було доведено, що економіко–математичні методи є ефективними інструментами для формалізації процесів підготовки та проведення суттєвих змін в операційних системах будівельних підприємств. Застосування цих методів дозволяє системно підходити до управління змінами, що є важливим для підвищення ефективності діяльності підприємств у умовах динамічного ринку будівництва.*

Основним висновком є те, що економіко–математична формалізація змін дозволяє оптимізувати процеси управління підприємством, знижуючи витрати та збільшуючи ефективність ресурсного використання. Моделювання зміни операційних систем дає змогу точніше прогнозувати наслідки різних стратегій змін, оцінювати ризики і вибирати найбільш ефективні варіанти дій на кожному етапі змін. Проведені розрахунки з використанням лінійного та нелінійного програмування дозволяють вибрати оптимальні рішення для підприємств, зважаючи на множинні фактори: від технологічних обмежень до змін на ринку праці та матеріалів. Крім того, була підтверджена ефективність цих моделей при реалізації змін в умовах різноманітних економічних і технологічних ситуацій, зокрема при адаптації до нових технологій будівництва, змін у нормативно–правовому середовищі та інноваційних підходах у менеджменті.

Важливим результатом стало також виявлення того, що економіко–математична модель може стати основою для розробки автоматизованих систем підтримки прийняття рішень, які значно спрощують процеси управління змінами та підвищують їхню точність. Це забезпечує більшу гнучкість підприємств при реагуванні на зміни ринкової ситуації, сприяє більш швидкому освоєнню інновацій і дозволяє своєчасно коригувати стратегії управління. Загалом, використання економіко–математичних моделей у підготовці та проведенні суттєвих змін в операційних системах будівельних підприємств є важливим кроком до досягнення стійкості та конкурентоспроможності підприємств в умовах сучасної економіки. Моделі, розроблені в рамках дослідження, можуть стати основою для удосконалення управлінських практик і стратегії розвитку будівельних підприємств, а також сприяти більш ефективному використанню ресурсів на всіх етапах їх діяльності.

Ключові слова: *Економіко–математична модель, операційна система, будівельне підприємство, зміни, оптимізація, управління проектами.*

CHUPRYNA I. A., MATVEYEV V. V.,
SHLAPAK O. H., POLZIKOV M. O.

Economic and mathematical formalization of the preparation and implementation of substantial changes in the operational systems of construction enterprises

The subject of the research *is the economic and mathematical models and methods used for the formalization of processes related to the preparation and implementation of substantial changes in the operational systems of construction enterprises. Specifically, methods of optimization of management, production, and resource processes are considered, which enable effective implementation of changes under dynamic economic and technological factors.*

Purpose of the article *is to develop economic and mathematical models for the formalization of the processes of preparing and conducting substantial changes in the operational systems of construction*

enterprises, which will ensure improved management efficiency, resource and production process optimization, as well as a reduction in risks when implementing changes in the context of the modern economic environment.

The methodology of the work *is based on the combination of economic and mathematical methods and approaches for the formalization of the processes of preparing and conducting substantial changes in the operational systems of construction enterprises. The study consists of several stages, each of which contributes to the creation of scientifically grounded solutions for improving management and production processes.*

At the first stage, an analysis of existing approaches to change management in the operational systems of construction enterprises is conducted. For this, comparative analysis methods are used to assess the effectiveness of different change management models, as well as to identify the main problems and shortcomings in the existing approaches.

The second stage involves the development of economic and mathematical models that reflect the processes of preparing and conducting changes in the operational systems of enterprises. Linear and nonlinear programming methods are applied to find optimal solutions for resource management, production process planning, and cost reduction during the implementation of changes.

The third stage involves scenario modeling, which anticipates various conditions for implementing changes. Scenario analysis methods are used to assess the impact of various factors (economic, technological, organizational) on the outcomes of changes. This ensures flexibility in managerial decisions and the adaptation of the enterprise to changing conditions. The fourth stage includes testing the developed models using real construction enterprises as examples, where expert evaluations and data analysis methods are applied. The real effectiveness of the proposed solutions and their impact on optimizing operational processes is assessed. Thus, the research methodology allows for the creation of scientifically grounded economic and mathematical tools for effective change management in the operational systems of construction enterprises.

The results of the work *confirm the effectiveness of economic and mathematical methods for formalizing the processes of preparing and conducting substantial changes in the operational systems of construction enterprises. During the work, models were developed that allow optimizing management and production processes, as well as ensuring cost reduction and improving resource management efficiency when implementing changes.*

One of the significant results is the development of economic and mathematical models that allow evaluating the impact of various change strategies on enterprise performance indicators. The models include parameters that reflect internal and external factors affecting the operational activity of construction enterprises, such as market conditions, resource constraints, technological innovations, and organizational changes. Using these models helps determine optimal options for implementing changes with minimal costs and maximum impact for the enterprise.

Another important result was the application of linear and nonlinear programming methods to create change management models that provide a balance between economic feasibility and the technological capabilities of the enterprise. Scenario modeling helped assess risks that may arise during the implementation of changes and develop strategies for minimizing these risks. This contributes to the more flexible response of the enterprise to changing market and technological conditions.

In the stage of model testing on real construction enterprises, their high effectiveness in practical application was confirmed. The assessment of the effectiveness of the proposed solutions showed that their implementation significantly reduces resource management costs, shortens project completion time, and enhances the overall competitiveness of enterprises.

Thus, the results of the work demonstrate that the economic and mathematical formalization of substantial changes in the operational systems of construction enterprises is an effective tool for optimizing management processes and improving enterprise performance in a dynamic market environment.

Conclusions. *The conducted research proved that economic and mathematical methods are effective tools for formalizing the processes of preparing and conducting substantial changes in*

the operational systems of construction enterprises. The application of these methods enables a systematic approach to change management, which is crucial for improving enterprise performance in the dynamic construction market.

***The main conclusion** is that the economic and mathematical formalization of changes enables the optimization of enterprise management processes, reducing costs and increasing resource efficiency. Modeling operational system changes allows for more accurate forecasting of the consequences of different change strategies, assessing risks, and selecting the most effective actions at each stage of change. Calculations using linear and nonlinear programming methods allow for choosing optimal solutions for enterprises, considering multiple factors, from technological constraints to changes in the labor and materials markets. Moreover, the effectiveness of these models has been confirmed when implementing changes in various economic and technological situations, particularly when adapting to new construction technologies, changes in the regulatory environment, and innovative management approaches.*

An important result was also the identification that the economic and mathematical model could serve as the foundation for developing automated decision support systems that significantly simplify change management processes and enhance their accuracy. This ensures greater flexibility for enterprises in responding to market situation changes, facilitates faster adoption of innovations, and allows timely adjustments to management strategies.

Overall, the use of economic and mathematical models in the preparation and implementation of substantial changes in the operational systems of construction enterprises is an important step toward achieving sustainability and competitiveness in the modern economy. The models developed in this study could serve as the basis for improving management practices and strategies for the development of construction enterprises and contribute to more efficient resource use at all stages of their activities.

***Keywords:** Economic and mathematical model, operational system, construction enterprise, changes, optimization, project management.*

Постановка проблеми. У дослідженні розглядаються основні проблеми та фактори, що впливають на операційні системи будівельних підприємств, такі як зміни в економічному середовищі, технологічні інновації, фінансові обмеження та ризики. Використання економіко–математичних моделей дозволяє аналізувати та оптимізувати процеси планування і управління, сприяючи підвищенню ефективності та конкурентоспроможності будівельних підприємств.

Застосування математичних методів, таких як моделі оптимізації, статистичний аналіз, теорія прийняття рішень та інші, у поєднанні з економічними підходами, дозволяє визначити оптимальні стратегії та ресурси для впровадження змін в операційні системи будівельних підприємств. Це дослідження має важливе практичне значення для менеджерів будівельних компаній, оскільки воно сприяє покращенню процесів управління проектами, зниженню витрат та підвищенню якості виконання будівельних робіт.

Аналіз досліджень та публікацій з проблем економіко–математичної формалізації підготовки та проведення суттєвих змін операційних систем будівельних підприємств показує високий рівень актуальності цієї теми в умовах сучасних економічних і технологічних викликів. У галузі будівництва необхідність управління змінами в операційних системах є насущною проблемою, оскільки інновації, нові технології та глобальні економічні фактори постійно впливають на ефективність підприємств. Перш за все, важливо зазначити, що значна частина досліджень з цієї теми присвячена пошуку оптимальних підходів до управління змінами в умовах динамічних зовнішніх факторів. Такі роботи як вітчизняних, так і зарубіжних вчених пропонують різноманітні моделі, що сприяють систематизації та формалізації цих процесів. Основний акцент робиться на застосуванні економіко–математичних методів для визначення ефективних стратегій впровадження змін в операційні системи. У цьому контексті варто виділити роботи, що застосовують методи лінійного та нелінійного програмування для оптимізації ресурсів, планування виробничих процесів та зниження витрат під час змін.

Одним з важливих напрямків є застосування сценарного аналізу для моделювання різних варіантів змін. Це дозволяє підприємствам будівельної галузі адаптувати свої стратегії в умовах

швидких змін на ринку, технологічних інновацій та змін у нормативно–правовому середовищі. Публікації на цю тему також розглядають різні аспекти управлінських процесів, що виникають при реалізації змін, зокрема в частині управління людськими ресурсами та організаційними змінами.

Проте існують і певні недоліки в існуючих дослідженнях. Зокрема, більшість моделей, що розробляються, зосереджуються на окремих аспектах операційних систем, без комплексного підходу до взаємодії між різними елементами управлінських і виробничих процесів. Окрім того, у багатьох роботах не розглядається реальний вплив соціальних та культурних факторів на успішність змін у будівельних підприємствах.

Враховуючи зазначені аспекти, проведене дослідження спрямоване на створення комплексної економіко–математичної моделі, яка дозволяє забезпечити ефективне управління змінами на всіх етапах операційної діяльності будівельних підприємств, враховуючи економічні, технологічні та організаційні фактори.

Метою статті є розробка економіко–математичних моделей, що дозволяють формалізувати процеси підготовки та проведення суттєвих змін в операційних системах будівельних підприємств. Це забезпечить підвищення ефективності управління, оптимізацію ресурсів та виробничих процесів, а також зниження витрат і ризиків при впровадженні змін в умовах динамічного економічного середовища. Визначення оптимальних стратегій для адаптації підприємств до змін у технологічному, економічному та організаційному середовищі стане основою для розробки практичних рекомендацій для керівників будівельних компаній. Окрім того, стаття має на меті удосконалення методів моделювання змін з урахуванням факторів внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, що забезпечить стійкість і конкурентоспроможність на ринку.

Виклад основного матеріалу. Економіко–математична формалізація підготовки та проведення сутнісних змін операційних систем будівельних підприємств є ключовою у сучасному управлінні будівельними проектами. Операційні системи в цій сфері повинні оптимізувати ресурси, забезпечувати ефективність виробничих процесів та управління проектами.

Перед початком сутнісних змін у операційній системі будівельного підприємства необхідна докладна підготовка та формалізація стратегії. Основними кроками є:

Аналіз поточного стану: Проведення детального аналізу існуючої операційної системи. Це включає вивчення процесів, інструментів, технологій, організації робочих процесів та взаємозв'язків між підрозділами.

Визначення цілей змін: Встановлення конкретних цілей і вимог до нової операційної системи. Цілі повинні бути вимірювані, конкретні та реалістичні.

Моделювання процесів: Створення математичних моделей і симуляцій існуючих та майбутніх операційних процесів. Використання економіко–математичних методів дозволяє прогнозувати ефективність нової системи, її вплив на продуктивність та фінансові показники.

Оптимізація ресурсів: Використання оптимізаційних моделей для планування використання ресурсів (праці, матеріалів, обладнання) з урахуванням обмежень і цілей.

Аналіз ризиків: Визначення потенційних ризиків, пов'язаних зі змінами в операційній системі, та розробка стратегій їх управління.

Впровадження та оцінка результатів: Поступове впровадження нової операційної системи з врахуванням знань, отриманих під час моделювання. Після впровадження система повинна бути періодично оцінювана для визначення її ефективності та потреб у подальшій оптимізації.

Економіко–математична формалізація дозволяє підвищити ефективність управління будівельним підприємством шляхом використання точних методів аналізу, планування та прийняття рішень. Це допомагає знижувати витрати, підвищувати якість проектів і забезпечувати конкурентоспроможність підприємства на ринку будівельних послуг.

Для українських будівельних компаній основними проблемами (загрозами та ризиками) у сфері цифровізації є

– Проблема залучення приватних інвесторів для фінансування нових об'єктів.

– Проблеми із залученням фінансових інститутів для фінансування будівельних проєктів.

– Корупція регулятора або органу, що дозволяє експлуатацію об'єкта, внаслідок чого збудований об'єкт не буде функціонувати так, як планувалося.

– Травми і тиск з боку наглядових органів через погану практику охорони праці та техніки безпеки;

– Проблеми з плинністю кадрів через важкі умови праці та затримки зарплати; і

– Значне збільшення вартості будівництва через інфляцію;

– Брак фінансових ресурсів через інфляцію; розбіжності між кошторисними та фактичними витратами по всьому портфелю проєктів; необхідність фінансування;

– системи управління процесами забезпечення будівництва, включно з фінансовими, організаційними, технічними та інформаційними [5].

У результаті ці проблеми створюють загрози та ризики для будівельних компаній, будівельні роботи займають більше часу, ніж заплановано або заявлено, а будівельні компанії несуть додаткові витрати, які лягають на плечі покупців нерухомості. Також, вагомі ризики, пов'язані з початком і завершенням проєкту, змушують керівництво будівельної компанії включати додаткові витрати в ціну (вартість) нового об'єкта нерухомості, що значно збільшує витрати замовників та інвесторів і знижує кількість охочих залучатися до фінансування будівельних робіт.

Ці загрози та ризики які схематично представлені на рис.1 пов'язані зі специфікою діяльності будівельних підприємств в умовах цифровізації та пропорційно впливають на стан фінансової безпеки. Водночас деякі з знаходження загроз і ризиків доволі важко знешкодити [6].

Деякі ризики можна пом'якшити за рахунок оцифрування підсистем будівельних компаній. Загрози та ризики, пов'язані з макроекономічним середовищем, не можуть бути нейтралізовані будівельними компаніями і повинні бути враховані в стратегії і тактиці роботи в умовах цифрової економіки. Загрози та ризики, більш-менш пов'язано з мікроекономічним середовищем і допоможе ідентифікувати та нейтралізувати, але досягнення цієї мети потребує додаткових зусиль та витрат для будівельних компаній.

Небезпеки та загрози, що пов'язані зі створенням та використанням активів, можуть бути більш-менш повно ідентифіковані та нейтралізовані, але потребують додаткових витрат для будівельної компанії. Вони також пов'язані з використанням зобов'язань та є дуже складними, але їх можна ідентифікувати. Однак ці ризики важко нейтралізувати. Тому в цьому дослідженні було не лише визначено головні фінансово-економічні показники росту будівельних компаній, а й виявлено окремі види діяльності будівельних підприємств та притаманні їм загрози і ризики.

Систематизація та узагальнення положень, що містяться в науковій літературі з корпоративних фінансів [7], фінансового аналізу та фінансового менеджменту, дозволили науково сформулювати сукупний підхід до аналізу ступеню фінансової безпеки. Цей підхід оснований на тому, що оцінка рівня фінансової захищеності будівельних компаній неможливо через один єдиний показник, зокрема інтегральний. Фінансово-господарська діяльність таких підприємств визначається специфічними умовами будівництва, кількістю одночасно збудованих об'єктів, масштабами діяльності, наявністю та різноманіттям виробничих підрозділів, обсягами залучених фінансових ресурсів та ефективністю їхнього розподілу, а також функціонуванням і використанням цих ресурсів. Тому для аналізу ступня фінансової захищеності будівельного підприємства можна ввести систему показників, які адекватно характеризують фінансово-господарську діяльність будівельного підприємства. Це дозволяє встановити граничне значення показника, при якому втрачається певний рівень фінансової безпеки [8].

До індикаторів, які можуть достовірно оцінити рівень фінансової безпеки будівельних підприємств в умовах цифровізації економіки, можна зазначити наведені в таблиці 1:

Цифрова економіка не залишає місця для виживання будівельних компаній без трансформації як процесу розвитку та змін, спрямованих на незворотні якісні зміни, що відповідає основному принципу розвитку в теорії систем. Варто зазначити, що відповідно до системної парадигми, нової методології теорії систем в економічній теорії, функціонування економіки на всіх рівнях, від глобального світового господарства до економіки окремих компаній, розглядається з точки зору створення, взаємодії, трансформації та ліквідації економічних систем [9].

Розвиток виступає як необхідний і безперервний процес адаптації системи до вимог зовнішнього середовища і є головною умовою виживання підприємств. Що пов'язана з цим трансформація підприємств сприяє появі якісно нових і раніше невикористаних можливостей, у тому числі додаткових можливостей забезпечення організаційно-економічної стійкості підприємства як економіко-виробничої системи.

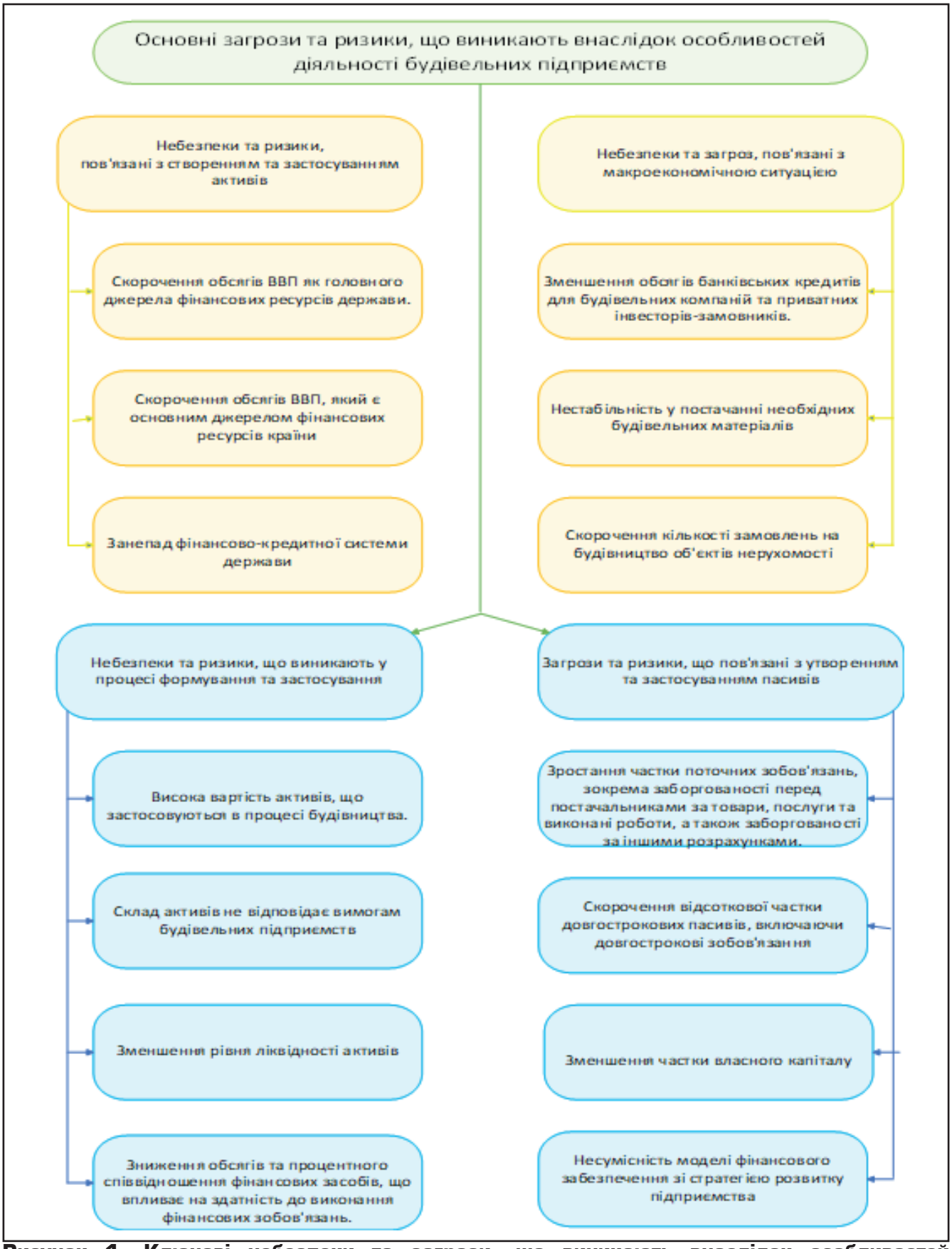

Рисунок 1. Ключові небезпеки та загрози, що виникають внаслідок особливостей функціонування будівельних компаній у контексті цифрової економіки

Джерело: розроблено автором на основі [2,6]

Таблиця 1. Індикатори, які відображають ступінь фінансової стійкості будівельних підприємств у контексті цифрової економіки

Показник	Формула	Пояснення
Коефіцієнт забезпечення фінансовими ресурсами на одиницю вартості активів оцінює, наскільки фінансові ресурси підтримують кожну гривню активів.	$L = \frac{ОП}{a}$, (1)	L – це показник, що визначає, наскільки фінансові ресурси забезпечують активи на кожен гривню загальних активів. Обсяг фінансових ресурсів (ОП) визначається за формулою: ОП = S + Q + T + G, де S – сума зворотного потоку амортизаційних відрахувань, Q – нерозподілений прибуток, T – загальна величина довгострокових зобов'язань і G – загальна величина поточних зобов'язань.
Коефіцієнт чистого доходу від продажу продукції на одну гривню загальних активів будівельної компанії визначає ефективність генерації чистого прибутку від кожної одиниці вартості активів підприємства.	$КД = \frac{V}{a}$, (2)	Коефіцієнт чистого прибутку від продажу продукцій на одиницю активів (КД) розраховується як співвідношення чистого прибутку від реалізації продукції (V) до загальних активів (a) будівельної компанії.
Коефіцієнт робочого капіталу на одиницю вартості активів	$K = \frac{S}{a}$, (3)	Коефіцієнт робочого капіталу на один гривню активів (K) розраховується як відношення обсягу робочого капіталу (S) до загальних активів (a) будівельного підприємства.
Коефіцієнт платоспроможності	$k\ P = \frac{c}{G}$, (4)	Коефіцієнт платоспроможності (kP) обраховується як співвідношення грошових коштів (c) до наявних зобов'язань (G) будівельного підприємства.
Показники абсолютної, швидкої та поточної ліквідності.	$Л = \frac{C + I}{G}$, (5)	Коефіцієнт цілої ліквідності (Л) визначається як співвідношення грошових коштів (C) та короткострокових грошових інвестицій (I) до поточних зобов'язань (G) будівельного підприємства.
Коефіцієнт концентрації стабільних джерел фінансування визначає, наскільки фінансування з надійних джерел сконцентроване чи розподілене.	$KKD\ \frac{B}{M}$, (6)	ККД – це коефіцієнт, який визначає концентрацію стабільних джерел фінансування і розраховується як співвідношення довгострокових пасивів (B) до валюти балансу (M) будівельного підприємства.
Показник фінансової міцності	$F = \frac{U - H + O - J + A\ b + BKK}{M}$, (7)	Коефіцієнт фінансової стійкості (F) можна визначити як співвідношення між власним капіталом (U) та обсягом необоротних активів (H), довгостроковими зобов'язаннями (O), відстроченими податковими зобов'язаннями (J), авансами від замовників–інвесторів (Ab), банківськими короткостроковими кредитами (BKK) і матеріальними запасами (M) будівельного підприємства. Показник F вважається позитивним, коли він дорівнює 1 або більше.
Показник рентабельності	$R = \frac{Vp}{a}$, (8)	Коефіцієнт рентабельності активів (R) обчислюється як співвідношення прибутку від звичайної діяльності до оподаткування (Vp) до загальних активів (a) будівельного підприємства.
Показник, що відображає здатність підприємства забезпечувати достатній рівень грошових потоків для покриття своїх фінансових зобов'язань.	$Rch = \frac{Ch}{ΔT + ΔД + X + kr + Y}$, (9)	Кошти, що генеруються від операційної діяльності, є ключовим фактором для фінансової стабільності підприємства. Коефіцієнт задовільних чистих грошових потоків (Kch); Ch – чистий грошовий потік, млн. грн.; D

Джерело: розроблено автором на основі [8]

Враховуючи особливості переходу до нових принципів цифрової економіки, необхідним є регулювання діяльності підприємств будівельної галузі, прогнозування можливих пов'язаних з цим проблем та розробка рішень і пропозицій щодо мінімізації негативних наслідків та покращення основних результатів господарської діяльності. Ефективна система управління наявними ресурсами та бізнес–процесами в будівельних компаніях, заснована на інноваційних технологіях і методах оптимізації бізнес–процесів, також може забезпечити значні конкурентні переваги, стаючи найважливішим інструментом управління за рахунок постійного вдосконалення та оптимізації процесів, що відбуваються в компанії. Стає найважливішим інструментом управління.

В рамках Цифрового порядку денного України до 2020 року основними викликами, з якими стикається бізнес в теперішніх умовах, є наступні

Недостатність нормативно–правового регулювання нової економічної системи, що не відповідає технологічним змінам, які відбуваються на сучасному етапі розвитку — зокрема, виникненню нових технологій, об'єктів і суб'єктів економічних відносин, а також швидкому збільшенню обсягів даних, які стали важливою формою капіталу.

• недостатній розвиток компетентних людських ресурсів та брак людського капіталу;

• значні обсяги даних формують потужні інформаційні потоки, що несуть ризики, пов'язані із забезпеченням інформаційної безпеки під час передачі, обробки та збереження даних;

• розробка нових технологій та прикладних рішень, що вимагають оновлення інфраструктури.

У нових умовах цифрової економіки менеджмент будівельних компаній має швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, забезпечувати прозорість і організованість у всіх бізнес–процесах, впроваджувати ефективні системи управління інформацією та мотивацією працівників, а також враховувати особливості управління в цифровому середовищі. На рисунку 2 детально представлені основні характеристики корпоративного управління в епоху цифровізації. Впровадження цифрових технологій у діяльність будівельних компаній надає численні переваги, зокрема підвищення гнучкості виробничих процесів завдяки можливості швидкої адаптації виробничих проце–

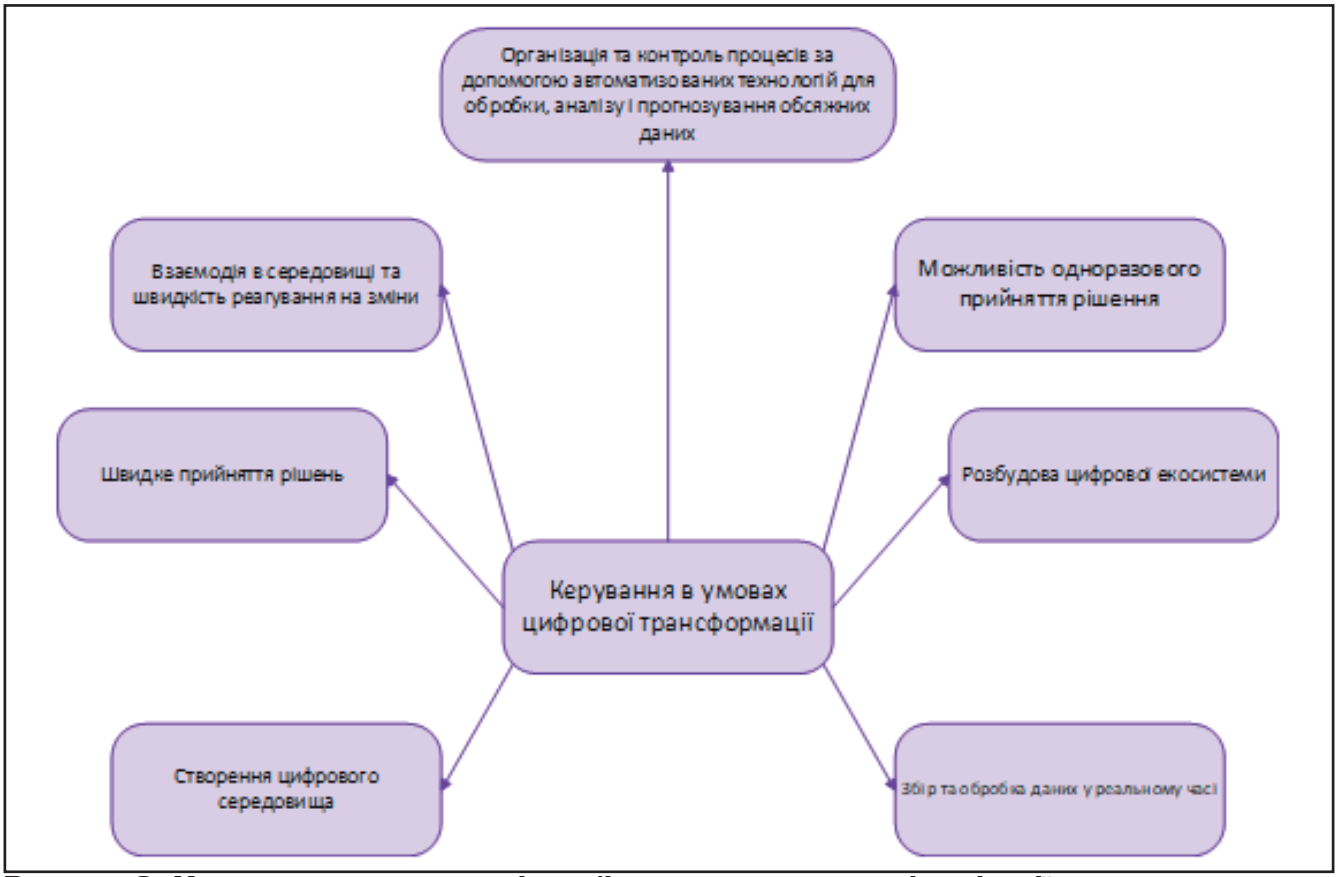

Рисунок 2. Характеристика управління бізнесом в умовах цифровізації

Джерело: розроблено автором на основі [10]

сів і забезпечення інтеграції інформації протягом усього життєвого циклу продукції. Інформаційна трансформація сприяє суттєвим покращенням у бізнес–процесах компанії завдяки впровадженню інновацій і адаптації бізнес–моделей до вимог сучасної цифрової економіки [10].

Однак необхідно звернути увагу на зростаючу залежність від цифрових технологій у процесі виробництва. У порівнянні з традиційною моделлю управління виробничими процессами підприємств необхідно враховувати зростаючі вимоги до цифрових технологій та потенціал втрат від виходу з ладу інтегрованих цифрових систем.

Під інструментами цифрової економікив будівельній галузі розуміють інструменти для наскрізної цифровізації всіх фізичних активів компанії та інтеграції даних від бізнес–партнерів компанії в цифрову екосистему. На практиці такі інструменти являють собою широкий спектр новітніх технологій, що зображені на рисунку 3.

Трансформація діяльності та структури управління будівельних компаній змінює ролі ключових учасників. З підрядників вони перетворюються на інженерні структури, що управляють ресурсами замовника в процесі підготовки та будівництва об'єктів. Перегляд вимагає сучасного розуміння підготовки будівництва та більш повного відображення цих процесів в організаційних і технічних моделях з інноваційним змістом. Зокрема, особливу увагу має бути приділено процесу моделювання підготовчого етапу будівельних проєктів, який характеризується складністю прогнозування. Основними передумовами цього дослідження є такі [12]:

Необхідність відмови від застарілих форм і стандартів моделювання підготовки будівництва в умовах цифровізації.

Необхідність адаптації моделей підготовки будівництва до нових функцій великих підрядників – від генеральних підрядників до девелоперів.

Трансформація бізнес–процесів, що регулюють підготовку будівельних проєктів і будівництво. Це тягне за собою розширення взаємодії між провідним підрядником і замовником на будівельних об'єктах.

З огляду на перераховані вище проблеми, необхідно створити новий інструмент для моделювання підготовки будівництва. Цей інструмент

Рисунок 3. Інструменти цифрової економіки в будівництві

Джерело: розроблено автором на основі [11]

враховуватиме основні організаційні, технічні та вартісні параметри на кожному етапі цього процесу, а також ризики, пов'язані з ухваленням рішень. Реалізація цієї потреби потребує розроблення нових моделей, спрямованих на забезпечення готовності будівництва в умовах цифрової економіки, що визначає актуальність обраної теми дослідження.

Ринкова позиція економічної системи будівельних компаній, яка відповідає основній стратегії цифровізації управлінської системи підприємства, визначається затвердженими планами (G), можливостями ресурсів (P) та потребами ринку (D). Таким чином, напрямок цифровізації може бути реалізовано у вигляді трьох стратегій трансформації – цільової, фінансової та інформаційної – та їхніх комбінацій залежно від їхнього значення, який визначається поставленою метою, інформаційним потенціалом економічної системи та потребам ринку.

Цільові стратегії трансформації передбачають реалізацію комплексу цілей, перебудову структури управління і системи управління бізнесом. Фінансова стратегія полягає в реалізації цифрового потенціалу шляхом зміни структури економічної системи, розширення її ресурсного потенціалу та адаптації внутрішнього стану до умов цифровізації. Інформаційна стратегія орієнтована на трансформацію зовнішнього середовища та створення нових ринкових потреб. Методика моделювання розвитку стратегій цифровізації управлінської системи будівельної компанії є формалізованим інструментом для розуміння інноваційного розвитку на мікрорівні та ґрунтується на інтеграції таких концепцій та їх реалізації, зображені на рисунку 4.

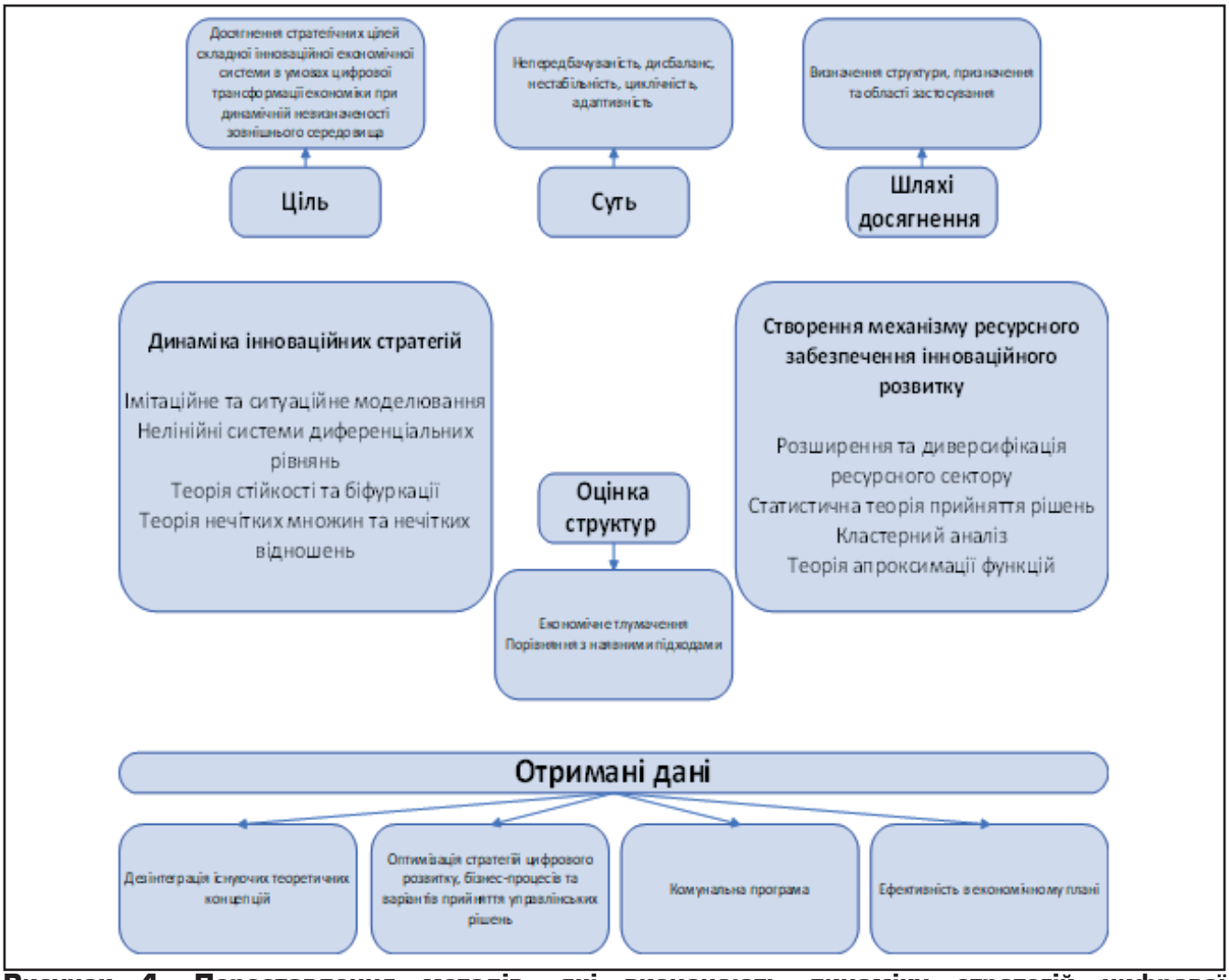

Рисунок 4. Переставлення методів, які визначають динаміку стратегій цифрової трансформації системи управління підприємством

Джерело: розроблено автором на основі [14]

Дослідження системних, адаптивних та синергетичних характеристик цих планів та вивчення їхнього впливу на ринкову позицію системи керування будівельною компанією дозволяє виявити системні та синергетичні компоненти, що сприяють підвищенню загальної ефективності їхнього застосування [13].

Отже, оцінка, вирішення методологічний та концептуальних питань, а також структурування основних проблем формування швидкості інноваційних планів цифровізації механізму керування будівельною компанією дає змогу піднятися на інший рівень якості процедури та методу формального формування швидкості інноваційного росту на рівні компанії [14].

Основи оцінки економічної діяльності не володіють сучасним, обґрунтованим та ефективним інструментарієм моделювання стану невизначеності та вирішення проблеми прогнозування раптових позитивних змін (біфуркацій) структури економічних процесів підприємств в умовах цифровізації економіки, тому вони обмежені у вивченні характеристик мікроекономічної динаміки інформаційного прогресу будівельних підприємств[15].

Отже, стратегія формування економічних процесів на основі побудови та аналізу швидких систем надає широкі можливості для дослідження швидкості інформаційної трансформації систем керування та отримання доведених і значущих економічних результатів.

Тому подальші дослідження щодо дотримання зазначеного вище синергетичного підходу до динаміки мікроекономічних систем інфораційної трансформації, заснованого на виведення інноваційного процесу як функції часу, стратегічних рішень та вжитих заходів, системи управління та зовнішнього середовища, здійснюються на основі розробленого моделювання та концепції побудови загальної моделі:

$$\begin{cases} h = y_1(\rho)h + g(\rho)g + h(\rho)k \to G(h,g,k,\rho) \\ g = y_1(\rho)g - e^{-\alpha g}p - e^{-\beta h}n - e^{-\gamma k}k \to P(h,g,k,\rho) \\ k = y_3(\rho)k - e^{-\alpha g}m - e^{-\beta h}he^{-\gamma g}k \to D(h,g,k,\rho) \end{cases}, \quad (10)$$

де *n(t), m(t), l(t)* – еволюційні криві;

$\rho \in [-\rho_0, \rho_0], 0 < \rho_0 < \infty$ параметр, який відображає співвідношення між заходами цифровізації операційної системи та загальним обсягом послуг і товарів, що надаються підприємством;

$\alpha \geq 0, \beta \geq 0, \gamma \geq 0$ – параметри, що вказують на ступінь опору трансформаційним рішенням нестабільним факторам зовнішнього середовища [16].

Модель являє собою автономну систему параметричних диференціальних рівнянь у трьохвимірному багатофазному просторі стратегії цифрової трансформації управлінських систем. Нелінійність моделі пояснюється складністю адаптивної реакції модельованого класу операційних систем будівельних підприємств. Важливою особливістю моделі є залежність поведінки від параметрів біфуркації при врахуванні впливу факторів зовнішнього оточення (цифровізації економіки) шляхом введення у модель зовнішніх параметрів (α, β, γ). Модель точно відображає динамічні явища складних нелінійних процесів і цифрової трансформації операційних систем підприємств, одночасно відображаючи статичну поведінкову модель перехідних процесів і мікроекономічних систем.

Інструменти інформаційних технологій забезпечують обмін інформацією, що включає в себе і бази даних клієнтів. Захист інформації є основним чинником для здобуття довіри клієнтів до цифрових інструментів в економіці, що ґрунтується на даних. Автор пропонує алгоритм впровадження інструментів цифрової економіки в будівельних компаніях. Цей алгоритм поєднує в собі процедури інтеграції цифрових технологій в управлінські та виробничі процеси підприємств, представлених на рисунку 5.

Перший етап включає оцінку потенціалу нових технологій, загальний аналіз технологічних тенденцій у секторі, визначення конкретних викликів і можливостей шляхом оцінки впливу цифрових технологій на ланцюжок створення вартості, визначення планів фінансування та інвестицій у навчання працівників та оцінку можливості перепідготовки працівників. Діагностика конкретних функцій. Така послідовність дій зумовлена тим, що використання інструментів цифрової економіки вимагає оцінки їх економічної ефективності та кваліфікаційних вимог до фахівців для використання новітніх технологій [17].

На етапі два приймаються індивідуальні рішення для кожної компанії/підгалузі з урахуванням виявлених галузевих тенденцій, оцінки потенціалу цифрових змін у бізнес–діяльності, розробки HR–планів, планів адаптації, планів розвитку людських ресурсів тощо. Винятковими особливостями будівельної галузі є наявність державного регулювання, складна внутрішньогрупова кооперація, що охоплює численні компоненти та виробничі процеси, а також високий ступінь управління знаннями.

Наступний крок – тестування, налаштування та впровадження інструментів цифрової економіки в будівельних компаніях. Впровадження цих алгоритмів допоможе забезпечити прозорість в управлінні будівельними компаніями, що означає максимальне розкриття інформації для об'єктивного моніторингу розвитку компанії. Використання цифрових технологій сприяє зменшенню неформальної економіки. Це обумовлено тим, що практично вся економічна діяльність доступна в цифровому вигляді і може бути перевірена за допомогою інтернет–технологій [18]. Таким чином, дані дають змогу виявити тіньові операції, що здійснюються фізичними особами.

Що стосується впровадження цифрових технологій у виробничі процеси, то операційні системи підприємств потребують трансформації з метою адаптації підсистем до цифрової економіки. Бізнес–системи традиційно складаються з трьох підсистем: переробка, закупівлі та управління. Для того, щоб отримати довгострокову конкурентну перевагу та захистити баланс компанії, необхідно об'єднати організаційну та виробничу підсистеми.

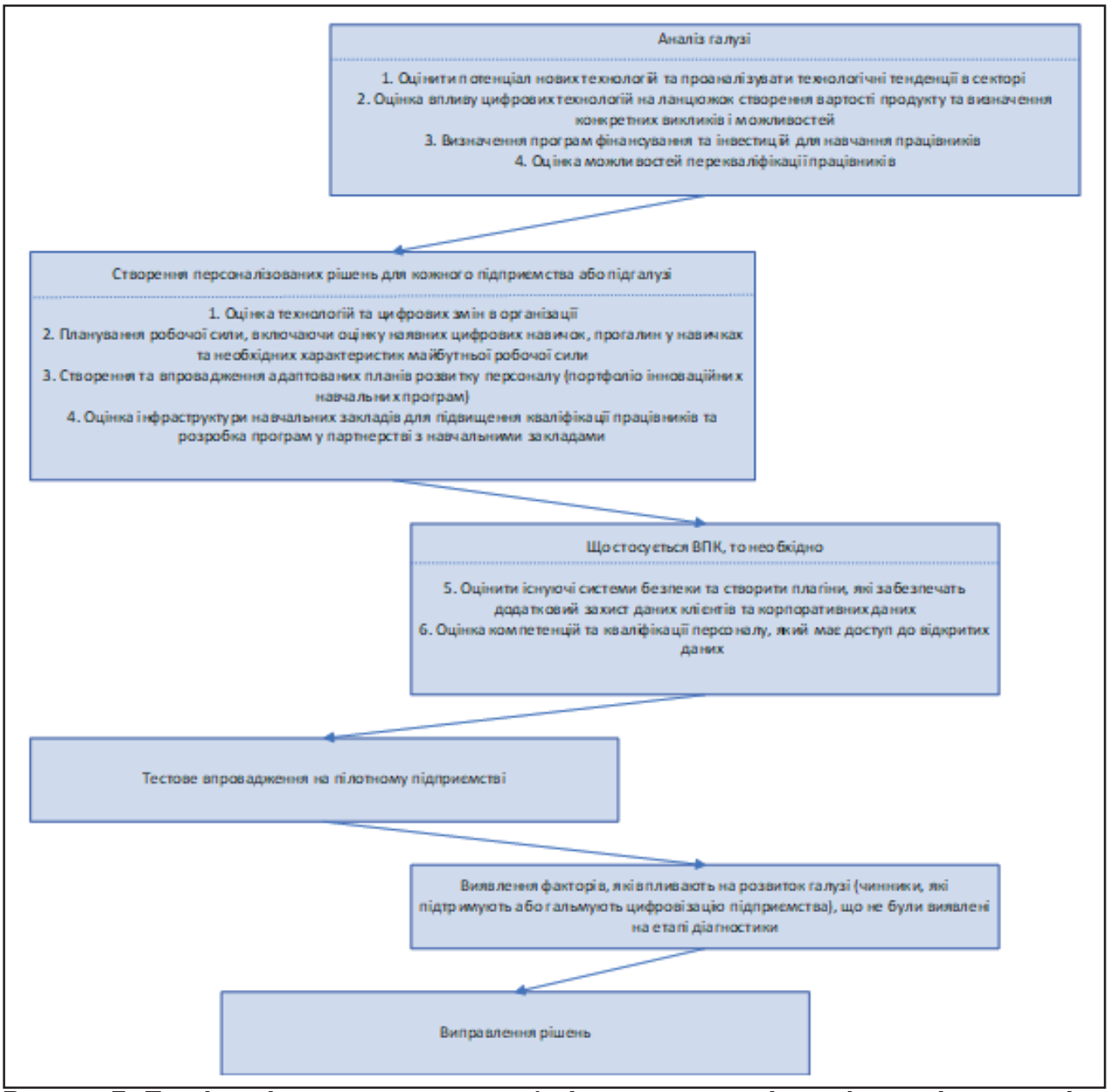

Рисунок 5. Послідовність застосуванна на будівельних компаніях цифрових інструментів

Джерело: розроблено автором на основі [19]

У контексті економіки будівельної компанії важливо розрізняти підсистеми організаційного менеджменту, логістичного менеджменту, фінансового менеджменту та управління персоналом. Важливо, щоб ці підсистеми були інтегровані. Взаємодія цих підсистем має важливе значення для належного функціонування будівельної компанії, оскільки виробничі процеси особливо чутливі до змін в організаційних аспектах.

Висновки

Економіко-математична формалізація підготовки та проведення сутнісних змін в операційних системах будівельних підприємств є важливим і перспективним напрямом дослідження, який сприяє покращенню управління та ефективності будівельного сектору. На підставі аналізу досліджень і практичних застосувань можна зробити деякі висновки: По-перше, економіко-математична моделювання дозволяє систематизувати та аналізувати складні процеси змін в операційних системах будівельних підприємств. Застосування математичних методів дозволяє усвідомити взаємозалежності між різними чинниками, які впливають на ефективність змін, та розробляти оптимальні стратегії управління. Друге – економіко-математичні підходи дозволяють проводити кількісний аналіз ефективності змін в операційних системах. Це допомагає виявити ключові показники успіху таких змін, такі як зменшення витрат, підвищення продуктивності праці, збільшення якості продукції тощо. По-третє, застосування економіко-математичних методів сприяє оптимізації використання ресурсів підприємства під час впровадження змін в операційні системи. Моделювання дозволяє розробляти ефективні стратегії розподілу бюджету, трудових ресурсів та інших активів з урахуванням поставлених цілей. Також, економіко-математична формалізація сприяє підвищенню рівня управлінської компетентності та прийняттю обґрунтованих рішень. Аналіз фінансових та економічних показників з урахуванням математичних моделей допомагає керівникам підприємств приймати ефективніші та краще підготовлені рішення.

Загалом, економіко-математична формалізація підготовки та проведення змін в операційних системах будівельних підприємств є важливим інструментом для підвищення конкурентоспроможності та стійкості будівельного сектору. Дослідження в цій галузі дозволяє розробляти нові стратегії управління, що відповідають викликам цифрової економіки, та сприяє покращенню якості та ефективності будівельних проектів.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізація: Монографія / Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. – К.: КНЕУ, 2003. – 394с

2. Бланк І.О. Фінансовий менеджмент: [навчальний посібник] / І.О. Бланк. – К. : Ельга, 2004. – 655 с.

3. Борух В.О., Алямкін Р.В. Економічна статистика. Навч. посібник.–К.: Кондор,2014.–318 с.

4. Войтко С. В. Системний підхід до життєвого циклу / С. В. Войтко // Наук. пр. Східноукр. держ. ун-т «Маркетинг : теорія і практика» / Ред. кол. : І. Л. Решетнікова (гол. ред.). – Луганськ. Вид-во східноукр. держ. ун-ту, 1999. – С. 105–110.

5. Воронкова В.Г., Романенко Т.П. Концепція розвитку проєктно-орієнтованого бізнесу в умовах цифрової трансформації до smart-суспільства. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. № 67. С. 13–27.

6. Воронкова А.Е. Корпорації: управління та культура: монографія / Воронкова А.Е., Баб'як М.М., Коренєв Е.Н., Мажура І.В. – Дрогобич: Вимір, 2006. – 376с.

7. Євтух О. Т. Фінансовий менеджмент для магістрів і не тільки : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. Т. Євтух, О. О. Євтух. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 407 с.

8. Закревський, А. І. Трансформація маркетингової орієнтації будівельної промисловості України під час економічної кризи [Текст] / А. І. Закревський // Маркетинг в Україні. – 2009. – № 4. – С. 62–65.

9. Івахненко І.С. Теоретичні аспекти застосування теорії обмежень як інструменту підвищення ефективності управлінні підприємством / І.С. Івахненко // Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин: зб. наук. праць. – Вип. 35., Ч.2– К.: КНУБА, 2017. – С. 65–72.

10. Крупка Я. Д. К 79 Фінансовий облік : підруч. / Я. Д. Крупка, З. В. Задорожний, Н. В. Гудзь [та ін.]. – 4-те вид. [доп. і перероб.]. – Тернопіль : ТНЕУ, 2017. – 451 с.

11. Куйбіда В.С., Карпенко О.В., Наместник В.В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України (Серія «Державне управління»). 2018. № 1. С.5–10.

12. Литвин, Б. М. Економічні відносини в інвестиційно-будівельному комплексі: [Науково-практичний

посібник] / Б. М. Литвин, З. Б. Литвин, С. М. Скочиляс. – Тернопіль: Економічна наука, 2007. – 224 с

13. Стецюк П. А. Модернізація механізмів фінансового забезпечення аграрного виробництва [Електронний ресурс] / П. А. Стецюк // Облік і фінанси. – 2016. – № 1. – С. 132–136.

14. Стратегія цифрової безпеки підприємства як драйвер цифрової трансформації економіки України / Т.С. Передерій // Вісник економічної науки України. — 2019. — № 2 (37). — С. 201–204.

15. Терьошкіна Н. Є. Методика стратегічного аналізу інноваційного розвитку підприємств / Терьошкіна Н. Є. // Проблеми науки. – 2004. – №4. – С.21–28.

16. Ю.А. Чуприна. Методологія інтеграції потенціалу стейкхолдерів до складу будівельного кластеру // Формування ринкових відносин в Україні// зб.наук.праць №1 (212) (Київ–ДНДІІМЕ), 2019. – с. 85–91. http://dndiime.org/wp-content/uploads/2019/06/1_2019.pdf

17. I. Chupryna, R. Tormosov, D. Abzhanova, D. Ryzhakov, V. Gonchar and N. Plys, "Scientific and Methodological Approaches to Risk Management of Clean Energy Projects Implemented in Ukraine on the Terms of Public–Private Partnership," 2022 International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST), Nur–Sultan, Kazakhstan, 2022, pp. 1–8

18. Greiner, L. Evolution and Revolution in the Growth Process of Organizations / L. Greiner // Bulletin of St. Petersburg University. Series Management. – Vol. 4. – 2002. – Pp. 76–9

19. Grenson, J. K., Jr. American Management at the Threshold of the 21st Century: Translated from English / J. K. Grenson Jr., K. O'Dell. – Moscow: Economics, 1991. – 319 p.

References:

1. Antonyuk L. L. Innovations: theory, development mechanism and commercialization: Monograph / Antonyuk L. L., Poruchnik A. M., Savchuk V. S. – Kyiv: KNEU, 2003. – 394 p

2. Blank I. O. Financial management: [textbook] / I. O. Blank. – Kyiv: Elga, 2004. – 655 p.

3. Borukh V. O., Alyamkin R. V. Economic statistics. Textbook.–Kyiv: Condor, 2014.–318 p.

4. Voitko S. V. System approach to the life cycle / S. V. Voitko // Scientific pr. East Ukrainian State University «Marketing: theory and practice» / Ed. col.: I. L. Reshetnikova (ed. chief). – Lugansk. Publishing house of East Ukrainian State University, 1999. – P. 105–110.

5. Voronkova V.G., Romanenko T.P. Concept of development of project–oriented business in the conditions of digital transformation to smart society. Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhia State Engineering Academy. 2016. No. 67. P. 13–27.

6. Voronkova A.E. Corporations: management and culture: monograph / Voronkova A.E., Babyak M.M., Korenev E.N., Mazhura I.V. – Drohobych: Vymir, 2006. – 376p.

7. Yevtukh O.T. Financial management for masters and not only: a textbook for students of higher educational institutions / O.T. Yevtukh, O.O. Yevtukh. – K.: Center for Educational Literature, 2011. – 407 p.

8. Zakrevsky, A. I. Transformation of the marketing orientation of the construction industry of Ukraine during the economic crisis [Text] / A. I. Zakrevsky // Marketing in Ukraine. – 2009. – No. 4. – P. 62–65.

9. Ivakhnenko I. S. Theoretical aspects of applying the theory of constraints as a tool for increasing the efficiency of enterprise management / I. S. Ivakhnenko // Ways to increase the efficiency of construction in the conditions of market relations: collection of scientific works. – Vol. 35., Part 2– K.: KNUBA, 2017. – P. 65–72.

10. Krupka Ya. D. K 79 Financial accounting: textbook / Ya. D. Krupka, Z. V. Zadorozhny, N. V. Gudz [et al.]. – 4th ed. [supplemented and revised]. – Ternopil: TNEU, 2017. – 451 p.

11. Kuybida V.S., Karpenko O.V., Namestnyk V.V. Digital governance in Ukraine: basic definitions of the conceptual and categorical apparatus. Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine (Series «Public Administration»). 2018. No. 1. P.5–10.

12. Lytvyn, B. M. Economic relations in the investment and construction complex: [Scientific and practical manual] / B. M. Lytvyn, Z. B. Lytvyn, S. M. Skochylyas. – Ternopil: Economic Science, 2007. – 224 p.

13. Stetsyuk P. A. Modernization of mechanisms of financial support for agricultural production [Electronic resource] / P. A. Stetsyuk // Accounting and Finance. – 2016. – No. 1. – P. 132–136.

14. Digital security strategy of an enterprise as a driver of digital transformation of the economy of Ukraine / T.S. Perederiy // Bulletin of Economic Science of Ukraine. – 2019. – No. 2 (37). – P. 201–204.

15. Teryoshkina N. Ye. Methodology of strategic analysis of innovative development of enterprises / Teryoshkina N. Ye. // Problems of science. – 2004. – No. 4. – P. 21–28.

16. Yu.A. Chupryna. Methodology of integration of stakeholder potential into the construction cluster // Formation of market relations in Ukraine// Collection of scientific works No. 1 (212) (Kyiv–DNDIIME), 2019.

– p. 85–91. http://dndiime.org/wp-content/uploads/2019/06/1_2019.pdf

17. I. Chupryna, R. Tormosov, D. Abzhanova, D. Ryzhakov, V. Gonchar and N. Plys, «Scientific and Methodological Approaches to Risk Management of Clean Energy Projects Implemented in Ukraine on the Terms of Public–Private Partnership,» 2022 International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST), Nur–Sultan, Kazakhstan, 2022, pp. 1–8

18. Greiner, L. Evolution and Revolution in the Growth Process of Organizations / L. Greiner // Bulletin of St. Petersburg University. Series Management. – Vol. 4. – 2002. – Pp. 76–9

19. Grenson, J.K., Jr. American Management at the Threshold of the 21st Century: Translated from English / J. K. Grenson Jr., K. O'Dell. – Moscow: Economics, 1991. – 319 p.

Дані про авторів

Чуприна Юрій Анатолійович,

д. е. н., професор кафедри менеджменту в будівництві Київського національного університету будівництва і архітектури

e–mail: hupryna.khm@knuba.edu.ua

ORCID: 0000–0002–4934–2058

Матвеїв Василь Васильович,

аспірант Київського національного університету будівництва і архітектури

e–mail: wwmatveevw.gmail.com

ORCID: 0009–0002–6455–4152

Шлапак Олександр Григорович,

аспірант Київського національного університету будівництва і архітектури

e–mail: olimp801@ukr.net

ORCID: 0009–0008–8089–4409

Ползіков Мирослав Олександрович,

аспірант Київського національного університету будівництва і архітектури

e–mail: polzikov.miroslav@gmail.com

ORCID: 0000–0002–5878–4202

Data about the authors

Iurii Chupryna,

Doctor of Economics, Professor of the Department of Construction Management at Kyiv National University of Construction and Architecture

e–mail: hupryna.khm@knuba.edu.ua

Vasyl Matveyev,

Postgraduate student of Kyiv National University of Construction and Architecture

e–mail: wmatveevw@gmail.com

Oleksandr Shlapak,

Postgraduate student of Kyiv National University of Construction and Architecture

e–mail: olimp801@ukr.net

Myroslav Polzikov,

Postgraduate student of Kyiv National University of Construction and Architecture

e–mail: polzikov.miroslav@gmail.com

УДК 657.4

https://doi.org/10.5281/zenodo.15039206

ЗАМКОВА І. В., СМУТОК В. І.,
ВЕРХОВОДОВ О. С., БАБЮК С. Н.,
ЗДІР О. А.,

Облік речового майна військових частин Збройних Сил України в особливий період

Актуальність теми дослідження. *У статті розглянуто ключові аспекти класифікації та обліку речового майна у військових частинах Збройних Сил України в умовах особливого періоду.*

Постановка проблеми. *Головною метою забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України речовим майном в особливий період є створення умов, що сприяють ефективному виконанню бойових завдань та інших функцій воєнного часу, а також підвищують боєздатність військових підрозділів. Досягнути цієї мети можливо через виконання важливого завданням, що стоїть перед фінансово–економічною службою будь якої військової частини Збройних Сил України, яке полягає в організації всеохоплюючого та неупередженого бухгалтерського обліку цього майна.*

Постановка мети і завдань дослідження. *Метою статті є дослідження теоретичних засад і практичних аспектів класифікації та бухгалтерського обліку речового майна військових частин Збройних Сил України в умовах особливого періоду.*

Методологія дослідження. *Методологічну і теоретичну основу дослідження склали положен–*

© ЗАМКОВА І. В., СМУТОК В. І., ВЕРХОВОДОВ О. С., БАБЮК С. Н., ЗДІР О. А., 2024

ня законодавчих та нормативно–правових актів України з питань обліку основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, МШП і запасів в державному секторі, а також наукові публікації вітчизняних вчених і практиків з питань бухгалтерського обліку розпорядників бюджетних коштів. У процесі було застосовано наступні загальнонаукові методи: теоретичного узагальнення, системного підходу; аналізу; синтезу.

Результати дослідження. *Встановлено, що ефективне управління матеріальними ресурсами є одним із визначальних чинників підтримки боєздатності Збройних Сил. Проаналізовано нормативно–правові акти, які регламентують забезпечення військовослужбовців речовим майном, а також порядок обліку цього майна у фінансово–економічних службах військових частин. Акцентовано увагу на особливостях класифікації речового майна за цільовим призначенням, специфіці його обліку та застосуванні амортизації до нього. Визначено необхідність удосконалення підходів до обліку та аналізу речового майна, що забезпечить підвищення ефективності використання ресурсів у військових частинах.*

Галузь застосування результатів. *Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності фінансових служб військових частин ЗС України; наукових дослідженнях науково–педагогічних працівників закладів вищої освіти, а також здобувачів вищої освіти другого освітнього та третього (освітньо–наукового) рівнів вищої освіти.*

Висновки. *Ефективне управління матеріальними ресурсами є ключовим чинником забезпечення боєздатності Збройних Сил України. У межах дослідження автори виявили особливості класифікації речового майна військових частин ЗСУ залежно від його цільового призначення. Це впливає на віднесення майна до відповідної групи активів розпорядника бюджетних коштів і визначає специфіку його обліку як інших необоротних матеріальних активів, малоцінних швидкозношуваних предметів чи запасів. Отримані висновки можуть слугувати основою для подальших досліджень та розроблення практичних рекомендацій з удосконалення обліку матеріальних ресурсів у сфері оборони.*

Ключові слова: *речове майно, військові частини, класифікація, бухгалтерський облік, необоротні активи.*

ZAMKOVA I. V., SMUTOK V. I.,
VERKHOVODOV O. S., BABYUK S. N.,
ZDIR O. A.,

Accounting for property of military units of the Armed Forces of Ukraine in a special period

Relevance of the research topic. *The article considers key aspects of the classification and accounting of property in military units of the Armed Forces of Ukraine in a special period.*

Statement of the problem. *The main goal of providing servicemen of the Armed Forces of Ukraine with property in a special period is to create conditions that contribute to the effective performance of combat missions and other wartime functions, as well as increase the combat capability of military units. This goal can be achieved by fulfilling an important task facing the financial and economic service of any military unit of the Armed Forces of Ukraine, which is to organize comprehensive and impartial accounting of this property.*

Setting the goal and objectives of the study. *The purpose of the article is to study the theoretical foundations and practical aspects of the classification and accounting of property in military units of the Armed Forces of Ukraine in a special period.*

The research methodology. *The methodological and theoretical basis of the study was the provisions of legislative and regulatory legal acts of Ukraine on accounting for fixed assets, other non–current tangible assets, MSE and inventories in the public sector, as well as scientific publications of domestic scientists and practitioners on accounting for budget funds managers. The following general scientific methods were used in the process: theoretical generalization, system approach; analysis; synthesis.*

Results of the study. *It was established that effective management of material resources is one of the determining factors in maintaining the combat capability of the Armed Forces. The regulatory legal*

acts that regulate the provision of military personnel with tangible property, as well as the procedure for accounting for this property in the financial and economic services of military units, were analyzed. Attention was focused on the features of the classification of tangible property by purpose, the specifics of its accounting and the application of depreciation to it. The need to improve approaches to accounting and analysis of tangible property was identified, which will ensure increased efficiency in the use of resources in military units.

Scope of the results. *The results of the study can be used in the practical activities of financial services of military units of the Armed Forces of Ukraine; scientific research of scientific and pedagogical workers of higher education institutions, as well as higher education applicants of the second and third (educational and scientific) levels of higher education.*

Conclusions. *Effective management of material resources is a key factor in ensuring the combat capability of the Armed Forces of Ukraine. Within the framework of the study, the authors identified the features of the classification of tangible property of military units of the Armed Forces of Ukraine depending on its intended purpose. This affects the assignment of property to the appropriate group of assets of the budget manager and determines the specifics of its accounting as other non–current tangible assets, low–value perishable items or stocks. The conclusions obtained can serve as the basis for further research and the development of practical recommendations for improving the accounting of material resources in the defense sector.*

Keywords: *tangible property, military units, classification, accounting, non–current assets.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Військова потужність збройних сил будь якої держави знаходиться у прямо пропорційній залежності від кількості та якості матеріальних ресурсів, які часто вимірюються, в першу чергу, розміром оборонного бюджету країни, її валовим внутрішнім продуктом (ВВП), а також ступенем забезпеченості армії озброєнням, паливно–мастильними матеріалами, продовольством та речовим майном. Особливого значення забезпеченість матеріальними ресурсами збройних сил набуває в умовах дії в країні воєнного стану. Саме тому перебіг російсько–української війни висуває свої вимоги до теорії та практики тилового забезпечення військових частин та підрозділів, змушуючи шукати їх більш сучасні форми та способи забезпечення речовом майном частин Збройних Сил України (далі – ЗСУ) під час виконання ними поставлених боєвих завдань та повсякденному житті в умовах ротації.

Основною метою забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в особливий період речовим майном полягає у створенні умов, які сприятимуть ефективному виконанню військами (силами) бойових завдань та інших функцій і дій воєнного періоду; посилять боєздатність армійських підрозділів. Забезпечення військовослужбовців/військовослужбовиць речовим майном здійснюється у відповідності до встановлених Міністерством оборони України норм і термінів.

Досягнути цієї мети можливо через виконання важливого завданням, що стоїть перед фінансово–економічною службою будь якої військової частини Збройних Сил України, яке полягає в організації всеохоплюючого та неупередженого бухгалтерського обліку цього майна.

Правильне ведення бухгалтерського обліку речового майна у військових частинах ЗСУ дозволить забезпечити точний контроль за матеріальними ресурсами, підвищити ефективність їх використання, мінімізувати ризики втрат або нецільового використання, буде сприяти своєчасному забезпеченню військовослужбовців необхідним майном та гарантуватиме прозорість і відповідність облікових операцій чинним нормативно–правовим актам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам методології та практичного застосування обліку матеріальних ресурсів установ державного сектору присвячені наукові дослідження як учених–економістів, так і фахівців–практиків, а саме: П. Атамаса, О. Андрієнко, І. Ксьонжик, М. Кужельного, В. Онищенка, В. Палія, С. Свірко, П. Селіванової, В. Сопка, Є. Шари, А. Шеремета. На виявлення особливостей обліку необоротних активів та запасів в бюджетних установах спрямовано дослідження Л. Безкоровайної, І. Бенько, О. Лубенченко, Р. Костирко, С. Шульги та інших.

Зважаючи на вагомий внесок вищевказаних науковців у дослідження проблем бухгалтер–

ського обліку матеріальних ресурсів в установах державного сектору, слід підкреслити, що деякі аспекти бухгалтерського обліку речового майна у військових частинах в умовах особливого періоду потребують більш детального науково-практичного аналізу, осмислення та висвітлення.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження теоретичних засад і практичних аспектів класифікації та бухгалтерського обліку речового майна військових частин Збройних Сил України в умовах особливого періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей», держава гарантує військовослужбовцям належне матеріальне забезпечення, яке відповідає умовам військової служби та сприяє утриманню кваліфікованих кадрів у Збройних Силах [1]. Питання забезпечення речовим майном військовослужбовців ЗСУ та Державної спеціальної служби транспорту регламентовані:

• Наказом Міністерства оборони України «Про речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту» [2]. Цим документом затверджені Норми забезпечення речовим майном.

• Інструкцією про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту в мирний час та особливий період [3].

Згідно цих документів, речове майно – це сукупність матеріальних засобів, придбаних централізовано Міністерством оборони України за рахунок коштів державного бюджету з метою надання військовослужбовцям для виконання ними службових обов'язків, забезпечення належних умов несення військової служби та задоволення особистих потреб. До такого майна належать предмети обмундирування, взуття, спорядження, спеціальний одяг, постільні речі та інші засоби, передбачені нормами забезпечення речовим майном.

Речове майно за цільовим призначенням поділяється на:

• Майно поточного забезпечення. Призначене для забезпечення всіх категорій військовослужбовців.

• Майно фонду зборів. Призначене для військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні та спеціальні збори, для студентів цивільних навчальних закладів, які направляються на навчальні збори, а під час мобілізації – для мобілізованих. Таке майно створюється на підставі розпорядження начальника Центрального управління речового забезпечення Тилу Командування Сил логістики Збройних Сил України (далі – ЦУРЗ) як за рахунок цільової видачі нових предметів, так і за рахунок наявного вільного майна поточного забезпечення, уживаного, але придатного для подальшого використання без ремонту або після ремонту. Речове майно фонду зборів обліковується та зберігається окремо від речового майна поточного забезпечення.

• Майно непорушних запасів. Використовується для забезпечення мобілізаційного розгортання Збройних Сил та створення запасів речового майна, ремонтних матеріалів, мийних засобів і обмінних фондів за встановленими нормами на особливий період [3].

Речове майно особистого користування та інвентарне майно надається військовослужбовцям відповідно до встановлених норм і порядку. Військові частини здійснюють облік закріпленого за ними майна за кількісними, якісними, обліково-номерними та вартісними показниками, розподіляючи його між відповідними службами: продовольчою, речовою, квартирно-експлуатаційною, паливно-мастильних матеріалів тощо. Відповідно, кількісний облік речового майна здійснюється у речовій службі, а його бухгалтерський облік – у фінансово-економічній службі військової частини.

З точки зору бухгалтерського обліку речове майно, що відноситься до майна поточного забезпечення та майна фонду зборів, представляє собою інші необоротні матеріальні активи у складі основних засобів, оскільки:

• по-перше, відповідає визначенню основних засобів у п. 4 НП(С)БОДС 121 «Основні засоби», в частині терміну використання більше одного року [4];

• по-друге, у п. 1.2 Методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку основних засобів суб'єктів державного сектору (далі – Методрекомендації № 11) речове майно прямо віднесено до підгрупи «білизна, постільні речі, одяг та взуття» у складі інших необоротних матеріальних активів (ІНМА). Тобто з точки зору п. 1.2 Методрекомендацій № 11 головні убори, обмундирування, взуття, спорядження, засоби індивідуального захисту – це все є складовими частинами форменого одягу [5].

Для інших необоротних матеріальних активів застосовується спрощений, груповий або інший специфічний порядок обліку.

Військові частини, які систематично отримують значний обсяг форменого одягу та взуття, білизни, постільних речей, для здійснення своєї діяльності, до цієї групи зараховують:

1) білизну (жіночу, чоловічу);

2) постільні речі (матраци, подушки, ковдри, простирадла, підодіяльники, наволочки, покривала, мішки спальні тощо);

3) одяг і обмундирування, включаючи спецодяг (костюми, пальта, плащі, кожухи, кофти, спідниці, куртки, штани тощо);

4) взуття, включаючи спеціальне (черевики, чоботи, сандалі, тощо);

5) спортивний одяг і взуття (костюми, кросівки, черевики тощо).

Таке речове майно обліковується фінансово-економічною службою військової частини на субрахунку 1114 «Білизна, постільні речі, одяг та взуття». Військові частини, що мають речові активи специфічного призначення і обмеженого застосування, обліковують їх на субрахунку 1116. Всі інші необоротні матеріальні активи військових частин, що не потрапляють до вищенаведених рахунків групи 11, відображаються на субрахунку 1118 [5].

Якщо речове майно має високу ступінь зношуваності і не витримує більше року експлуатації, то у військових частинах його відносять до малоцінних швидкозношуваних предметів і обліковують на субрахунку 1812 «Малоцінні швидкозношувані предмети».

Оскільки у військовій частині речове майно може бути як видано особовому складу, так і зберігатися на складі, необхідно виділити аналітичні рахунки для деталізації обліку таких підвидів речового забезпечення:

• 1114.1 – Білизна, постільні речі, одяг та взуття (на складі);

• 1114.2 – Білизна, постільні речі, одяг та взуття (в експлуатації).

Майно непорушних запасів, на відміну від майна поточного забезпечення та майна фонду зборів, обліковують у фінансово-економічній службі військової частини у вигляді запасів.

Для таких видів речового майна, як білизна, постільні речі, одяг, взуття, та необоротні матеріальні активи встановлюються номенклатурні номери. При цьому предметам одного найменування, якості матеріалу та ціни встановлюється один номенклатурний номер. Для речового майна спеціального призначення (наприклад, кевларові шоломи, бронежилети), фінансово-економічна служба військової частини може присвоювати інвентарні номери.

Перші чотири знаки інвентарного (номенклатурного) номера означають номер субрахунку, п'ятий – підгрупу, всі інші знаки – порядковий номер предмета у підгрупі. Для тих груп основних засобів, для яких не виділені підгрупи, п'ятий знак може позначатись нулем [5].

Для обліку руху речового майна на складі військових частин використовуються ті ж самі первинні документи, що й для обліку усіх інших основних засобів [6]. Ними є:

Акт приймання-передачі основних засобів та Акт введення в експлуатацію основних засобів – при придбанні речового майна та видачі його особовому складу;

Інвентарна картка обліку основних засобів (для індивідуального обліку речового майна як за інвентарними (наприклад, кевларові шоломи, бронежилети), так і номенклатурними номерами) або Інвентарна картка групового обліку основних засобів (якщо присвоєно номенклатурний номер на цілу групу однорідних об'єктів) – для обліку видачі речового майна та обліку даних про нього [7];

Розрахунок амортизації інших необоротних матеріальних активів – для нарахування амортизації речового майна;

Акт списання основних засобів чи Акт списання групи основних засобів – при списанні форменого одягу [6].

Речове майно, як і всі інші необоротні матеріальні активи, амортизується за методом 50/50 [8], а саме:

• 50% зносу нараховується у місяці передачі майна у використання;

• 50% зносу нараховується у місяці списання речового майна.

Амортизація речового майна припиняється з місяця, наступного за місяцем вибуття відповідного об'єкта.

Фінансово-економічні служби військових частин не здійснюють переоцінку речового майна.

За місцем зберігання всі основні засоби перебувають на відповідальному зберіганні у матеріально відповідальних осіб, які призначаються наказом керівника суб'єкта державного сектору. З посадовими особами, які відповідають за збереження ре-

чового майна, укладається письмовий договір про повну індивідуальну матеріальну відповідальність.

Висновки

Ефективне управління матеріальними ресурсами є одним із визначальних чинників підтримки боєздатності Збройних Сил України. Авторами дослідження було встановлено особливості класифікації речового майна військових частин ЗСУ за цільовим призначенням, що впливає на віднесення їх до тієї чи іншої групи активів розпорядника бюджетних коштів, тобто визначає подальшу специфіку його обліку як інших необоротних матеріальних активів, МШП чи запасів. Отримані результати можуть стати основою для подальших досліджень і розробки практичних рекомендацій щодо покращення обліку матеріальних ресурсів у секторі оборони.

Список використаних джерел:

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей : Закон України від 20.12.1991 року № 2011–XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011–12#Text

2. Про речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту : Наказ Міністерства оборони України від 29 квітня 2016 року № z0768–16. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768–16#Text%D1%97.

3. Інструкція про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту в мирний час та особливий період : Наказ Міністерства оборони України від 29 квітня 2016 року № z0768–16. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768–16#Text%D1%97

4. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 121 «Основні засоби» : Наказ Міністерства фінансів України від 23.01.2015 р. № 11.

5. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку для суб'єктів державного сектору : Наказ Міністерства фінансів України від 12.10.2010 року № 1202. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201–15#Text

6. Про затвердження типових форм з обліку та списання основних засобів суб'єктами державного сектору та порядку їх складання : Наказ Міністерства фінансів України від 13.09.2016 року № 818. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336–16#Text

7. Ксьонжик І.В., Петров П.П. Облікове забезпечення виконання кошторисів розпорядниками бюджетних коштів. Розвиток бухгалтерського обліку та оподаткування в Україні: теорія, практика та професійна етика. Збірник тез Всеукраїнської науковопрактичної інтернет–конференції, (м. Ірпінь, 5–6 листопада 2020 року). Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 154–156.

8. Онищенко В. Облік спецодягу. URL : https://oblikbudget.com.ua/article/547–oblk–spetsodyagu

References:

1. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtsiv ta chleniv yikhnikh simei [On social and legal protection of military personnel and their family members] : Zakon Ukrainy vid 20.12.1991 roku № 2011–XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011–12#Text. [in Ukrainian]

2. Pro rechove zabezpechennia viiskovosluzhbovtsiv Zbroinykh Syl Ukrainy ta Derzhavnoi spetsialnoi sluzhby transportu [On material support for servicemen of the Armed Forces of Ukraine and the State Special Transport Service] : Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 29 kvitnia 2016 roku № z0768–16. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768–16#Text%D1%97. [in Ukrainian]

3. Instruktsiia pro orhanizatsiiu rechovoho zabezpechennia viiskovosluzhbovtsiv Zbroinykh Syl Ukrainy ta Derzhavnoi spetsialnoi sluzhby transportu v myrnyi chas ta osoblyvyi period [Instructions on the organization of material support for servicemen of the Armed Forces of Ukraine and the State Special Transport Service in peacetime and special periods] : Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 29 kvitnia 2016 roku № z0768–16. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768–16#Text%D1%97. [in Ukrainian]

4. Natsionalne Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori 121 «Osnovni zasoby» [National Regulation (Standard) of Accounting in the Public Sector 121 «Fixed Assets»] : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 23.01.2015 roku.

5. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii z bukhhalterskoho obliku dlia subiektiv derzhavnoho sektoru [On approval of Methodological recommendations on accounting for public sector entities] : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 12.10.2010 roku roku № 1202. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201–15#Text. [in Ukrainian]

6. Pro zatverdzhennia typovykh form z obliku ta spysannia osnovnykh zasobiv subiektamy derzhavnoho sektoru ta poriadku yikh skladannia [On approval of standard forms for accounting and write–off of fixed assets by public sector entities and the procedure for their preparation] : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 13.09.2016 roku № 818. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336–16#Text. [in Ukrainian]

7. Ksonzhyk, I.V., Petrov, P.P. (2020) Oblikove zabezpechennia vykonannia koshtorysiv rozporiadnykamy biudzhetnykh koshtiv [Accounting support for the implementation of estimates by budget administrators.]. Rozvytok bukhhalterskoho obliku ta opodatkuvannia v Ukraini: teoriia, praktyka ta profesiina etyka. Zbirnyk tez Vseukrainskoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii, (m. Irpin, 5-6 lystopada 2020 roku). Irpin: Universytet DFS Ukrainy. 154-156. [in Ukrainian]

8. Onyshchenko V. Oblik spetsodiahu [Accounting for workwear]. URL : https://oblikbudget.com.ua/article/547-oblk-spetsodyagu. [in Ukrainian]

Дані про авторів

Замкова Ірина Володимирівна,

д. е. н., професор, професор кафедри продовольчого та речового забезпечення факультету підготовки спеціалістів тилового забезпечення, Військова академія, м. Одеса

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5172-3821

e-mail: iryna_zamkova@meta.ua

Смуток Валентин Іванович,

підполковник, старший викладач кафедри продовольчого та речового забезпечення факультету підготовки спеціалістів тилового забезпечення, Військова академія, м. Одеса

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5535-156X

e-mail: smutokaudit@ukr.net

Верховодов Олександр Сергійович,

підполковник, заступник начальника кафедри продовольчого та речового забезпечення факультету підготовки спеціалістів тилового забезпечення, Військова академія, м. Одеса

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5786-2889

e-mail: verhovodov1983@gmail.com

Бабюк Сергій Ніканорович,

к. військ. н., доцент, доцент кафедри продовольчого та речового забезпечення факультету підготовки спеціалістів тилового забезпечення, Військова академія, м. Одеса

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4681-9532

e-mail: sergiy.babyuk@gmail.com

Здір Олександр Анатолійович,

підполковник, старший викладач кафедри продовольчого та речового забезпечення факультету підготовки спеціалістів тилового забезпечення, Військова академія, м. Одеса

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-5074-5462

e-mail: alezdor@gmail.com

Data about the authors

Iryna Zamkova,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Food and Material Supply, Faculty of Training of Logistics Specialists, Military Academy, Odessa

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5172-3821

e-mail: iryna_zamkova@meta.ua

Valentyn Smutok,

Lieutenant Colonel, Senior Lecturer of the Department of Food and Material Supply, Faculty of Training of Logistics Specialists, Military Academy, Odessa

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5535-156X

e-mail: smutokaudit@ukr.net

Oleksandr Verkhovodov,

Lieutenant Colonel, Deputy Head of the Department of Food and Material Supply, Faculty of Training of Logistics Specialists, Military Academy, Odessa Odesa

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5786-2889

e-mail: verhovodov1983@gmail.com

Serhiy Babyuk,

Candidate of Military Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Food and Material Supply, Faculty of Training of Logistics Specialists, Military Academy, Odessa

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4681-9532

e-mail: sergiy.babyuk@gmail.com

Olexandr Zdir,

Lieutenant Colonel, Senior Lecturer of the Department of Food and Material Supply, Faculty of Training of Logistics Specialists, Military Academy, Odessa

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-5074-5462

e-mail: alezdor@gmail.com

https://doi.org/10.5281/zenodo.15039248

ЗОРЕНКО І. А.
МОСТЕЦЬКА Т. Л.

Зростання біржового ф'ючерсу на какао та його вплив на виробництво кондитерських виробів в Україні

Актуальність теми дослідження. *Ціни на біржові ф'ючерси какао на Лондонській біржі (LCCc1) демонструють значний ріст, що спричинено глобальними економічними та кліматичними факторами. У 2023–2024 роках спостерігалося перевищення історичних максимумів і саме це значно вплинуло на вартість виробництва кондитерських виробів у країнах–імпортерах, зокрема в Україні. Для національної харчової промисловості, яка суттєво залежить від імпорту какао–бобів, важливо оцінити вплив цих змін і розробити адаптивні стратегії для збереження конкурентоспроможності продукції.*

В статті розглянуто питання впливу зростання ціни на какао (біржа Лондон LCCc1) на виробництво, ціноутворення та попит шоколадних кондитерських виробів в Україні. Визначено чинники впливу на формування біржової ціни.

Постановка проблеми. *Основними проблемами, з якими стикається кондитерська промисловість України, є залежність від імпортної сировини, зокрема продукти похідні від какао–бобів: какао лікер, какао масло, какао натуральне та алкалізоване, шоколад, коливання світових цін на цю сировину та підвищення витрат на переробку та виробництво. У світлі нових цінових реалій українські виробники вимушені переглядати свої технологічні процеси, впроваджувати інновації та оптимізувати ланцюги постачання, що вимагає детального аналізу причин зростання цін та їхнього впливу на галузь.*

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження – проаналізувати динаміку зміни цін на біржові ф'ючерси какао (LCCc1) та визначити їхній вплив на економічну діяльність підприємств української кондитерської промисловості.*

Завдання дослідження. *Проаналізувати основні фактори, що впливають на формування цін на какао–боби.*

Вивчити залежність витрат кондитерського виробництва в Україні від світових змін у вартості сировини.

Запропонувати стратегії адаптації для українських виробників.

Методи дослідження. *У дослідженні використано багатофакторний аналіз причин, що впливають на формування ціни на какао похідних продуктів та здійснити прогнозування цінових змін. Статистичною базою написання статті стали офіційні джерела, включаючи Bloomberg, International Cocoa Organization (ICCO) та Державну службу статистики України. Автором використано порівняльний аналіз для оцінки впливу глобальних економічних факторів, таких як коливання курсу валют, зміна вартості енергоносіїв і кліматичні зміни в Західній Африці.*

Презентація основного матеріалу (результати дослідження). У статті детально розглянуто причини підвищення цін на ф'ючерси какао, включаючи скорочення врожаю в Кот–д'Івуарі через несприятливі кліматичні умови та зростання попиту на преміальну продукцію у ЄС і США. Показано, що у 2024 році середня ціна какао збільшилась на 34%, досягнувши позначки понад 8500 $/т. В Україні це призвело до здорожчання собівартості кондитерських виробів на 20–25%, що змусило виробників впроваджувати замінники какао, диверсифікувати постачання та підвищувати ціни на готову продукцію.

Галузь застосування результатів. *Результати дослідження можуть бути застосовані:*

- *у кондитерській промисловості для адаптації до змін ринкових умов і оптимізації витрат на вхідну сировину;*
- *у маркетингових стратегічних планах для оцінки цінових ризиків і прогнозування попиту;*
- *у державній політиці для підтримки національних виробників через імпортні субсидії чи податкові пільги.*

Ключові слова: *ф'ючерс, какао, кондитерські вироби, витрати, ціноутворення.*

© ЗОРЕНКО І. А., МОСТЕЦЬКА Т. Л., 2024

ZORENKO I. A.
MOSTETSKA T. L.

Growth of Cocoa Futures Prices and Their Impact on Confectionery production in Ukraine

Relevance of the research topic. *The prices of cocoa futures on the London Stock Exchange (LCCc1) have shown a significant increase, driven by global economic and climatic factors. In 2023–2024, historical price records were surpassed, which significantly impacted the cost of confectionery production in importing countries, including Ukraine. For the national food industry, which is heavily dependent on cocoa bean imports, it is essential to assess the effects of these changes and develop adaptive strategies to maintain product competitiveness.*

This paper examines the impact of rising cocoa prices (London LCCc1) on production, pricing, and demand for chocolate confectionery products in Ukraine. Key factors affecting price formation are identified.

Problem Statement *One of the main challenges faced by the Ukrainian confectionery industry is its dependence on imported raw materials, including cocoa–derived products such as cocoa liquor, cocoa butter, natural and alkalized cocoa powder, and chocolate. Volatile global prices for these raw materials and rising processing and production costs exacerbate the situation. In response to new pricing realities, Ukrainian producers are compelled to revise their technological processes, implement innovations, and optimize supply chains. This necessitates a thorough analysis of price increases and their impact on the sector.*

Research Objectives *The aim of the study is to analyze the dynamics of changes in cocoa futures prices (LCCc1) and assess their impact on the economic activities of Ukrainian confectionery enterprises.*

Research tasks:

Analyze the key factors influencing cocoa price formation.

Study the dependency of confectionery production costs in Ukraine on global raw material price changes.

Propose adaptation strategies for Ukrainian producers.

Research Methods *The study applies multifactor analysis to identify the causes influencing the formation of cocoa derivative prices and to forecast future price trends. The statistical base for the research includes official sources such as Bloomberg, the International Cocoa Organization (ICCO), and the State Statistics Service of Ukraine. Comparative analysis was used to assess the impact of global economic factors, including currency exchange rate fluctuations, changes in energy costs, and climatic conditions in West Africa.*

Presentation of the Main *Research Results The paper thoroughly examines the causes of the increase in cocoa futures prices, including a decline in yields in Cфte d'Ivoire due to unfavorable climatic conditions and growing demand for premium products in the EU and the US. It was shown that in 2024, the average cocoa price increased by 34%, exceeding $8,500 per ton. In Ukraine, this led to a 20–25% rise in the production cost of confectionery products, forcing manufacturers to introduce cocoa substitutes, diversify supplies, and raise prices for finished products.*

Application of Results *The research findings can be applied:*

In the confectionery industry to adapt to changing market conditions and optimize raw material costs;

In marketing strategic plans to assess pricing risks and forecast demand;

In public policy for supporting national producers through import subsidies or tax incentives.

Keywords: *futures, cocoa, confectionery products, costs, pricing.*

Постановка проблеми. Глобальний ринок какао є одним із ключових сегментів сировинного ринку. Основним інгредієнтом у виробництві шоколаду та кондитерських виробів є какао–боби. Ціна і якість какао–бобів визначають цінову політику підприємств з виробництва кондитерських виробів, а якість какао–бобів безпосередньо впливає на якість готової продукції. У період з кінця 2023 до 2024 року відбулося значне підвищення біржових цін на ф'ючерси какао Лондонської біржі (LCCc1), що стало результатом впливу низки глобальних чинників, зокрема кліматичних, економічних і геополітичних.

Ця ситуація спричинила суттєві зміни в структурі витрат при виробництві кондитерських виробів в України, яка імпортує 100% какао–бобів для своїх виробничих потреб.

Метою цієї ***статті*** є визначення чинників впливу на зростання цін на какао–боби, аналіз впливу росту цін на ф'ючерси какао на економічну складову діяльності підприємств кондитерської промисловості України та розробка рекомендацій щодо адаптації виробників до нових умов.

Виклад основного матеріалу. У листопаді 2023 року біржові ціни на ф'ючерси какао на Лондонській біржі становили близько $2,500 за тонну. До грудня 2024 року цей показник зріс до пікового значення – понад $10,000 за тонну [1]. Такі зміни свідчать про підвищення цін на понад 380% (рис.1). Ріст ціни був обумовлений дією багатьох факторів, серед яких: погодні умови, зростання світового попиту продукцію із какао–бобів, спекулятивна активність тощо. Розглянемо дію цих чинників.

Погодні умови значною мірою вплинули на врожай какао–бобів. Західна Африка – основний регіон виробництва какао. Упродовж останніх років країни Західної Африки, зокрема Кот–д'Івуар та Ґана, які забезпечують близько 70% світового виробництва какао–бобів, зіткнулися зі значними змінами клімату та погодних умов. Для цього регіону протягом останніх .... Років характерні посухи. Зміни погодних умов негативно вплинули на врожайність какао, що, у свою чергу, сприяло стрімкому зростанню цін.

До кліматичних факторів, що впливають на врожайність какао відносять: підвищення температури, зміни в режимі опадів та екстремальні погодні явища.

Глобальне потепління призводить до підвищення середніх температур у регіоні, що створює стресові умови для какао–дерев. Оптимальна температура для їх росту становить 21–23°C, а потепління може знижувати як врожайність, так і якість какао–бобів.

Нерегулярність та непередбачуваність опадів, зокрема тривалі посухи або, навпаки, надмірна волога, негативно впливають на розвиток какао–дерев. Посухи призводять до висихання ґрунту та зниження врожайності, тоді як надмірна вологість сприяє розвитку грибкових захворювань [2]

Збільшення частоти екстремальних погодних явищ, таких як шторми та повені, пошкоджують інфраструктуру та плантації, а це ускладнює процеси вирощування та збору врожаю.

Іще однією причиною росту цін на какао–боби стало зростання світового попиту. Попит на шоколад у США та у країнах Євросоюзу залишається стабільно високим. Разом із тим спостерігається збільшення попиту на цю продукцію в Азії. Розширення середнього класу та урбанізація сприяють зміні споживчих звичок, включаючи підвищений інтерес до шоколадних виробів. Ці зміни частково обумовлені підвищеним попитом у країнах з економікою, що розвивається. Особливий тиск на попит здійснюють такі країни як Китай та Індія. Фонд народонаселення ООН (ЮНФПА) у «Звіт про стан народонаселення світу, 2023» зазначає, що чисельність населення в Індії у 2023 році склало 1,4286 млрд тсіб, а в Китаї – 1,4257 млрд.[3]. Зростання попиту при зменшенні пропозиції стало причиною напруженості на ринку какао–бобів.

Спекулятивна активність стала іще однією причиною зростання цін на какао–боби. Інвестиційні фонди, хедж–фонди та трейдери почали активно збільшувати обсяги операцій з ф'ючерсами на какао, що стало значним фактором впливу на біржові ціни. Глобальна економічна нестабільність, викликана геополітичними подіями та змінами клімату, підштовхнула інвесторів до вибору сировинних активів, таких як какао, використовуючи його як інструмент для хеджування ризиків. Інвестиційні фонди та хедж–фонди активно скуповували ф'ючерсні контракти на какао, очікуючи зростання прибутковості через нестачу сировини на ринку. Це збільшило кількість відкритих контрактів і сприяло подальшому підвищенню цін на біржі[4]. Особливо активними стали трейдери, які використовували стратегії «long» (довгі позиції), розраховані на подальше здорожчання. Така

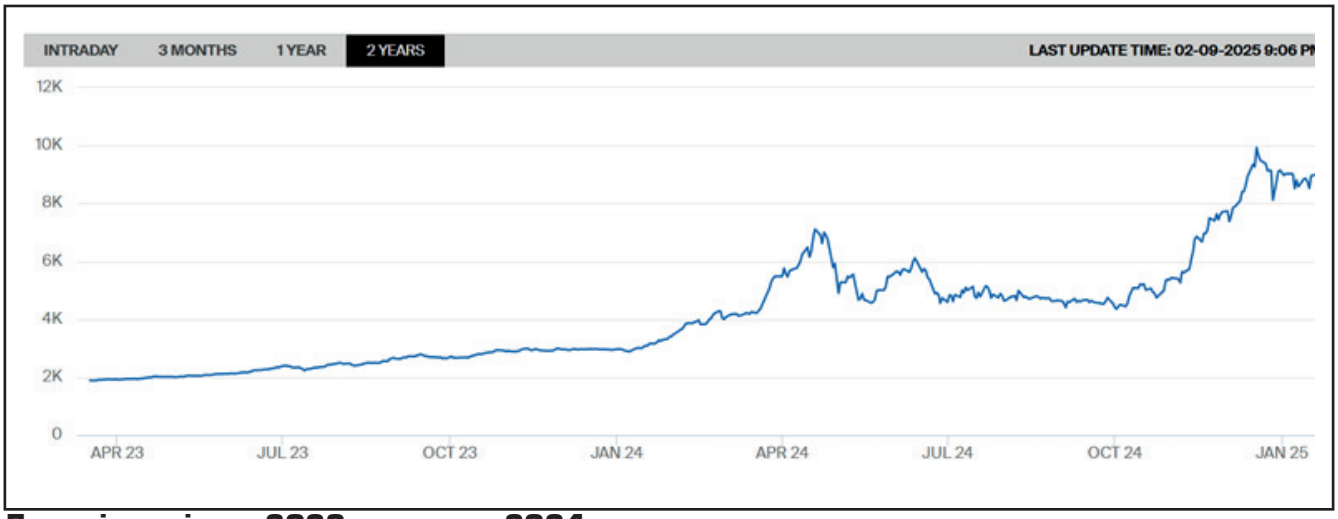

Динаміка квітень 2023 – грудень 2024

Джерело [1]

спекулятивна активність стала причиною технічних ефектів –левериджу та цінової спіралі.

Інституційні інвестори часто використовують кредитне плече для збільшення обсягів операцій (ефект левериджу). Це підвищує вплив інвесторів на ринок, навіть при відносно невеликих обсягах вкладень.

Активна спекуляція викликала підвищений інтерес до какао з боку дрібних інвесторів. У результаті попит на ф'ючерсні контракти значно перевищив обсяги фізичної сировини, доступної на ринку, що викликало ефект цінової спіралі.

Українське кондитерське виробництво значною мірою залежить від імпорту какао–сировини. Зростання цін на какао призвело до негативних наслідків діяльності підприємств, що виробляють кондитерські вироби.

За рахунок подорожчання сировини витрати виробників шоколаду зросли в середньому на 50–70%, зважаючи, на те що какао терте та какао масло є основними інгредієнтами для виробництва шоколаду. Це підвищило ціни готової продукції на 30–50% (за розрахунками автора). Про це свідчать Звіти ICCO (International Cocoa Organization), які проводять постійний аналіз глобальних тенденцій цін на какао [5]. До уваги беруться звіти великих компаній (Roshen, Nestle або Mondelez International), які публікують інформацію про витрати[6].

Для утримання ринку та зменшення темпів зростання витрат підприємства кондитерської промисловості повинні здійснюватися: перегляд технічних умов та рецептур. Виробники активно шукають як знизити вміст какао в продукції або альтернативні інгредієнти, розроблюють технології часткової замінювати какао на какао велли, клітковину Керобу або солодові продукти. Час від часу відбувається часткова декомпозиція структури шоколадовмісного виробу. В рецептуру вводиться більше таких включень як: повітряний рис, попкорн, горіхові продукти, хрустка карамель, фруктові кранчі тощо. Усе це робиться з метою зменшення відсоткового вмісту шоколаду [експертна думка автора].

Війна з РФ посилила ризики в логістичних ланцюгах, що спричинило затримки постачання та зростання транспортних витрат. Це стало додатковою проблемою для виробників та додатковими витратами на транспортування сировини. Тимчасова неможливість використання торгового порту в Одесі, страйки фермерів у Польщі та блокування митного кордону з Україною. Все це подовжувало логістичне плече поставок сировини, а іноді призводило до перебою в постачанні.

Висока ціна на готову продукцію стала причиною зниження попиту як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Кінцевий споживач був шокований таким стрімким зростанням цін на шоколадовмісні продукти на полицях рітейлу. Це, в свою чергу, призвело до короткострокового зниження попиту на готовий шоколад та шоколадні кондитерські вироби та зниження конкурентоспроможності як результату заміщення шоколадовмісних виробів іншими видами кондитерської продукції.

Таким чином, українські виробники кондитерської продукції зіткнулися з низкою викликів, але деякі з них можуть бути перетворені на можливості та одержання нового досвіду ведення бізнесу.

Одним із інструментів зниження ризиків щодо зміни ціни виступає їх хеджування. Використання ф'ючерсних контрактів дозволяє фіксувати ціни на сировину та знижувати вплив цінових коливань. Якщо відходити від моделі Stock business, а контрактуватися з виробником, що переробляє какао–боби, щонайменше на 6 місяців, то для виробника кондитерських виробів відкривається можливість зафіксувати валютну ціну на певний об'єм із заздалегідь погодженим періодом виборки сировини. Слід зазначити, що останній гарантує зі свого боку закупку погодженого об'єму за фіксованою ціною.

Розроблення інноваційних продуктів може стати іще одним напрямом утримання споживачів. Пропозиція альтернативних шоколадних виробів з меншим вмістом какао або замінниками може знизити залежність від дорогої сировини.

Активний вихід на нові ринки може компенсувати втрати від зниження попиту на традиційних ринках, тому розширення ринків збуту, у тому числі тих, що зростають, та диверсифікація пропозиції можуть стати напрямом розширення ринкових можливостей підприємств.

Іще одним із напрямів зниження витрат може стати скорочення витрат на транспортування через оптимізацію ланцюгів постачання. Це може бути збільшення замовлення до Full Track Order (замовлення цілого контейнеру), або, якщо дозволяє об'єм замовлення, заключати прямі контракти з какао переробником, виключаючи із ланки постачання посередників чи дистриб'юторів.

Виробники какаовмісних кондитерських виробів для підвищення ефективності діяльності та зниження ризиків при постачанні сировини повинні забезпечити диверсифікацію постачальників. Співпраця з постачальниками різних регіонів світу допоможе мінімізувати ризики. Для цього доцільно розглядати постачання сировини не тільки із країн Африки, але й можливість закуповувати малайзійське какао.

Важливе значення для утримання ринкового сегменту має ефективна комунікація зі споживачами. Інформування споживачів про причини зростання цін, корисність продуктів з меншим вмістом какао та впровадження акційних пропозицій інноваційних продуктів може утримати лояльність споживачів.

Інноваційні R&D розробки можуть стати дієвим інструментом утримання ринкових сегментів. Один із напрямів інновацій – заміна какаопохідних продуктів. Найпоширенішим еквівалентом какао є какао велли, який можна використовувати для часткової заміни. Для какао масла – CBE Cocoa Butter Equivalents замінником може виступати масло горіхів Ші та Сал. Ці заміни дають змогу знизити собівартість готового продукту. Додавання хрустких включень, сухофруктів, продуктів екструзії (таких як дутий рис, попкорн чи аналогічні злаки), надають виробникам України можливість знизити питому вагу шоколаду у виробі, тим самим, зменшити собівартість сировини.

Крім того, розробка державних програм підтримки харчової промисловості може допомогти виробникам адаптуватися до нових умов.

Висновок

Зростання біржових цін на какао створило серйозні виклики для харчової промисловості України. Впровадження стратегій хеджування, диверсифікації ринку та впровадження інноваційних технологій дозволить зменшити негативний вплив та забезпечити стійкість підприємств до подібних коливань у майбутньому. Ефективна адаптація до змін на ринку – це шлях, що дозволить українській харчовій галузі підтримувати конкурентоспроможність.

Список використаних джерел:

1. Cocoa Futures Historical Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ice.com/products/37089076/London-Cocoa-Futures/data?marketId=7332551&span=2

2. The Guardian Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://www.theguardian.com/global-development/article/2024/sep/03/the-bitter-future-of-chocolate-how-drought-and-a-youth-exodus-threaten-mexicos-prized-cocoa?utm_source=chatgpt.com.

3. Radio Svoboda [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-naselennya-indiyi-kytayu/32369989.html?utm_source=chatgpt.com

4. The Reuters [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://www.reuters.com/markets/commodities/how-hedge-fund-exodus-reshaped-global-cocoa-markets-2024-12-20/?utm_source=chatgpt.com

5. The ICCO (International Cocoa Organization) https://www.icco.org/page/3/?s=Monthly+Review+of+the+Cocoa+Market.

6. Mondelez International [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://ir.mondelezinternational.com/financials/sec-filings

References:

1. Cocoa Futures Historical Data [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.ice.com/products/37089076/London-Cocoa-Futures/data?marketId=7332551&span=2
2. The Guardian Data [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu:https://www.theguardian.com/global-development/article/2024/sep/03/the-bitter-future-of-chocolate-how-drought-and-a-youth-exodus-threaten-mexicos-prized-cocoa?utm_source=chatgpt.com.
3. Radio Svoboda [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-naselennya-indiyi-kytayu/32369989.html?utm_source=chatgpt.com
4. The Reuters [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu https://www.reuters.com/markets/commodities/how-hedge-fund-exodus-reshaped-global-cocoa-markets-2024-12-20/?utm_source=chatgpt.com
5. The ICCO (International Cocoa Organization) https://www.icco.org/page/3/?s=Monthly+Review+of+the+Cocoa+Market.
6. Mondelez International [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu https://ir.mondelezinternational.com/financials/sec-filings

Дані про авторів

Зоренко Іван Анатолійович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ORCID ID: 0009-0003-5561-793X

e-mail: zorinpartner@gmail.com

Мостецька Тетяна Леонідівна,

д. е. н., професор кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності НУБІП

Data about the authors

Ivan Zorenko,

PhD student State research institute for informatization and economic modeling

ORCID ID: 0009-0003-5561-793X

e-mail: zorinpartner@gmail.com

Tetiana Mostetska,

Doctor of Economic Sciences (Dr.Econ.), Professor of the Department of Administrative Management and Foreign Economic Activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (NULES)

УДК 330.341.1

https://doi.org/10.5281/zenodo.15039273

ВЕРГУН М. О.

ВЕРГУН А. М.

Активізація трансферу технологій в академічному підприємництві

Предметом дослідження *є процес активізації трансферу технологій в академічному підприємництві, який включає механізми, моделі та інструменти передачі наукових розробок з академічного середовища до реального сектору економіки, а також фактори, що впливають на ефективність цього процесу.*

Метою дослідження *є вивчення механізмів трансферу технологій в академічному підприємництві та розробка рекомендацій щодо підвищення його ефективності.*

Методи дослідження *є аналіз і синтез, порівняльний аналіз, індукція, дедукція та монографічний методи.*

Результати роботи: *визначено основні моделі та стратегії трансферу технологій у світовій практиці; проведено аналіз бар'єрів та проблем, що стримують розвиток трансферу технологій в Україні; розроблено практичні рекомендації для покращення взаємодії між академічними установами та бізнесом; запропоновано механізми підвищення ефективності комерціалізації наукових розробок.*

Галузь застосування результатів. *Отримані результати можуть бути використані: в державних установах для формування політики підтримки інноваційної діяльності; в університетах і науково-дослідних установах для оптимізації процесів комерціалізації розробок; у приватних компаніях, зацікавлених у впровадженні інноваційних рішень; в освітніх програмах для підготовки фахівців у сфері трансферу технологій.*

© ВЕРГУН М. О., ВЕРГУН А. М., 2024

Висновки. *У ході дослідження доведено, що трансфер технологій є ключовим фактором розвитку інноваційної економіки. Ефективна взаємодія між науковими установами та бізнесом сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки. Розроблені рекомендації можуть стати основою для вдосконалення існуючих механізмів трансферу технологій та забезпечення їх результативності.*

Ключові слова: *трансфер технологій, академічне підприємництво, комерціалізація наукових розробок, інноваційна економіка, механізми трансферу, моделі трансферу технологій, ефективність взаємодії.*

VERHUN M. O.
VERHUN A. M.

Activation of technology transfer in academic entrepreneurship

The subject of the research *is the process of activating technology transfer in academic entrepreneurship, which includes mechanisms, models and tools for transferring scientific developments from the academic environment to the real sector of the economy, as well as factors affecting the effectiveness of this process.*

The aim of the research *is to study the mechanisms of technology transfer in academic entrepreneurship and develop recommendations for increasing its effectiveness.*

The research methods *are analysis and synthesis, comparative analysis, induction, deduction and monographic methods.*

Results of the work: *the main models and strategies of technology transfer in world practice are identified; an analysis of barriers and problems that hinder the development of technology transfer in Ukraine is conducted; practical recommendations are developed to improve interaction between academic institutions and business; mechanisms for increasing the effectiveness of the commercialization of scientific developments are proposed.*

Field of application of the results. *The results obtained can be used: in state institutions to form a policy to support innovation activities; in universities and research institutions to optimize the processes of commercialization of developments; in private companies interested in implementing innovative solutions; in educational programs for training specialists in the field of technology transfer.*

Conclusions. *The study proved that technology transfer is a key factor in the development of an innovative economy. Effective interaction between scientific institutions and business contributes to increasing the competitiveness of the economy. The recommendations developed can become the basis for improving existing technology transfer mechanisms and ensuring their effectiveness.*

Keywords: *technology transfer, academic entrepreneurship, commercialization of scientific developments, innovative economy, transfer mechanisms, technology transfer models, interaction efficiency.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток економіки тісно пов'язаний з інноваційною діяльністю, яка значною мірою визначається ефективністю трансферу технологій з наукових установ у бізнес–середовище. Однак у цій сфері існує низка проблем, що стримують впровадження наукових розробок у практичну діяльність. Серед них слабка взаємодія між науковими установами та підприємствами, недостатнє фінансування інноваційних проєктів, а також відсутність чітко визначених механізмів комерціалізації технологій. Такі проблеми значно знижують конкурентоспроможність вітчизняної економіки на міжнародному рівні. Успішний досвід інших країн свідчить, що ефективні моделі трансферу технологій є ключовими для розвитку інноваційних екосистем і стимулювання економічного зростання. Тому виникає необхідність вивчення існуючих підходів до трансферу технологій, аналізу бар'єрів на цьому шляху та розробки практичних рекомендацій, спрямованих на подолання цих проблем і підвищення результативності комерціалізації наукових розробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика трансферу технологій і комерціалізації наукових розробок активно досліджується як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. У своїх роботах багато авторів акцентують увагу на

значенні інновацій для економічного розвитку та конкурентоспроможності держави. Серед сучасних дослідників цієї проблематики можна виділити роботи, присвячені організаційним моделям трансферу технологій, правовим аспектам комерціалізації інновацій та механізмам державної підтримки. Так, у дослідженнях учених наголошується на важливості створення інноваційних кластерів і бізнес–інкубаторів, що сприяють ефективному обміну знаннями та досвідом між наукою і бізнесом (Т. Бєлялов, Л. Волошенюк, І. Грищенко, С. Жуков, В. Кирилюк тощо) [1–7]. У контексті українських реалій важливим є аналіз наукових праць, які розглядають питання адаптації міжнародного досвіду до умов національної економіки. Окрему увагу вітчизняні дослідники приділяють правовим і фінансовим бар'єрам, що перешкоджають комерціалізації наукових розробок. Деякі публікації зосереджуються на проблемах недостатнього фінансування інноваційних проєктів та відсутності належної інфраструктури для підтримки стартапів. Попри численні дослідження, питання ефективного впровадження інновацій у реальний сектор економіки залишається актуальним, що обумовлює необхідність подальших наукових пошуків, спрямованих на вдосконалення механізмів трансферу технологій та адаптацію найкращих світових практик до українських умов.

Виклад основного матеріалу. Активізація трансферу технологій в академічному підприємництві є одним з важливих аспектів сучасного розвитку вищої освіти. Трансфер технологій в академічному підприємництві – це процес передачі наукових розробок, результатів досліджень та інновацій з академічних установ до комерційного сектору, з метою їх практичного застосування, розвитку нових продуктів або послуг. Такий процес передбачає не лише наукове освоєння технологій, але й їх адаптацію до ринкових умов, створення ефективних механізмів захисту інтелектуальної власності та налагодження партнерств між науковими установами, бізнесом і державними структурами. Трансфер технологій є важливим інструментом для стимулювання економічного розвитку та інноваційного прогресу, адже він дозволяє вивести на ринок нові знання та інновації, що мають значний потенціал для вирішення актуальних соціально–економічних проблем. В умовах швидкої еволюції науково–технічного прогресу та глобалізації економіки роль університетів у формуванні інноваційного середовища стає дедалі важливішою. Наукові дослідження, які проводяться в академічних установах, стають джерелом нових технологій і знань, що мають потенціал для подальшої комерціалізації та створення нових продуктів і послуг. Однак процес перетворення наукових розробок на конкурентоспроможні технології не завжди є простим.

Основною метою активізації трансферу технологій є забезпечення ефективного використання наукового потенціалу для розвитку економіки і соціальної сфери. Такий процес включає в себе низку етапів, починаючи від ідеї або відкриття до комерціалізації. Активізація трансферу технологій має на меті максимально ефективне використання наукового потенціалу для стимулювання розвитку економіки та соціальної сфери. Такий процес, що дозволяє забезпечити перехід інноваційних розробок з академічної середовища до реального сектору, де вони можуть отримати практичне застосування та створювати економічну вартість. З самого початку цей процес базується на ідеях та відкриттях, зроблених вченими в університетах та дослідницьких центрах. Однак сама ідея не є достатньою для досягнення успіху. Потрібно пройти кілька етапів, кожен з яких має свою специфіку. Першим кроком є глибокий аналіз наукового результату, оцінка його потенціалу та розробка стратегій, які допоможуть перевести його в сферу застосування. На цьому етапі важливо розуміти, які ринкові потреби можуть бути задоволені за допомогою цієї технології, і як її можна адаптувати для конкретних умов.

Далі відбувається процес захисту інтелектуальної власності, що дозволяє зберегти права на наукові розробки та уникнути їх незаконного використання. Зокрема, університети та наукові організації повинні працювати над розробкою патентів, авторських прав або інших прав на інтелектуальну власність. Такий етап є критичним для забезпечення подальшої комерціалізації технології, адже він дозволяє її власникам зберігати контроль над результатами наукової роботи. Після цього важливим етапом є пошук партнерів серед бізнес–структур, які можуть підтримати реалізацію наукової ідеї. Університети та дослідницькі установи часто мають потребу у фінансуванні та ресурсах для подальшої розробки та впровадження технології, тому взаємодія з компаніями та інвесторами є важливою частиною

процесу. Партнерство з бізнесом допомагає не лише в отриманні фінансування, але й у розвитку технології відповідно до ринкових вимог.

Після того як технологія готова до впровадження, наступним кроком є її комерціалізація. На цьому етапі наукові результати знаходять своє застосування на ринку, і технологія стає доступною для широкого кола споживачів або бізнес–структур. Важливо, щоб цей процес був підкріплений належною маркетинговою стратегією та підтримкою від держави, яка може забезпечити стимули для впровадження інновацій на національному рівні. Загалом, процес трансферу технологій вимагає не лише технологічної, але й стратегічної підготовки, а також співпраці між науковими установами, бізнесом та державними структурами. Успішне завершення кожного етапу дозволяє створити технології, які можуть змінити існуючі виробничі процеси, підвищити ефективність різних секторів економіки та забезпечити конкурентоспроможність на глобальному рівні.

Важливою складовою є розвиток партнерства між університетами, дослідницькими центрами та бізнес–структурами, що сприяє інтеграції наукових досягнень у реальний сектор економіки. Крім того, активізація трансферу технологій вимагає створення сприятливого середовища для інноваційної діяльності, яке включає в себе належну інфраструктуру, підтримку з боку держави та бізнесу, а також ефективні механізми захисту інтелектуальної власності. Не менш важливим є розвиток наукових та інженерних кадрів, які можуть сприяти реалізації інноваційних проектів. Підвищення ефективності трансферу технологій також вимагає інтеграції навчальних програм університетів з реальними потребами ринку. Важливо, щоб студенти та аспіранти набували не тільки теоретичних знань, але й практичних навичок, які допоможуть їм розуміти процеси комерціалізації наукових розробок та активно брати участь у створенні нових технологій [1–3].

Отже, активізація трансферу технологій в академічному підприємництві є необхідною умовою для розвитку інноваційної економіки. Такий процес, що потребує комплексного підходу, залучення всіх учасників інноваційного циклу та створення умов для ефективної комерціалізації наукових результатів.

Моделі трансферу технологій в контексті академічного підприємництва є важливим інструментом для взаємодії між науковими установами та бізнес–середовищем (табл. 1).

Основною метою таких моделей є забезпечення ефективного переходу наукових розробок у комерційне використання, що дозволяє інноваціям вийти за межі лабораторій і стати реальними продуктами на ринку. Однією з найпоширеніших моделей є модель університетської технологічної передачі, яка передбачає створення структур в університетах або наукових установах, що сприяють зв'язку між науковими дослідженнями та бізнесом. В основному це технологічні трансферні офіси, які виступають посередниками між вченими та підприємцями. Вони займаються оцінкою потенціалу наукових розробок, захистом інтелектуальної власності та налагодженням партнерств із приватним сектором для комерціалізації винаходів. Ще однією значущою моделлю є модель стартапів, яка передбачає, що на основі наукових ідей або технологій створюються нові підприємства. В цьому випадку університети або дослідницькі організації стають «інкубаторами» для стартапів, пропонуючи ресурси, такі як технічне оснащення, інвестиції або доступ до мережі бізнес–експертів. Стартапи в академічному підприємництві часто розвиваються на основі наукових відкриттів, що мають потенціал для ринкової комерціалізації, і надають нові технології для виробничих процесів, продукції або послуг. Крім того, існує модель партнерства між університетами і бізнесом. В цьому випадку університети можуть укладати угоди з корпораціями чи іншими підприємствами, надаючи їм доступ до своїх досліджень і технологій в обмін на фінансування, спільні розробки або комерційні вигоди. Зазначене може бути особливо корисним для університетів, оскільки вони отримують не лише фінансування, але й практичні відгуки та підтримку з боку індустрії, що може прискорити процес комерціалізації. Модель відкритих інновацій також є важливою складовою трансферу технологій в академічному підприємництві. Вона передбачає активну участь різних зацікавлених сторін — університетів, підприємств, урядів і навіть громадськості – у процесі інновацій. Завдяки цій моделі технології можуть швидше проникати в різні сектори ринку, оскільки у відкритих інноваціях кожен учасник має доступ до інформації і ресурсів, що забезпечує гнучкість і швидкість у розробці нових рішень. У контексті академічного підприємництва, моделі трансферу

Таблиця 1. Моделі трансферу технологій в контексті академічного підприємництва: ключові характеристики, механізми та виклики

Модель трансферу технологій	Ключові елементи	Основні учасники	Механізми взаємодії	Переваги	Виклики
Університетська модель технологічної передачі	– Технологічні трансферні офіси (ТТО) – Оцінка наукових розробок – Захист інтелектуальної власності – Налагодження партнерств із приватним сектором	– Університети – Наукові установи – Підприємці – Інвестори	– Консультаційні послуги – Ліцензування – Патентування – Пошук комерційних партнерів	– Зниження ризиків для науковців – Підвищення шансу комерціалізації – Підтримка стартапів	– Бюрократичні бар'єри – Обмеженість ресурсів – Висока конкуренція
Модель стартапів	– Інкубатори і акселератори – Підтримка стартапів на ранніх стадіях – Доступ до технічних ресурсів та фінансування	– Університети – Дослідницькі організації – Підприємці – Венчурні інвестори	– Створення стартапів – Набір бізнес-менторів – Інвестування у нові підприємства	– Швидкий вихід на ринок – Доступ до експертних мереж – Висока гнучкість	– Ризик провалу – Потреба у масштабному фінансуванні – Брак досвіду в управлінні бізнесом
Модель партнерства університет–бізнес	– Договірні відносини – Спільні дослідження та розробки – Доступ до ресурсів приватного сектору	– Університети – Корпорації – Дослідницькі центри	– Спільні дослідницькі проєкти – Доступ до обладнання – Фінансова підтримка	– Додаткове фінансування – Швидша комерціалізація – Зворотній зв'язок від бізнесу	– Конфлікти інтересів – Ризики втрати інтелектуальної власності – Складність юридичного супроводу
Модель відкритих інновацій	– Колаборація різних стейкхолдерів – Обмін знаннями та даними – Підтримка прозорості процесів інновацій	– Університети – Бізнес – Уряди – Громадські організації – Громадськість	– Платформи для обміну даними – Спільні конкурси та проєкти – Відкрите ліцензування	– Прискорення інновацій – Широка доступність інформації – Залучення різноманітних ресурсів	– Ризик втрати конкурентних переваг – Складність координації великої кількості учасників – Проблеми конфіденційності
Модель з високим рівнем інтеграції	– Глибока співпраця університетів і бізнесу – Спільні інфраструктурні проєкти – Створення науково-технологічних парків	– Університети – Бізнес – Місцеві влади – Інноваційні кластери	– Інтеграція лабораторій і виробничих потужностей – Постійна взаємодія	– Розширення інноваційної екосистеми – Довгострокове фінансування – Розвиток регіональної економіки	– Висока вартість – Багатоетапні узгодження – Ризик низької окупності інвестицій

Джерело: запропоновано авторами

технологій також можуть варіюватися в залежності від рівня інтеграції наукових установ з бізнес-середовищем. Важливу роль відіграє не лише технологічна інфраструктура, а й правова база, яка визначає умови для передачі інтелектуальної власності та партнерств.

Основні принципи та механізми трансферу технологій базуються на забезпеченні ефективного переходу наукових розробок до практичного використання. Вони передбачають взаємодію наукових установ, бізнесу, державних структур і суспільства для досягнення спільної мети — створення інноваційних продуктів і послуг, що мають економічну та соціальну цінність. Принципи та механізми трансферу технологій в академічному підприємництві зображені в таблиці 2.

Принципи трансферу технологій орієнтовані на прозорість, взаємовигідне партнерство, захист інтелектуальної власності, орієнтацію на результат та інноваційність. Прозорість забезпечує чіткі правила взаємодії між усіма учасниками процесу, що сприяє довірі та ефективній співпраці. Взаємовигідне партнерство передбачає встановлення справедливих умов розподілу вигод і ризиків, що

Таблиця 2. Принципи та механізми трансферу технологій в академічному підприємництві

Категорія	Принципи /Механізми	Ключові характеристики	Основні учасники	Переваги та виклики
Принцип	Прозорість	Забезпечення чітких правил взаємодії, сприяє довірі та ефективній співпраці	Наукові установи, бізнес, державні структури	Переваги: підвищення рівня довіри та ефективності; Виклики: складність дотримання прозорості в умовах конкуренції.
Принцип	Взаємовигідне партнерство	Встановлення справедливих умов розподілу вигод і ризиків, стимулювання участі обох сторін	Наукові установи, бізнес-структури	Переваги: стимулювання інноваційної активності; Виклики: можливі конфлікти інтересів.
Принцип	Захист інтелектуальної власності	Зменшення ризиків втрати контролю над технологією, надання переваг авторам та партнерам	Науковці, юридичні фірми, бізнес	Переваги: захист від несанкціонованого використання; Виклики: висока вартість та складність патентування.
Принцип	Орієнтація на результат	Практичне впровадження наукових розробок у виробництво або створення нових продуктів	Науковці, бізнес-партнери	Переваги: чітке визначення успішності трансферу; Виклики: довгий час для досягнення результатів.
Принцип	Інноваційність	Постійний пошук нових рішень та адаптація до змін ринкових умов	Інноваційні центри, наукові установи	Переваги: підтримка новаторства; Виклики: високі ризики і невизначеність.
Механізм	Офіси трансферу технологій	Ідентифікація перспективних розробок, підготовка патентної документації, пошук партнерів та комерціалізація технологій	Університети, наукові установи, бізнес	Переваги: прискорення комерціалізації; Виклики: обмежені ресурси для підтримки всіх проектів.
Механізм	Підтримка стартапів	Технічна та консультативна допомога, фінансування на ранніх етапах розвитку, вихід на ринок	Венчурні інвестори, стартапи, університети	Переваги: швидкий вихід на ринок; Виклики: високий ризик провалу на ранніх етапах.
Механізм	Угоди про співпрацю з приватними компаніями	Об'єднання ресурсів для спільних досліджень і розробок	Університети, приватні компанії	Переваги: підвищення ефективності впровадження нових технологій; Виклики: юридичні та фінансові ризики.
Механізм	Державні програми підтримки	Грантове фінансування, зниження фінансових ризиків для учасників процесу	Державні установи, наукові установи	Переваги: зниження ризиків для бізнесу; Виклики: бюрократичні процедури, складність отримання підтримки.

Джерело: запропоновано авторами

стимулює як наукові установи, так і бізнес-структури до активної участі в процесі. Захист інтелектуальної власності дозволяє авторам розробок і їх партнерам отримувати законні переваги від комерційного використання своїх ідей, зменшуючи ризики втрати контролю над технологією. Орієнтація на результат означає, що основним критерієм успішності трансферу є практичне впровадження розробок у виробничі процеси або створення нових продуктів. Принцип інноваційності спонукає до постійного пошуку нових рішень і адаптації технологій до змін у ринкових умовах.

Механізми трансферу технологій охоплюють комплекс дій та інструментів, що сприяють передачі знань і технологій від наукових установ до бізнесу. Одним із ключових механізмів є створення спеціалізованих офісів трансферу технологій, які займаються ідентифікацією перспективних розробок, допомагають у підготовці патентної документації, проводять пошук партнерів і організовують процес комерціалізації. Ще одним важливим механізмом є підтримка стартапів на основі наукових розробок, що включає надання технічної та консультативної допомоги, фінансування на ранніх етапах розвитку та сприяння у виході на ринок.

Також значну роль відіграють угоди про співпрацю між університетами та приватними компаніями. Вони дозволяють об'єднувати ресурси для спільних

досліджень і розробок, що підвищує ефективність впровадження нових технологій. Державні програми підтримки інновацій і грантове фінансування є ще одним механізмом, що стимулює розвиток технологічного трансферу, знижуючи фінансові ризики для учасників процесу [4–7].

Таким чином, основні принципи та механізми трансферу технологій формують стійку основу для взаємодії науки і бізнесу, забезпечуючи створення конкурентоспроможних продуктів і стимулюючи економічний розвиток через інновації.

Особливості трансферу технологій в Україні зумовлені сукупністю економічних, правових, соціальних і політичних чинників, які впливають на процес передачі наукових розробок у виробництво. У сучасних умовах трансфер технологій розглядається як ключовий елемент розвитку інноваційної економіки, але його ефективність у країні залишається обмеженою через низку об'єктивних і суб'єктивних причин. Стан трансферу технологій в Україні відображає нерівномірний розвиток інноваційної інфраструктури та недостатню інтеграцію наукових установ з реальним сектором економіки. Більшість наукових досліджень зосереджені в університетах і академічних інститутах, однак рівень їхньої комерціалізації залишається низьким. Значна частина розробок так і не знаходить свого застосування через обмежений доступ до ринків, недостатню підтримку стартапів та брак фінансування. Деякі позитивні зміни спостерігаються у сфері створення офісів трансферу технологій, але їхня ді-

Таблиця 3. Проблеми та перспективи трансферу технологій в Україні

Аспект	Опис	Проблеми	Тенденції та перспективи
Стан трансферу технологій в Україні	Трансфер технологій є ключовим елементом розвитку інноваційної економіки.	– Нерівномірний розвиток інноваційної інфраструктури. – Низький рівень комерціалізації наукових розробок. – Обмежений доступ до ринків та недостатня підтримка стартапів.	– Зростання кількості стартапів, заснованих на наукових розробках. – Підтримка стартапів через інкубатори та акселератори. – Співпраця між університетами і бізнесом поступово налагоджується.
Законодавче регулювання	Відсутність комплексного законодавчого регулювання, особливо в частині захисту прав інтелектуальної власності.	– Суперечливі правові норми. – Недостатнє врахування вимог сучасного ринку.	– Потрібна модернізація законодавства для підтримки трансферу технологій та комерціалізації наукових розробок.
Фінансування науки та інновацій	Низький рівень фінансування є однією з головних причин недостатньої кількості конкурентоспроможних розробок.	– Обмежені ресурси для наукових досліджень та розробок. – Проблеми з фінансуванням стартапів на ранніх етапах розвитку.	– Підвищення рівня комерціалізації завдяки залученню міжнародних грантових програм. – Потреба у збільшенні фінансування для підтримки інновацій.
Координація між наукою та бізнесом	Відсутність ефективних комунікацій і довіри між науковими установами та бізнесом.	– Науковці не мають навичок просування своїх розробок. – Бізнес не знайомий з існуючими перспективними технологіями.	– Розвиток співпраці між університетами та бізнесом. – Підписання угод про спільні дослідження між університетами та великими підприємствами.
Роль держави	Держава створює програми для підтримки інноваційної діяльності і стимулювання трансферу технологій.	– Недостатня підтримка на державному рівні для реалізації інновацій.	– Розвиток спеціальних державних програм для підтримки технологічних трансферів та інновацій.
Інноваційна інфраструктура	Створення інфраструктури для підтримки технологічного трансферу, таких як офіси трансферу технологій.	– Офіси трансферу часто мають формальний характер. – Відсутність сталого фінансування та чітких механізмів взаємодії з бізнесом.	– Підвищення ролі офісів трансферу технологій та збільшення інвестицій в інноваційну інфраструктуру.

Джерело: запропоновано авторами

яльність часто носить формальний характер, оскільки відсутні чіткі механізми взаємодії з бізнесом і стале джерело фінансування.

В таблиці 3 відображені особливості та проблеми трансферу технологій в Україні (табл. 3).

Проблеми трансферу технологій в Україні мають системний характер і стосуються кількох основних аспектів. По–перше, відсутність комплексного законодавчого регулювання значно ускладнює процес передачі технологій, особливо коли йдеться про захист прав інтелектуальної власності. Існуючі правові норми часто суперечливі та не враховують сучасних вимог ринку, що створює додаткові бар'єри для комерціалізації наукових розробок. По–друге, низький рівень фінансування науки та інновацій є однією з головних причин недостатньої кількості конкурентоспроможних розробок. Обмежені ресурси призводять до того, що багато перспективних проектів залишаються на стадії прототипів і не доходять до етапу впровадження. Ще однією проблемою є слабка координація між наукою та бізнесом. Відсутність ефективних комунікаційних каналів і довіри між цими двома секторами призводить до того, що підприємці часто не знають про існування потенційно корисних технологій, а науковці не мають необхідних навичок для просування своїх розробок. Ситуацію ускладнює недостатня кількість кваліфікованих фахівців у сфері управління інноваціями та комерціалізації технологій.

Незважаючи на численні проблеми, в Україні простежуються певні тенденції, які дають підстави для оптимізму. Однією з таких тенденцій є зростання кількості стартапів, заснованих на наукових розробках. Все більше молодих учених і дослідників виявляють зацікавленість у підприємницькій діяльності, що стимулює розвиток інноваційного середовища. Підтримка стартапів з боку інкубаторів, акселераторів і міжнародних грантових програм сприяє підвищенню рівня комерціалізації технологій. Ще однією важливою тенденцією є поступове налагодження співпраці між університетами та бізнесом. Великі підприємства все частіше укладають договори про спільні дослідження, що дозволяє поєднувати науковий потенціал із виробничими можливостями. Важливу роль у цьому процесі відіграє держава, яка створює спеціальні програми для підтримки інноваційної діяльності та стимулювання трансферу технологій. У найближчій перспективі трансфер технологій в Україні може стати важливим драйвером економічного зростання, за умови вирішення ключових проблем і створення сприятливого середовища для розвитку інновацій. Зазначене потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавчої бази, збільшення фінансування науки та освіти, розвиток інноваційної інфраструктури та налагодження тісної взаємодії між науковими установами, бізнесом і державними структурами.

Огляд світового досвіду та практик трансферу технологій дозволяє виявити ефективні моделі передачі наукових знань і розробок у різних країнах. Кожна країна має свої особливості в організації цього процесу, залежно від рівня економічного розвитку, наукового потенціалу, правових норм і державної політики. Успішні приклади трансферу технологій демонструють, що важливими факторами є комплексний підхід, співпраця між науковими установами, бізнесом і державою, а також активна підтримка інновацій. У табл. 4 зображено моделі трансферу технологій у різних країнах.

У США модель трансферу технологій базується на тісній взаємодії університетів із промисловістю. Закон Бей–Доула, прийнятий у 1980 році, став основою для комерціалізації результатів наукових досліджень. Він надав університетам права на інтелектуальну власність, створену за кошти федерального бюджету, що стимулювало створення офісів трансферу технологій. Такі офіси займаються пошуком партнерів для комерціалізації розробок, укладанням ліцензійних угод і підтримкою стартапів, заснованих на університетських дослідженнях. Завдяки цій моделі багато американських університетів, таких як Стенфорд чи Массачусетський технологічний інститут (MIT), стали провідними центрами інновацій. У Європейському Союзі трансфер технологій розвивається в межах загальної інноваційної політики, спрямованої на зміцнення зв'язків між наукою та бізнесом. Успішні практики включають створення науково–технологічних парків, інноваційних кластерів і спеціалізованих центрів комерціалізації. Особливий акцент робиться на регіональному розвитку, що дозволяє залучати до процесу не лише великі університети, а й місцеві наукові установи та підприємства. Програми підтримки малого та середнього бізнесу, такі як Horizon Europe, стимулюють використання наукових розробок у промисловості. Важливу роль відіграють бізнес–інкубатори й акселе–

Таблиця 4. Моделі трансферу технологій в окремих країнах світу

Країна/Регіон	Модель трансферу технологій	Основні фактори успіху	Приклади
США	Взаємодія університетів з промисловістю	Закон Бей–Доула (1980), права університетів на інтелектуальну власність, офіси трансферу технологій	Стенфорд, MIT
Європейський Союз	Інноваційна політика з фокусом на науку і бізнес	Створення науково–технологічних парків, інноваційних кластерів, регіональний розвиток	Horizon Europe, бізнес–інкубатори, акселератори
Японія	Інтеграція науки та бізнесу через спільні лабораторії	Державна підтримка стратегічних галузей, інвестиції в наукові дослідження	Електроніка, біотехнології, робототехніка
Південна Корея	Інвестиції в наукові дослідження та розробки	Створення інноваційної інфраструктури, підтримка стартапів і венчурного капіталу	Стартапи, венчурний капітал
Китай	Взаємодія університетів, дослідницьких інститутів і корпорацій	Масштабні інвестиції в науку та інновації, підтримка технологічних парків	Цифрові технології, штучний інтелект, відновлювана енергетика
Ізраїль	Тісний зв'язок між наукою, бізнесом і військовими розробками	Підтримка стартапів, концентрація наукових і підприємницьких талантів	Стартапи, управління інтелектуальною власністю

Джерело: запропоновано авторами

ратори, які допомагають стартапам виходити на ринок із новими технологіями. Досвід азійських країн, зокрема Японії, Південної Кореї та Китаю, демонструє значну роль держави у стимулюванні трансферу технологій. У Японії державна політика спрямована на інтеграцію науки та бізнесу через мережу науково–дослідних центрів і спільних лабораторій. Основна увага приділяється стратегічним галузям, таким як електроніка, біотехнології та робототехніка. Південна Корея активно інвестує в наукові дослідження та розробки, створюючи потужну інноваційну інфраструктуру. Значну роль відіграють державні програми підтримки стартапів і венчурного капіталу, що дозволяє молодим компаніям швидко масштабуватися. Китай за останні десятиліття перетворився на одного з лідерів у сфері трансферу технологій, завдяки масштабним інвестиціям у науку та інновації. Основними елементами китайської моделі є тісна взаємодія між університетами, дослідницькими інститутами та великими корпораціями. Держава активно підтримує розвиток технологічних парків і центрів інноваційного підприємництва, що сприяє швидкій комерціалізації наукових розробок. Особлива увага приділяється цифровим технологіям, штучному інтелекту та відновлюваній енергетиці. Окремо варто зазначити досвід Ізраїлю, який вважається однією з найуспішніших країн у сфері трансферу технологій. Секрет успіху ізраїльської моделі полягає у високій концентрації наукових і підприємницьких талантів, а також у тісному зв'язку між науковими установами, бізнесом і військовими розробками. Держава активно підтримує стартапи, надаючи їм фінансування та доступ до міжнародних ринків. Університети Ізраїлю мають власні компанії з управління інтелектуальною власністю, які займаються комерціалізацією технологій і пошуком стратегічних партнерів.

Аналіз світового досвіду показує, що успіх трансферу технологій залежить від узгоджених дій усіх зацікавлених сторін – наукових установ, бізнесу, держави та громадянського суспільства. Основним завданням є створення ефективної екосистеми, яка сприятиме швидкому впровадженню інновацій і забезпечуватиме економічне зростання. Україна може скористатися найкращими світовими практиками, адаптуючи їх до власних умов і враховуючи специфіку національної економіки та наукового потенціалу.

Висновки

Активізація трансферу технологій в академічному підприємництві є важливим інструментом для розвитку інноваційної економіки, адже дозволяє перевести наукові розробки у комерціалізовані продукти, що мають значний потенціал для вирішення соціально–економічних проблем.

Процес трансферу технологій складається з кількох етапів, серед яких важливими є: аналіз наукових результатів, захист інтелектуальної власності, пошук партнерів у бізнесі та державі, комерціалізація розробок через стартапи або партнерства. Основні принципи та механізми трансферу технологій включають прозорість, взаємовигідне партнерство, захист інтелектуальної власності, орієнтацію на результат та інноваційність. Створення технологічних трансферних офісів і підтримка стартапів є критичними для успіху трансферу. Проблеми трансферу технологій в Україні зумовлені недостатньою інтеграцією науки і бізнесу, відсутністю ефективного законодавства, низьким фінансуванням наукових досліджень і слабкою координацією між науковими установами та підприємствами. Тенденції для розвитку трансферу технологій в Україні включають зростання кількості стартапів на основі наукових розробок і покращення співпраці між університетами та бізнесом, але для досягнення значних результатів необхідне вдосконалення законодавчої бази та збільшення фінансування. Світовий досвід показує ефективність моделі тісної взаємодії між наукою та бізнесом в країнах, таких як США, ЄС, Японія, Південна Корея, де державна підтримка та інноваційна інфраструктура сприяють більш швидкому розвитку технологій. Для успіху трансферу технологій в Україні важливо створити комплексне середовище, яке включає відповідну інфраструктуру, підтримку стартапів, ефективні механізми захисту інтелектуальної власності та тісну співпрацю між науковими установами, бізнесом і державою.

Список використаних джерел:

1. Бєлялов, Т.Е. (2018). Феномен підприємницьких університетів та їх фінансова безпека. Вісник КНУТД спецвипуск. Серія «Економічні науки» VIII Міжнародна науково–практична конференція «Ефективність організаційно–економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти», 345–354.

2. Волошенюк, Л. В. (2019). Академічне підприємництво як ефективний механізм трансферу технологій: досвід університетів Ізраїлю. Актуальні проблеми інноваційної діяльності та трансферу технологій–від теорії до практики, 20.

3. Жуков, С. А. (2017). Академічне підприємництво як фактор підвищення ефективності підприємств і формування інноваційного потенціалу економіки України. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки, (33), 65–74.

4. Кирилюк, В. В. (2020). Академічне підприємництво в Україні: сучасний стан та проблематика. Вчені записки, (21), 105–116.

5. Мисилюк, В. (2022). Адаптація досвіду корпоративного підприємництва для розбудови академічного підприємництва. Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку, 226–230.

6. Bielialov, T. (2022). Optimization of innovation processes at industrial enterprises under the conditions of the martial law. Journal of Hygienic Engineering & Design, 41.

7. Gryshchenko, I. M., Hanushchak–Yefimenko, L. M., Scherbak, V. G., & Volianyk O. Y. (2022). Mathematical modeling of increasing energy efficiency of the university in the energy hub knowledge system. Journal of Strategic Economic Research, (5), 34–43.

References:

1. Bielialov, T.E. (2018). Fenomen pidpryiemnytskykh universytetiv ta yikh finansova bezpeka. Visnyk KNUTD spetsvypusk. Seriia «Ekonomichni nauky» VIII Mizhnarodna naukovo–praktychna konferentsiia «Efektyvnist orhanizatsiino–ekonomichnoho mekhanizmu innovatsiinoho rozvytku vyshchoi osvity», 345–354.

2. Volosheniuk, L. V. (2019). Akademichne pidpryiemnytstvo yak efektyvnyi mekhanizm transferu tekhnolohii: dosvid universytetiv Izrailiu. Aktualni problemy innovatsiinoi diialnosti ta transferu tekhnolohii–vid teorii do praktyky, 20.

3. Zhukov, S. A. (2017). Akademichne pidpryiemnytstvo yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti pidpryiemstv i formuvannia innovatsiinoho potentsialu ekonomiky Ukrainy. Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky, (33), 65–74.

4. Kyryliuk, V. V. (2020). Akademichne pidpryiemnytstvo v Ukraini: suchasnyi stan ta problematyka. Vcheni zapysky, (21), 105–116.

5. Mysyliuk, V. (2022). Adaptatsiia dosvidu korporatyvnoho pidpryiemnytstva dlia rozbudovy akademichnoho pidpryiemnytstva. Innovatsiine pidpryiemnytstvo: stan ta perspektyvy rozvytku, 226–230.

6. Bielialov, T. (2022). Optimization of innovation processes at industrial enterprises under the conditions of the martial law. Journal of Hygienic Engineering & Design, 41.

7. Gryshchenko, I. M., Hanushchak–Yefimenko, L. M., Scherbak, V. G., & Volianyk O. Y. (2022). Mathematical modeling of increasing energy efficiency of the university in the energy hub knowledge system. Journal of Strategic Economic Research, (5), 34–43.

Дані про авторів

Вергун Михайло Олексійович,

к. е. н., доцент, Київський національний університет технологій та дизайну

e–mail: verhun.m@knutd.edu.ua

Вергун Антоніна Миколаївна,

к. е. н.,, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну

e–mail: vergun.am@knutd.edu.ua

Data about the authors

Mykhailo Verhun,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Technologies and Design

e–mail: verhun.m@knutd.edu.ua

Antonina Verhun,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Technologies and Design

e–mail: vergun.am@knutd.edu.ua

УДК 338.45

https://doi.org/10.5281/zenodo.15039329

НЕСТЕРЧУК В. Ю.

Стратегія розвитку та модернізації переробної промисловості

Предметом дослідження *є стратегія розвитку та модернізації переробної промисловості, яка направлена на впровадження інноваційних технологій, оптимізації виробничих процесів та підвищення ефективності використання ресурсів.*

Метою дослідження *є зміцнення конкурентоспроможності переробних підприємств шляхом впровадження інноваційних технологій, оптимізації виробничих процесів та підвищення ефективності використання ресурсів.*

Методи дослідження. *Порівняльний аналіз: порівняння різних підходів до розвитку та модернізації переробної промисловості в різних країнах або регіонах для виявлення найкращих практик. Синтез: об'єднання окремих елементів та підходів для формулювання нових, комплексних стратегій розвитку та модернізації. Індукція: виведення загальних висновків про ефективність різних стратегій на основі конкретних прикладів та досліджень. Дедукція: побудова конкретних рекомендацій та заходів на основі загальних принципів та теоретичних моделей розвитку переробної промисловості.*

Результатами роботи *є розроблені автором комплексні стратегічні заходи модернізації переробної промисловості, які забезпечать підвищення ефективності та стійкості галузі у перспективі.*

Галузь застосування результатів. *Рекомендації щодо модернізації та розвитку переробної промисловості можуть бути використані для формування ефективної державної політики, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу галузі.*

Висновки. *Стратегія розвитку та модернізації переробної промисловості є ключовим фактором для економічного зростання України, підвищення конкурентоспроможності та стійкості галузі. Впровадження сучасних технологій, цифровізація виробничих процесів і інноваційні рішення дозволяють оптимізувати виробництво, зменшити витрати і підвищити продуктивність праці.*

Ключові слова: *цифровізація виробничих процесів, інноваційні рішення, переробна промисловість, конкурентоспроможність, інноваційні рішення, стратегія*

NESTERCHUK V. Yu.

Strategy for development and modernization of the manufacturing industry

The subject of the research *is the strategy for the development and modernization of the processing industry, which is aimed at introducing innovative technologies, optimizing production processes and increasing the efficiency of resource use.*

The aim of the research *is to strengthen the competitiveness of processing enterprises by introducing innovative technologies, optimizing production processes and increasing the efficiency of resource use.*

© НЕСТЕРЧУК В. Ю., 2024

The research methods. *Comparative analysis: comparing different approaches to the development and modernization of the processing industry in different countries or regions to identify best practices. Synthesis: combining individual elements and approaches to formulate new, comprehensive development and modernization strategies. Induction: drawing general conclusions about the effectiveness of different strategies based on specific examples and research. Deduction: building specific recommendations and measures based on general principles and theoretical models of the development of the processing industry.*

The results of the work *are comprehensive strategic measures for the modernization of the processing industry developed by the author, which will ensure increased efficiency and sustainability of the industry in the future.*

Scope of the results. *Recommendations for the modernization and development of the processing industry can be used to form an effective state policy aimed at increasing the competitiveness and innovative potential of the industry.*

Conclusions. *The strategy for the development and modernization of the processing industry is a key factor for the economic growth of Ukraine, increasing the competitiveness and sustainability of the industry. The introduction of modern technologies, digitalization of production processes and innovative solutions allow optimizing production, reducing costs and increasing labor productivity.*

Keywords: *digitalization of production processes, innovative solutions, processing industry, competitiveness, innovative solutions, strategy.*

Постановка проблеми. Переробна промисловість є одним із ключових секторів економіки, що забезпечує додану вартість продукції, створює робочі місця та сприяє економічному зростанню. В умовах глобалізації та стрімкого розвитку технологій перед підприємствами переробної галузі постають нові виклики та можливості. Стратегія розвитку та модернізації цього сектора набуває особливого значення, оскільки саме вона визначає вектор підвищення конкурентоспроможності продукції, впровадження інноваційних рішень та інтеграцію в міжнародні ринки.

У сучасних умовах модернізація переробної промисловості повинна базуватися на впровадженні передових технологій, цифровізації процесів, переході на принципи сталого розвитку та екологізації виробництва. Розробка ефективної стратегії дозволить не лише адаптувати галузь до нових економічних реалій, а й забезпечити її стабільне зростання в майбутньому. У цьому контексті важливим є визначення основних напрямів модернізації, формування стратегічних пріоритетів та механізмів їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку та модернізації переробної промисловості викликає значний інтерес як у наукових колах, так і серед практиків, адже цей сектор є визначальним для сталого економічного зростання. Останні дослідження акцентують увагу на важливості впровадження інноваційних технологій, цифровізації виробничих процесів та адаптації підприємств до викликів четвертої промислової революції (Антонюк В., Бутко М., Германенко О., Гнатенко І., Зось–Кіор М., Кулик Л., Пузирьов С., Снітко Є. тощо). Таким чином, огляд наукових праць і досліджень підтверджує актуальність теми розвитку та модернізації переробної промисловості, наголошуючи на важливості стратегічного підходу, орієнтованого на інновації, цифровізацію та сталий розвиток [1–36]. Попри значну кількість наукових робіт, присвячених розвитку та модернізації переробної промисловості, існують певні недоліки та обмеження у дослідженнях, які можуть обмежити їхню практичну застосовність. Дослідження часто зосереджуються на короткострокових і середньострокових тенденціях, що може не дозволити правильно оцінити майбутні виклики та можливості для переробної промисловості. Більш тривале стратегічне планування та прогнозування тенденцій розвитку індустрії потребують глибших досліджень у цій галузі [1–9]. Багато досліджень, особливо тих, що базуються на міжнародних прикладах, недостатньо враховують специфіку економічних, соціальних та політичних умов окремих країн, зокрема України, що обмежує можливості перенесення розроблених стратегій у локальний контекст, адже національні реалії можуть значно відрізнятися від західних або глобальних тенденцій [10–15]. Багато публікацій у галузі модерні–

зації промисловості зосереджені на теоретичних аспектах і не підтримуються достатньою кількістю емпіричних досліджень або конкретних прикладів впровадження інноваційних технологій, що робить висновки менш надійними для практичного застосування [16–22]. Окремі дослідження часто концентруються лише на окремих аспектах модернізації (наприклад, тільки на цифровізації чи екологізації) і не надають цілісного уявлення про інтеграцію різних інновацій у процеси модернізації, що ускладнює розробку комплексних стратегій, які враховують усі фактори, що впливають на розвиток галузі [23–31]. Важливим аспектом, який недостатньо висвітлюється в дослідженнях, є вплив модернізації на соціальні структури, культуру праці та освіту. Впровадження новітніх технологій, таких як автоматизація і цифровізація, може призвести до скорочення робочих місць, що потребує належної соціальної адаптації робочої сили [32–36]. Такі недоліки потребують подальшого розвитку наукових досліджень у цій сфері, щоб забезпечити більш комплексний та точний підхід до модернізації переробної промисловості, що враховує як економічні, так і соціальні аспекти розвитку.

Виклад основного матеріалу. Стратегія розвитку та модернізації переробної промисловості є важливим напрямом економічного зростання, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на підвищення ефективності, конкурентоспроможності та стійкості галузі. Головна увага приділяється впровадженню сучасних технологій, інноваційних рішень і розширенню виробничих потужностей. Такий підхід дозволяє створювати нові можливості для підвищення продуктивності праці, оптимізації витрат і покращення якості продукції.

Серед основних завдань, які визначають подальший розвиток переробної промисловості, особливого значення набуває цифровізація виробничих процесів. Використання інформаційних технологій сприяє вдосконаленню управління ресурсами, автоматизації технологічних операцій та інтеграції підприємств у глобальні ринки. Діджиталізація дозволяє підвищити оперативність прийняття рішень, мінімізувати ризики та забезпечити адаптивність виробничих систем до змінних умов ринку [8–11].

Сучасні тенденції розвитку промисловості орієнтовані на перехід до екологічно чистих виробництв. Зменшення негативного впливу на довкілля вимагає використання екологічних стандартів, енергозберігаючих технологій та повторного використання сировини. У контексті глобальних викликів сталий розвиток стає визначальним критерієм ефективності переробної галузі, а також умовою залучення міжнародних інвестицій. Інтеграція національних підприємств у світові ринки передбачає підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності. Для цього необхідно вдосконалювати систему професійної підготовки кадрів, розвивати партнерство між державними установами та бізнесом, а також стимулювати дослідження і розробки у сфері нових матеріалів і технологій. Підтримка інноваційної діяльності надає можливість створювати унікальні продукти, що відповідають запитам сучасного споживача [14–18].

Стратегічне планування передбачає орієнтацію на довгострокову перспективу, з урахуванням змін на внутрішньому та зовнішньому ринках. Гнучкість і здатність адаптуватися до нових умов дозволяють підприємствам своєчасно реагувати на виклики та ефективно використовувати нові можливості для зростання. Завдяки активній модернізації переробна промисловість може стати одним із ключових рушіїв економічного підйому, сприяючи підвищенню добробуту суспільства та зміцненню національної економіки.

Подальший розвиток переробної промисловості вимагає посилення інноваційної складової та формування сприятливих умов для інвестування. Пріоритетними напрямами є впровадження нових методів управління виробничими процесами та адаптація підприємств до сучасних економічних реалій. Глобальна конкуренція вимагає від компаній не лише постійного вдосконалення продукції, а й підвищення ефективності логістичних і постачальних ланцюгів. Створення інтегрованих виробничих кластерів допомагає оптимізувати процеси, скоротити витрати та забезпечити швидший доступ до ринків збуту. Економічне зростання значною мірою залежить від розвитку внутрішньої кооперації між різними галузями. Налагодження тісної співпраці між аграрним сектором і переробною промисловістю дозволяє збільшити додану вартість на кожному етапі виробничого циклу. Крім того, стимулювання місцевого виробництва сприяє зменшенню імпортозалежності, що є важливим чинником економічної стабільності.

Сучасні економічні процеси вимагають розробки гнучких фінансових інструментів, які доз-

волять підприємствам швидше отримувати доступ до ресурсів для модернізації обладнання та розширення асортименту продукції. Особливе місце у стратегії розвитку належить підтримці малого та середнього бізнесу, який виступає рушійною силою у створенні нових робочих місць та розвитку регіональних економік. Забезпечення прозорого регулювання та зменшення адміністративних бар'єрів може значно прискорити трансформаційні процеси.

Невід'ємним елементом стратегії є орієнтація на зовнішні ринки, що передбачає активну роботу в напрямі підвищення експортного потенціалу. Успішне позиціонування на міжнародній арені вимагає відповідності продукції міжнародним стандартам, що відкриває доступ до нових ринкових ніш. Формування позитивного іміджу національної продукції сприяє зміцненню партнерських зв'язків із закордонними компаніями та залученню технологічних інновацій з інших країн [1–7].

Забезпечення сталого розвитку неможливе без уваги до соціальної відповідальності бізнесу. Підприємства все більше орієнтуються на принципи екологічної та соціальної стійкості. Турбота про навколишнє середовище, раціональне використання природних ресурсів і створення комфортних умов праці для персоналу стають важливими критеріями оцінки ефективності діяльності компаній.

Таким чином, модернізація переробної промисловості є складним, але надзвичайно перспективним процесом, який забезпечує зростання економіки та підвищення рівня життя населення. Від ефективності стратегічних кроків сьогодні залежить майбутнє економічного розвитку країни, її здатність гідно відповідати на глобальні виклики та зміцнювати свої позиції на світовому ринку.

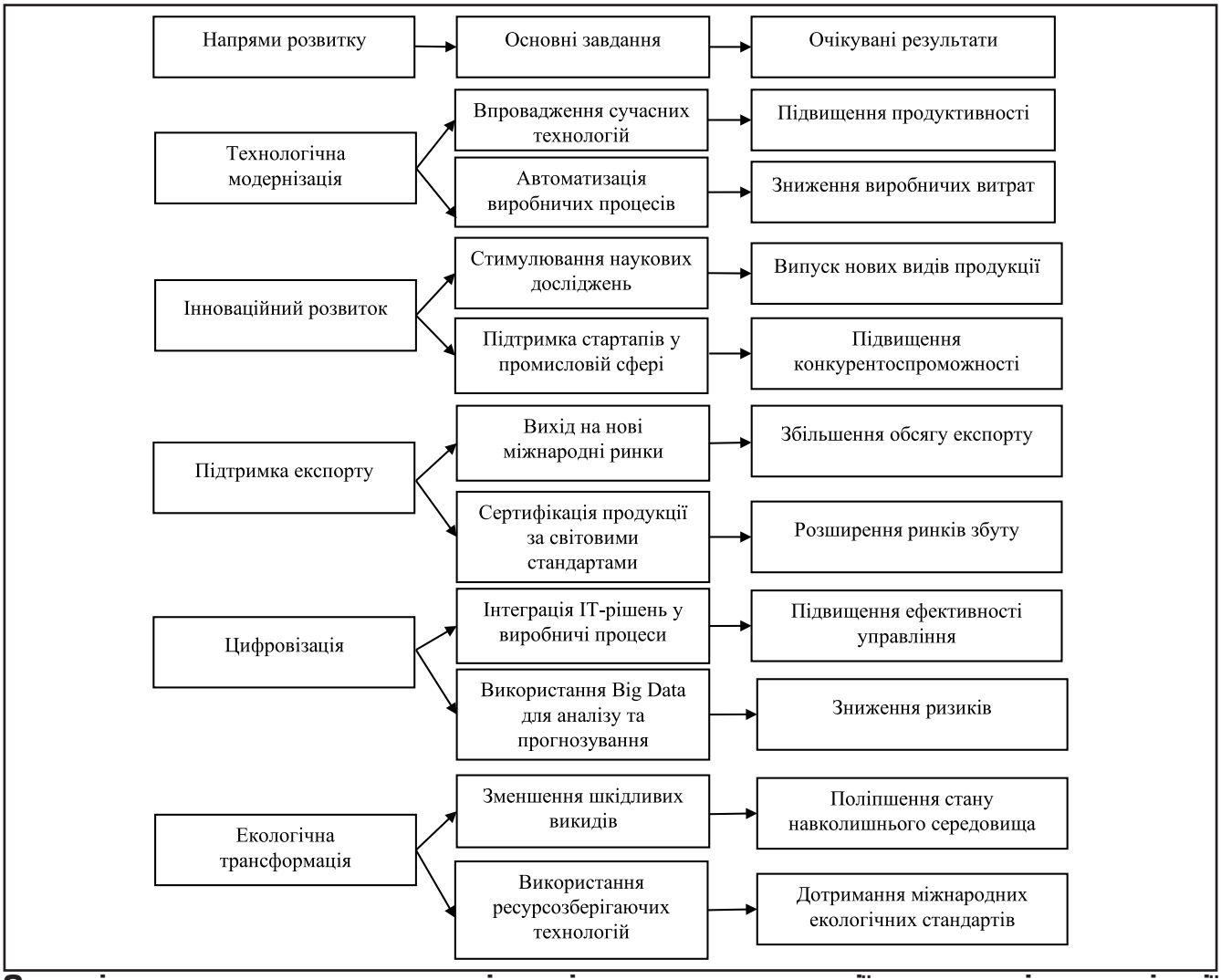

Основні напрями, завдання та очікувані результати стратегії розвитку і модернізації переробної промисловості

Джерело: запропоновано автором

Систематизуємо основні напрями, завдання та очікувані результати стратегії розвитку і модернізації переробної промисловості (див. рисунок).

Отже, стратегія розвитку та модернізації переробної промисловості охоплює низку ключових напрямів, кожен із яких спрямований на підвищення ефективності, конкурентоспроможності та стійкості галузі. У таблиці чітко простежується взаємозв'язок між завданнями та очікуваними результатами, що дозволяє сформувати комплексний підхід до реалізації стратегічних цілей. Технологічна модернізація та цифровізація виробничих процесів сприятимуть оптимізації виробничих витрат і підвищенню продуктивності праці. Впровадження інновацій забезпечить створення нових видів продукції, що дозволить підприємствам краще адаптуватися до змінних умов ринку та підвищити свій експортний потенціал. Особливого значення набуває екологічна трансформація галузі, яка спрямована на зменшення шкідливого впливу на довкілля та впровадження ресурсозберігаючих технологій, що відповідає глобальним тенденціям сталого розвитку і підвищує привабливість підприємств для іноземних інвесторів. Підтримка підготовки кадрів та співпраця з освітніми установами дозволить забезпечити галузь кваліфікованими працівниками, готовими працювати з сучасними технологіями. Інвестиції в людський капітал стануть основою для довгострокового економічного зростання. Загалом, комплексне поєднання цих заходів створить основу для перетворення переробної промисловості на один із провідних секторів економіки. Реалізація такої стратегії сприятиме підвищенню економічної стабільності, розширенню ринкових можливостей та покращенню якості життя населення.

Кризові умови в економіці завжди ставлять підприємства перед серйозними викликами, змушуючи адаптуватися та шукати нові шляхи для забезпечення стійкого розвитку. Для переробної промисловості криза може стати як джерелом загроз, так і можливістю для глибинних трансформацій і модернізації. Стратегія розвитку в таких умовах повинна орієнтуватися на гнучкість, швидкість реагування на зміни та пошук інноваційних рішень.

Основним пріоритетом є підвищення ефективності виробничих процесів шляхом оптимізації витрат та впровадження сучасних технологій. У кризових ситуаціях підприємства часто стикаються з дефіцитом ресурсів, тому раціональне управління ними стає критично важливим. Використання цифрових технологій, автоматизація виробничих циклів і застосування нових методів управління дозволяють зменшити витрати та підвищити конкурентоспроможність. Окрему увагу варто приділити диверсифікації виробництва. Розширення асортименту продукції та орієнтація на нові ринки допоможуть компенсувати втрати в традиційних секторах. Успішна диверсифікація можлива лише за умови постійного моніторингу ринкових тенденцій та глибокого аналізу потреб споживачів. Фінансова стійкість — ще один ключовий елемент стратегії. Під час кризи важливо забезпечити доступ до кредитних ресурсів на вигідних умовах, розробити ефективну систему управління ризиками та створити фінансові резерви. Водночас залучення державної підтримки у вигляді податкових пільг, субсидій чи компенсацій може відіграти важливу роль у стабілізації ситуації.

Криза також відкриває можливості для переходу на більш екологічні та стійкі моделі виробництва. Використання енергоефективних технологій, перехід на відновлювані джерела енергії та зменшення відходів можуть не лише знизити витрати, а й забезпечити довгострокову стабільність. Сталий розвиток стає конкурентною перевагою на міжнародних ринках і підвищує інвестиційну привабливість підприємств. Не менш важливим є людський капітал. У складних економічних умовах слід інвестувати в підвищення кваліфікації персоналу, що дозволить підприємствам залишатися гнучкими та готовими до впровадження нових технологій. Партнерство з освітніми закладами, створення корпоративних програм навчання та перепідготовка кадрів допоможуть підтримати стабільність у трудовому колективі та стимулювати інновації [15; 19; 21; 24].

В умовах кризи підприємства переробної промисловості повинні не лише зосереджуватися на виживанні, а й готуватися до відновлення та розвитку в довгостроковій перспективі. Стратегічне планування в таких обставинах має базуватися на чіткому аналізі ризиків, пошуку нових джерел зростання та активній співпраці з партнерами. Саме така гнучка та адаптивна стратегія дозволить не лише подолати кризу, а й закласти основу для подальшого економічного підйому.

Стратегія розвитку та модернізації переробної промисловості в зарубіжних країнах ґрунтується на поєднанні інновацій, цифровізації та сталого розвитку. У провідних економіках світу модернізація галузі передбачає активне впровадження технологій четвертої промислової революції, таких як автоматизація, роботизація і використання великих даних для оптимізації виробничих процесів. Особливий акцент робиться на розвитку екологічно чистого виробництва та зменшенні вуглецевого сліду, що відповідає сучасним світовим екологічним стандартам і сприяє зміцненню позицій підприємств на глобальному ринку.

Європейський досвід демонструє важливість державної підтримки переробної промисловості через стимулювання інновацій, розвиток кластерних об'єднань і надання фінансових інструментів для модернізації виробництва. Наприклад, у Німеччині стратегія «Індустрія 4.0» стала основою цифрової трансформації промисловості, забезпечивши інтеграцію виробництва з новітніми інформаційними технологіями. Такий підхід дозволяє підприємствам адаптуватися до динамічних змін на ринку, залишаючись конкурентоспроможними та стійкими до зовнішніх викликів [10–16].

Адаптація зарубіжного досвіду в Україні потребує врахування специфіки національної економіки та існуючих ресурсних обмежень. Для ефективного застосування європейських і світових практик необхідно створити сприятливе регуляторне середовище та забезпечити доступ до фінансових ресурсів для малого і середнього бізнесу. Важливу роль у цьому процесі відіграє розвиток партнерства між державою, приватним сектором та науковими установами, що дозволяє впроваджувати сучасні технології та розвивати інноваційні продукти.

Особлива увага повинна приділятися екологічній складовій модернізації. Використання передових технологій з енергоефективності, перехід на альтернативні джерела енергії та впровадження принципів циркулярної економіки можуть не лише зменшити негативний вплив на довкілля, а й підвищити конкурентоспроможність українських підприємств. Інтеграція цих підходів сприятиме поліпшенню якості продукції, розширенню експортного потенціалу та підвищенню інвестиційної привабливості галузі.

Ключовим фактором успішної адаптації зарубіжного досвіду є розвиток людського капіталу. Інвестування у навчальні програми, створення центрів підготовки кадрів і стимулювання співпраці з університетами дозволяє забезпечити наявність кваліфікованих фахівців, здатних працювати з новітніми технологіями. Лише комплексний підхід до адаптації зарубіжних практик може забезпечити успішний розвиток української переробної промисловості, зробивши її конкурентоспроможною на глобальному ринку.

Висновки

Стратегія розвитку та модернізації переробної промисловості є ключовим фактором для економічного зростання України, підвищення конкурентоспроможності та стійкості галузі. Впровадження сучасних технологій, цифровізація виробничих процесів і інноваційні рішення дозволяють оптимізувати виробництво, зменшити витрати і підвищити продуктивність праці. Особливу увагу слід приділити розвитку екологічно чистого виробництва, впровадженню енергоефективних рішень і принципів сталого розвитку, що сприятиме зменшенню негативного впливу на довкілля та залученню міжнародних інвестицій.

Зарубіжний досвід свідчить, що ефективна модернізація можлива лише за умови комплексного підходу, який включає державну підтримку, розвиток кластерних об'єднань, інтеграцію інновацій і створення сприятливих умов для малого та середнього бізнесу. Адаптація найкращих світових практик в Україні потребує врахування національної специфіки та створення умов для залучення інвестицій, розвитку людського капіталу й посилення партнерства між державними установами, бізнесом і науковими установами.

Пріоритетними напрямами для модернізації є цифровізація виробничих процесів, автоматизація управління ресурсами, диверсифікація виробництва та розширення експортного потенціалу. Значний акцент слід робити на професійній підготовці кадрів, співпраці з освітніми установами та впровадженні навчальних програм для роботи з новітніми технологіями.

Таким чином, комплексна реалізація стратегічних заходів модернізації переробної промисловості забезпечить підвищення ефективності та стійкості галузі, сприятиме економічному зростанню, посиленню експортного потенціалу та покращенню добробуту населення. Успішна адаптація зарубіжного досвіду допоможе зміцнити позиції українських підприємств на світово-

му ринку та сприятиме створенню конкурентоспроможної економіки європейського зразка.

Список використаних джерел:

1. Антонюк, В. (2023). Завдання повоєнного розвитку і модернізації промисловості України в контексті домінуючих світових тенденцій. Scientific Collection «InterConf+», (37 (171)), 7–18.

2. Маркіна, І. А., & Зось–Кіор, М. В. (2014). Управління земельними ресурсами як складова розвитку аграрного виробництва. Економіка. Менеджмент. Підприємництво, (26 (2)), 80–87.

3. Шелудько, Е. І. (2010). Структурно–технологічні засади модернізації харчової промисловості України. Ефективна економіка, (11).

4. Гнатенко, І. (2021). Сучасні управлінські та інформаційно–безпекові підходи формування інноваційного кластерного угруповання в умовах COVID–19 на засадах сталості, децентралізації та євроінтеграції. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації, (1–2), 68–77.

5. Соколова, О. М. (2021). Роль технологічної структури переробної промисловості у забезпеченні інноваційної моделі розвитку економіки України. Підприємництво та інновації, (16), 39–45.

6. Наумов, Ю. Ф., Германенко, О. М., & Зось–Кіор, М. В. (2001). Регіональні аспекти виробництва та реалізації яловичини в Луганській області. Економіка АПК, (11), 85–87.

7. Балджи, М. Д. (2013). Наукове забезпечення модернізації харчової промисловості Одеської області. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка, (2–1), 27–30.

8. Гнатенко, І. А., Снітко, Є. О., Марков, Р. В., & Уткін, В. П. (2021). Управління проектами кластеризації інноваційного підприємництва агропродовольчої сфери в умовах реалізації стратегії сталого розвитку, глобалізації, діджиталізації, економічної культури суспільства, логістичного та кадрового менеджменту. Формування ринкових відносин в Україні, (9), 106–113.

9. Бутко, М. П., & Бердар, М. М. (2018). Ефекти та суперечності розвитку підприємств переробної промисловості в умовах глобалізації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки», 1(29), 133–136.

10. Трохимець, О. І., Гальцова, О. Л., & Гнатенко, І. А. (2021). Сутність інновацій та інноваційного підприємництва за умов зміни споживчих переваг та маркетингової поведінки підприємств. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво, (5), 40–45.

11. Кулик, Л. А. (2015). Стратегія екологічно збалансованого ресурсозберігаючого розвитку регіону як складова соціально–економічної модернізації регіонів України. Економіка та держава, (5), 124–130.

12. Гнатенко, І. А., Янечко, С. В., & Василенко, С. О. (2024). Фінансове забезпечення інноваційних інфраструктурних елементів в системі економіки знань. In Імперативи економічного зростання в контексті реалізації Глобальних цілей сталого розвитку. Київський національний університет технологій та дизайну.

13. Грищенко, І., Ганущак–Єфіменко, Л., Гнатенко, І., & Ребілас, Р. (2023). Управління дизайн середовищем розвитку інноваційного підприємництва в інтегрованих структурах в умовах післявоєнного відновлення. Financial and credit activity problems of theory and practice, 5(52), 341–352.

14. Зось–Кіор, М. В. (2020). Оцінка персоналу організації в системі корпоративного тайм–менеджменту. Економічний форум, 1(3), 57–63.

15. Гнатенко, І. А., & Пузирьов, С. О. (2024). Інноваційний розвиток підприємницьких бізнес–одиниць в умовах економічної нестабільності. In Проблеми управління підприємствами в сучасних умовах. Національний університет харчових технологій.

16. Зось–Кіор, М. В., & Калюжний, С. О. (2020). Удосконалення системи управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства. Економіка та держава, (3), 23–27.

17. Гнатенко, І., Бебко, С., Євсейцева, О., Шіковець, К., Квіта, Г., & Зось–Кіор, М. (2024). Кон'юнктурний аналіз ринку відновлюваних джерел енергії україни в контексті змін фінансових та економічних процесів. Financial and credit activity problems of theory and practice, 5(58), 446–459.

18. Зось–Кіор, М. В., Германенко, О. М., & Собакар, Д. Т. (2018). Сучасні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства. Приазовський економічний вісник, (6), 175–178.

19. Гладюк, О. Я. (2024). Амортизаційна політика у контексті оптимізації витрат виробництва: обліковий аспект. Актуальні питання економічних наук, (6).

20. Ложачевська, О. М., Зось–Кіор, М. В., & Гнатенко, І. А. (2024). Трансформація стратегії управління змінами конкурентоорієнтованого підприємства шляхом розвитку ефективної диджиталізації в умовах безпекових загроз. Український журнал прикладної економіки та техніки, 9(3), 299–302.

21. Покальчук, О. К., & Пузирьова, П. В. (2023). Інноваційний розвиток національного страхового ринку у фокусі стратегічних пріоритетів. In Інноватика в осві–

ті, науці та бізнесі: виклики та можливості. Київський національний університет технологій та дизайну.

22. Пузирьова, П. В. (2011). Значення маркетингового дослідження при визначен–ні ключових факторів впливу на план виробництва продукції промислових підприємств. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури, (30).

23. Таран–Лала, О. М., Зось–Кіор, М. В., & Андрусенко, М. М. (2020). Імідж підприємства як фактор впливу на його конкурентоспроможність. Агросвіт, (7), 18–22.

24. Зось–Кіор, М., Кирилюк, Є., & Терентьєва, О. (2021). Моделювання управління земельними ресурсами в Україні в контексті глобалізації та формування сталих агропродовольчих систем. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Економічні науки, 65–72.

25. Коваленко, О., & Коткова, Н. (2020). Інноваційно–інвестиційне забезпечення технічної модернізації як основа зростання конкурентоспроможності харчової промисловості. Продовольчі ресурси, 8(14), 230–240.

26. Пузирьова, П. В. (2020, December). Теоретико–методичні аспекти оцінювання інноваційного потенціалу як інтегрованої системи інноваційного розвитку підприємства. In Advancing in research and education: abstracts of XII International scientific and practical conference, La Rochelle, France (pp. 116–122).

27. Слободянюк, Н. О. (2016). Механізми реалізації інвестиційних стратегій розвитку галузей промисловості України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія:«Економіка і менеджмент», 22, 43–47.

28. Пузирьова, П. В., & Ковальська, Ю. Г. (2012). Теоретичні аспекти фінансових інвестицій, їхні особливості, форми та стратегічні напрями. Формування ринкових відносин в Україні, (6), 83–86.

29. Мельник, А., & Васіна, А. (2010). Структурна трансформація національної економіки України як чинник модернізації інституційного базису її розвитку. Журнал європейської економіки, 9(1), 37–58.

30. Пузирьова, П. В., & Синиця, С. В. (2023). Актуалізація інформаційних технологій як чинника розвитку та підтримки смарт–економічних процесів в інноваційній сфері. In Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації. Київський національний університет технологій та дизайну.

31. Гнатенко, І. А., Попова, Ю. М., Бачкір, І. Г., & Нечипоренко, К. В. (2021). Стратегії державних пріоритетів в контексті сценарного форсайту управління інноваційною економікою: моделювання науково–технічного та інтелектуального потенціалу. Агросвіт, (17), 3–9.

32. Puzyrova, P. (2020). Характеристика загального сучасного стану галузі легкої промисловості в Україні. Економічний вісник університету, (47), 97–105.

33. Носирєв, О. О. (2018). Модернізація промислового розвитку в умовах кризових процесів в економіці. Проблеми системного підходу в економіці, (6), 72–77.

34. Puzyrova, P., & Khaliliaeva, O. (2022). Economic potential of Ukraine in wartime conditions: macroeconomic situation. In Implementation of modern technologies in science. International Science Group.

35. Vasylchak, S., Petrynyak, U., Loiak, L., Zagnybida, R., Khomiv, O., & Hnatenko, I. (2022). State regulation of employment in the labor market of territorial communities in the conditions of innovative development of entrepreneurship: aspects of management. Journal of Hygienic Engineering & Design, 40.

36. Мусіна, Л. А. (2014). Можливості й інструменти сприяння інноваційній модернізації промисловості України в контексті європейської інтеграції. Науково–технічна інформація, (4), 8–16.

References:

1. Antoniuk, V. (2023). Zavdannia povoiennoho rozvytku i modernizatsii promyslovosti Ukrainy v konteksti dominuiuchykh svitovykh tendentsii. Scientific Collection «InterConf+», (37 (171)), 7–18.

2. Markina, I. A., & Zos–Kior, M. V. (2014). Upravlinnia zemelnymy resursamy yak skladova rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva. Ekonomika. Menedzhment. Pidpryiemnytstvo, (26 (2)), 80–87.

3. Sheludko, E. I. (2010). Strukturno–tekhnolohichni zasady modernizatsii kharchovoi promyslovosti Ukrainy. Efektyvna ekonomika, (11).

4. Hnatenko, I. (2021). Suchasni upravlinski ta informatsiino–bezpekovi pidkhody formuvannia innovatsiinoho klasternoho uhrupovannia v umovakh COVID–19 na zasadakh stalosti, detsentralizatsii ta yevrointehratsii. Instytut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii, (1–2), 68–77.

5. Sokolova, O. M. (2021). Rol tekhnolohichnoi struktury pererobnoi promyslovosti u zabezpechenni innovatsiinoi modeli rozvytku ekonomiky Ukrainy. Pidpryiemnytstvo ta innovatsii, (16), 39–45.

6. Naumov, Yu. F., Hermanenko, O. M., & Zos–Kior, M. V. (2001). Rehionalni aspekty vyrobnytstva ta realizatsii yalovychyny v Luhanskii oblasti. Ekonomika APK, (11), 85–87.

7. Baldzhy, M. D. (2013). Naukove zabezpechennia modernizatsii kharchovoi promyslovosti Odeskoi oblasti. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Ekonomika, (2–1), 27–30.

8. Hnatenko, I. A., Snitko, Ye. O., Markov, R. V., & Utkin, V. P. (2021). Upravlinnia proektamy klasteryzatsii innovatsiinoho pidpryiemnytstva ahroprodovolchoi sfery v umovakh realizatsii stratehii staloho rozvytku, hlobalizatsii, didzhytalizatsii, ekonomichnoi kultury suspilstva, lohistychnoho ta kadrovoho menedzhmentu. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, (9), 106–113.

9. Butko, M. P., & Berdar, M. M. (2018). Efekty ta superechnosti rozvytku pidpryiemstv pererobnoi promyslovosti v umovakh hlobalizatsii. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Ekonomichni nauky», 1(29), 133–136.

10. Trokhymets, O. I., Haltsova, O. L., & Hnatenko, I. A. (2021). Sutnist innovatsii ta innovatsiinoho pidpryiemnytstva za umov zminy spozhyvchykh perevah ta marketynhovoi povedinky pidpryiemstv. Derzhava ta rehiony. Seriia: Ekonomika ta pidpryiemnytstvo, (5), 40–45.

11. Kulyk, L. A. (2015). Stratehiia ekolohichno zbalansovanoho resursozberihaiuchoho rozvytku rehionu yak skladova sotsialno–ekonomichnoi modernizatsii rehioniv Ukrainy. Ekonomika ta derzhava, (5), 124–130.

12. Hnatenko, I. A., Yanechko, S. V., & Vasylenko, S. O. (2024). Finansove zabezpechennia innovatsiinykh infrastrukturnykh elementiv v systemi ekonomiky znan. In Imperatyvy ekonomichnoho zrostannia v konteksti realizatsii Hlobalnykh tsilei staloho rozvytku. Kyivskyi natsionalnyi universytet tekhnolohii ta dyzainu.

13. Hryshchenko, I., Hanushchak–Yefimenko, L., Hnatenko, I., & Rebilas, R. (2023). Upravlinnia dyzain seredovyshchem rozvytku innovatsiinoho pidpryiemnytstva v intehrovanykh strukturakh v umovakh pisliavoiennoho vidnovlennia. Financial and credit activity problems of theory and practice, 5(52), 341–352.

14. Zos–Kior, M. V. (2020). Otsinka personalu orhanizatsii v systemi korporatyvnoho taim–menedzhmentu. Ekonomichnyi forum, 1(3), 57–63.

15. Hnatenko, I. A., & Puzyrov, S. O. (2024). Innovatsiinyi rozvytok pidpryiemnytskykh biznes–odynyts v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti. In Problemy upravlinnia pidpryiemstvamy v suchasnykh umovakh. Natsionalnyi universytet kharchovykh tekhnolohii.

16. Zos–Kior, M. V., & Kaliuzhnyi, S. O. (2020). Udoskonalennia systemy upravlinnia konkurentospromozhnistiu ahrarnoho pidpryiemstva. Ekonomika ta derzhava, (3), 23–27.

17. Hnatenko, I., Bebko, S., Yevseitseva, O., Shikovets, K., Kvita, H., & Zos–Kior, M. (2024). Kon'iunkturnyi analiz rynku vidnovliuvanykh dzherel enerhii ukrainy v konteksti zmin finansovykh ta ekonomichnykh protsesiv. Financial and credit activity problems of theory and practice, 5(58), 446–459.

18. Zos–Kior, M. V., Hermanenko, O. M., & Sobakar, D. T. (2018). Suchasni aspekty upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva. Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk, (6), 175–178.

19. Hladiuk, O. Ya. (2024). Amortyzatsiina polityka u konteksti optymizatsii vytrat vyrobnytstva: oblikovyi aspekt. Aktualni pytannia ekonomichnykh nauk, (6).

20. Lozhachevska, O. M., Zos–Kior, M. V., & Hnatenko, I. A. (2024). Transformatsiia stratehii upravlinnia zminamy konkurentooriientovanoho pidpryiemstva shliakhom rozvytku efektyvnoi dydzhytalizatsii v umovakh bezpekovykh zahroz. Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky, 9(3), 299–302.

21. Pokalchuk, O. K., & Puzyrova, P. V. (2023). Innovatsiinyi rozvytok natsionalnoho strakhovoho rynku u fokusi stratehichnykh priorytetiv. In Innovatyka v osviti, nautsi ta biznesi: vyklyky ta mozhlyvosti. Kyivskyi natsionalnyi universytet tekhnolohii ta dyzainu.

22. Puzyrova, P. V. (2011). Znachennia marketynhovoho doslidzhennia pry vyznachen–ni kliuchovykh faktoriv vplyvu na plan vyrobnytstva produktsii promyslovykh pidpryiemstv. Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury, (30).

23. Taran–Lala, O. M., Zos–Kior, M. V., & Andrusenko, M. M. (2020). Imidzh pidpryiemstva yak faktor vplyvu na yoho konkurentospromozhnist. Ahrosvit, (7), 18–22.

24. Zos–Kior, M., Kyryliuk, Ye., & Terentieva, O. (2021). Modeliuvannia upravlinnia zemelnymy resursamy v Ukraini v konteksti hlobalizatsii ta formuvannia stalykh ahroprodovolchykh system. Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriia «Ekonomichni nauky, 65–72.

25. Kovalenko, O., & Kotkova, N. (2020). Innovatsiino–investytsiine zabezpechennia tekhnichnoi modernizatsii yak osnova zrostannia konkurentospromozhnosti kharchovoi promyslovosti. Prodovolchi resursy, 8(14), 230–240.

26. Puzyrova, P. V. (2020, December). Teoretyko–metodychni aspekty otsiniuvannia innovatsiinoho potentsialu yak intehrovanoi systemy innovatsiinoho rozvytku pidpryiemstva. In Advancing in research and education: abstracts of XII International scientific and practical conference, La Rochelle, France (pp. 116–122).

27. Slobodianiuk, N. O. (2016). Mekhanizmy realizatsii investytsiinykh stratehii rozvytku haluzei promyslovosti Ukrainy. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia:«Ekonomika i menedzhment», 22, 43–47.

28. Puzyrova, P. V., & Kovalska, Yu. H. (2012). Teoretychni aspekty finansovykh investytsii, yikhni osoblyvosti, formy ta stratehichni napriamy. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, (6), 83–86.

29. Melnyk, A., & Vasina, A. (2010). Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky Ukrainy yak chynnyk modernizatsii instytutsiinoho bazysu yii rozvytku. Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky, 9(1), 37–58.

30. Puzyrova, P. V., & Synytsia, S. V. (2023). Aktualizatsiia informatsiinykh tekhnolohii yak chynnyka rozvytku ta pidtrymky smart-ekonomichnykh protsesiv v innovatsiinii sferi. In Problemy intehratsii osvity, nauky ta biznesu v umovakh hlobalizatsii. Kyivskyi natsionalnyi universytet tekhnolohii ta dyzainu.

31. Hnatenko, I. A., Popova, Yu. M., Bachkir, I. H., & Nechyporenko, K. V. (2021). Stratehii derzhavnykh priorytetiv v konteksti stsenarnoho forsaitu upravlinnia innovatsiinoiu ekonomikoiu: modeliuvannia naukovo-tekhnichnoho ta intelektualnoho potentsialu. Ahrosvit, (17), 3–9.

32. Puzyrova, P. (2020). Kharakterystyka zahalnoho suchasnoho stanu haluzi lehkoi promyslovosti v Ukraini. Ekonomichnyi visnyk universytetu, (47), 97–105.

33. Nosyriev, O. O. (2018). Modernizatsiia promyslovoho rozvytku v umovakh kryzovykh protsesiv v ekonomitsi. Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi, (6), 72–77.

34. Puzyrova, P., & Khaliliaeva, O. (2022). Economic potential of Ukraine in wartime conditions: macroeconomic situation. In Implementation of modern technologies in science. International Science Group.

35. Vasylchak, S., Petrynyak, U., Loiak, L., Zagnybida, R., Khomiv, O., & Hnatenko, I. (2022). State regulation of employment in the labor market of territorial communities in the conditions of innovative development of entrepreneurship: aspects of management. Journal of Hygienic Engineering & Design, 40.

36. Musina, L. A. (2014). Mozhlyvosti y instrumenty spryiannia innovatsiinii modernizatsii promyslovosti Ukrainy v konteksti yevropeiskoi intehratsii. Naukovo-tekhnichna informatsiia, (4), 8–16.

Дані про автора

Нестерчук Віктор Юрійович,

аспірант, Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ORCID ID: 0009-0002-8700-0427

e-mail: victor777nest@ukr.net

Data about the author

Viktor Nesterchuk,

PhD student, State Research Institute of Informatization and Modeling of Economy

ORCID ID: 0009-0002-8700-0427

e-mail: victor777nest@ukr.net

УДК 658.1:005.591.4:338.45

https://doi.org/10.5281/zenodo.15039368

КАПУСТІН О. О.

Оцінка та підвищення ефективності менеджменту виробничого потенціалу інноваційно активних підприємств

Актуальність теми дослідження. *Оцінка та дослідження виробничого потенціалу є важливими для успіху будь-якого підприємства. Ефективне використання цього потенціалу сприяє підвищенню продуктивності, зниженню витрат та поліпшенню конкурентоспроможності.*

Постановка проблеми. *У сучасному світі, де технології швидко розвиваються, інновації відіграють ключову роль. Підприємства, що активно впроваджують інновації, мають більше можливостей для зростання та розвитку. Тому важливо не тільки оцінювати, але й ефективно управляти виробничим потенціалом інноваційно-орієнтованих підприємств, щоб забезпечити їх стабільне функціонування та розвиток в умовах змін. Дані особливості яскраво виражені в агропродовольчій сфері України, що актуалізує тему дослідження.*

Постановка мети і завдань дослідження *– дослідити методи оцінки та інструменти підвищення ефективності менеджменту виробничого потенціалу інноваційно активних підприємств.*

Метод або методологія дослідження. *В статті використано наступні методи: монографічний, абстрактно-логічний, аналізу і синтезу, економіко-математичний, систематизації.*

Презентація основного матеріалу (результати дослідження). *Дослідження дозволяють порівнювати статистичні дані, ранжувати, моделювати та прогнозувати виробничі процеси на різних рівнях економіки, а також оцінити ефективність використання потенціалу та виявити резерви для зростання. Аналіз проводиться регулярно для врахування змін умов конкуренції та факторів внутрішнього середовища, що сприяє побудові моделі управління конкурентними перевагами.*

© КАПУСТІН О. О., 2024

Галузь застосування результатів. *Результати дослідження можуть бути використані для: органів державної влади різних рівнів та місцевого самоврядування – для формування та коригування стратегій соціально–економічного розвитку регіонів та країни, розробки програм підтримки інноваційно–активних підприємств; керівників інноваційно–орієнтованих підприємств – для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення ефективності використання виробничого потенціалу, розробки стратегій розвитку підприємства; науковців та експертів – для проведення подальших досліджень у сфері оцінки та управління виробничим потенціалом, розробки нових методів та моделей.*

Висновки за статтею. *Розроблено методичний підхід для визначення узагальнюючого показника економічного потенціалу, який базується на взаємозв'язку та взаємодії різних рівнів оцінки. Результати дослідження свідчать про значний резерв потенціалу підприємств та дають якісну оцінку рівня їх економічного розвитку. Для подальшого аналізу пропонується використовувати метод аналітичних ієрархій Томаса Сааті та логістичну модель Ферхюльста для моделювання економічного зростання підприємств на мікрорівні.*

Ключові слова: *оцінка, ефективність, менеджмент, виробничий потенціал, інноваційно активні підприємства.*

KAPUSTIN O. O.

Assessment and improvement of the efficiency of management of the production potential of innovatively active enterprises

Relevance of the research topic. *The assessment and research of production potential is essential for the success of any enterprise. The effective use of this potential contributes to increased productivity, reduced costs and improved competitiveness.*

Formulation of the problem. *In today's world, where technologies are rapidly developing, innovation plays a key role. Enterprises that actively implement innovations have more opportunities for growth and development. Therefore, it is important not only to assess, but also to effectively manage the production potential of innovation–oriented enterprises to ensure their stable functioning and development in conditions of change. These features are clearly expressed in the agri–food sector of Ukraine, which makes the topic of the study relevant.*

Setting the purpose and objectives of the study *– to investigate methods of assessment and tools for increasing the efficiency of management of the production potential of innovatively active enterprises.*

Research method or methodology. *The following methods were used in the article: monographic, abstract–logical, analysis and synthesis, economic–mathematical, systematization.*

Presentation of the main material (research results). *Research allows comparing statistical data, ranking, modeling and forecasting production processes at different levels of the economy, as well as assessing the efficiency of potential use and identifying reserves for growth. The analysis is carried out regularly to take into account changes in competitive conditions and internal environmental factors, which contributes to building a model for managing competitive advantages.*

Field of application of results. *The results of the study can be used for: state authorities of various levels and local governments – to form and adjust strategies for the socio–economic development of regions and the country, develop programs to support innovatively active enterprises; managers of innovatively oriented enterprises – to make informed management decisions to increase the efficiency of the use of production potential, develop enterprise development strategies; scientists and experts – to conduct further research in the field of assessment and management of production potential, develop new methods and models.*

Conclusions on the article. *A methodological approach has been developed to determine a general indicator of economic potential, which is based on the interrelation and interaction of different assessment levels. The results of the study indicate a significant reserve of potential of enterprises*

and provide a qualitative assessment of the level of their economic development. For further analysis, it is proposed to use the method of analytical hierarchies of Thomas Saati and the logistic model of Verhulst for modeling the economic growth of enterprises at the micro level.

Keywords: *assessment, efficiency, management, production potential, innovatively active enterprises.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема оцінки та дослідження виробничого потенціалу інноваційно–орієнтованого підприємства є важливою та актуальною для забезпечення ефективного функціонування та розвитку як окремих підприємств, так і економіки в цілому. В умовах постійних змін на ринку, розвитку нових технологій та загострення конкуренції, підприємства повинні постійно адаптуватися та вдосконалювати свою діяльність, щоб залишатися конкурентоспроможними та досягати успіху. Саме тому, дослідження та розробка нових підходів до оцінки та аналізу виробничого потенціалу інноваційно–орієнтованих підприємств є актуальною та важливою задачею, що має велике значення для забезпечення їх сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Виробничий потенціал є одним з ключових факторів успіху підприємства, оскільки він визначає його здатність виробляти якісну та конкурентоспроможну продукцію, задовольняти потреби споживачів та отримувати прибуток. Ефективне використання виробничого потенціалу дозволяє підприємствам досягати високої продуктивності, знижувати витрати та підвищувати ефективність своєї діяльності [2–3; 5–6].

Проте, на практиці часто виникають проблеми з оцінкою та дослідженням виробничого потенціалу інноваційно–орієнтованих підприємств. Існує безліч різних методів та моделей, які можуть бути використані для цього, але вибір найбільш ефективного та адекватного залежить від багатьох факторів, таких як розмір підприємства, його галузева приналежність, рівень інноваційної активності та інші.

Крім того, оцінка виробничого потенціалу повинна враховувати не тільки кількісні, але й якісні характеристики, такі як рівень технологічного оснащення, кваліфікація персоналу, ефективність системи управління та інші. Дані фактори можуть суттєво впливати на здатність підприємства виробляти інноваційну продукцію та успішно конкурувати на ринку [1; 4; 10]. У зв'язку з цим, проблема оцінки та дослідження виробничого потенціалу інноваційно–орієнтованого підприємства є складною та багатогранною, що потребує комплексного та системного підходу. Для її вирішення необхідно розробити ефективні методи та моделі, які враховують особливості діяльності таких підприємств та дозволяють отримувати достовірну та об'єктивну інформацію про їх виробничий потенціал.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – дослідити методи оцінки та інструменти підвищення ефективності менеджменту виробничого потенціалу інноваційно активних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження та оцінка виробничого потенціалу інноваційно–орієнтованого підприємства, як державного рівня, так і регіонів є актуальною та поширеною проблемою для країни. Тому існуюча різноманітність методів оцінювання виробничого потенціалу від найвищого до найнижчого макроекономічного рівня, їх переваги та недоліки, постійно поповнюються новими, адаптованими до змін в сучасній економіці.

Серед методів оцінки виробничого потенціалу інноваційно–орієнтованого підприємства різного рівня слід виділити: метод порівняння; економіко–математичні методи; табличний і графічний методи; рейтингові методи оцінювання; метод інтегральної оцінки; метод моделювання та прогнозування; метод аналітичних ієрархій Томаса Сааті; логістична модель для моделювання економічного зростання –рівняння Ферхюльста. Скористаємося деякими методами оцінки кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію за 2013–2023 рр.

На початку дослідження проведемо аналіз варіаційних рядів кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію у 2023 р. економіко–математичним методом. Розміри ознак, які характеризують кількість промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію зазнають коливань, зокрема у певних межах варіюють фактори, зокрема кіль–

кість організацій, які здійснювали наукові дослідження і розробки, фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок по регіонам, кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, витрати на інновації промислових підприємств, кількість промислових підприємств, які впроваджували інновації та інші фактори. Враховуючи ці коливання зумовлені певними факторами, які діють у різних напрямках, необхідно проводити аналіз показників варіації.

Для розрахунків аналітичних характеристик варіаційного ряду використовуємо електронні таблиці програми Microsoft Excel та вбудовані математичні і статистичні функції. Аналізуючи отримані показники слід відмітити, що середній рівень кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію у 2023 р. склав 33346,70 (33347 одиниць). Найменша кількість промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію протягом 2013–2023 рр. 7056 одиниць (Луганська область), найбільша 54711одиниць (Харківська область). Також, слід звернути увагу, що проведено ранжування кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію в середньому за 2013–2023 рр. В ранжированому ряду Харківська область займає лідируюче 1 місце, а Луганська – 25 місце. Розмах варіації між найбільшою та найменшою кількістю підприємств сягає 47654 одиниці. Коефіцієнт вирівняності складає 0,13 в.п., а середнє лінійне відхилення досліджуваних показників – 623,27. Дисперсія варіаційного ряду 9657506,61. Середнє квадратичне відхилення досліджуваних показників дорівнює 3107,65 і показує на скільки в середньому відхиляється величина кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію від їх середньої величини.

Коефіцієнт варіації – це процентне відношення середнього квадратичного відхилення до середньої величини ряду. Коефіцієнт варіації є оцінкою надійності середньої. При величині коефіцієнта варіації менше 5% варіація вважається слабкою. Коли коефіцієнт варіації знаходиться в межах 6–10% варіація вважається помірною, 11–20% – значною, 21–50% – великою. Якщо коефіцієнт варіації більше 50%, то варіація вважається досить великою. В нашому дослідженні коефіцієнт варіації 12,94% (0,13), варіація значна.

Асиметрія характеризує ступінь скошеності варіаційного ряду розподілу відносно його симетрії вправо чи вліво. Якщо асиметрія дорівнює 0, то розподіл симетричний. Якщо асиметрія більше 0, то асиметрія правостороння, а якщо менше 0, то асиметрія лівостороння. Також асиметрію можна досліджувати по модулю: якщо $|As|<0,25$, то асиметрія незначна, якщо $|As|<0,5$, то асиметрія середня, а якщо $As|>0,5$, то значне зміщення. В нашому дослідженні кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію 2013–2023 рр. асиметрія 4,71, значне зміщення варіаційного ряду та правостороння асиметрія.

Наступний показник при аналітичній характеристиці варіаційного ряду кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію у 2013–2023 рр. є ексцес. Ексцес характеризує відхилення від нормального розподілу з виступанням або падінням вершини кривої розподілу. Якщо ексцес дорівнює 0, то ступінь гостровершинності кривої розподілу нормальний. Якщо ексцес більше 0, то більш гостроверхий, а якщо менше 0, то плосковершинний. Для побудованого варіаційного ряду спостерігається крива нормального розподілу більш гостроверхий, оскільки ексцес додатній 59,45. Показник медіани досліджуваних показників дорівнює 21240 одиниць, мода не визначалася. Щодо їх характеристики, то у варіаційному ряду модою є варіанта, яка має найбільшу частоту. Медіаною називається варіанта, яка находиться в середині варіаційного ряду.

Середньопрогресивний рівень кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію у 2013–2023 р.: для показників, що максимізуються 85,07; для показників, що мінімізуються 10,97. Середній рівень кращих варіант досліджуваних показників: для показників, що максимізуються 2188,43; для показників, що мінімізуються 282,24.

Також, додатково визначено коефіцієнт кореляції, який вказує на залежність кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію від фактору ранжування, він становить 0,88, вказує на тісний зв'язок та прямолінійну залежність фактора та показника. Розуміємо, що даний коефіцієнтний показник є досить невсебічний, недеталізований та невичерпний і для визначення залежності результативного показника необхідно значно більшу

кількість факторів, що впливають на результат діяльності суб'єкта господарювання [7].

Як, продовження аналізу варіаційних рядів кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію у 2013–2023 рр. – визначення абсолютних, відносних та накопичувальних частот, представлення гістограми складеного варіаційного ряду кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію за останній досліджуваний період.

Перший крок у дослідженні зміни досліджуваних показників полягає у розбитті отриманих даних на інтервали. Скористуємось формулою Старджеса для визначення числа інтервалів: m=1+3,3221g n,

де n– кількість варіант.

У нашому випадку: m=1+3,3221g25=4075.

Визначимо довжину інтервалів:

$$k = \frac{x_{max} - x_{min}}{1 + 3{,}322lgn} \quad (1)$$

k=5 – довжина інтервалів при дослідженні кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію 2013–2023 рр.

Використовуючи статистичні та математичні функції електронних таблиць Microsoft Excel отримано абсолютні, відносні та накопичувальні частоти кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, які характеризують відношення частоти до кількості елементів вибірки варіаційного ряду досліджуваних показників [7].

Графічно представлено накопичувальні та відносні частоти кількості промислових підприємств по областях, що реалізували інноваційну продукцію на рис. 1.

З використанням засобу Пакет аналізу – Гістограма побудуємо емпіричний розподіл кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію у 2013–2023 рр. Засіб Пакету аналізу «Гістограма» використовується для обчислення окремих та кумулятивних частот для діапазону даних клітинки та елементах даних. Повертаються дані для кількості появ певного значення у наборі даних. В нашому випадку кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію за останній досліджуваний період.

Якщо рівень досліджуваного показника найчастіше повторюється, то це є модою даних (рис. 2).

Наступний метод оцінки виробничого потенціалу інноваційно–орієнтованого підприємства, який було досліджено – рейтинговий метод оцінювання. Цей метод відображає ранг регіону за певним показником чи групою показників, що є перевагою даного методу. Але отримані результати відображають місце регіону з–поміж інших, не враховуючи при цьому значення наявних відхилень, і це недолік даного методу.

Рейтингову оцінку та усереднене значення ранжируваного ряду кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, 2013–2023 рр. проводимо в електронних та-

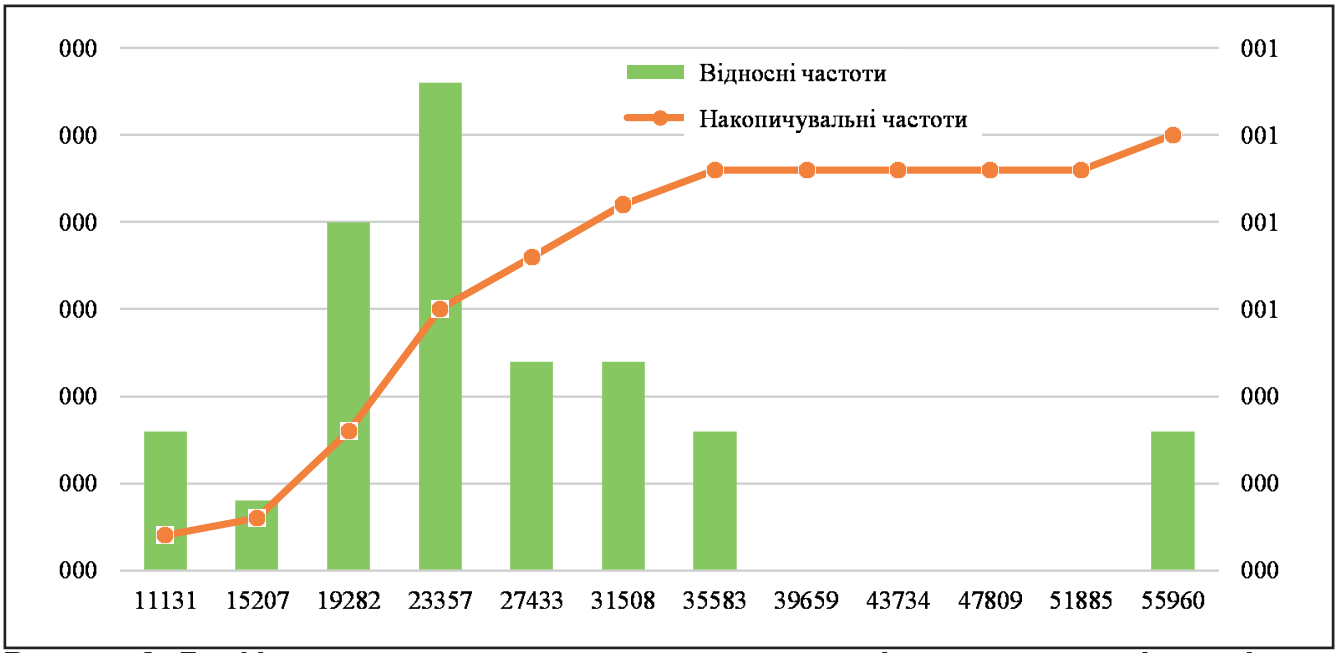

Рисунок 1. Графічне представлення накопичувальних та відносних частот кількості промислових підприємств по областях, що реалізували інноваційну продукцію, 2013–2023 рр.

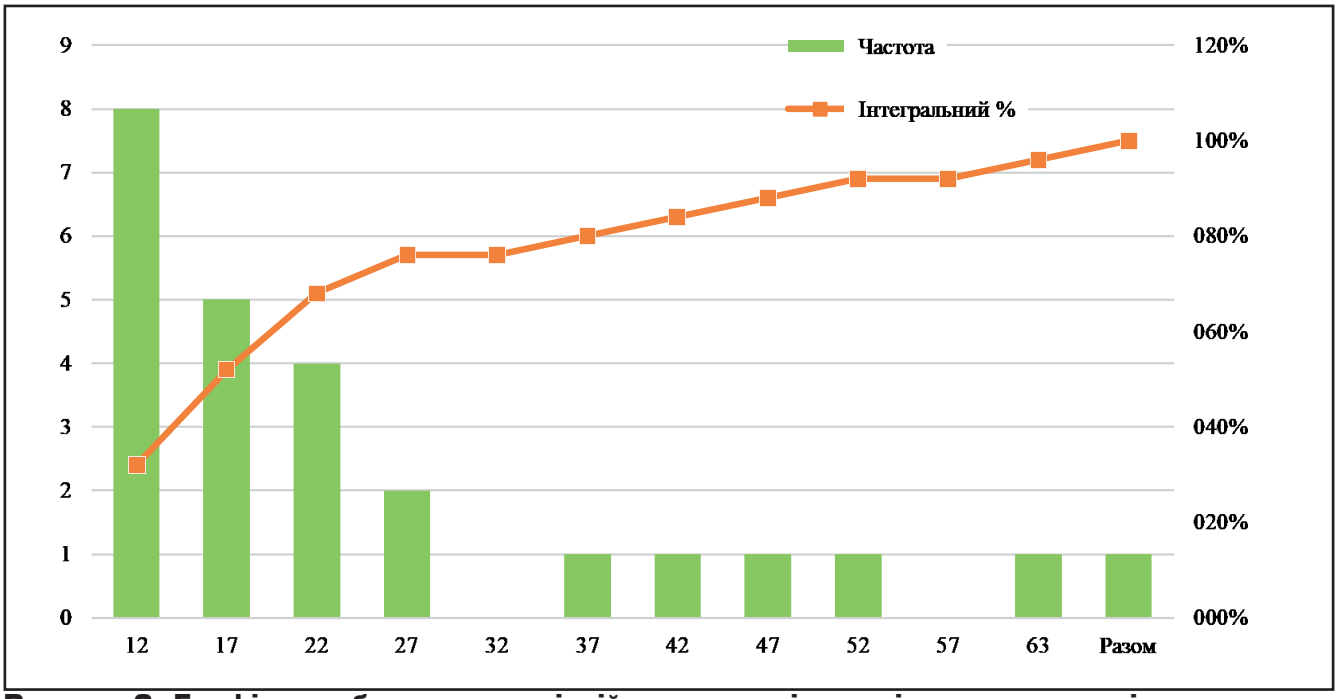

Рисунок 2. Графічне зображення варіаційного ряду кількості промислових підприємств по областях, що реалізували інноваційну продукцію, 2013–2023 рр.

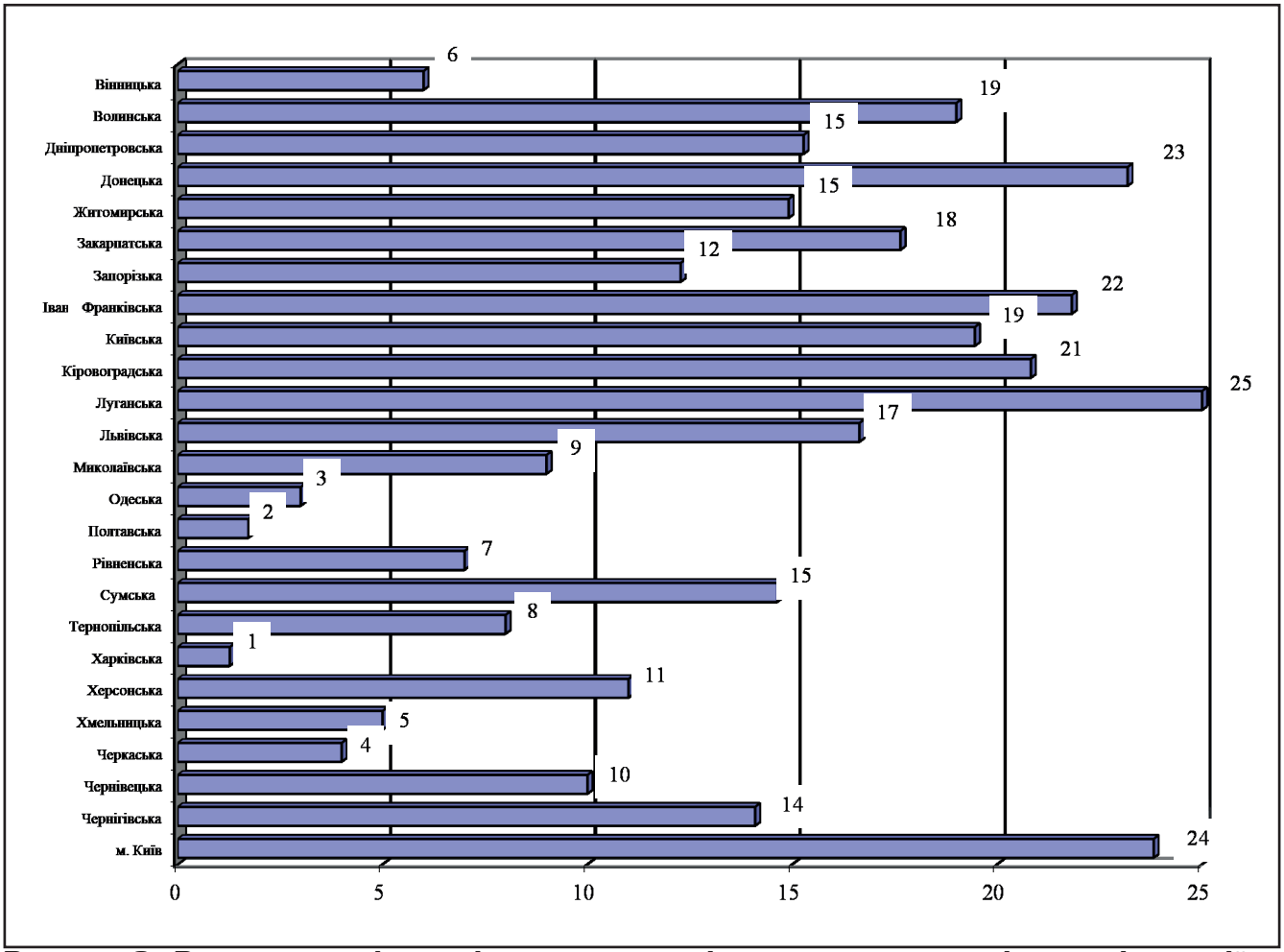

Рисунок 3. Ранжування кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію по областях України, 2013–2023 рр.

блицях Microsoft Excel методом ранжування даних з використанням статистичної функції RANK. Якщо, аналізувати рейтинг кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, 2013–2023 рр., то лідерами є промислові підприємства Харківської області, Полтавської та Одеської областей [7].

Графічно ранжування кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, 2013–2023 рр. представлено на рис. 3.

На останньому етапі дослідження та аналізу оцінки виробничого потенціалу інноваційно–орієнтованого підприємства використовуємо метод моделювання та прогнозування кількості промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію по областях України. Використовуємо вбудовану статистичну функцію TREND електронних таблиць Microsoft Excel, яка найбільш точно та якісно проводить прогнозування досліджуваних показників на 2025 р. Так, при оптимістичному прогнозі кількість промислових підприємств України, що могли б реалізовувати інноваційну продукцію зросте до 140430 одиниць, що на 19300 одиниць більше у порівнянні з 2023 р., це явище можливо лише при ряді державних, регіональних впливаючих факторів. Щодо прогнозного значення кількості промислових підприємств Полтавської області, то також збільшення до 55157 одиниць на 446 одиниць, але ж все ж таки підкреслимо оптимістичність прогнозного сценарію.

Ілюстративно фактична та прогнозна кількість промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, 2013–2023, 2025 рр. зображено на рис. 4.

Спостерігаємо зростання обсягу реалізованої інноваційної продукції як на макроекономічному рівні, так і на рівні суб'єктів господарювання Полтавської області за одинадцять років, але частка обсягу реалізованої інноваційної продукції підприємствами Полтавської області до загальнодержавних обсягів знизилась до 73,08% на 32,96% у порівнянні з показниками 2013 р.

Графічно порівняльна характеристика обсягу реалізованої інноваційної продукції суб'єктами

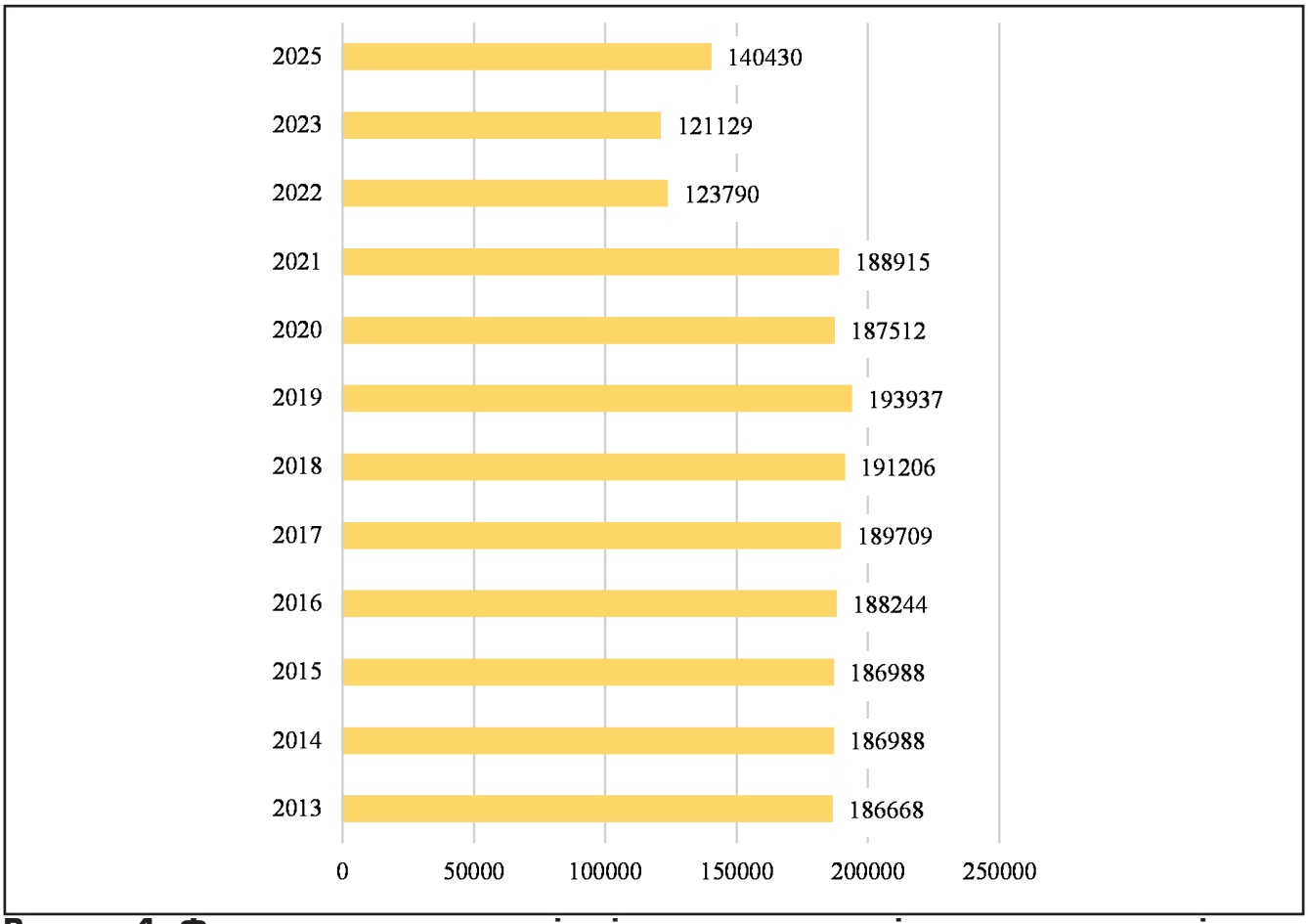

Рисунок 4. Фактична та прогнозна кількість промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, 2013–2023, 2025 рр.

господарювання України, підприємств Полтавської області та частки обсягу реалізованої інноваційної продукції підприємствами Полтавської області до загальнодержавних обсягів за останній досліджуваний період представлена на рис. 5.

Отже, на завершення цього блоку дослідження системи управління виробничим потенціалом інноваційно–орієнтованого підприємства різного рівня відзначаємо, що використання різноманітних методів оцінки виробничого потенціалу інноваційно–орієнтованого підприємства дозволяє порівнювати статистичні дані, ранжувати, моделювати та прогнозувати виробничі процеси на макро– та мікроекономічному рівні. Далі, у продовженні вивченні, аналізу, порівняння, моделювання системи управління виробничим потенціалом інноваційно–орієнтованого підприємства вибираємо суб'єкти господарювання мікрорівня з використанням методу аналітичних ієрархій Томаса Сааті та логістичної моделі для моделювання економічного зростання –рівняння Ферхюльста [7–9].

Для проведення дослідження системи управління виробничим потенціалом інноваційно–орієнтованого підприємства запропоновано методичний підхід визначення узагальнюючого показника рівня розвитку економічного потенціалу підприємства, що залежить від виробничого, фінансового, трудового, інформаційного та інноваційного потенціалів, показниками яких є різні параметри ефективності, визначені в механізмі оцінювання економічного потенціалу. Зважаючи на системний характер вивчення, потрібна структуризація за етапами і компонентами – показниками ефективності, з урахуванням ступеня значимості цих компонентів. Задача оцінювання вирізняються неповнотою інформації, через неможливість досконально формалізувати та вирізнити всі ринкові і внутрішньо–організаційні фактори, а також невідому заздалегідь їх значущість. На оцінку впливають не тільки наявні ключові фактори, а і другорядні, які в сукупності можуть утворювати кластери, що впливають на значущість ключових факторів [10]. Тому, враховуємо їх при вивченні даної теми. Зазначені особливості дають підставу для використання експертних методів, зокрема методу аналітичних ієрархій Томаса Сааті. Унікальність цього методу, на відміну від інших, полягає у тому, що він водночас працює із якісною та кількісною інформацією: від попарного якісного порівняння він

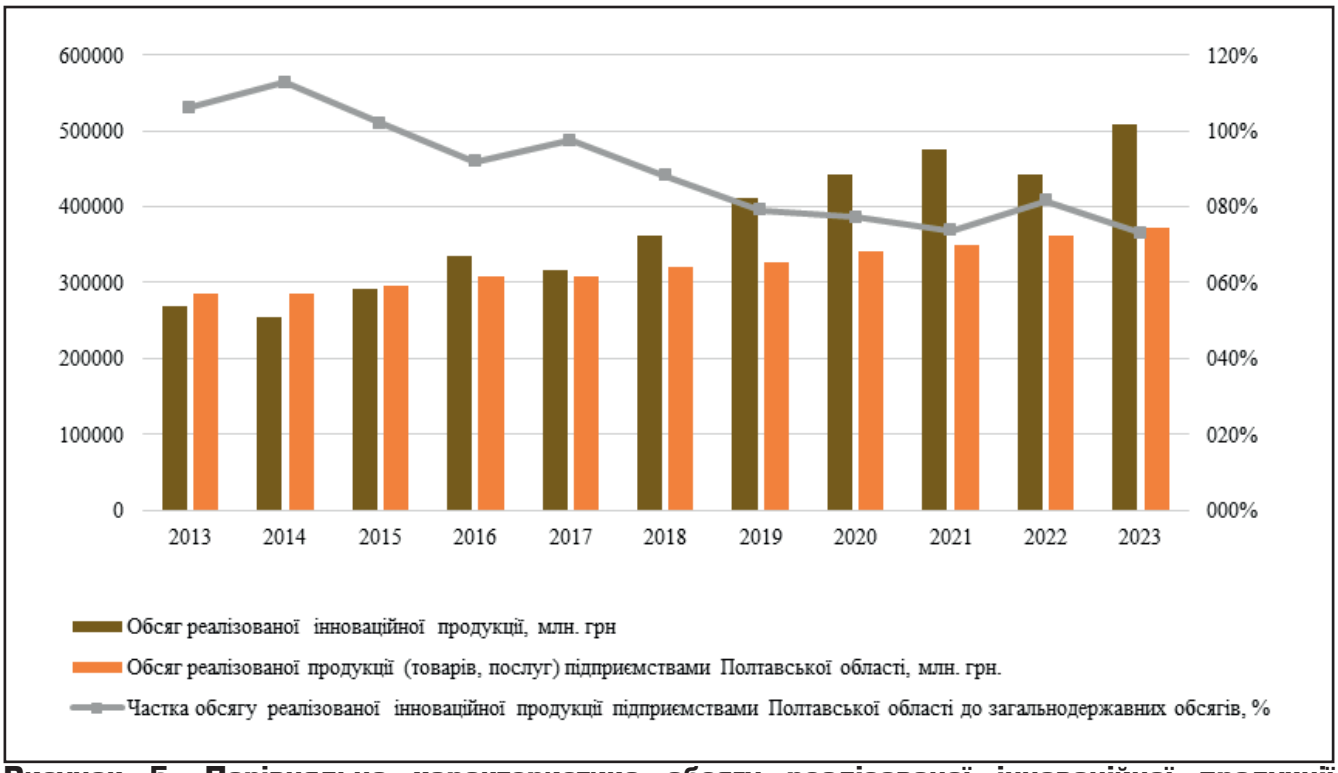

Рисунок 5. Порівняльна характеристика обсягу реалізованої інноваційної продукції суб'єктами господарювання України, підприємств Полтавської області та частки обсягу реалізованої інноваційної продукції підприємствами Полтавської області до загальнодержавних обсягів, 2013–2023 рр.

дозволяє переходити до кількісного оцінювання пріоритетів альтернатив [9].

Суб'єктами дослідження системи управління виробничим потенціалом інноваційно–орієнтованого підприємства обрано два провідних молокопереробних підприємства Полтавської області: ТОВ «Лубенський молочний завод» та ТОВ «Пирятинський сирзавод». На основі бухгалтерської та фінансової звітності цих переробних підприємств було сформовано групу показників, які характеризують ефективність діяльності обраних підприємств: виробничий потенціал, фінансовий потенціал, трудовий потенціал, інформаційний та інноваційний потенціали.

Для характеристики виробничого потенціалу досліджуваних переробних підприємств мікрорівня було обрано: коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт приросту, фондовіддача та рентабельність основних засобів. Показники, що характеризують фінансовий стан підприємства: коефіцієнт автономії, коефіцієнт поточної ліквідності, рентабельність активів та рентабельність власного капіталу. Для дослідження трудового потенціалу підприємств: коефіцієнт плинності кадрів, коефіцієнт постійності кадрів, коефіцієнт загального обороту робочої сили та коефіцієнт рентабельності персоналу. Обрані показники, що визначають стан інформаційного потенціалу: рівень інформаційного, програмного, технічного та ін. забезпечення інформаційних систем, рівень задоволення інформаційних потреб, рівень достовірності інформації та рівень інформаційної безпеки. Показники для характеристики інноваційного потенціалу досліджуваних молокопереробних підприємств: рівень впровадження розробок, середня дохідність альтернативних інструментів, що показує ефективність управління інвестиційним портфелем, рентабельність продажів (EBIT) та коефіцієнт інноваційної гнучкості. Показники, що характеризують інформаційну та інноваційну складові економічного потенціалу підприємства є безрозмірними одиницями. Вони утворюються як відношення величини частини вибірки, яка має певну властивість, до загальної величини вибірки.

Розуміємо, що даний перелік груп показників є недосконалим. Він може бути змінений або переглянутий в залежності від специфіки господарювання досліджуваного підприємства, від цілей дослідників і від мети оцінки. Однак, така систематизація різних показників дозволяє наочно бачити розвиток того чи іншого аспекту діяльності підприємства і відслідковувати динаміку змін кожної групи показників окремо [10].

Дослідження рівня розвитку економічного потенціалу підприємства було проведено за методом аналітичних ієрархій Томаса Сааті [18], що передбачає залучення спеціальної групи експертів, які висловили свою думку щодо показників кожної із складових потенціалу. За розробленими ієрархіями критеріїв виконано послідовне оцінювання економічного потенціалу підприємства. По–перше визначено вагу критеріїв за кожною складовою: виробничий потенціал, фінансовий потенціал, трудовий потенціал, інформаційний потенціал, інноваційний потенціал. За кожною складовою створено таблицю парних порівнянь показників за кожним видом потенціалу за зразком, представленим в табл. 1.

У межах матриці всі показники порівняно попарно на основі інтенсивності впливу на узагальнюючий показник економічного потенціалу і визначено вагу кожного показника. Якщо позначити показники через C_1, C_2, ... C_n, то в рядках визначається ступінь домінування (переважання) фактору із лівого стовпчика над кожним із факторів із верхнього рядка, послідовно. Вага фактору позначається відповідно як V_1, V_2, ... V_n. Якщо вага факторів (V_x) є невідомою заздалегідь, вона визначається за шкалою значень для оцінювання сили суджень експертів за методом аналітичних ієрархій Томаса Сааті [10]. Шкала визначає зв'язок між якісним суджень (набори лінгвістичних стандартів) і кількісною оцінкою (кількісне значення інтенсивності), таким чином роблячи порівняльну оцінку об'єк–

Таблиця 1. Матриця парного порівняння показників потенціалу

	C_1	C_2	....	C_n	Головний власний вектор, a_i	Вектор пріоритетів, x_i	Власні значення, λ_i
C_1	V_1/V_1	V_1/V_2	....	V_1/V_1	a_1	x_1	λ_1
C_2	V_2/V_1	V_2/V_2	....	V_2/V_1	a_2	x_2	λ_2
....	....	....	....	....			
C_n	V_n/V_1	V_n/V_1	....	V_n/V_n	a_n	x_n	λ_n

Джерело: [9]

тів будь–якого виду. Для субкритеріїв домінування на основі парних порівнянь визначається по відношенню до критерію більш високого рівня. Синтез пріоритетів по результатам оцінки полягає в тому, що значення глобального критерію розраховується на основі сукупності локальних критеріїв. Локальні критерії визначаються для кожної ієрархії критеріїв як вектори пріоритетів для кожної матриці парних порівнянь. Розрахунок власного вектора матриці виконується наступним чином:

Визначено середнє геометричне для кожного рядка матриці парних порівнянь (новий стовпець), що формує компоненти власного вектора матриці А. Компоненти власного вектора матриці подано формулами (2 – 4):

$$a_1 = \sqrt[n]{\left[\frac{V_1}{V_1} * \frac{V_2}{V_2} \dots \frac{V_1}{V_n}\right]} \quad (2)$$

$$a_3 = \sqrt[n]{\left[\frac{V_3}{V_1} * \frac{V_3}{V_2} \dots \frac{V_3}{V_n}\right]} \quad (3)$$

$$a_i = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^{n} V_i}, \ \text{де} \ i = 1,2,\dots n \quad (4)$$

Отримано суму елементів цього стовпця (суму елементів власного вектора матриці А) для подальшого нормування (щоб отримати вектор пріоритетів).

Sa – сума значень компонент власного вектора матриці:

$$S_a = a_1 + a_2 + \dots + a_n \quad (5)$$

Розділено кожен з елементів нового стовпця на отриману суму (операція нормування значень), отримано компоненти вектора пріоритетів.

Компоненти вектора пріоритетів:

$$X = (x_1, x_2, x_3 \dots x_n) \quad (6)$$

де x_1, x_2, x_3 ... x_n – значення компонент вектора пріоритетів, визначається за формулами (7 – 10):

$$x_1 = \frac{a_1}{S_a} \ (7) \qquad x_2 = \frac{a_2}{S_a} \ (8) \qquad x_3 = \frac{a_3}{S_a} \ (9)$$

де S_a – сума значень компонент власного вектора матриці А (5).

$$X_i = \frac{a_i}{\sum_{i=1}^{n} a_i}, \ \text{де} \ i = 1,2,\dots n. \quad (10)$$

Розраховується максимальне власне число (значення) матриці за формулою:

$$\lambda_i = \frac{(\sum_{i=1}^{n} v_i a_i}{a_i}, \text{де} \ i = 1,2,\dots n. \quad (11)$$

Для розрахунку λ_{max} визначено суму для кожного стовпця матриці, та помножено її на відповідну компоненту вектора пріоритетів (12). Або використано узагальнену формулу (13):

$$\lambda_{max} = \sum_1 * x_1 + \sum_2 * x_2 + \sum_3 * x_3 + \dots \sum_n * x_n \quad (12)$$

де Σ_1, Σ_2, Σ_3 ... Σ_n – сума елементів відповідних стовпців матриці А.

$$\lambda_{max} = \frac{\sum_{i=1}^{n} \lambda_i}{n} \quad (13)$$

Визначено узгодженість оцінок експерта за допомогою визначення відношення узгодженості. За міру узгодженості прийнято показник – індекс узгодженості I_y, який порівняно зі значенням середньої випадкової еталонним значенням CB_y у вигляді відношення. Таким чином, індекс узгодженості та відношення узгодженості B_y розраховано за формулами (14–15):

$$B_y = (I_y / CB_y), \leq 10\% \quad (14)$$

де B_y – відношення узгодженості, I_y – індекс узгодженості, CB_y – величина, що відповідає значенню середньої випадкової узгодженості для матриці певного порядку.

$$I_y = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} \quad (15)$$

де *n* – кількість елементів, що порівнюються, λ_{max} – розрахункова величина [9–10].

Для виконання даного методичного підходу двох досліджуваних провідних молокопереробних підприємств Полтавської області використовується середовище табличного процесора Microsoft Excel.

Вектор пріоритетів (вагових коефіцієнтів) є нормалізованим власним вектором матриці парних порівнянь економічного потенціалу ТОВ «Лубенський молочний завод» та ТОВ «Пирятинський сирзавод», що відповідає її максимальному власному числу. Індекс узгодженості показує, наскільки матриця парних порівнянь є близькою до повністю узгодженої матриці.

Відомо, що середнє значення випадкового індексу узгодженості для *n*=4 становить 0,9, а для *n*=3 – 0,58. Індекси узгодженості матриць, кожного з потенціалів, суттєво менше цього значення. Отже, експертні висновки можна вважати несуперечливими [10]

Для знаходження вагових коефіцієнтів ex використано звичайне усереднення нормалізованих власних векторів, n – розмірність матриці:

$$e_x = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^{n} \upsilon_{norm,x,i} \quad (16)$$

Таблиця 2. Вагові коефіцієнти потенціалів ТОВ «Лубенський молочний завод» та ТОВ «Пирятинський сирзавод»

Вагові коефіцієнти потенціалів ТОВ «Лубенський молочний завод»					
	Виробничий потенціал	**Фінансовий потенціал**	**Трудовий потенціал**	**Інформаційний потенціал**	**Інноваційний потенціал**
e_1	0,27	0,55	0,51	0,33	0,59
e_2	0,13	0,10	0,33	0,64	0,10
e_3	0,63	0,29	0,09	0,09	0,37
e_4	0,08	0,05	0,08	0,08	0,08
Вагові коефіцієнти потенціалів ТОВ «Пирятинський сирзавод»					
	Виробничий потенціал	**Фінансовий потенціал**	**Трудовий потенціал**	**Інформаційний потенціал**	**Інноваційний потенціал**
e_1	0,27	0,55	0,51	0,33	0,59
e_2	0,13	0,10	0,33	0,64	0,10
e_3	0,63	0,29	0,09	0,09	0,37
e_4	0,08	0,05	0,08	0,08	0,08

Результати розрахунку вагових коефіцієнтів до кожної із складових економічного потенціалу ТОВ «Лубенський молочний завод» та ТОВ «Пирятинський сирзавод» представлено в табл. 2.

Визначені вагові коефіцієнти потенціалів досліджуваних молокопереробних підприємств є однаковими за рахунок округлення, але можуть різнитися в тисячних та десятитисячних вимірюваннях.

З метою обчислення фактичного використання та резерву складників економічного потенціалу досліджуваних молокопереробних підприємств Полтавської області було обраховано виробничий, фінансовий трудовий, інформаційний та інноваційний потенціали, з використанням фінансової та бухгалтерської звітності за коефіцієнтами, які були представлені попередньо за останні п'ять років. Результати розрахунків було нормалізовано з використанням стабілізатора (17) та дестабілізатора (18):

$$x' = \frac{x - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}} \quad (17)$$

$$x' = \frac{x_{\max} - x}{x_{\max} - x_{\min}} \quad (18)$$

Далі, обраховано та згруповано фактичні та резервні рівні розвитку економічного потенціалу в розрізі основних складників досліджуваних провідних молокопереробних підприємств Полтавської області за останнє п'ятиріччя і представлені табл. 3.

Для візуалізації фактичних та резервних рівнів розвитку економічного потенціалу ТОВ «Лубенський молочний завод» та ТОВ «Пирятинський сирзавод» за останнє п'ятиріччя їх можна представити графічно.

Таблиця 3. Фактичні та резервні рівні розвитку економічного потенціалу ТОВ «Лубенський молочний завод» та ТОВ «Пирятинський сирзавод», 2019–2023 рр.

ТОВ «Лубенський молочний завод»		
Показники	**Фактично використано**	**Резерв**
Виробничий потенціал	55,72%	44,28%
Фінансовий потенціал	45,98%	54,02%
Трудовий потенціал	37,75%	62,25%
Інформаційний потенціал	58,52%	41,48%
Інноваційний потенціал	54,36%	45,64%
ТОВ «Пирятинський сирзавод»		
Показники	**Фактично використано**	**Резерв**
Виробничий потенціал	48,08%	51,92%
Фінансовий потенціал	43,97%	56,03%
Трудовий потенціал	40,20%	59,80%
Інформаційний потенціал	58,52%	41,48%
Інноваційний потенціал	49,16%	50,84%

Підводячи підсумок цих результатів, слід відмітити, що існує необхідність більш детального дослідження низького рівня інформаційного та інноваційного потенціалів, для підвищення загального рівня економічного потенціалу досліджуваних молокопереробних підприємств Полтавської області.

Для представлення загальних результатів дослідження узагальнюючого показника рівня розвитку економічного потенціалу досліджуваних молокопереробних підприємств використовуємо логістичне рівняння, також відоме як рівняння Ферхюльста:

$$P(t) = \frac{KP_0e^{rt}}{K + P_0(e^{rt} - 1)} \quad (19)$$

де K – максимальне порогове значення;
PO – початкове порогове значення, 0,1;
e – стала величина, 2,73;
r – ваговий коефіцієнт потенціалу;
t – абсолютна оцінка потенціалу [10].

Отже, отримано узагальнюючий показник, що складає 6,32, що свідчить про достатній рівень розвитку економічного потенціалу ТОВ «Лубенський молочний завод». Узагальнюючий показник ТОВ «Пирятинський сирзавод», що складає 6,04, що свідчить про достатній рівень розвитку економічного потенціалу цього молокопереробного підприємства.

На завершальному етапі цього блоку дослідження проведемо порівняльний аналіз фактичного та резервного потенціалу досліджуваних молокопереробних підприємств Полтавської області, узагальнюючого показника рівня розвитку економічного потенціалу цих підприємств з використаним логістичним рівнянням: рівнянням Ферхюльста (табл. 4)

Таблиця 4. Порівняльний аналіз фактичного та резервного потенціалу молокопереробних підприємств Полтавської області, узагальнюючого показника рівня розвитку економічного потенціалу цих підприємств з використаним логістичним рівнянням: рівнянням Ферхюльста, 2019–2023 рр.

Переробне підприємство	Фактично використано потенціалу переробного підприємства	Резерв потенціалу переробного підприємства	Узагальнюючий показник рівня розвитку економічного потенціалу підприємства – логістичне рівняння: рівняння Ферхюльста
ТОВ «Лубенський молочний завод»	50,47%	49,53%	6,32
ТОВ «Пирятинський сирзавод»	47,98%	52,02%	6,04

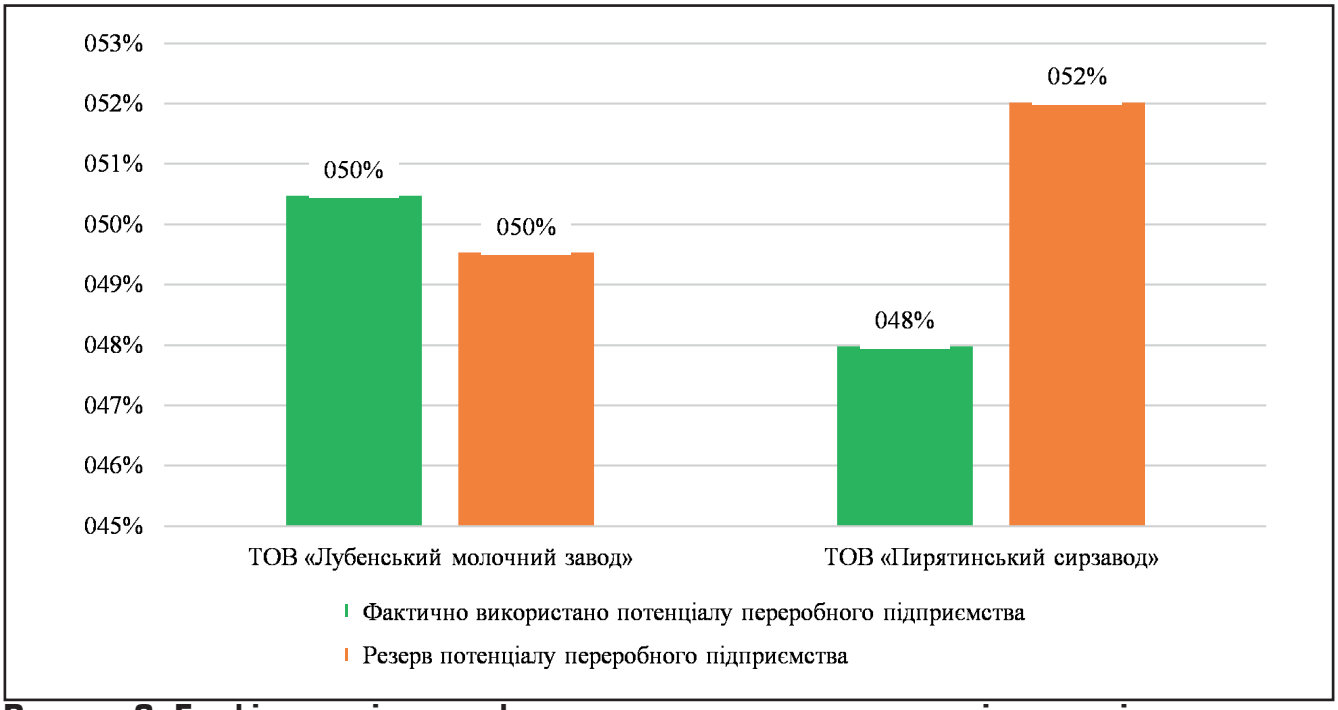

Рисунок 6. Графічне порівняння фактичного та резервного потенціалу досліджуваних молокопереробних підприємств Полтавської області, 2019–2023 рр.

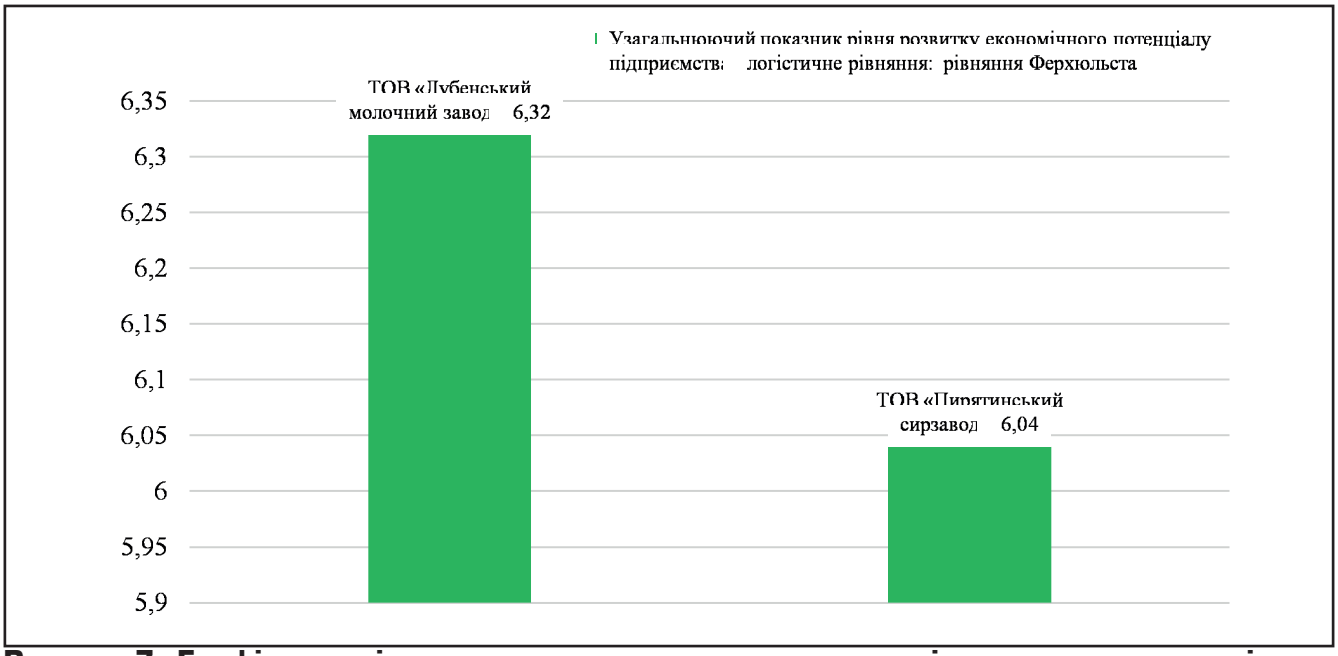

Рисунок 7. Графічне порівняння узагальнюючого показника рівня розвитку економічного потенціалу молокопереробних підприємств Полтавської області з використаним логістичним рівнянням: рівнянням Ферхюльста, 2019–2023 рр.

Отже, спостерігаємо за результатами дослідження, значний резерв потенціалу досліджуваних молокопереробних підприємств Полтавської області та якісне значення рівня розвитку їх економічного потенціалу.

Графічне представлення порівняльного аналізу фактичного та резервного потенціалу досліджуваних молокопереробних підприємств Полтавської області, узагальнюючого показника рівня розвитку економічного потенціалу цих підприємств з використаним логістичним рівнянням: рівнянням Ферхюльста зображено на рис. 6 та рис. 7.

Висновки

На основі проведеного дослідження системи управління виробничим потенціалом інноваційно–орієнтованого підприємства можна зробити висновок, що результати аналізу надають можливість комплексно оцінити стан підприємства, його ресурси та ефективність використання економічного потенціалу. Крім того, аналіз дозволяє виявити можливості для зростання та обґрунтувати прийняті рішення. Підприємство розглядається як складна система, на яку впливають фактори, що постійно змінюються та розвиваються. Якість проведеного аналізу безпосередньо впливає на ефективність управлінських рішень. Тому оцінку та аналіз економічного потенціалу підприємства необхідно проводити регулярно, щоб своєчасно враховувати зміни конкурентного середовища та фактори внутрішнього стану підприємства. Це може стати основою для побудови моделі управління конкурентними перевагами підприємства. Запропонований методичний підхід до визначення узагальнюючого показника складових економічного потенціалу підприємства, який базується на взаємозв'язку та взаємоузгодженості 5–ти рівнів показників оцінки, дозволяє на різних рівнях деталізації порівнювати, аналізувати та оцінювати ступінь використання ресурсів підприємства, незалежно від галузі господарювання.

Список використаних джерел:

1. Ажаман І., Жидков О. Сутність та структура економічного потенціалу підприємства. Економіка та держава. 2018. №4. С. 22–25.

2. Воронько–Невіднича Т. В., Баган Н. В., Баган М. В., Діденко С. М., Дробязко А. О. Вплив результативності управлінських рішень на процес використання стратегічного потенціалу підприємства. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. № 4. С. 82–86.

3. Воронько–Невіднича Т., Ткаченко В., Телічко Н., Щур О. Фінансовий менеджмент інноваційної стратегії безпекового кадрового потенціалу підприємств сфери послуг в системі соціальної відповідальності бізне–

cy. Modeling the development of the economic systems. 2023. № 4. P. 48–54.

4. Зось–Кіор М. В. Мотиваційні аспекти управління еколого–економічним потенціалом аграрних підприємств. Науковий вісник ПУЕТ. Серія «Економічні науки». №1(97). 2020. С. 26–31.

5. Зось–Кіор М. В., Воскобійник С. Я., Севрюков В. В., Шмиголь К. Є. Збаранський О. А. Енергетична ефективність технологічного менеджменту аграрних підприємств в умовах реалізації безпекового потенціалу. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Том 8. № 1. С. 144–149.

6. Зось–Кіор М. В., Мірошниченко О. О. Розвиток інноваційного потенціалу аграрних суб'єктів підприємницької діяльності. Агросвіт. 2020. № 5. С. 3–10.

7. Калініченко А.В. Економіко–математичні методи та моделі. Полтава: ПДАА, 2021. 24 с.

8. Отенко І. Моделювання економічного потенціалу підприємства та процесів його змін, Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2015. №39 (2). С. 12–18.

9. Ткачова О. Метод Сааті при прийнятті управлінських рішень. Держава та регіони. 2015. №4. С. 92– 96.

10. Щербініна С. А., Михайленко А. С., Свириденко В. О. Дослідження рівня розвитку економічного потенціалу підприємства. Ефективна економіка. 2020. №1. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/87.pdf

References:

1. Azhman I., Zhidkov O. (2018). The essence and structure of the economic potential of the enterprise. Ekonomika ta derzhava [Economy and the State], 4, 22–25.

2. Voronko–Nevydnycha T. V., Bahan N. V., Bahan M. V., Didenko S. M., Drobiazko A. O. (2023). The impact of management decision effectiveness on the process of using the strategic potential of the enterprise. Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky [Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology], 4, 82–86.

3. Voronko–Nevydnycha T., Tkachenko V., Telichko N., Shchur O. (2023). Financial management of the innovation strategy of the security personnel potential of service enterprises in the system of corporate social responsibility. Modeling the Development of Economic Systems, 4, 48–54.

4. Zos–Kior M. V. (2020). Motivational aspects of managing the ecological and economic potential of agricultural enterprises. Naukovyi visnyk PUET. Seriia "Ekonomichni nauky" [Scientific Bulletin of PUET. Series "Economic Sciences"], 1(97), 26–31.

5. Zos–Kior M. V., Voskobiinyk S. Ya., Sevriukov V. V., Shmyhol K. Ye., Zbaranskyi O. A. (2023). Energy efficiency of technological management of agricultural enterprises under the implementation of security potential. Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky [Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology], 8(1), 144–149.

6. Zos–Kior M. V., Miroshnychenko O. O. (2020). Development of the innovation potential of agricultural business entities. Agrosvit, 5, 3–10.

7. Kalinichenko A. V. (2021). Ekonomiko–matematychni metody ta modeli [Economic–mathematical methods and models]. Poltava: PDAA.

8. Otenko I. (2015). Modeling the economic potential of the enterprise and the processes of its changes. Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky [Collection of Scientific Papers of Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences], 39(2), 12–18.

9. Tkachova O. (2015). The Saaty method in managerial decision–making. Derzhava ta rehiony [State and Regions], 4, 92–96.

10. Shcherbinina S. A., Mykhailenko A. S., Svyrydenko V. O. (2020). Research on the level of development of the economic potential of the enterprise. Efektyvna ekonomika [Effective Economy], 1. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/87.pdf

Дані про автора

Капустін Олексій Олександрович,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії, Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

Data about the author

Oleksii Kapustin,

PhD student, Poltava State Agrarian University, Ukraine, Poltava

УДК 332.122:338.43:004.9

https://doi.org/10.5281/zenodo.15039401

ГЕРЗАНИЧ В. М.
БУЛЕЦА Н. В.
КУШНІР Ю. Б.

Регіональна сільська економіка як прерогатива розвитку інформаційних технологій

Предметом дослідження *є регіональна сільська економіка як прерогатива розвитку інформаційних технологій.*

Метою дослідження *є визначення перспективних напрямків цифровізації регіональної сільської економіки.*

Методи дослідження. *У статті використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.*

Результати роботи. *У статті визначено перелік важливих аспектів, які підкреслюють значення інформаційних технологій для розвитку сільської економіки. Виявлено, що завдяки ефективному використанню ІТ регіональна сільська економіка зможе стати більш стійкою до зовнішніх шоків. Охарактеризовані особливості регіональної сільської економіки як прерогативи розвитку інформаційних технологій.*

Висновки. *Розвиток сільської економіки в Україні безпосередньо пов'язаний із впровадженням інформаційних технологій (ІТ). Сільські райони часто стикаються з низьким рівнем економічного розвитку, що зумовлено недостатнім доступом до сучасних технологій. Інформаційні технології сприятимуть покращенню аграрного виробництва, підвищенню продуктивності та оптимізації управлінських процесів. Запровадження систем електронного обліку і моніторингу вирощування сільськогосподарських культур дає можливість фермерам більш ефективно управляти ресурсами та зменшувати витрати. Інтернет–платформи для реалізації продукції забезпечують прямий вихід на споживача, що підвищує конкурентоспроможність місцевих виробників. Впровадження освітніх програм у сфері ІТ для сільського населення також є важливим, оскільки стимулює розвиток інноваційних підходів у веденні господарства. Залучення молоді до цифрових технологій зможе суттєво покращити економічні показники регіонів, сприяючи їх інтеграції в глобальну економіку. Таким чином, інтеграція інформаційних технологій у сільську економіку не лише підвищує її ефективність, але й сприяє економічному зростанню регіонів, надаючи нові можливості для населення. Розвиток ІТ стає не лише трендом, але й необхідністю для забезпечення стійкості сільських територій.*

© ГЕРЗАНИЧ В. М., БУЛЕЦА Н. В., КУШНІР Ю. Б., 2024

Ключові слова: *сільська економіка, цифровізація, регіон, менеджмент, сільський розвиток, інформаційні технології, продуктивність, агровиробництво, інновації, агробізнес.*

HERZANYCH V. M.
BULETSA N. V.
KUSHNIR Yu. B.

Regional rural economy as a prerogative of information technology development

The subject of the study *is the regional rural economy as a prerogative of the development of information technologies.*

The purpose of the study *is to determine promising areas of digitalization of the regional rural economy.*

Research methods. *The article uses the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, and the method of data generalization.*

Results of the work. *The article identifies a list of important aspects that emphasize the importance of information technologies for the development of the rural economy. It is found that through the effective use of IT, the regional rural economy will be able to become more resistant to external shocks. The features of the regional rural economy as a prerogative of the development of information technologies are characterized.*

Conclusions. *The development of the rural economy in Ukraine is directly related to the introduction of information technologies (IT). Rural areas often face a low level of economic development, which is due to insufficient access to modern technologies. Information technologies will contribute to improving agricultural production, increasing productivity, and optimizing management processes. The introduction of electronic accounting and monitoring systems for growing crops allows farmers to manage resources more effectively and reduce costs. Internet platforms for selling products provide direct access to consumers, which increases the competitiveness of local producers. The introduction of educational programs in the field of IT for the rural population is also important, as it stimulates the development of innovative approaches to farming. Involving young people in digital technologies can significantly improve the economic performance of regions, contributing to their integration into the global economy. Thus, the integration of information technologies into the rural economy not only increases its efficiency, but also contributes to the economic growth of regions, providing new opportunities for the population. The development of IT is becoming not only a trend, but also a necessity for ensuring the sustainability of rural areas.*

Keywords: *rural economy, digitalization, region, management, rural development, information technologies, productivity, agricultural production, innovation, agribusiness.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, де інформаційні технології стають основним двигуном економічного розвитку, регіональна сільська економіка виявляє своєму потенціал, відкриваючи нові можливості для інноваційного зростання. Інтеграція сучасних технологій у сільськогосподарський сектор не лише підвищує продуктивність, а й забезпечує підвищення якості життя населення на селі. Продуктивність сільського господарства значно зросла завдяки автоматизації процесів, використанню великих даних для покращення управління ресурсами та впровадженню реновацій у агрономії. Ці зміни не лише оптимізують витрати, але й сприяють збільшенню прибутків фермерських господарств, що робить їх більш конкурентоспроможними на ринку. Важливим аспектом є також розвиток інформаційних технологій у сфері освіти та підготовки кадрів. Забезпечення доступу до дистанційного навчання і інформаційних ресурсів сприяє підвищенню кваліфікації сільських жителів, формуючи новий клас фахівців, здатних адаптуватися до вимог сучасного ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Регіональна сільська економіка в сучасному світі все більше стає прерогативою розвитку інформаційних технологій, оскільки саме ця сфера відіграє важливу роль у трансформації традиційних методів господарювання. У дослідженнях, проведених як зарубіжними, так і вітчизняними вченими

(Ю. Лапа, О. Соскін, О. Ніколаєнко), активно обговорюється вплив цифрових інновацій на підвищення ефективності ведення сільського господарства, оптимізацію ресурсів та розвиток місцевих спільнот. Досвід успішних країн, які впровадили високотехнологічні рішення у сільському господарстві, є прикладом для наслідування. Поєднання сільської економіки з інформаційними технологіями зможе стати основою для сталого розвитку та соціального прогресу в регіонах.

Мета статті – визначення перспективних напрямків цифровізації регіональної сільської економіки.

Виклад основного матеріалу. Регіональна сільська економіка має великий потенціал для розвитку завдяки впровадженню інформаційних технологій (ІТ). Інтеграція ІТ в аграрний сектор зможе значно підвищити ефективність виробництва, покращити управлінські процеси та забезпечити доступ до нових ринків. Основні аспекти, які підкреслюють значення інформаційних технологій для розвитку сільської економіки, наступні:

Аграрні інновації: використання сучасних технологій, таких як точне землеробство, дозволяє фермерам оптимізувати використання ресурсів (води, добрив, пестицидів) та підвищити врожайність. Наприклад, датчики і GPS можуть допомогти у моніторингу стану посівів та автоматизації процесів.

Електронна комерція: ІТ дає нові можливості для селян у продажу продукції через інтернет. Платформи електронної комерції дають можливості виробникам знаходити вихід на споживачів, зменшуючи витрати на посередників.

Аграрні платформи і сервіси: розвиток мобільних додатків і веб-платформ для обміну досвідом, навчання і консалтингу зможе підтримати місцевих фермерів в отриманні нових знань і технологій.

Доступ до фінансування: інформаційні технології відкривають доступ до нових форм фінансування, таких як краудфандинг або агрокредити, що зможе дати можливості малим та середнім підприємствам отримати необхідні інвестиції.

Підвищення ефективності управління: використання ІТ-систем в управлінні агрофірмами дає можливість автоматизувати багато процесів, спростити облік та аналіз даних, що сприяє кращому плануванню та прийняттю рішень.

Соціальні мережі та маркетинг: фермери зможуть використовувати соціальні мережі для просування своїх продуктів, обміну досвідом та встановлення контактів з потенційними клієнтами.

Екологічна стійкість: завдяки інформаційним технологіям стає можливим моніторинг екологічних умов та впровадження стійких практик ведення господарства, що зможе позитивно вплинути на екологічну ситуацію в регіоні.

Регіональна сільська економіка зможе виграти від впровадження інформаційних технологій, не тільки підвищити продуктивність, але й сприятиме соціальному та економічному розвитку сільських територій. Урядові програми та ініціативи, спрямовані на підтримку технологічних інновацій у сільському господарстві, зможуть виявити і реалізувати цей потенціал. Крім того, впровадження інформаційних технологій у сільському господарстві зможе стимулювати співпрацю між фермерами, науковими установами та державою. Спільні проекти, які використовують дані та аналітику, можуть призвести до більш інформованих рішень у веденні агробізнесу, що, в свою чергу, підвищить загальну конкурентоспроможність регіону. Невід'ємною частиною цього процесу є навчання та підвищення кваліфікації сільських працівників. Інвестиції в навчальні програми та семінари з використання ІТ у виробництві допоможуть фермерам утримуватися на передовій технологій і максимально ефективно їх впроваджувати. Це не лише сприятиме росту економіки, але й покращить якість життя населення в селах.

Використання програмного забезпечення для планування ресурсів дасть можливість оптимізувати витрати та підвищити ефективність виробництва. Системи управління зможуть автоматизувати моніторинг витрат, управління запасами та логістику, що, в свою чергу, дасть можливість фермерам зосередитися на стратегічних завданнях. Ще одним важливим аспектом є екологічна стійкість агровиробництва. Нові технології дозволяють зменшити використання пестицидів та добрив, забезпечуючи при цьому стабільну продуктивність. Впровадження методів точного землеробства не тільки знижує витрати, а й покращує якість врожаю, що позитивно впливає на здоров'я споживачів. Важливо зазначити, що об'єднання зусиль держави, наукових установ і фермерів стане ключем до успіху у впровадженні нових технологій. Підтримка інновацій та інвестиції в освіту аграріїв створять сприятливе середовище для розвитку агробізнесу, що дозволить

Україні зайняти конкурентоспроможні позиції на міжнародній арені. Крім того, важливу роль у трансформації агробізнесу відіграє аналіз даних. Завдяки великим обсягам інформації, агровиробники зможуть отримувати розгорнуті звіти про продуктивність, прогнозувати урожайність та виявляти тенденції на ринку. Використання аналітичних інструментів дає можливість приймати правильні рішення, зменшуючи ризики та підвищуючи прибутковість. Налагодження співпраці між аграріями та технологічними компаніями також сприятиме адаптації інновацій. Впровадження нових рішень у сфері автоматизації, таких як роботи для обробки ґрунту чи безпілотники для моніторингу полів, відкриває нові можливості для стимулювання продуктивності. Співпраця між різними галузями підвищить ефект нововведень.

Висновки

Розвиток сільської економіки в Україні безпосередньо пов'язаний із впровадженням інформаційних технологій (ІТ). Сільські райони часто стикаються з низьким рівнем економічного розвитку, що зумовлено недостатнім доступом до сучасних технологій. Інформаційні технології сприятимуть покращенню аграрного виробництва, підвищенню продуктивності та оптимізації управлінських процесів. Запровадження систем електронного обліку і моніторингу вирощування сільськогосподарських культур дає можливість фермерам більш ефективно управляти ресурсами та зменшувати витрати. Інтернет-платформи для реалізації продукції забезпечують прямий вихід на споживача, що підвищує конкурентоспроможність місцевих виробників. Впровадження освітніх програм у сфері ІТ для сільського населення також є важливим, оскільки стимулює розвиток інноваційних підходів у веденні господарства.

Список використаних джерел

1. Важинський Ф. А., Ноджак Л. С., Колодійчук А. В. Оцінка ефективності управління системою збуту машинобудівних підприємств. Економіка промисловості. 2010. № 1. С. 119–122.

2. Гаврилко П.П., Колодійчук А.В., Лазур С.П., Важинський Ф.А. Міжнародна економіка в таблицях, схемах, формулах, задачах і прикладах: навчальний посібник. Львів: Видавництво ННВК «АТБ», 2019. 258 с.

3. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Важинський Ф. А., Індус К. П. Міжнародні фінанси і фінансовий менеджмент в задачах та прикладах: навчальний посібник. Львів: Вид-во ННВК «АТБ», 2020. 161 с.

4. Гаврилко П. П., Лалакулич М.Ю., Колодійчук А. В. Основні фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2012. Вип. 22.4. С. 158–164.

5. Колодійчук А. В. Інноваційний розвиток промисловості: завдання управління при врахуванні умов недосконалої конкуренції: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2015. 324 с.

6. Колодійчук А. В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. № 5/1(132). С. 58–62.

7. Колодійчук А. В., Гуштан Т.В., Молнар О.С., Василиха Н.В., Чобаль Л.Ю. Міжнародні перевезення в міжнародній економіці: підручник. Львів: Вид-во ННВК «АТБ», 2021. 189 с.

8. Колодійчук А. В., Пісний В. М. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (13). С. 172–178.

9. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (9). С. 191–196.

10. Лупенко Ю. О. Формування перспективної моделі сільського господарства України. Економіка АПК. 2012. № 11. С. 10–14.

References

1. Vazhynskyy, F. A., Nodzhak, L. S., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Otsinka efektyvnosti upravlinnya systemoyu zbutu mashynobudivnykh pidpryyemstv [Assessment of the efficiency of management of the sales system of machine-building enterprises]. Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry, 1, 119–122. [in Ukrainian].

2. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Lazur, S. P., & Vazhynskyy, F. A. (2019). Mizhnarodna ekonomika v tablytsyakh, skhemakh, formulakh, zadachakh i prykladakh [International Economics in Tables, Schemes, Formulas, Problems and Examples]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

3. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Vazhynskyy, F. A., & Indus, K. P. (2020). Mizhnarodni finansy i finansovyy menedzhment v zadachakh ta prykladakh [International finance and financial management in problems and examples]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

4. Havrylko, P. P., Lalakulych, M. Yu., & Kolodiychuk, A. V. (2012). Osnovni factory vynyknennya kryzovykh yavyshch na promyslovykh pidpryyemstvakh [The main

factors of emergence of crisis phenomena in industrial enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 22 (4) (pp. 158–164). [in Ukrainian].

5. Kolodiychuk, A. V. (2015). Innovatsiynyy rozvytok promyslovosti: zavdannya upravlinnya pry vrakhuvanni umov nedoskonaloyi konkurentsiyi [Innovative development of industry: the tasks of management taking into account the conditions of imperfect competition]. Lviv: League Press. [in Ukrainian].

6. Kolodiychuk, A. V. (2012). Informatsiya yak faktor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky [Information as a factor of innovation development of the economy]. In Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Formation of market relations in Ukraine]: Vol. 5/1 (132) (pp. 58–62). [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, A. V., Hushtan, T. V., Molnar, O. S., Vasylykha, N. V., & Chobal, L. Yu. (2021). Mizhnarodni perevezennya v mizhnarodniy ekonomitsi [International transportation in the international economy]: Textbook. Lviv: ATB Publishing [in Ukrainian].

8. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Features of functioning of machine–building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (13) (pp. 172–178). [in Ukrainian].

9. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy, V. M., & Semchuk, Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (9) (pp. 191–196). [in Ukrainian].

10. Lupenko, Yu. O. (2012). Formuvannya perspektyvnoyi modeli sil's'koho hospodarstva Ukrayiny [Formation of a promising model of agriculture in Ukraine]. Economics of the Agricultural Complex – Ekonomika APK, 11, 10–14. [in Ukrainian].

Дані про авторів

Герзанич Віталій Михайлович,

e–mail: vitaliy.herzanych@uzhnu.edu.ua

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та торгівлі, ДВНЗ «УжНУ»

Булеца Надія Володимирівна,

e–mail: nadiya.buletsa@uzhnu.edu.ua

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та торгівлі, ДВНЗ «УжНУ»

Кушнір Юрій Борисович,

e–mail: yurii.kushnir@uzhnu.edu.ua

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та торгівлі, ДВНЗ «УжНУ»

Data about the authors

Vitaliy Herzanych,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Trade of the Uzhhorod National University

e–mail: vitaliy.herzanych@uzhnu.edu.ua

Nadiya Buletsa,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Trade of the Uzhhorod National University

e–mail: nadiya.buletsa@uzhnu.edu.ua

Yuriy Kushnir,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Trade of the Uzhhorod National University

e–mail: yurii.kushnir@uzhnu.edu.ua

УДК 330.131.7:69:502.131.1

https://doi.org/10.5281/zenodo.15039433

ГОНЧАР В. В.
ГУМЕННА О. В.

Управління ризиками будівельного девелопера в контексті сталого розвитку

Актуальність теми дослідження. *Будівельний девелопмент є стратегічним напрямом економіки, який відіграє ключову роль у формуванні міського середовища, інфраструктури та інвестиційної привабливості регіонів. Високий рівень ризиків, пов'язаних з регуляторними змінами, фінансовими коливаннями та екологічними вимогами, потребує комплексного підходу до управління.*

Постановка проблеми. *Сучасні тенденції у будівельному девелопменті вимагають інтеграції принципів сталого розвитку, що поєднують економічну ефективність, екологічну відповідальність*

© ГОНЧАР В. В., ГУМЕННА О. В., 2024

та соціальну справедливість. Основною проблемою є баланс між прибутковістю проектів та їх довгостроковою сталістю.

Мета і завдання дослідження. *Метою статті є аналіз ключових аспектів будівельного девелопменту та управління ризиками в контексті сталого розвитку. Завдання включають вивчення класифікації девелоперських проектів, визначення основних ризиків та розробку рекомендацій для їх мінімізації.*

Методи дослідження. *Використано методи теоретичного аналізу, систематизації літературних джерел, порівняльний аналіз підходів до управління ризиками та моделювання сценаріїв впливу ризикових факторів.*

Результати дослідження. *Визначено основні типи будівельних девелоперських проектів та специфічні ризики, що супроводжують їх реалізацію. Обґрунтовано необхідність інтеграції екологічних стандартів та ESG–принципів у бізнес–моделі девелоперських компаній. Запропоновано використання Building Information Modeling (BIM), фінансового прогнозування та державного партнерства як ефективних інструментів управління ризиками.*

Галузь застосування результатів. *Отримані результати можуть бути використані девелоперськими компаніями, урядовими установами та науковими організаціями для покращення практики управління будівельними проектами та зниження рівня ризиків.*

Висновки. *Сталий будівельний девелопмент вимагає комплексного управління ризиками з акцентом на фінансове, регуляторне та екологічне планування. Інтеграція цифрових технологій та ESG–стандартів підвищує стійкість девелоперських проектів та сприяє їх успішній реалізації.*

Ключові слова: *девелопмент, ризики, управління ризиками, сталий розвиток, будівельний девелопер, екологічні стандарти, інфраструктурні проекти, типи проєктів,*

GONCHAR V. V.
HUMENNA O. V.

Risk management of a construction developer in the context of sustainable development

Relevance of the research topic. *Construction development is a strategic economic sector playing a key role in shaping urban environments, infrastructure, and investment attractiveness of regions. High risks related to regulatory changes, financial fluctuations, and environmental requirements necessitate a comprehensive risk management approach.*

Problem statement. *Modern trends in construction development require the integration of sustainability principles that combine economic efficiency, environmental responsibility, and social equity. The main challenge is balancing project profitability with long–term sustainability.*

Research aim and objectives. *The aim of this study is to analyze key aspects of construction development and risk management within the context of sustainable development. The objectives include classifying development projects, identifying key risks, and proposing risk mitigation strategies.*

Research methods. *The study employs theoretical analysis, literature systematization, comparative analysis of risk management approaches, and scenario modeling of risk factors' impact.*

Research findings. *The study identifies major types of construction development projects and the specific risks associated with them. It substantiates the need to integrate environmental standards and ESG principles into the business models of development companies. The study proposes the use of Building Information Modeling (BIM), financial forecasting, and public–private partnerships as effective risk management tools.*

Application of results. *The findings can be applied by development companies, government agencies, and academic institutions to improve construction project management practices and reduce risks.*

Conclusions. *Sustainable construction development requires comprehensive risk management focusing on financial, regulatory, and environmental planning. The integration of digital technologies*

and ESG standards enhances the resilience of development projects and facilitates their successful implementation.

Keywords: *Construction development, risks, risk management, sustainable development, developer, environmental standards, infrastructure projects, project types.*

Постановка проблеми. Будівельний девелопмент відіграє стратегічну роль у розвитку міст, формуванні інфраструктури та забезпеченні економічного зростання. Водночас він характеризується високим рівнем невизначеності та ризиків, що пов'язані з фінансовими коливаннями, змінами у законодавстві, екологічними обмеженнями та соціальними факторами. Традиційні підходи до управління девелоперськими проєктами не завжди враховують принципи сталого розвитку, що призводить до неефективного використання ресурсів, зростання витрат і негативного впливу на навколишнє середовище. Основна проблема полягає у необхідності впровадження комплексного підходу до управління ризиками у будівельному девелопменті, який би поєднував економічну доцільність, екологічну відповідальність та соціальну стійкість. Недостатня інтеграція цифрових технологій, таких як Building Information Modeling (BIM), та недостатній рівень дотримання екологічних стандартів створюють додаткові загрози для успішної реалізації девелоперських проєктів. Отже, існує нагальна потреба у розробці методологічних підходів до оцінки та мінімізації ризиків, що враховують сучасні тенденції сталого будівництва, використання інноваційних фінансових моделей та ESG-принципів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних дослідженнях значна увага приділяється управлінню ризиками в будівельній галузі та діяльності девелоперів у контексті сталого розвитку. І.Б. Азарова у своїй роботі аналізує ризики, притаманні проєктам житлового будівництва, та зазначає, що існуюча практика ризик-менеджменту є недостатньо ефективною та потребує вдосконалення [1]. О. Пігуль та В. Сьомушкін досліджують інтеграцію принципів сталого розвитку та управління проєктами в сучасні моделі житлового будівництва, підкреслюючи важливість врахування всіх факторів і ризиків для досягнення максимальної ефективності [2]. В.А. Кавун у своїй статті розглядає проєктні ризики будівельних підприємств, пропонуючи ієрархічну структуру категоризації ризиків відповідно до стандарту PMBoK, що сприяє якісному розподілу ризиків та їх ефективному управлінню [3]. І. Ганечко аналізує європейські тренди в девелопменті нерухомості, акцентуючи увагу на необхідності впровадження принципів екологічної, соціальної та управлінської сталості (ESG) у практику українського девелопменту для підвищення інвестиційної привабливості та відповідального міжнародного іміджу [3]. У продовження аналізу наукових досліджень, присвячених управлінню ризиками в діяльності будівельних девелоперів у контексті сталого розвитку, варто звернути увагу на закордонні публікації, які роблять значний внесок у цю сферу. Antoine J.-P. Tixier, Matthew R. Hallowell та Balaji Rajagopalan пропонують нову методологію для оцінки ризиків безпеки на будівельних майданчиках [4]. Вони розробили підхід, який дозволяє автоматизовано аналізувати великі обсяги неструктурованих текстових звітів про нещасні випадки, що сприяє більш глибокому розумінню ризиків та їх ефективному управлінню. Fatemeh Shahsavari, Jeffrey D. Hart та Wei Yan досліджують інтеграцію параметричних інструментів на основі BIM з аналізом ймовірнісної продуктивності будівель. Вони пропонують структуру, яка дозволяє враховувати невизначеності та проводити оцінку ризиків на етапі проєктування, що є важливим для прийняття обґрунтованих рішень у будівельному девелопменті [5].

Таким чином, сучасні наукові дослідження охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних з управлінням ризиками в будівельній галузі та девелопменті нерухомості, підкреслюючи важливість інтеграції принципів сталого розвитку та вдосконалення методів ризик-менеджменту для забезпечення ефективної та стійкої діяльності в цій сфері. Хоча існують загальні рекомендації щодо впровадження сталого розвитку в будівельний сектор, конкретні методи інтеграції екологічних, соціальних та економічних аспектів сталого розвитку в процеси управління ризиками залишаються мало дослідженими. Потрібно визначити, які ризики притаманні типам будівельних проєктів в контексті сталого розвитку та запропонувати методи управління ними.

Мета статті. Проаналізувати ключові аспекти будівельного девелопменту та управління ри-

зиками в контексті сталого розвитку, визначити основні виклики, що виникають у процесі реалізації девелоперських проєктів, та розробити рекомендації щодо ефективних методів мінімізації ризиків, враховуючи фінансові, регуляторні, екологічні та соціальні фактори.

Виклад основного матеріалу. Девелопмент – це багатоступінчастий процес створення, управління, реалізації та експлуатації об'єктів нерухомості, що включає планування, фінансування, будівництво, продаж або здачу в оренду. Він охоплює як житлові, так і комерційні, промислові, інфраструктурні та багатофункціональні проєкти.

Девелопмент як галузь діяльності є стратегічним напрямом економіки, оскільки безпосередньо впливає на розвиток міст, формування інфраструктури та інвестиційну привабливість регіонів. Будівельний девелопмент є стратегічно важливим напрямом економічного розвитку, оскільки визначає ефективність використання земельних ресурсів, створення інфраструктури та формування сучасного міського середовища. Водночас цей сектор характеризується високою ризикованістю, яка зумовлена динамікою ринку нерухомості, регуляторними змінами, фінансовими коливаннями та екологічними вимогами. У цьому контексті концепція сталого розвитку набуває особливого значення, оскільки передбачає баланс між економічною ефективністю, екологічною відповідальністю та соціальною справедливістю.

Будівельний девелопмент – це складний і багатовимірний процес, який відіграє ключову роль у формуванні забудованого середовища, впливає на економічне зростання та забезпечує сталий розвиток урбанізації. Він охоплює широкий спектр заходів, від планування та проєктування до виконання, обслуговування та можливої реконструкції або знесення. Завдяки своїй міждисциплінарній природі будівельний девелопмент поєднує принципи інженерії, архітектури, економіки, менеджменту та екології. У цій статті розглядається сутність будівельного девелопменту, його основна концепція, ключові особливості та значення в сучасному суспільстві.

Будівельний девелопмент – це систематичний процес концептуалізації, планування, фінансування, проєктування, будівництва та управління забудованими об'єктами. Він охоплює широкий спектр зацікавлених сторін, включаючи девелоперів, інвесторів, архітекторів, інженерів, містобудівників, підрядників, регулюючі органи та кінцевих користувачів. На відміну від традиційного будівництва, яке зосереджується головним чином на фізичному процесі зведення об'єктів, будівельний девелопмент є комплексним підходом, що враховує економічну доцільність, нормативну відповідність, сталість та довгостроковий вплив на суспільство.

Основним завданням будівельного девелопменту є створення інфраструктурних та нерухомих об'єктів, які відповідають соціальним, економічним та екологічним потребам. Він передбачає стратегічне ухвалення рішень щодо оптимального використання земельних ресурсів, ефективного розподілу фінансових коштів і забезпечення відповідності проєктів загальним містобудівним цілям. Процес є динамічним і зазнає впливу таких факторів, як технологічні досягнення, економічні коливання, екологічні вимоги та законодавчі норми.

Дослідження дозволило визначити наукові інтерпретації поняття будівельного девелопменту. Гелен Лінгард, Аманда Вармедам та Салман Шуштаріан визначають будівельний проєкт як тимчасову ініціативу, спрямовану на створення унікального забудованого активу, підкреслюючи неоднорідність галузі, яка охоплює різні форми зайнятості та сектори. Вони зазначають, що будівельні роботи значно відрізняються за розміром, масштабом, складністю та застосованими технологіями, і здійснюються тимчасовими проєктними організаціями, що залучають численних учасників. [6].

І. Ганченко визначає девелопмент нерухомості як активну та впливову частину економічної системи, яка є визначальним чинником соціально-економічного розвитку країни. Вона підкреслює, що процес відновлення потребує врахування вимог і стандартів проєктування, будівництва та розвитку нерухомості в контексті євроінтеграційного курсу України [4].

Г. Рижакова розглядає девелопмент як складний процес створення, управління та реалізації нерухомості, що охоплює повний цикл проєктування, будівництва, маркетингу та продажу чи здачі в оренду об'єктів нерухомості. Він підкреслює важливість інтеграції фінансових, організаційних та технологічних аспектів для забезпечення стійкості та конкурентоспроможності бізнесу [7].

Х. Чуприна та ін. аналізують девелопмент як особливий вид підприємницької діяльності та нову концепцію організації інвестиційного процесу, що

передбачає активну участь у всіх стадіях створення та управління об'єктами нерухомості [8].

Наукові інтерпретації забезпечують всебічне розуміння будівельного девелопменту, підкреслюючи його складність і необхідність взаємодії різних зацікавлених сторін для успішної реалізації будівельних проєктів. Підтверджується багатовимірність будівельного девелопменту, особливо акцентуючи увагу на його ролі в економічному розвитку, потребі в інтегрованому підході до управління проєктами та важливості врахування сучасних тенденцій і стандартів у сфері нерухомості.

Будівельні проекти класифікуються за масштабом, типами споруд і метою. Є шість основних типів: житлові, комерційні, організаційні, багатофункціональні, промислові та важкі цивільні. Містобудівники використовують класифікацію для задоволення потреб громад і відповідності законодавчим вимогам. Підрядники часто спеціалізуються на певних типах проектів, адаптуючи свою структуру під кожен вид будівництва.

Будівельний девелопмент можна класифікувати за типами проєктів, їх масштабом і цільовим призначенням. Основні категорії включають житлову забудову (житлові комплекси, багатоквартирні будинки), комерційну забудову (офісні центри, торгові комплекси), промислове будівництво (заводи, склади), інфраструктурний розвиток (автошляхи, мости, комунальні об'єкти) та багатофункціональні проєкти, які об'єднують кілька функцій в одній забудові. Кожен із цих напрямів потребує унікальних підходів до планування, проєктування та реалізації. В таблиці 1 надано типи проектів за їх масштабом та цільовим призначенням.

Будівельні проєкти характеризуються високим рівнем невизначеності, що може проявлятися у фінансових, юридичних, екологічних, соціальних та технічних аспектах. Недостатнє врахування цих ризиків може призвести до перевищення бюджету, затримок у будівництві, негативного впливу на довкілля та втрати інвестиційної привабливості проєктів.

Зокрема, у контексті сталого розвитку управління ризиками набуває додаткової важливості. Оскільки сучасні тенденції вимагають впровадження екологічно безпечних технологій та енергоефективних рішень, необхідно враховувати додаткові регуляторні вимоги, оцінювати можливі наслідки впливу на довкілля та розробляти адаптивні фінансові моделі.

Таким чином, комплексний аналіз ризиків у будівельному девелопменті є необхідним для ефективного планування та реалізації проєктів. Дослідження ризиків дозволяє не лише мінімізувати можливі втрати, але й створювати більш стійкі, економічно вигідні та екологічно безпечні будівельні рішення.

Ризики у будівельному девелопменті можна класифікувати за кількома напрямами: фінансові, регуляторні, технічні, екологічні та соціальні. Фінансові ризики пов'язані з нестабільністю ринку капіталу, зміною ставок кредитування та інфляційними процесами, що можуть вплинути на загальну рентабельність проєкту.

Регуляторні ризики включають можливі зміни у містобудівному законодавстві, вимоги щодо еколо-

Таблиця 1. Типи проектів за їх масштабом та цільовим призначенням*

Тип проекту	Опис	Приклади	Особливості
Житлові проекти	Споруди, побудовані для проживання	Односімейні та багатоквартирні будинки	Можуть мати різні потреби та міркування
Комерційні проекти	Широка категорія комерційних об'єктів	Офіси, роздрібні магазини, торгові центри, готелі	Складніші, вимагають суворіших стандартів
Багатофункціональні проекти	Поєднання кількох типів будівництва та землекористування	Житлові та комерційні одиниці, рекреаційні об'єкти	Зниження фінансових ризиків, збільшення складності проекту
Інституційні проекти	Проекти для громадського використання	Освітні установи, лікарні, урядові будівлі	Можуть бути державними або приватними
Промислові проекти	Проекти для промислового використання	Виробничі підприємства, склади, електростанції	Суворе державне регулювання, спеціалізована інженерія
Цивільні та інфраструктурні проекти	Масштабні інженерні проекти	Автомагістралі, мости, тунелі, залізниці, аеропорти	Складна конструкція, тривала фаза попереднього будівництва

** Таблиця побудована авторами на основі дослідження [7,8,11,14]*

Таблиця 2. Типи ризиків, характерні для різних типів будівельного девелопменту*

Тип проєкту	Типи ризиків	Методи управління ризиками
Житлові проєкти	1. Фінансові ризики – коливання вартості матеріалів, підвищення цін на землю, зміни ставок кредитування. 2. Юридичні ризики – порушення нормативних вимог, проблеми із землевідведенням. 3. Соціальні ризики – можливий протест місцевих громад, незадоволення мешканців через щільність забудови або інфраструктурні обмеження. 4. Будівельні ризики – затримки у постачанні матеріалів, нестача кваліфікованої робочої сили, низька якість виконаних робіт.	1.Фінансовий моніторинг – використання моделей прогнозування інвестиційної ефективності. 2. Юридична експертиза – попередня оцінка землевідведення та відповідності будівельним нормам. 3.Залучення громадськості – консультації з місцевими мешканцями для уникнення соціального опору. 4.Диверсифікація постачальників – мінімізація ризиків затримок через логістичні проблеми.
Комерційні проєкти	1. Інвестиційні ризики – залежність від кон'юнктури ринку, труднощі у пошуку орендарів або покупців. 2. Технічні ризики – складність інженерних рішень, необхідність інтеграції складних систем безпеки. 3. Юридичні ризики – зміни в законодавстві щодо використання комерційних приміщень, податкові зобов'язання. 4. Операційні ризики – складність управління великими будівлями (опалення, вентиляція, електропостачання).	1. Договірне страхування – укладення страхових контрактів щодо можливих збитків. 2. Гнучкі бізнес–моделі – адаптація проєктів під поточні ринкові умови. 3.Автоматизація будівельних процесів – використання BIM (Building Information Modeling) для зниження ризиків помилок у проєктуванні. 4.Державне партнерство – використання механізмів державно–приватного партнерства (PPP) для зниження фінансового навантаження.
Багатофункціональні проєкти	1. Фінансові ризики – великі капіталовкладення, ризик перевищення бюджету, складність прогнозування прибутку від різних функціональних зон. 2. Юридичні ризики – необхідність узгодження різних норм і регулювань для різних функцій (житло, бізнес, рекреація). 3. Будівельні ризики – взаємозалежність будівельних процесів, необхідність координації між підрядниками різних секторів. 4. Ризики управління експлуатацією – складність технічного обслуговування, координація між операторами різних зон.	1.Мультидисциплінарний менеджмент – інтеграція команд, що працюють над різними компонентами проєкту. 2. Економічна оцінка варіантів забудови – аналіз доцільності поєднання функцій житлового, комерційного та рекреаційного середовища. 3.Інтелектуальні технології управління – застосування IoT (Інтернету речей) для оптимізації експлуатації об'єктів. 4.Поетапне фінансування – залучення коштів різних інвесторів залежно від стадії будівництва.
Інституційні проєкти	1. Ризики державного регулювання – затримки у видачі дозволів, зміни законодавчих вимог. 2. Фінансові ризики – залежність від державного фінансування або грантів. 3. Операційні ризики – складність управління великими будівлями, вимоги до енергозбереження. 4. Соціальні ризики – суспільний тиск щодо якості та доступності інституційних об'єктів (наприклад, лікарень, шкіл).	1. Фінансове планування на основі довгострокових прогнозів – оцінка бюджетних видатків. 2.Моніторинг регуляторних змін – своєчасна адаптація до нових законодавчих норм .3.Залучення міжнародних грантів – використання додаткових джерел фінансування. 4. Соціальні дослідження – оцінка впливу на місцеве населення.
Промислові проєкти	1. Екологічні ризики – високий рівень забруднення, вплив на навколишнє середовище, вимоги екологічної сертифікації. 2. Технологічні ризики – необхідність використання високоспеціалізованого обладнання, ризик технологічних збоїв. 3. Регуляторні ризики – суворе державне регулювання будівництва промислових об'єктів, санітарні норми, ліцензування. 4. Логістичні ризики – складність транспортування обладнання та матеріалів, потреба у спеціалізованих підрядниках.	1. Екологічний аудит – застосування методів оцінки впливу на навколишнє середовище (EIA – Environmental Impact Assessment). 2. Логістична оптимізація –планування транспортування матеріалів і компонентів виробництва. 3. Експертиза технічних стандартів– впровадження міжнародних сертифікацій ISO 9001, ISO 14001. 4. Цифрові технології – використання дронів і штучного інтелекту для моніторингу будівельного процесу.
Цивільні та інфраструктурні проєкти	1. Фінансові ризики – висока вартість будівництва, перевищення бюджетів через інфляцію та затримки. 2. Будівельні ризики – складність конструкцій, велика кількість підрядників, вплив погодних умов на будівельний процес. 3. Геотехнічні ризики – складність роботи на нестабільних або складних ґрунтах, необхідність спеціального фундаменту. 4. Ризики громадської думки – опір місцевих громад щодо масштабних інфраструктурних проєктів (наприклад, трас, аеропортів).	1.Геотехнічні дослідження – попередня оцінка ґрунтових умов для запобігання обвалам. 2. Комплексна взаємодія із зацікавленими сторонами – консультації з місцевими громадами. 3.Державне фінансування та міжнародні інвестиції – мінімізація ризиків шляхом участі міжнародних фінансових організацій. 4. Системи моніторингу та безпеки – використання сенсорів та аналізу великих даних (Big Data) для прогнозування інженерних ризиків.

** Таблиця побудована авторами на основі дослідження [5,6, 9, 10,12]*

гічного аудиту та процедури отримання дозволів, що можуть спричинити затримки у реалізації проєктів.

Технічні ризики стосуються застосування новітніх будівельних технологій та матеріалів, які можуть впливати на якість і безпеку будівельних об'єктів. Зокрема, використання енергоефективних технологій та інноваційних матеріалів потребує додаткових досліджень щодо їх довговічності та екологічної безпеки.

Екологічні ризики пов'язані з впливом будівництва на довкілля, включаючи споживання природних ресурсів, утворення відходів та забруднення атмосфери. У цьому аспекті управління ризиками передбачає розробку та впровадження екологічно відповідальних стратегій, зокрема використання відновлюваних джерел енергії, зменшення викидів CO_2 та оптимізацію логістики будівельних матеріалів.

Соціальні ризики включають можливі конфлікти із місцевими громадами, врахування потреб населення та забезпечення відповідності будівельного проєкту сучасним стандартам комфорту та доступності. Девелоперські компанії повинні враховувати принципи інклюзивного містобудування, розширювати комунікацію з громадськістю та впроваджувати соціально відповідальні ініціативи.

Враховуючи існування різних категорій будівельного девелопменту, виникає потреба щодо аналізу типів ризиків, які характерні для кожної категорії (табл. 2).

Кожен тип будівельного девелопменту має свої унікальні ризики, які необхідно враховувати на всіх етапах реалізації проєкту. Успішне управління цими ризиками вимагає комплексного підходу, який включає фінансове планування, правову експертизу, використання

Для зниження ризиків будівельні девелопери використовують низку інструментів та стратегій. Одним із ключових методів є проведення комплексного аналізу ризиків на етапі планування проєкту. Це передбачає використання фінансового моделювання, аналізу сценаріїв та SWOT-аналізу, що дозволяє прогнозувати можливі загрози та розробляти заходи щодо їх усунення.

Застосування цифрових технологій, зокрема Building Information Modeling (BIM), дозволяє підвищити точність прогнозування та оптимізувати будівельні процеси. BIM-технології сприяють зменшенню витрат, зниженню відходів та підвищенню енергоефективності будівельних об'єктів.

Одним із важливих аспектів управління ризиками є впровадження принципів ESG. Девелоперські компанії, що інтегрують екологічні стандарти у свою діяльність, мають вищу інвестиційну привабливість та мінімізують загрози, пов'язані з регуляторними та репутаційними ризиками. Наприклад, застосування зелених сертифікатів (LEED, BREEAM) забезпечує відповідність міжнародним стандартам та сприяє формуванню позитивного іміджу компанії.

Управління ризиками також включає створення гнучких фінансових моделей, що дозволяють девелоперам адаптуватися до змін на ринку. Диверсифікація джерел фінансування, страхування інвестицій та партнерство з міжнародними фінансовими інститутами сприяє зниженню впливу макроекономічних факторів.

У сучасних умовах сталий розвиток є ключовим фактором успішної реалізації будівельних проєктів. Використання екологічно чистих матеріалів, впровадження принципів кругової економіки та цифрових рішень дозволяє девелоперам не лише мінімізувати екологічні ризики, а й покращити економічні показники діяльності [13].

Досвід передових міжнародних девелоперських компаній свідчить про ефективність інтеграції сталих рішень у бізнес-моделі. Наприклад, використання модульного будівництва та 3D-друку дозволяє скоротити час будівництва, знизити витрати на матеріали та мінімізувати утворення будівельних відходів.

Важливою складовою є розробка та реалізація міських стратегій сталого розвитку. Сучасні міста активно впроваджують «зелені» простори, енергоефективні житлові комплекси та інтегровані транспортні системи, що відповідають принципам сталого урбанізму. Девелоперські компанії, що беруть участь у таких проєктах, мають змогу отримувати державну підтримку, доступ до міжнародних грантів та підвищувати довіру з боку громадськості.

Висновки

Управління ризиками в діяльності будівельного девелопера у контексті сталого розвитку потребує комплексного підходу, що включає фінансове, регуляторне, технічне та екологічне планування. Інтеграція сучасних технологій, використання цифрових моделей прогнозування та впровадження принципів ESG є ключовими факторами підвищення стійкості будівельних проєктів.

Використання сталих рішень дозволяє девелоперам знижувати ризики, підвищувати конкурентоспроможність та адаптуватися до нових викликів у будівельному секторі. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення механізмів управління ризиками, впровадження інноваційних технологій та створення ефективних стратегій взаємодії між девелоперами, державними органами та громадськістю.

Список використаних джерел:

1. Азарова І. Б. Управління ризиками у житловому будівництві: проблеми та перспективи // Урбаністичні студії. – 2022. – Вип. 23. – С. 45–57. – URL: https://urss.knuba.edu.ua/files/zbirnyk-23/2.pdf .
2. Пігуль О., Сьомушкін В. Інтеграція сталого розвитку в управління проєктами будівництва житла // Економіка і суспільство. – 2023. – Вип. 44. – С. 102–117. – DOI: 10.32782/2524-0072/2023-44-15 .
3. Кавун В. А. Категоризація ризиків будівельних підприємств: методологічні підходи // Економіка та управління підприємствами. – 2018. – Вип. 2(86). – С. 91–98. – URL: https://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5775 .
4. Ганечко І. Девелопмент нерухомості: європейські тренди // ResearchGate. – 2023. –URL: https://www.researchgate.net/publication/375096853_Development_neruhomosti_evropejski_trendi .
5. Tixier A. J.-P., Hallowell M. R., Rajagopalan B. Construction Safety Risk Modeling and Simulation // ArXiv. – 2016. – URL: https://arxiv.org/abs/1609.07912 .
6. Shahsavari F., Hart J. D., Yan W. Risk Assessment for Performance-Driven Building Design with BIM-Based Parametric Methods // ArXiv. – 2021. – URL: https://arxiv.org/abs/2109.08670 .
7. Рижакова Г. М. Економіко-управлінські предиктори стратегічного девелопменту в умовах динамічного середовища впровадження проектів будівництва // Управління розвитком складних систем. – 2019. – № 39. – С. 154–163. – DOI: 10.6084/m9.figshare.11340710.
8. Чуприна Х. М., Чуприна Ю. А., Бородавко М. В., Гавріков Д. О. Стратегії реконфігурації бізнес-процесів будівельних підприємств // Управління розвитком складних систем. – 2020. – № 41. – С. 169–174.
9. Kalinin, O., Gonchar, V., Zakharchenko, O., Darushyn, O., Maltsev, M., & Datsiuk, P. A Comprehensive Methodology for Evaluating Economic Security in the Digitalization of Investment Processes // Revista De Gestro Social E Ambiental. – 2024. – 18(5), e05441. – DOI: https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n5-026.
10. Reznik, N. Systems Thinking to Investigate Archetype of Globalization // Springer International Publishing. – 2022. – DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-08087-6_9.
11. Бляхарський Я. С. Визначення девелоперської діяльності як окремого виду економічної діяльності // Університетські наукові записки. – 2020. – № 3–4 (75–76). – С. 234–248.
12. Калінін О., Гончар В. Управління ризиками для оптимізації прийняття управлінських рішень в умовах державно-приватного партнерства // Шляхи підвищення ефективності будівництва. – 2023. – 2(52). – С. 115–126. – URL: http://ways.knuba.edu.ua/article/view/308281 .
13. Гуменна, О., Бедій, Н. (2024). Імпакт-підприємництво та ESG-стратегія як ефективна альтернатива КСВ для створення компаніями позитивного впливу. Наукові записки НаУКМА. Серія «Економічні науки». Т.9. №1. С.32–39.
14. Іванов А. В. Співвідношення понять «девелопмент нерухомості» і «девелоперська діяльність» у сфері нерухомості // Часопис цивілістики. – 2016. – Вип. 21. – С. 60–63.

References:

1. Azarova, I. B. (2022). Upravlinnia ryzykamy u zhyttlovomu budivnytstvi: problemy ta perspektyvy [Risk management in residential construction: Problems and prospects]. Urbanistychni studii, (23), 45–57. Retrieved from https://urss.knuba.edu.ua/files/zbirnyk-23/2.pdf .
2. Pihul, O., & Siomushkin, V. (2023). Intehratsiia staloho rozvytku v upravlinnia proiektamy budivnytstva zhyttia [Integration of sustainable development into housing construction project management]. Ekonomika i suspilstvo, (44), 102–117. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-44-15.
3. Kavun, V. A. (2018). Kategoryzatsiia ryzykiv budivelnykh pidpryiemstv: metodolohichni pidkhody [Categorization of construction enterprise risks: Methodological approaches]. Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy, (2)(86), 91–98. Retrieved from https://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5775 .
4. Hanechko, I. (2023). Development nerukhomosti: yevropeiski trendy [Real estate development: European trends]. ResearchGate. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/375096853_Development_neruhomosti_evropejski_trendi .
5. Tixier, A. J.-P., Hallowell, M. R., & Rajagopalan, B. (2016). Construction safety risk modeling and sim-

ulation. ArXiv. Retrieved from https://arxiv.org/abs/1609.07912 .

6. Shahsavari, F., Hart, J. D., & Yan, W. (2021). Risk assessment for performance-driven building design with BIM-based parametric methods. ArXiv. Retrieved from https://arxiv.org/abs/2109.08670 .

7. Ryzhakova, H. M. (2019). Ekonomiko-upravlinski predyktory stratehichnoho developmentu v umovakh dynamichnoho seredovyshcha vprovadzhennia proektiv budivnytstva [Economic and managerial predictors of strategic development in a dynamic environment of construction project implementation]. Upravlinnia rozvytkom skladnykh system, (39), 154-163. https://doi.org/10.6084/m9.figshare.11340710.

8. Chupryna, K. M., Chupryna, Y. A., Borodavko, M. V., & Havrikov, D. O. (2020). Strategies for reconfiguring business processes in construction enterprises. Upravlinnia rozvytkom skladnykh system, (41), 169-174.

9. Kalinin, O., Gonchar, V., Zakharchenko, O., Darushyn, O., Maltsev, M., & Datsiuk, P. (2024). A comprehensive methodology for evaluating economic security in the digitalization of investment processes. Revista De Gestro Social E Ambiental, 18(5), e05441. https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n5-026.

10. Reznik, N. (2022). Systems thinking to investigate archetype of globalization. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-08087-6_9.

11. Blakharskyi, Ya. S. (2020). Vyznachennia developmentskoi diialnosti yak okremoho vydu ekonomichnoi diialnosti [Definition of development activity as a separate type of economic activity]. Universytetski naukovi zapysky, (3-4)(75-76), 234-248.

12. Kalinin, O., & Gonchar, V. (2023). Upravlinnia ryzykamy dlia optymizatsii pryiniattia upravlinskykh rishen v umovakh derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Risk management for optimizing decision-making in the context of public-private partnership]. Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti budivnytstva, 2(52), 115-126. Retrieved from http://ways.knuba.edu.ua/article/view/308281.

13. Humena, O., & Bedii, N. (2024). Impact entrepreneurship and ESG strategy as an effective alternative to CSR for creating positive corporate influence. Naukovi zapysky NaUKMA. Seriia «Ekonomichni nauky», 9(1), 32-39.

14. Ivanov, A. V. (2016). Spivvidnoshennia poniat «development nerukhomosti» i «developmentska diialnist» u sferi nerukhomosti [Correlation of the concepts of «real estate development» and «development activity» in real estate]. Chasopys tsyvilistyky, (21), 60-63.

Дані про авторів

Гончар Вікторія Василівна,

д. е. н., професор кафедри менеджменту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

e-mail: gonchar.viktoryia@kneu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-8765-6656

Гуменна Олександра Віталіївна,

кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Data about the authors

Viktoriya Gonchar,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management, Kyiv National Economic Uni-versity named after Vadym Hetman

e-mail: gonchar.viktoryia@kneu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-8765-6656

Oleksandra Humenna,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, National University of Kyiv-Mohyla Academy

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 330.34:338.124.4(477)
ttps://doi.org/10.5281/zenodo.15039468

ДІДИК О. С.

Стратегічні напрями формування соціально–економічних цінностей в контексті післявоєнної економіки України

Предметом дослідження *є теоретико–практичні та методичні положення в дослідженні основних стратегічних напрямів формування соціально–економічних цінностей в контексті післявоєнної економіки України.*

Метою дослідження *є визначення ключових стратегічних напрямів формування соціально–економічних цінностей в контексті післявоєнної економіки України.*

Методи дослідження. *В статті було використано методи літературного аналізу, узагальнення, класифікації, групування, табличний, графічний та інші методи.*

Результати роботи. *Було з'ясовано, що в умовах післявоєнної економіки України будуть присутні численні складності у питаннях відновлення інфраструктури, реформації господарських процесів, зміцнення соціального захисту населення та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Встановлено, що формування соціально–економічних цінностей стане ключовим завданням для забезпечення сталого розвитку та підвищення якості життя населення, де важливими напрямами будуть стимулювання інвестицій, підтримка інновацій, розвиток людського капіталу та зміцнення інституційної бази для стабільного економічного зростання. Доведено, що при дослідженні стратегічних напрямів формування соціально–економічних цінностей особливу увагу слід приділити сталому розвитку, соціальній відповідальності, інноваційності та технологічному розвитку, рівності та інклюзивності, патріотизму і національній ідентичності, оскільки саме вони стануть основними елементами механізму економічного зростання та відновлення гармонійного та справедливого суспільства, яке здатне відповісти на сучасні виклики та закласти основи для майбутнього розвитку економіки України в післявоєнному періоді.*

Галузь застосування результатів. *Стратегічне управління, соціально–економічні, національні цінності країни, національна економіка.*

Висновки. *Визначено основні стратегічні напрями формування соціально–економічних цінностей в контексті післявоєнної економіки України і доведено, що вони мають базуватися на інтегрованому підході, де людський капітал, сталий розвиток, соціальна згуртованість, інклюзивність та міжнародна співпраця є ключовими елементами. Серед основних стратегічних напрямів визначено: пріоритетність людського капіталу; сприяння сталому розвитку економіки; інклюзивність та рівність;*

© ДІДИК О. С., 2024

патріотизм і згуртованість суспільства; розвиток міжнародного партнерства; реформа системи управління; екологічна безпека та стійкість. Запропоновано поєднання стратегічних напрямів формування соціально–економічних цінностей в контексті післявоєнної економіки України, що включають необхідність реформування економічних структур, підтримку інновацій та підприємництва, зміцнення соціального захисту населення, підвищення інвестиційної привабливості країни, а також впровадження ефективної антикорупційної політики, що спрямоване на створення стійкого економічного розвитку та покращення життєвого рівня громадян. Встановлено, що ефективна реалізація стратегічних напрямів формування соціально–економічних цінностей стане основою для побудови сильної, процвітаючої та конкурентоспроможної економіки післявоєнної України.

Ключові слова: *стратегічні напрями, соціально–культурні цінності, післявоєнна економіка країни, людський капітал; сталий розвиток економіки; інклюзивність та рівність; патріотизм і згуртованість; міжнародне партнерство; реформа системи управління; екологічна безпека та стійкість.*

DIDYK O. S.

Strategic directions for the formation of socio–economic values in the context of the post–war economy of Ukraine

The subject of the research *is the theoretical, practical and methodological provisions in the study of the main strategic directions of formation of socio–economic values in the context of the post–war economy of Ukraine.*

The aim of the research *is to identify the key strategic directions of formation of socio–economic values in the context of the post–war economy of Ukraine.*

Research methods. *The article uses methods of literary analysis, generalization, classification, grouping, tabular, graphical and other methods.*

Results of the investigation. *It has been found that in the post–war economy of Ukraine there will be numerous difficulties in restoring infrastructure, reforming economic processes, strengthening social protection of the population and reintegrating the temporarily occupied territories. It is established that the formation of socio–economic values will be a key task for ensuring sustainable development and improving the quality of life of the population, where important areas will be to stimulate investment, support innovation, develop human capital and strengthen the institutional framework for sustainable economic growth. It is proved that when studying the strategic directions of formation of socio–economic values, special attention should be paid to sustainable development, social responsibility, innovation and technological development, equality and inclusiveness, patriotism and national identity, since they will become the main elements of the mechanism of economic growth and restoration of a harmonious and just society that is able to respond to modern challenges and lay the foundations for the future development of Ukraine's economy in the post–war period.*

Scope of the results. *Strategic management, socio–economic, national values of the country, national economy.*

Conclusions. *The main strategic directions for the formation of socio–economic values in the context of the post–war economy of Ukraine are identified and it is proved that they should be based on an integrated approach, where human capital, sustainable development, social cohesion, inclusiveness and international cooperation are key elements. The main strategic directions are as follows: priority of human capital; promotion of sustainable economic development; inclusiveness and equality; patriotism and social cohesion; development of international partnership; reform of the governance system; environmental safety and sustainability. The author proposes a combination of strategic directions for the formation of socio–economic values in the context of the post–war economy of Ukraine, including the need to reform economic structures, support innovation and entrepreneurship, strengthen social protection of the population, increase the investment attractiveness of the country, and implement an effective anti–corruption policy aimed at creating sustainable economic development and improving the living standards of citizens. It is established that the effective implementation of strategic directions for the formation of socio–economic values will become the basis for building a strong, prosperous and*

competitive economy of post–war Ukraine.

Keywords: *strategic directions, socio–cultural values, post–war economy, human capital, sustainable economic development, inclusiveness and equality, patriotism and cohesion, international partnership, governance reform, environmental safety and sustainability.*

Постановка проблеми. Післявоєнна економіка України відчує численні складності у питаннях відновлення інфраструктури, реформації господарських процесів, зміцнення соціального захисту населення та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Формування соціально–економічних цінностей стане ключовим завданням для забезпечення сталого розвитку та підвищення якості життя населення, де важливими напрямами будуть стимулювання інвестицій, підтримка інновацій, розвиток людського капіталу та зміцнення інституційної бази для стабільного економічного зростання. Основним поштовхом у цьому напряму є: потреба у відновленні довіри суспільства до держави та економічних інституцій; формування нових соціально–економічних цінностей, що допоможе визначити пріоритети у відновленні економіки; інтеграція України у глобальну економіку, де необхідно формувати цінності, що відповідають принципам сталого розвитку, прав людини, гендерної рівності та прозорості; посилення соціальної згуртованості (система соціально–економічних цінностей сприяє консолідації зусиль усіх верств населення для спільного відновлення держави); розвиток людського капіталу та ін.

При дослідженні стратегічних напрямів формування соціально–економічних цінностей особливу увагу слід приділити сталому розвитку, соціальній відповідальності, інноваційності та технологічному розвитку, рівності та інклюзивності, патріотизму і національній ідентичності, оскільки саме вони стануть основними елементами механізму економічного зростання та відновлення гармонійного та справедливого суспільства, яке здатне відповісти на сучасні виклики та закласти основи для майбутнього розвитку економіки України в післявоєнному періоді.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблематика та актуальні питання дослідження соціокультурних цінностей в контексті забезпечення стабільності економіки країни стали науковим доробком таких науковців: О. Безрукова, О. Бондаренко [2]; О. Вівсянник [3]; О. Галушко [4]; Б. Карпінський, К. Мучичко [7]; М. Копитко, М. Вінічук, С. Ганущин [8]; Б. Косович [9]; М. Криштанович, Л. Брич [10]; С. Ларін [14; 15; 16]; Ю. Павлов [18]; П. Пузирьова [19; 20]; А. Редькіна [22]; Ю. Савельєв [23]; Г. Ситник [24]; А. Сікалюк [25]; Л. Станіславенко [26]; Г. Стеблій, Н. Тувакова, С. Панчишин [27]; О. Халіляєва, С. Головач [28]; О. Чередниченко, І. Трубавіна [29] та ін. Питаннями національних цінностей в умовах воєнних дій займалися Л. Гонюкова, Н. Лаpіна, С. Ларін [5]; О. Ольшанська, А. Олешко, З. Шацька [21]; С. Ларін [13]. Дослідження у сфері безпеки та ризиків в контексті соціально–культурних цінностей стали предметом дослідження таких науковців: В. Ткаченко, І. Ткаченко, П. Пузирьова, А. Клочко [1]; Л. Бондарчук, Н. Мазур, Т. Цалко, М. Коваленко, Н. Заріцька, П. Пузирьова [6]; С. Ларін [12]; М. Шваб [30]. Патріотизм як основну національну цінність дослідили О. Лабенок [11] та Н. Латуша, Н. Олійник [17]. Науковий внесок даних авторів є беззаперечно вагомим, проте стратегічні напрями формування соціально–економічних цінностей в контексті післявоєнної економіки України, що включає в себе ряд інструментів та стратегічних напрямів, спрямованих на відновлення та розвиток національної економіки після конфліктних подій не були розкритими в повному обсязі і потребують подальших ґрунтовних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Післявоєнна відбудова України – це комплексний процес, який потребує впровадження нових соціально–економічних цінностей, що відповідають викликам сучасного світу, забезпечують сталий розвиток і сприяють інтеграції України в глобальну економічну систему. Основними стратегічними напрями виступають: пріоритетність людського капіталу; сприяння сталому розвитку економіки; інклюзивність та рівність; патріотизм і згуртованість суспільства; розвиток міжнародного партнерства; реформа системи управління; екологічна безпека та стійкість. Розглянемо ці стратегічні напрями більш детально [1; 4; 7; 12; 16].

Стратегія пріоритетності людського капіталу – це фундаментальний елемент відновлення та розвитку післявоєнної економіки України. В умовах, коли війна завдала значних втрат люд–

ському потенціалу, необхідно сфокусувати увагу на відновленні, збереженні та ефективному використанні людських ресурсів. Основні елементи стратегії пріоритетності людського капіталу включають: освіту як основу розвитку людського капіталу; психологічну та соціальну реабілітацію населення; розвиток трудового потенціалу; здоров'я як основу ефективного людського капіталу; зміцнення соціальної мобільності; виховання цінностей у молоді (табл. 1) [2; 6; 9; 18; 23; 29].

Таким чином, пріоритетність людського капіталу – це довгострокова інвестиція в майбутнє економіки України, де основна мета полягає у створенні суспільства, і де кожен громадянин має доступ до якісної освіти, медицини, психологічної підтримки та можливостей для самореалізації. Лише за умови розвитку людського потенціалу Україна зможе забезпечити економічне зростання та соціальну згуртованість у післявоєнний період.

Стратегічний напрям сприяння сталому розвитку економіки України – головний елемент стратегії післявоєнного відновлення України, який базується на принципах ефективного використання ресурсів, впровадження інновацій та забезпечення екологічної стійкості, що дозволить створити основу для довгострокового економічного зростання та високої якості життя. Основні елементи стратегії сприяння сталому розвитку наведено на рис. 1. [3; 5; 11; 15; 19].

Отже, сталий розвиток економіки після завершення війни в Україні має ґрунтуватися на диверсифікації, інноваціях, екологічності та підтримці підприємництва, де ефективність залежить від

Таблиця 1. Пріоритетність людського капіталу як соціально–економічна цінність економіки України

Елементи	Опис
Освіта як основа розвитку людського капіталу	Професійна перепідготовка: програми перекваліфікації для ветеранів, переселенців та громадян, які втратили роботу через війну; розвиток професій, які відповідають перспективним галузям, наприклад, IT, інженерія, медицина, зелена енергетика. Інтеграція сучасних технологій: використання онлайн–освіти та цифрових платформ для забезпечення доступу до якісного навчання в будь–якому регіоні; співпраця з міжнародними партнерами для обміну знаннями та інноваціями. Підтримка освітніх закладів: відбудова шкіл, університетів та дитячих садків, зруйнованих через війну.; інвестування в обладнання для технічних спеціальностей.
Психологічна та соціальна реабілітація населення	Психологічна допомога: створення центрів психологічної реабілітації для ветеранів, переселенців, дітей та сімей; впровадження національних програм із підготовки фахівців із психічного здоров'я. Соціальна адаптація: інтеграція ветеранів у цивільне життя через створення робочих місць, професійне навчання та підтримку бізнес–ініціатив; програми соціальної підтримки для сімей, які втратили годувальників.
Розвиток трудового потенціалу	Створення робочих місць: інвестиції у проєкти відбудови інфраструктури (дороги, житло, заводи); підтримка малого та середнього бізнесу через пільгове кредитування та спрощення податкової системи. Міграційна політика: заохочення повернення українців, які виїхали за кордон, через створення умов для гідної праці та життя; спрощення процедур для іноземних інвесторів, які бажають створювати робочі місця в Україні.
Здоров'я як основа ефективного людського капіталу	Охорона здоров'я: інвестування в сучасні медичні заклади, зокрема в регіонах, які постраждали від бойових дій; створення програм безкоштовного лікування для постраждалих від війни. Фізичний розвиток: будівництво спортивних майданчиків та підтримка масового спорту; заохочення здорового способу життя через національні програми.
Зміцнення соціальної мобільності	Рівний доступ до ресурсів: підтримка вразливих груп населення, таких як переселенці, багатодітні сім'ї та люди з інвалідністю; розвиток інфраструктури для забезпечення рівності. Підтримка підприємництва: впровадження грантів і пільг для початківців, які хочуть започаткувати власний бізнес.
Виховання цінностей у молоді	Патріотичне виховання: популяризація історії, культури та національної ідентичності через освітні програми. Мотивація до лідерства: організація молодіжних ініціатив, таборів, тренінгів із лідерства та активного громадянства.

Джерело: згруповано автором на основі [2–13].

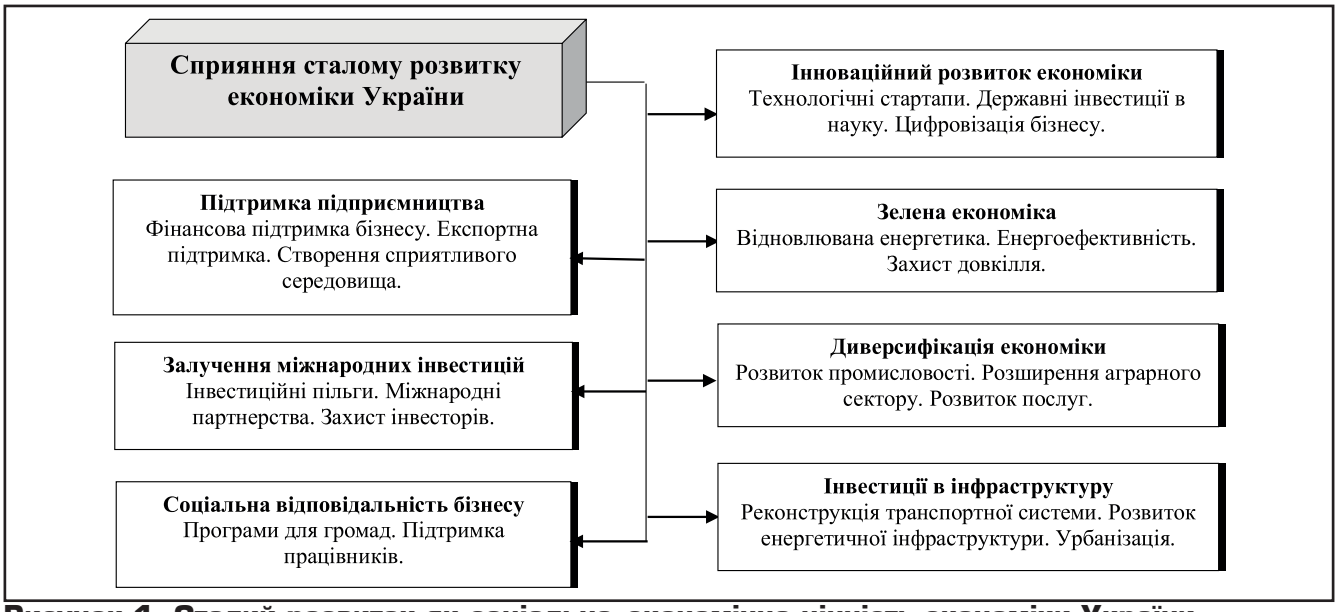

Рисунок 1. Сталий розвиток як соціально–економічна цінність економіки України

Джерело: побудовано автором з використанням [3–15].

Таблиця 2. Інклюзивність та рівність як соціально–економічна цінність України

Елементи	Опис
Рівність у доступі до ресурсів та послуг	Освіта: впровадження інклюзивної освіти у школах та університетах; забезпечення доступу до дистанційного навчання для переселенців і тих, хто проживає в зонах з обмеженою інфраструктурою. Медицина: розвиток системи безбар'єрного доступу до медичних установ; надання безкоштовної реабілітації для постраждалих від війни та осіб з інвалідністю. Житло: програми будівництва доступного житла для переселенців та малозабезпечених родин; відновлення інфраструктури в постраждалих регіонах із урахуванням принципів безбар'єрності.
Рівність можливостей на ринку праці	Інклюзивне працевлаштування: стимулювання роботодавців до створення робочих місць для людей з інвалідністю, ветеранів та переселенців через податкові пільги; програми перекваліфікації та професійного навчання для соціально вразливих груп. Гендерна рівність: забезпечення рівної оплати праці для жінок і чоловіків; програми підтримки жіночого підприємництва, особливо у сільських і постраждалих регіонах. Підтримка ветеранів: створення спеціалізованих програм працевлаштування для ветеранів, включаючи бізнес–ініціативи та державні проєкти.
Підтримка людей з інвалідністю	Безбар'єрна інфраструктура: будівництво та реконструкція будівель, транспорту, громадських просторів із урахуванням потреб людей з обмеженими можливостями; забезпечення доступу до цифрових технологій та онлайн–сервісів. Реабілітація та підтримка: центри фізичної та психологічної реабілітації для постраждалих унаслідок війни; забезпечення технічними засобами реабілітації (протези, спеціальне обладнання). Інтеграція у суспільство: підтримка працевлаштування осіб з інвалідністю через квоти на підприємствах та стимулювання інклюзивного бізнесу.
Підтримка внутрішньо переміщених осіб	Житло та інфраструктура: забезпечення тимчасовим та постійним житлом для ВПО; розвиток соціальної інфраструктури в громадах, які приймають переселенців (школи, дитячі садки, лікарні). Соціальна інтеграція: програми адаптації переселенців у нових громадах, включаючи навчання, культурні заходи та менторство; забезпечення рівного доступу до соціальних послуг і державної підтримки.
Боротьба з дискримінацією	Правова підтримка: запровадження чітких механізмів реагування на випадки дискримінації у сфері праці, освіти, медицини та послуг; розширення доступу до безкоштовної юридичної допомоги для вразливих груп населення. Громадянська просвіта: освітні кампанії з протидії стереотипам і дискримінації щодо різних груп; підтримка медіа та ініціатив, які сприяють формуванню культури рівності.
Гендерна рівність	Розширення прав жінок: підтримка жінок у прийнятті рішень на різних рівнях управління; зменшення гендерного розриву в оплаті праці та доступі до високих посад. Підтримка сімей: розширення мережі доступних дитячих садків і програм допомоги сім'ям із дітьми; соціальні гарантії для матерів–одиначок та багатодітних родин.
Інклюзивність у процесі відбудови	Громадська участь: включення представників вразливих груп у планування та реалізацію програм відновлення; забезпечення прозорості та підзвітності влади в ухваленні рішень. Децентралізація: надання регіонам більших повноважень для ефективного вирішення місцевих соціальних і економічних проблем.

Джерело: згруповано автором на основі [8–28].

Рисунок 2. Патріотизм і згуртованість суспільства як соціально–економічна цінність економіки України

Джерело: побудовано автором з використанням [14–21].

координації держави, бізнесу, громадянського суспільства та міжнародних партнерів, що дозволить створити економіку, яка буде стійкою до криз, орієнтованою на добробут людей і інтегрованою у світову спільноту.

Наступним стратегічним напрямом є інклюзивність та рівність, які повинні лежати в основі післявоєнної відбудови України, забезпечуючи рівні можливості для всіх громадян, що сприяє соціальній згуртованості, економічному розвитку та стійкій конкурентоспроможності. Інклюзивність передбачає врахування потреб різних груп населення, включаючи тих, хто постраждав від війни, осіб з інвалідністю, жінок, дітей, ветеранів, переселенців та етнічні меншини (табл. 2) [8; 10; 13; 24; 28].

Інклюзивність та рівність є основою побудови справедливого, ефективного та згуртованого суспільства в післявоєнній Україні, що передбачає моральний обов'язок та практичний підхід до створення повоєнної економіки країни, у якій всі громадяни мають рівні можливості для розвитку та самореалізації.

Ще однією важливою соціально–економічною цінністю країни є патріотизм і згуртованість суспільства, які полягають у побудові стабільної, єдиної та сильної економіки післявоєнної України, де головним завданням держави є збереження духу єдності та трансформація його у рушійну силу для відновлення країни (рис. 2) [14; 17; 20; 21; 22].

Таким чином, патріотизм і згуртованість суспільства є основою для створення сильної та процвітаючої України, успіх якої залежить від взаємодії держави, громадян, бізнесу та міжнародних партнерів у забезпеченні умов для збереження єдності, підтримки вразливих груп та виховання спільної відповідальності за майбутнє країни.

Розвиток міжнародного партнерства – також є важливою складовою післявоєнної відбудови України, що проявляється в інтеграції в глобальну економіку, політичній підтримці та залученні іноземних інвестицій, які сприятимуть відновленню країни, зміцненню її позицій на міжнародній арені та забезпеченню стійкого розвитку економіки держави. Стратегічний напрям розвитку міжнародного партнерства передбачає дотримання таких принципів:

Політичне партнерство та дипломатія – зміцнення міжнародних відносин та підтримка демокра–

тичних цінностей (Євроінтеграція; співпраця з НАТО; підтримка міжнародної коаліції проти агресора).

Економічне партнерство – Україна повинна стати надійним економічним партнером для світової спільноти, що сприятиме зростанню інвестицій та торгівлі (інвестиційна привабливість; диверсифікація зовнішньої торгівлі; розвиток зелених технологій).

Міжнародна фінансова допомога – передбачає залучення міжнародних ресурсів для відбудови економіки (кредитні програми; фонди відновлення; залучення приватного капіталу).

Освітнє та наукове співробітництво – включають інвестиції в освіту та науку, що сприятимуть розвитку інновацій та людського капіталу (програми академічної мобільності; інноваційні дослідження; підготовка кадрів для економіки майбутнього).

Гуманітарне співробітництво – передбачає розширення міжнародних програм допомоги та підтримки соціальних ініціатив (допомога постраждалим від війни та міжнародна солідарність).

Роль діаспори – українська діаспора є потужним джерелом підтримки та розвитку міжнародних зв'язків, що передбачає економічну участь діаспори та громадську дипломатію.

Розширення ролі України в глобальних процесах – повинне забезпечити місце України серед учасників міжнародних ініціатив (лідерство в окремих галузях та міжнародна безпека) [4; 6; 9; 25; 26; 27; 30].

Отже, розвиток міжнародного партнерства ґрунтується на можливості закріпити статус України як важливого гравця на глобальній арені, де взаємодія з міжнародними організаціями, державами–партнерами та інвесторами сприятиме економічній стабільності, політичній безпеці та соціальному прогресу.

Реформа системи управління є однією з базових складових у формуванні соціально–економічних цінностей в контексті післявоєнної економіки, оскільки війна продемонструвала як сильні сторони державного управління, так і його слабкі місця, які потребують докорінних змін. Сучасна система управління має стати прозорою, ефективною, цифровізованою, а також здатною швидко адаптуватися до нових викликів. Основними елемен-

Рисунок 3. Реформа системи управління як елемент соціально–економічної цінності економіки України

Джерело: побудовано автором з використанням [6–22].

тами реформування системи управління запропоновано такі (рис. 3) [6; 9; 12; 17; 21; 25; 28].

Реформа системи управління повинна забезпечити прозорість, ефективність, підзвітність і орієнтацію на громадян, що має ґрунтуватися на принципах децентралізації, цифровізації та доброго врядування. Успішна реалізація такої реформи стане основою для довготривалого економічного зростання, зміцнення демократії та довіри громадян до держави.

Останнім стратегічним напрямом формування соціально–економічних цінностей в контексті піс–

Таблиця 3. Екологічна безпека та стійкість як соціально–економічна цінність України

Елементи	Опис
Оцінка та ліквідація наслідків війни для екології	Оцінка екологічних збитків: проведення комплексного аудиту зруйнованих територій для визначення рівня забруднення та екологічної шкоди; встановлення екологічного моніторингу на територіях, що постраждали від бойових дій. Рекультивація та відновлення: очищення ґрунтів від важких металів, вибухових матеріалів та інших забруднювачів; відновлення природних ландшафтів та зруйнованих екосистем; ліквідація зруйнованих промислових об'єктів із впровадженням екологічних стандартів утилізації.
Розвиток «зеленої» енергетики	Інвестиції в відновлювані джерела енергії: розширення використання сонячної, вітрової, геотермальної енергії; стимулювання будівництва «зелених» електростанцій через державні гранти та міжнародні інвестиції. Енергоефективність: впровадження енергоощадних технологій у промисловості, житловому секторі та транспорті; розробка програм для модернізації житлових будинків. Децентралізація енергосистеми: підтримка локальних енергетичних кооперативів; зменшення залежності від великих енергогенеруючих об'єктів.
Законодавчі ініціативи та екологічна відповідальність	Удосконалення екологічного законодавства: встановлення жорстких вимог до екологічного контролю та відповідальності за забруднення; інтеграція стандартів ЄС щодо захисту довкілля в українське законодавство. Посилення контролю: запровадження дієвих механізмів контролю за екологічними стандартами у промисловості. Екологічні санкції: встановлення штрафів і компенсацій за порушення екологічних норм, спрямованих на відновлення довкілля.
Розбудова екологічної інфраструктури	Сучасні системи управління відходами: будівництво заводів із переробки твердих побутових відходів; впровадження системи роздільного збору сміття по всій країні; реалізація концепції «нульових відходів» у містах. Очищення водних ресурсів: реконструкція очисних споруд та впровадження сучасних технологій очищення; забезпечення контролю за скиданням забруднених стоків у річки та моря. Зелені зони у містах: розширення парків, скверів і зелених коридорів для зниження рівня забруднення в міських умовах; висадка мільйонів дерев у постраждалих регіонах.
Екологічна освіта та обізнаність населення	Програми екологічної освіти: впровадження навчальних курсів у школах та університетах про екологічну свідомість та стале споживання; організація семінарів і тренінгів для бізнесу та громадськості щодо екологічної відповідальності. Популяризація екологічного способу життя: кампанії, що стимулюють використання багаторазових матеріалів, сортування сміття, зменшення споживання пластику; заохочення громадян до участі в акціях із захисту довкілля, таких як висадка дерев чи прибирання громадських зон.
Міжнародне співробітництво в екологічній сфері	Співпраця з ЄС та іншими країнами: отримання фінансування в рамках програм European Green Deal та екологічних фондів; участь у міжнародних екологічних ініціативах і форумах. Інтеграція в глобальні екологічні процеси: виконання Паризької кліматичної угоди; зменшення викидів парникових газів через впровадження інноваційних технологій. Гуманітарна допомога для екологічного відновлення: отримання грантів і технічної допомоги для очищення територій від забруднень. Система екологічного моніторингу: використання сучасних технологій для прогнозування та реагування на екологічні ризики; застосування геоінформаційних систем для відстеження змін у довкіллі.
Попередження екологічних катастроф	План дій на випадок надзвичайних ситуацій: розробка стратегій запобігання та ліквідації наслідків екологічних катастроф; створення мобільних екологічних груп для оперативного реагування.
Стимулювання бізнесу до екологічності	Зелений бізнес: податкові пільги для компаній, що використовують екологічно чисті технології; стимулювання інновацій у сфері сталого виробництва. Вуглецевий податок: запровадження податку на викиди CO_2 із спрямуванням коштів на екологічні проєкти; мотивація підприємств до зниження вуглецевого сліду.

Джерело: згруповано автором на основі [6–24].

лявоєнної економіки України є екологічна безпека та стійкість. Післявоєнна відбудова України вимагає врахування екологічних аспектів, оскільки війна завдає серйозної шкоди навколишньому середовищу. Екологічна безпека та сталий розвиток стають домінантними пріоритетами в економічній політиці держави, що забезпечить відновлення природних ресурсів, зменшення екологічних ризиків і сприятиме розвитку «зеленої» економіки (табл. 3) [6; 9; 14; 18; 21; 24].

Таким чином, екологічна безпека та стійкість стають домінантною основою для сталого розвитку економіки України в післявоєнний період. Інтеграція екологічних стандартів у всі сфери життя, відновлення природних ресурсів і розвиток «зеленої» економіки сприятимуть збереженню довкілля для майбутніх поколінь, для чого необхідно активно залучати міжнародних партнерів, забезпечувати прозоре екологічне управління та розвивати екологічну свідомість у суспільстві.

Висновки

Отже, в статті було визначено основні стратегічні напрями формування соціально–економічних цінностей в контексті післявоєнної економіки України і доведено, що вони мають базуватися на інтегрованому підході, де людський капітал, сталий розвиток, соціальна згуртованість, інклюзивність та міжнародна співпраця є ключовими елементами. Запропоновано поєднання стратегічних напрямів формування соціально–економічних цінностей в контексті післявоєнної економіки України, що включають необхідність реформування економічних структур, підтримку інновацій та підприємництва, зміцнення соціального захисту населення, підвищення інвестиційної привабливості країни, а також впровадження ефективної антикорупційної політики, що спрямоване на створення стійкого економічного розвитку та покращення життєвого рівня громадян. Встановлено, що ефективна реалізація стратегічних напрямів формування соціально–економічних цінностей стане основою для побудови сильної, процвітаючої та конкурентоспроможної економіки післявоєнної України.

Список використаних джерел:

1. Organizational and economic mechanism of a business security as a guarantee of its sustainable development [Електронний ресурс] / V. Tkachenko, I. Tkachenko, P. Puzyrova, A. Klochko // Virtual Economics. – 2019. – Vol. 2, No. 4. – P. 71–85.

2. Безрукова О. А. Адаптація методики конкуруючих цінностей для типологізації корпоративної культури соціально–економічного простору України / О. А. Безрукова, О. В. Бондаренко // Габітус. – 2020. – Вип. 16. – С. 65–70.

3. Вівсянник О. М. Охорона здоров'я в загальній соціально–економічній політиці держави та її соціальні цінності [Електронний ресурс] / О. М. Вівсянник // Інвестиції: практика та досвід. – 2024. – № 5. – С. 161–169.

4. Галушко О. С. Соціальна цінність як один з ключових індикаторів економічного оцінювання потоку створення цінності / О. С. Галушко. // Ефективна економіка. – 2010. – № 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_3_15.

5. Гонюкова Л. В. Публічне управління захистом національних цінностей в умовах воєнних дій в Україні: теоретико–методологічний підхід / Л. В. Гонюкова, Н. Б. Ларіна, С. В. Ларін // Публічне управління та регіональний розвиток. – 2022. – № 16. – С. 356–382.

6. Бондарчук Л., Мазур Н., Цалко Т.Р., Коваленко М., Заріцька Н. М., Пузирьова В. Інноваційний дизайн фінансово–управлінського обліку та впливу міграції населення на розвиток агропідприємств в умовах безпекових та інформаційних ризиків. Фінансово–кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2023. Т. 5 (52). Р. 481–493.

7. Карпінський Б. А. Національні цінності як стратегіологічний базис виховання й формування державотворчого патріотизму нації / Б. А. Карпінський, К. Ю. Мучичко // Соціально–гуманітарний вісник. – 2020. – Вип. 32–33. – С. 196–198.

8. Копитко М. І. Вплив суспільних цінностей на соціально–економічний розвиток України в умовах війни / М. І. Копитко, М. В. Вінічук, С. Н. Ганущин // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. – 2022. – Вип. 2. – С. 38–43.

9. Косович Б. І. Гуманізаційні цінності української економіки: виклики війни та можливості збереження / Б. І. Косович // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. – 2023. – № 1. – С. 5–11.

10. Криштанович М. Ф. Публічні механізми формування національних цінностей в системі розвитку людського капіталу держави: нові виклики й ризики / М. Ф. Криштанович, Л. В. Брич // Суспільство та національні інтереси. – 2024. – № 5. – С. 556–566.

11. Лабенок О. Виховання патріотизму як однієї з ключових складових загальної системи цінностей військо–

вослужбовців та основа національної ідентичності / О. Лабенок // Ввічливість. – 2023. – Вип. 5. – С. 54–60.

12. Ларін С. В. Активізація взаємодії держави і суспільства щодо захисту національних цінностей у сфері національної безпеки / С. В. Ларін // Держава та регіони. Серія : Державне управління. – 2017. – № 3. – С. 16–20.

13. Ларін С. В. Публічне управління захистом національних цінностей в зарубіжних країнах в умовах повномасштабної російсько–української війни / С. В. Ларін // Публічне управління та регіональний розвиток. – 2022. – № 17. – С. 957–984.

14. Ларін С. В. Суб'єкти захисту національних цінностей / С. В. Ларін // Держава та регіони. Серія : Державне управління. – 2017. – № 1. – С. 4–8.

15. Ларін С. Імплементація міжнародного досвіду державного захисту національних цінностей в Україні / С. Ларін // Публічне управління та регіональний розвиток. – 2024. – № 25. – С. 1067–1083.

16. Ларін С. Публічне управління захистом національних цінностей в Україні: виклики та загрози / С. Ларін // Аспекти публічного управління. – 2022. – Т. 10, № 2. – С. 41–50.

17. Латуша Н. Виховання національно–патріотичних цінностей у молодших школярів – патріотичне завдання освітнього процесу / Н. Латуша, Н. Олійник // Інновації в дошкільній і початковій освіті. – 2024. – № 2. – С. 16–26.

18. Павлов Ю. Здоров'я з позиції загальнолюдських цінностей особистості в сучасних соціально–економічних умовах / Ю. Павлов // Молодь і ринок. – 2013. – № 1. – С. 23–27.

19. Пузирьова П. В. Людський капітал як стратегічний ресурс соціально–економічного розвитку країни / П. В. Пузирьова // Менеджмент : збірник наукових праць. – 2015. – Вип. 20. – Київ : МАУ, 2015. – С. 33–38.

20. Пузирьова П. В. Фінансово–економічна безпека, як фактор забезпечення розвитку підприємств / П. В. Пузирьова // Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів і права : збірник тез доповідей Міжнародної науково–практичної конференції, м. Полтава, 12 липня 2019 року. – У 2 ч. – Ч. 2. – Полтава : ЦФЕНД, 2019. – С. 61–62.

21. Пузирьова П. В. Формування інтелектуально–економічної платформи післявоєнного відновлення України. Інтелектуалізація соціально–економічного розвитку Україні в перспективі післявоєнного відновлення: моногр. / за наук. ред. О. В. Ольшанської, А. А. Олешко, З. Я. Шацької. Київ : КНУТД, 2022. С. 248–276.

22. Редькіна А. Українські національні інтереси й цінності: суспільне усвідомлення та переоцінка / А. Редькіна // Політичні дослідження. – 2023. – № 1. – С. 144–162.

23. Савельєв Ю. Соціокультурні виміри модернізації та економічний розвиток європейських суспільств: Україна в координатах цінностей та ідентичності / Ю. Савельєв // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2016. – № 3. – С. 18–37.

24. Ситник Г. П. Проблемні питання формування та захисту національних цінностей України: теоретичний аспект / Г. П. Ситник, С. В. Ларін // Право та державне управління. – 2017. – № 3. – С. 20–27.

25. Сікалюк А. І. Діагностичний аналіз складових соціально–етичних цінностей майбутніх управлінців економічної сфери / А. І. Сікалюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – 2015. – № 43. – С. 127–131.

26. Станіславенко Л. А. Соціальні та економічні цінності українського суспільства / Л. А. Станіславенко // Політичне життя. – 2021. – № 1. – С. 103–111.

27. Стеблій Г. Я. Соціальна спрямованість економіки України в контексті реалізації європейських цінностей / Г. Я. Стеблій, Н. В. Тувакова, С. М. Панчишин // Соціально–економічні проблеми сучасного періоду України. – 2017. – Вип. 2. – С. 11–15.

28. Халіляєва О. В. Формування та розвиток соціально–економічного потенціалу в умовах сталого розвитку / О. В. Халіляєва, С. І. Головач, П. В. Пузирьова // Сучасні проблеми менеджменту : матеріали XX Міжнародної науково–практичної конференції, м. Київ, 25 жовтня 2024 року. – Київ : НАУ, 2024. – С. 441–442.

29. Чередниченко О. Європейські цінності як основа національної згуртованості, курсу України на євроінтеграцію та укріплення основ національної безпеки через освіту / О. Чередниченко, І. Трубавіна // Новий Колегіум. – 2023. – № 1–2. – С. 53–58.

30. Шваб М. А. Цінності національної безпеки України / М. А. Шваб // Acta securitatae volynienses. – 2023. – № 2. – С. 51–61.

References:

1. Tkachenko, V., Tkachenko, I., Puzyrova, P., & Klochko, A. (2019). Organizational and economic mechanism of a business security as a guarantee of its sustainable development. Virtual Economics, 2(4), 71–85. https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.04(4) [in English].

2. Bezrukova, O. A., Bondarenko, O. V. (2020). Adaptatsiia metodyky konkuruiuchykh tsinnostei dlia typolohizatsii korporatyvnoi kultury sotsialno–ekonomichnoho prostoru Ukrainy [Adaptation of the methodology

of competing values for typologizing the corporate culture of the socio–economic space of Ukraine]. Habitus = Habitus, Issue 16, P. 65–70 [in Ukrainian].

3. Vivsiannyk, O. M. (2024). Okhorona zdorovia v zahalnii sotsialno–ekonomichnii polytytsi derzhavy ta yii sotsialni tsinnosti [Health care in the general socio–economic policy of the state and its social values]. Investytsii: praktyka ta dosvid = Investments: practice and experience, № 5, P. 161–169 [in Ukrainian].

4. Halushko, O. S. (2010). Sotsialna tsinnist yak odyn z kliuchovykh indykatoriv ekonomichnoho otsiniuvannia potoku stvorennia tsinnosti [Social value as one of the key indicators of economic evaluation of the value stream]. Efektyvna ekonomika = Effective Economy, No. 3, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_3_15 [in Ukrainian].

5. Honiukova, L. V., Larina, N. B., Larin, S. V. (2022). Publichne upravlinnia zakhystom natsionalnykh tsinnostei v umovakh voiennykh dii v Ukraini: teoretyko–metodolohichnyi pidkhid [Public administration of the protection of national values in the conditions of military operations in Ukraine: theoretical and methodological approach]. Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok = Public Administration and Regional Development, № 16, P. 356–382 [in Ukrainian].

6. Bondarchuk, L., Mazur, N., Tsalko, T., Kovalenko, M., Zaritska, N., & Puzyrova P. (2023). Innovatsiinyi dyzain finansovo–upravlinskoho obliku ta vplyvu mihratsii naselennia na rozvytok ahropidpryiemstv v umovakh bezpekovykh ta informatsiinykh ryzykiv [Innovative design of financial and managerial accounting and the impact of population migration on the development of agricultural enterprises in the context of security and information risks]. Finansovo–kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky = Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 5(52), 481–493. https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.52.2023.4212 [in Ukrainian].

7. Karpinskyi, B. A., Muchychko, K. Yu. (2020). Natsionalni tsinnosti yak stratehiolohichnyi bazys vykhovannia y formuvannia derzhavotvorchoho patriotyzmu natsii [National values as a strategic basis for the education and formation of state–building patriotism of the nation]. Sotsialno–humanitarnyi visnyk = Social and Humanitarian Herald, Issues 32–33., P. 196–198 [in Ukrainian].

8. Kopytko, M. I., Vinichuk, M. V., Hanushchyn, S. N. (2022). Vplyv suspilnykh tsinnostei na sotsialno–ekonomichnyi rozvytok Ukrainy v umovakh viiny [Influence of social values on the socio–economic development of Ukraine in wartime]. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. seriia ekonomichna = Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. economic series, Issue 2, P. 38–43 [in Ukrainian].

9. Kosovych, B. I. (2023). Humanizatsiini tsinnosti ukrainskoi ekonomiky: vyklyky viiny ta mozhlyvosti zberezhennia [Humanization values of the Ukrainian economy: challenges of war and possibilities of preservation]. Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriia : Ekonomichni nauky = Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences, № 1, P. 5–11 [in Ukrainian].

10. Kryshtanovych, M. F., Brych, L. V. (2024). Publichni mekhanizmy formuvannia natsionalnykh tsinnostei v systemi rozvytku liudskoho kapitalu derzhavy: novi vyklyky y ryzyky [Public mechanisms of formation of national values in the system of development of human capital of the state: new challenges and risks]. Suspilstvo ta natsionalni interesy = Society and national interests, № 5, P. 556–566 [in Ukrainian].

11. Labenok, O. (2023). Vykhovannia patriotyzmu yak odniiei z kliuchovykh skladovykh zahalnoi systemy tsinnostei viiskovosluzhbovtsiv ta osnova natsionalnoi identychnosti [Education of patriotism as one of the key components of the general system of values of servicemen and the basis of national identity]. Vvichlyvist = Courtesy, Issue 5, P. 54–60 [in Ukrainian].

12. Larin, S. V. (2017). Aktyvizatsiia vzaiemodii derzhavy i suspilstva shchodo zakhystu natsionalnykh tsinnostei u sferi natsionalnoi bezpeky [Activation of interaction between the state and society to protect national values in the field of national security]. Derzhava ta rehiony. Seriia : Derzhavne upravlinnia = State and Regions. Series: Public Administration, № 3, P. 16–20 [in Ukrainian].

13. Larin, S. V. (2022). Publichne upravlinnia zakhystom natsionalnykh tsinnostei v zarubizhnykh krainakh v umovakh povnomasshtabnoi rosiisko–ukrainskoi viiny [Public administration of the protection of national values in foreign countries in the conditions of a full–scale Russian–Ukrainian war]. Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok = Public administration and regional development, № 17, P. 957–984 [in Ukrainian].

14. Larin,S. V. (2017). Sub'iekty zakhystu natsionalnykh tsinnostei [Subjects of protection of national values]. Derzhava ta rehiony. Seriia : Derzhavne upravlinnia = State and regions. Series: Public Administration, № 1, P. 4–8 [in Ukrainian].

15. Larin, S. (2024). Implementatsiia mizhnarodnoho dosvidu derzhavnoho zakhystu natsionalnykh tsinnostei v Ukraini [Implementation of international experience of

state protection of national values in Ukraine]. Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok = Public Administration and Regional Development, № 25, P. 1067–1083 [in Ukrainian].

16. Larin, S. (2022). Publichne upravlinnia zakhystom natsionalnykh tsinnostei v Ukraini: vyklyky ta zahrozy [Public management of the protection of national values in Ukraine: challenges and threats]. Aspekty publichnoho upravlinnia = Aspects of public administration, Vol. 10, № 2, P. 41–50 [in Ukrainian].

17. Latusha, N., Oliinyk, N. (2024). Vykhovannia natsionalno–patriotychnykh tsinnostei u molodshykh shkoliariv – patriotychne zavdannia osvitnoho protsesu [Education of national and patriotic values in junior schoolchildren – a patriotic task of the educational process]. Innovatsii v doshkilnii i pochatkovii osviti = Innovations in preschool and primary education, № 2, P. 16–26 [in Ukrainian].

18. Pavlov, Yu. (2013). Zdorov'ia z pozytsii zahalnoliudskykh tsinnostei osobystosti v suchasnykh sotsialno–ekonomichnykh umovakh [Health from the standpoint of universal human values of the individual in modern socio–economic conditions]. Molod i rynok = Youth and the Market, № 1, P. 23–27 [in Ukrainian].

19. Puzyrova, P. V. (2015). Liudskyi kapital yak strategichnyi resurs sotsialno–ekonomichnoho rozvytku krainy [Human capital as a strategic resource of socio–economic development of the country]. Menedzhment : zbirnyk naukovykh prats = Management: a collection of scientific papers, Issue 20, Kyiv: UIA, P. 33–38 [in Ukrainian].

20. Puzyrova, P. V. (2019). Finansovo–ekonomichna bezpeka, yak faktor zabezpechennia rozvytku pidpryiemstv [Financial and economic security as a factor in ensuring the development of enterprises]. Suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku ekonomiky, obliku, finansiv i prava : zbirnyk tez dopovidei Mizhnarodnoi naukovo–praktychnoi konferentsii = Current state, problems and prospects of development of economy, accounting, finance and law: collection of abstracts of the International Scientific and Practical Conference, Poltava, July 12, 2019, CFEND, P. 61–62 [in Ukrainian].

21. Puzyrova, P. V. (2022). Formuvannia intelektualno–ekonomichnoi platformy pisliavoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Formation of an intellectual and economic platform for the post–war recovery of Ukraine]. Intelektualizatsiia sotsialno–ekonomichnoho rozvytku Ukraini v perspektyvi pisliavoiennoho vidnovlennia: monohr = Intellectualization of socio–economic development of Ukraine in the perspective of post–war recovery: monograph / edited by O. Olshanska, A. Oleshko, Z. Shatska. Kyiv: KNUTD, P. 248–276 [in Ukrainian].

22. Redkina, A. (2023). Ukrainski natsionalni interesy y tsinnosti: suspilne usvidomlennia ta pereotsinka [Ukrainian national interests and values: public awareness and reassessment]. Politychni doslidzhennia = Political Studies, № 1, P. 144–162 [in Ukrainian].

23. Saveliev, Yu. (2016). Sotsiokulturni vymiry modernizatsii ta ekonomichnyi rozvytok yevropeiskykh suspilstv: Ukraina v koordynatakh tsinnostei ta identychnosti [Socio–cultural dimensions of modernization and economic development of European societies: Ukraine in the coordinates of values and identity]. Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh = Sociology: Theory, Methods, Marketing, № 3, P. 18–37 [in Ukrainian].

24. Sytnyk, H. P., Larin, S. V. (2017). Problemni pytannia formuvannia ta zakhystu natsionalnykh tsinnostei Ukrainy: teoretychnyi aspekt [Problematic issues of formation and protection of national values of Ukraine: theoretical aspect]. Pravo ta derzhavne upravlinnia = Law and public administration, № 3, P. 20–27 [in Ukrainian].

25. Sikaliuk, A. I. (2015). Diahnostychnyi analiz skladovykh sotsialno–etychnykh tsinnostei maibutnikh upravlintsiv ekonomichnoi sfery [Diagnostic analysis of the components of socio–ethical values of future managers of the economic sphere]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia : Pedahohika i psykholohiia = Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Pedagogy and psychology, № 43, P. 127–131 [in Ukrainian].

26. Stanislavenko, L. A. (2021). Sotsialni ta ekonomichni tsinnosti ukrainskoho suspilstva [Social and economic values of Ukrainian society]. Politychne zhyttia = Political life, № 1, P. 103–111 [in Ukrainian].

27. Steblii, H. Ya., Tuvakova, N. V., Panchyshyn, S. M. (2017). Sotsialna spriamovanist ekonomiky Ukrainy v konteksti realizatsii yevropeiskykh tsinnostei [Social orientation of the Ukrainian economy in the context of the implementation of European values]. Sotsialno–ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy = Socio–economic problems of the modern period of Ukraine, Issue 2, P. 11–15 [in Ukrainian].

28. Khaliliaieva, O. V., Holovach, S. I., Puzyrova, P. V. (2024). Formuvannia ta rozvytok sotsialno–ekonomichnoho potentsialu v umovakh staloho rozvytku [Formation and development of socio–economic potential in the context of sustainable development]. Suchasni problemy menedzhmentu = Modern problems of management: materials of the XX International Scientific and Practical Conference, Kyiv, October 25, 2024, P. 441–442. [in Ukrainian].

29. Cherednychenko, O., Trubavina, I. (2023). Yevropeiski tsinnosti yak osnova natsionalnoi zghurtovanosti, kursu Ukrainy na yevrointehratsiiu ta ukriplennia osnov natsionalnoi bezpeky cherez osvitu [European values as the basis of national cohesion, Ukraine's course towards European integration and strengthening the foundations of national security through education]. Novyi Kolehium = New Collegium, № 1–2, P. 53–58 [in Ukrainian].

30. Shvab, M. A. (2023). Tsinnosti natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Values of national security of Ukraine]. Acta securitatae volynienses = Acta securitatae volynienses, № 2, P. 51–61 [in Ukrainian].

Дані про автора

Дідик Олександр Сергійович,

аспірант, Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ORCID ID: 0009–0009–8827–907X

e–mail: Didyk0809@gmail.com

Data about the author

Oleksandr Didyk,

PhD student State Research Institute of Informatization and Modeling of Economy

ORCID ID: 0009–0009–8827–907X

e–mail: Didyk0809@gmail.com

УДК 368.914: 336.27

https://doi.org/10.5281/zenodo.15039512

ПУЗИРЬОВА П. В.

ПОКАЛЬЧУК О. К.

Роль страхових компаній як стратегічного партнера у розвитку недержавного пенсійного забезпечення

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання щодо ролі страхових компаній як стратегічного партнера у розвитку недержавного пенсійного забезпечення.*

Метою дослідження *є визначення ролі страхових компаній як стратегічного партнера у розвитку недержавного пенсійного забезпечення.*

Методи дослідження. *В статті було використано загальноекономічні та загальнонаукові методи дослідження, а саме: індукції та дедукції, пізнавальний, літературний, описовий, аналізу і синтезу, групування, класифікації, графічний та ін.*

Результати роботи. *Встановлено, що страхові компанії відіграють критично важливу роль у розвитку недержавного пенсійного забезпечення, виступаючи стратегічними партнерами як для держави, так і для роботодавців та населення. Страхові компанії створюють та впроваджують інноваційні пенсійні програми, які дозволяють громадянам накопичувати кошти на пенсію, гарантуючи їм регулярні виплати в майбутньому. Встановлено, що важливим аспектом є співпраця страхових компаній з державою у створенні сприятливого законодавчого середовища, яке стимулює розвиток недержавного пенсійного забезпечення. Визначено, що однією з головних переваг страхових компаній є їхня фінансова стабільність та здатність гарантувати виплати згідно з умовами договорів, що виділяє їх серед багатьох інших фінансових установ, які пропонують аналогічні послуги.*

Галузь застосування результатів. *Економіка, стратегічне партнерство, страхова справа, державне регулювання, пенсійне забезпечення.*

Висновки. *Доведено, що страхові компанії є не лише фінансовими інституціями, але й стратегічними партнерами, які забезпечують стабільність, надійність та ефективність системи недержавного пенсійного забезпечення. Внесок страхових компаній у розвиток соціального захисту населення та забезпечення гідного рівня життя в похилому віці є визначальним для формування сучасного суспільства. Визначено, що подальший розвиток цього напряму залежить від тісної співпраці між усіма зацікавленими сторонами, вдосконалення законодавчої бази, підвищення довіри до страхового ринку та впровадження інноваційних підходів.*

Ключові слова: *страхові компанії, недержавне пенсійне забезпечення, державна підтримка, стратегічне партнерство, соціальна стабільність, покращення якості життя літніх людей.*

© ПУЗИРЬОВА П. В., ПОКАЛЬЧУК О. К., 2024

PUZYROVA P. V.
POKALCHUK O. K.

The role of insurance companies as a strategic partner in the development of private pension provision

The subject of the research *is theoretical and practical issues related to the role of insurance companies as a strategic partner in the development of private pension provision.*

The aim of the research *is to determine the role of insurance companies as a strategic partner in the development of private pension provision.*

Research methods. *The article uses general economic and general scientific methods of research, namely: induction and deduction, cognitive, literary, descriptive, analysis and synthesis, grouping, classification, graphical, etc.*

Results of the investigation. *It has been established that insurance companies play a critical role in the development of private pension provision, acting as strategic partners for the state, employers and the population. Insurance companies create and implement innovative pension programmes that allow citizens to accumulate funds for retirement, guaranteeing them regular payments in the future. It is established that an important aspect is the cooperation of insurance companies with the State in creating a favourable legislative environment that stimulates the development of private pension provision. It has been determined that one of the main advantages of insurance companies is their financial stability and ability to guarantee payments under the terms of contracts, which distinguishes them from many other financial institutions offering similar services.*

Scope of the results. *Economics, strategic partnership, insurance, government regulation, pensions.*

Conclusions. *It is proved that insurance companies are not only financial institutions, but also strategic partners that ensure the stability, reliability and efficiency of the private pension system. The contribution of insurance companies to the development of social protection of the population and ensuring a decent standard of living in old age is crucial for the formation of modern society. It is determined that further development of this area depends on close cooperation between all stakeholders, improvement of the legislative framework, increase of confidence in the insurance market and introduction of innovative approaches.*

Keywords: *insurance companies, non–state pension provision, state support, strategic partnership, social stability, improvement of the quality of life of the elderly.*

Постановка проблеми. Сучасні соціально–економічні умови, включно з демографічними змінами, старінням населення, зменшенням тривалості життя, а також фінансовою нестабільністю, створюють значний тиск на державні пенсійні системи. Багато країн, зокрема Україна, стикаються з проблемою дефіциту державних пенсійних фондів, що обмежує здатність забезпечувати гідний рівень життя пенсіонерів. У таких умовах розвиток недержавного пенсійного забезпечення стає необхідністю для збереження соціальної стабільності та покращення якості життя літніх людей. Проте, попри зростання важливості недержавного пенсійного забезпечення, в Україні цей сектор залишається недостатньо розвиненим. Серед основних причин можна виділити низький рівень фінансової грамотності населення, відсутність довіри до фінансових інститутів, нестабільність економічної ситуації та недосконалість законодавчої бази. Страхові компанії, які є важливим елементом фінансової системи, мають значний потенціал для розвитку недержавного пенсійного забезпечення, оскільки вони забезпечують фінансову стабільність, довгострокове планування, ефективне управління пенсійними активами та знижують ризики для учасників. Однак їхній внесок у цей процес поки не є достатньо реалізованим. Існує ряд проблем, які перешкоджають ефективній участі страхових компаній у розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Зокрема, це відсутність чітких механізмів співпраці між страховими компаніями, державними органами та роботодавцями; конкуренція з іншими фінансовими інститутами, такими як банки або недержавні пенсійні фонди; недостатній рівень довіри населення до страхо–

вих компаній через історичні причини або низьку прозорість їхньої діяльності.

Отже, страхові компанії, володіючи значним потенціалом, поки не виконують у повній мірі роль стратегічного партнера у системі недержавного пенсійного забезпечення. Для цього необхідно вирішити низку взаємопов'язаних завдань, зокрема підвищення фінансової грамотності населення, зміцнення довіри до страхових компаній, покращення законодавчого середовища та стимулювання співпраці між різними учасниками ринку. Вирішення цих проблем дозволить ефективно інтегрувати страхові компанії в систему пенсійного забезпечення, сприяти соціальній стабільності та забезпечити громадянам гідний рівень життя у старості.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Аналіз останніх досліджень, присвячених ролі страхових компаній як партнера у розвитку недержавного пенсійного забезпечення, свідчить про те, що ця тема стає дедалі актуальнішою у контексті глобальних демографічних змін та зростання потреби в довгостроковому фінансовому плануванні. Дослідження показують, що страхові компанії відіграють ключову роль у побудові ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення завдяки своїй здатності акумулювати значні фінансові ресурси, управляти ними та забезпечувати фінансову стійкість учасників системи. Серед перспектив, які аналізуються у сучасних наукових роботах, виділяють інтеграцію новітніх технологій, таких як блокчейн та штучний інтелект, що дозволяє автоматизувати процеси управління пенсійними активами та підвищувати ефективність роботи. Особливу увагу автори [11–19] також приділяють важливості підвищення обізнаності населення щодо переваг довгострокового фінансового планування. Останні дослідження вказують на те, що реалізація програм фінансової освіти може суттєво збільшити довіру до страхових компаній і сприяти їхньому залученню до побудови стійких пенсійних систем.

Один із провідних економістів З. Боді [1], який досліджував управління ризиками та роль фінансових установ у пенсійному забезпеченні, у своїх роботах акцентує увагу на важливості довгострокового інвестування та управління ризиками у пенсійних системах, включаючи страхові компанії, які забезпечують захист від економічної нестабільності. Ф. Модільяні [4] аналізував, як страхові компанії можуть бути ефективними інструментами для формування довгострокових пенсійних накопичень і забезпечення стабільних виплат у старості. М. Орзак [5] досліджував моделі взаємодії між пенсійними фондами, страховими компаніями та державою, наголошуючи на важливості регулювання та стимулювання приватних страхових компаній для забезпечення надійності недержавних пенсійних програм. М. Екхардт [3] дослідив роль страхових компаній у європейських системах пенсійного забезпечення і закцентував увагу на фінансових інноваціях, які впроваджуються страховими компаніями для підтримки довгострокової стабільності системи пенсійних накопичень. О. Шарова [7] проаналізував специфіку роботи страхових компаній у пострадянських країнах і дослідив вплив економічної та правової нестабільності на розвиток страхового ринку і пенсійних програм. П. Даймонд [2] та ін. досліджували механізми пенсійного страхування і наголошували на важливості ролі страхових компаній у зменшенні ризиків, пов'язаних із пенсійним забезпеченням. Таким чином, аналіз сучасних досліджень підтверджує, що страхові компанії відіграють важливу стратегічну роль у розвитку недержавного пенсійного забезпечення, де їхня діяльність спрямована на забезпечення фінансової стабільності та соціального захисту учасників системи. Водночас розвиток цієї сфери потребує більш глибинного дослідження питання ролі страхових компаній саме як стратегічного партнера у розвитку пенсійних систем та недержавного пенсійного забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Страхові компанії відіграють ключову роль у системі недержавного пенсійного забезпечення, виступаючи не лише фінансовим інструментом, але й стратегічним партнером як для учасників, так і для держави. Діяльність страхових компаній охоплює управління пенсійними активами, створення довгострокових фінансових програм, забезпечення стійкості системи та сприяння соціальному захисту населення. Основні функції страхових компаній у системі недержавного пенсійного забезпечення наведені на рис. 1.

Основні функції страхових компаній у системі недержавного пенсійного забезпечення є ключовими для забезпечення стабільності, надійності та ефективності цієї системи. Одна з головних функцій – це забезпечення фінансової безпеки,

Рисунок 1. Основні функції страхових компаній у системі недержавного пенсійного забезпечення

Джерело: побудовано автором на основі [8–12].

де страхові компанії пропонують широкий спектр пенсійних страхових продуктів, які дозволяють людям накопичувати кошти на пенсію упродовж тривалого періоду та отримувати стабільні виплати у майбутньому. Ці програми розроблені таким чином, щоб мінімізувати ризики, з якими стикаються учасники, наприклад, інфляцію та економічну нестабільність. Завдяки цій функції страхові компанії стають фінансовим гарантом для людей, які прагнуть забезпечити собі гідний рівень життя після завершення трудової діяльності. Іншою важливою функцією є довгострокове інвестування, де страхові компанії акумулюють пенсійні активи своїх клієнтів і розподіляють їх між різними фінансовими інструментами – облігаціями, акціями, державними цінними паперами тощо. Такий підхід дозволяє не лише зберегти вкладені кошти, але й примножити їх, забезпечуючи клієнтам довгострокове зростання капіталу. Інвестиційна діяльність страхових компаній також сприяє розвитку національної економіки, адже ці активи можуть бути використані для фінансування стратегічно важливих проектів [13–16].

Ключову роль відіграють також актуарні розрахунки, які страхові компанії проводять для забезпечення стабільності системи. Завдяки цим розрахункам визначаються майбутні зобов'язання компанії перед клієнтами, що дозволяє уникнути фінансових дисбалансів. Актуарні моделі враховують різноманітні чинники, зокрема демографічні зміни, середню тривалість життя, рівень інфляції та ризики фінансових ринків, що дозволяє компаніям запропонувати оптимальні умови накопичення та виплати пенсійних коштів. Ще однією важливою функцією є консультаційна підтримка, яку страхові компанії надають своїм клієнтам. Так страхові компанії виконують роль стратегічних радників, допомагаючи фізичним особам і компаніям обирати найбільш відповідні пенсійні програми. Крім того, страхові компанії роз'яснюють складні фінансові механізми, підвищуючи рівень обізнаності населення щодо переваг і особливостей недержавного пенсійного забезпечення. Таким чином, страхові компанії є важливим елементом системи недержавного пенсійного забезпечення, виконуючи функції, спрямовані на захист інтересів учасників, забезпечення фінансової стабільності та створення умов для стійкого зростання пенсійних накопичень [14–18].

Стратегічне партнерство між страховими компаніями, державою та роботодавцями є важливим елементом у розвитку недержавного пенсійного забезпечення, оскільки воно дозволяє створювати стійку та ефективну систему, яка забезпечує соціальний захист громадян. У цьому контексті взаємодія страховиків із державними органами відіграє ключову роль, адже вона спрямована на формування нормативно–правової бази, яка регулює пенсійні програми, гарантує захист прав учасників та створює стимули для активної участі населення в накопичувальних системах [15–19]. По–перше, страхові компанії активно співпрацюють з державними органами у розробці законодавства, яке регулює діяльність недержавних пенсійних програм, що включає встановлення чітких правил для роботи страхових компаній, механізмів контролю за їхньою діяльністю, а також забезпечення прозорості у відносинах між страховиками та клієнтами. По–друге, держава відіграє важливу роль у стимулюванні розвитку недержавного пенсійного забезпечення через запровадження податкових пільг для учасників. Зокрема, це можуть бути пільги для фізичних осіб, які беруть участь у накопичувальних програмах, або для роботодавців, які фінансують корпоративні пенсійні плани для своїх працівників. Такі заходи стимулюють збільшення залученості населення в систему довгострокових накопичень і сприяють формуванню фінансово стійкого середовища. Окрім цього, важливою сферою взаємодії є інформаційна підтримка та просвітницька діяльність. Так, страхові компанії спільно з державними установами можуть проводити освітні кампанії, які пояснюють громадянам переваги участі у недержавному пенсійному забезпеченні, сприяють підвищенню фінансової грамотності населення, що є критичним чинником для успіху накопичувальної пенсійної системи. Нарешті, ще одним аспектом співпраці є розвиток державного регулювання у сфері захисту прав учасників. Держава повинна забезпечити надійні механізми контролю, які гарантують, що пенсійні накопичення використовуються виключно за призначенням, а діяльність страхових компаній відповідає встановленим стандартам. Регулятори також сприяють створенню умов для захисту учасників у випадках фінансових труднощів страхових компаній, зокрема через впровадження механізмів гарантування виплат або спеціальних компенсаційних фондів. Таким чином, взаємодія між страховими компаніями та державними органами є фундаментом для побудови ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення, що забезпечує прозорість, надійність та фінансову стійкість, сприяючи досягненню основної мети – гарантування гідного рівня життя громадян після виходу на пенсію [4–11].

Співпраця страхових компаній з роботодавцями також впливає на розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення. Така взаємодія має стратегічне значення як для самого бізнесу, так і для економіки загалом, оскільки вона сприяє зростанню рівня забезпеченості населення пенсійними виплатами та формуванню культури довгострокового фінансового планування. Роботодавці зацікавлені у впровадженні корпоративних пенсійних програм через низку вагомих причин. По–перше, це важливий інструмент мотивації працівників. Наявність пенсійної програми, спонсорованої роботодавцем, сприяє формуванню лояльності співробітників до компанії, підвищує їхню задоволеність умовами праці та знижує рівень плинності кадрів. Для працівників такі програми стають додатковим стимулом залишатися на робочому місці протягом тривалого періоду, адже вони бачать реальну перспективу фінансової стабільності після виходу на пенсію. По–друге, корпоративні пенсійні програми дозволяють компаніям відзначитися на ринку праці, що особливо важливо у конкурентних галузях. Підприємства, які пропонують своїм працівникам соціальні пакети із включенням пенсійних накопичувальних програм, мають вищу репутацію серед потенційних працівників, що є значним чинником під час залучення висококваліфікованих фахівців, які шукають не лише конкурентну заробітну плату, а й довгострокову стабільність. По–третє, впровадження пенсійних програм може стати частиною стратегії соціальної відповідальності бізнесу. Роботодавці, які піклуються про майбутнє своїх працівників, сприяють формуванню позитивного іміджу компанії серед клієнтів, партнерів та громадськості, що дозволяє підприємствам зміцнювати свою позицію як відповідального роботодавця. Страхові компанії в цьому процесі відіграють роль надійного партнера, забезпечуючи розробку, управління та адміністрування корпоративних пенсійних програм. Страхові компанії проводять аналіз потреб підприємств та їх працівників, допомагають вибрати оптималь–

ну модель пенсійного забезпечення, враховуючи фінансові можливості та стратегічні цілі підприємства. Окрім того, страхові компанії надають роботодавцям консультаційну підтримку, зокрема в питаннях податкових пільг, які можуть бути доступними в рамках таких програм [4–8].

Також важливою складовою співпраці є прозорість та гнучкість страхових компаній у створенні індивідуальних рішень для бізнесу. Кожне підприємство має свою специфіку, тому пенсійні програми можуть включати різні опції, наприклад, розподіл фінансових внесків між роботодавцем і працівником, накопичення коштів у конкретних валютах чи додаткові страхові послуги, що дозволяє максимально адаптувати програми під потреби компанії та її співробітників [2–9].

Взаємодія з роботодавцями також сприяє ширшому охопленню населення системою недержавного пенсійного забезпечення. Оскільки корпоративні програми часто передбачають автоматичне включення працівників, багато людей, які могли б не задумуватися про необхідність довгострокових заощаджень, починають брати участь у накопиченні коштів на майбутню пенсію. Це, своєю чергою, сприяє формуванню загальної культури фінансового планування серед населення та підвищенню рівня соціального захисту. Таким чином, співпраця страхових компаній із роботодавцями створює багатосторонні вигоди: для працівників – це впевненість у майбутньому, для роботодавців – підвищення лояльності, мотивації та іміджу, а для економіки – зміцнення пенсійної системи й стимулювання фінансової грамотності суспільства.

Серед основних переваг, недоліків та перспектив страхових компаній у порівнянні з іншими учасниками ринку можна виділити наступні – рис. 2.

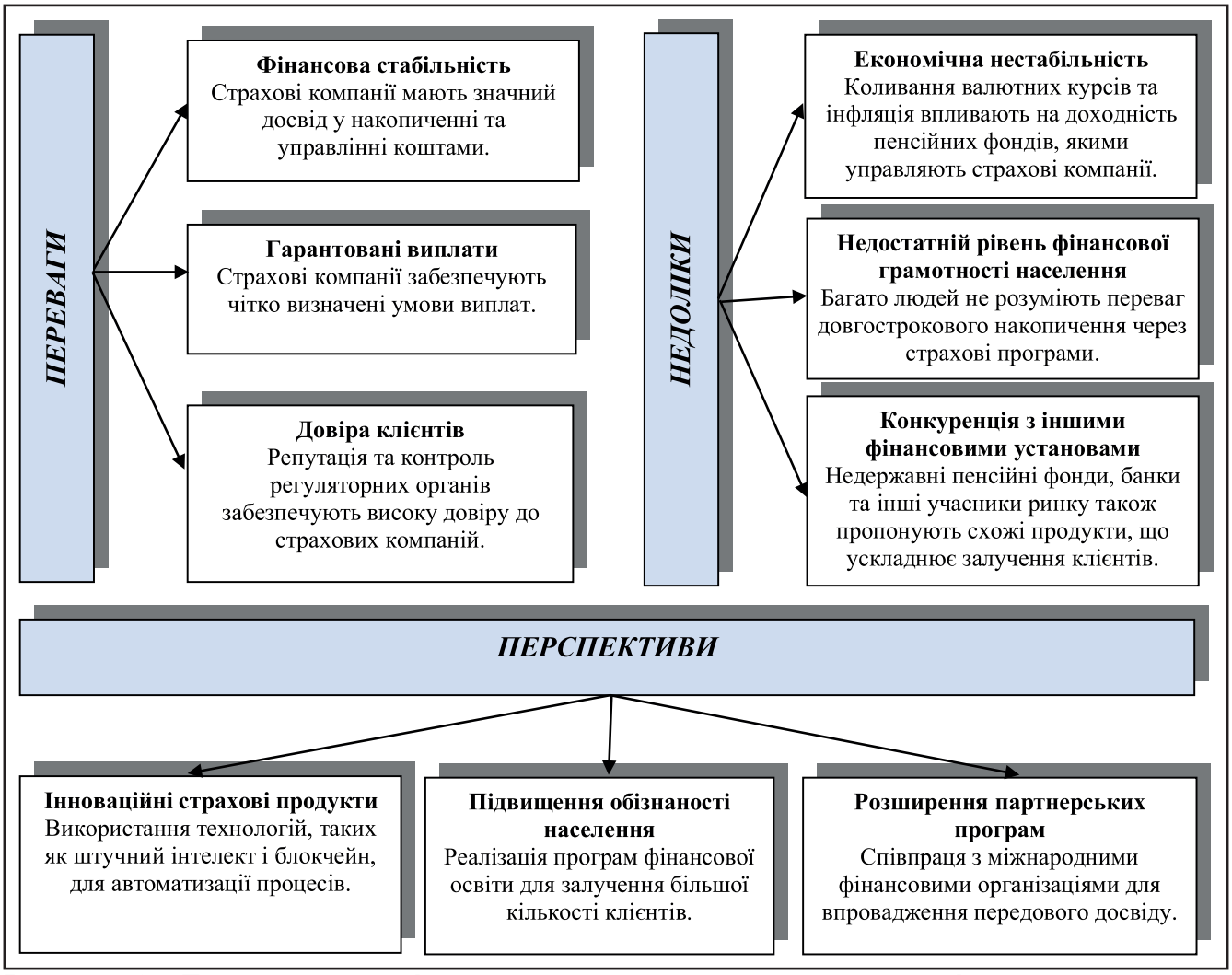

Рисунок 2. Переваги, недоліки та перспективи страхових компаній у недержавному пенсійному забезпечення у порівнянні з іншими учасниками ринку

Джерело: побудовано автором на основі [9–16].

Страхові компанії мають певні переваги у порівнянні з іншими учасниками ринку, що робить їх стратегічно важливими партнерами в системі недержавного пенсійного забезпечення. Однією з ключових переваг є їхня фінансова стабільність. Страхові компанії мають значний досвід у накопиченні та ефективному управлінні коштами, що дозволяє їм зберігати фінансову стійкість навіть у складних економічних умовах. Їхній довгостроковий підхід до управління активами забезпечує мінімізацію ризиків для клієнтів, що особливо важливо для пенсійного забезпечення, яке передбачає багаторічні накопичення. Другою важливою перевагою є гарантованість виплат. На відміну від деяких інших фінансових установ, які можуть пропонувати лише прогнозовану доходність або залежати від зовнішніх економічних чинників, страхові компанії чітко визначають умови та розміри виплат у своїх договорах, що означає, що клієнти можуть бути впевнені у стабільності отримання своїх пенсійних накопичень у майбутньому, незалежно від зовнішніх обставин. Третім важливим аспектом є довіра клієнтів до страхових компаній. Їхня репутація, яка формується завдяки багаторічній стабільній діяльності та чіткому дотриманню зобов'язань, є основою взаємодії з клієнтами. До того ж, діяльність страхових компаній суворо контролюється регуляторними органами, що забезпечує додаткові гарантії для учасників системи недержавного пенсійного забезпечення. Регулярний моніторинг, аудит та вимоги щодо формування резервів дозволяють створити високий рівень довіри до таких фінансових установ. Усі ці переваги роблять страхові компанії провідними учасниками ринку у сфері довгострокового пенсійного забезпечення, які здатні забезпечити клієнтам фінансову впевненість у майбутньому [16–20].

Проте страхові компанії, які займаються недержавним пенсійним забезпеченням, стикаються також із низкою перешкод (рис. 2), що впливають на їхню ефективність та здатність забезпечувати належний рівень послуг. Однією із ключових перешкод є економічна нестабільність. Коливання валютних курсів, високий рівень інфляції та нестабільна макроекономічна ситуація безпосередньо впливають на доходність пенсійних фондів, якими управляють страхові компанії, що знижує привабливість страхових продуктів для населення, адже зростає ризик втрати накопичених коштів через знецінення. Страхові компанії змушені постійно коригувати інвестиційні стратегії, аби зберегти стабільність виплат і забезпечити приріст коштів клієнтів, що є доволі складним завданням у нестабільному середовищі. Ще одним значним викликом є недостатній рівень фінансової грамотності населення. Багато громадян не розуміють переваг довгострокового накопичення коштів через страхові програми, що призводить до низької участі у пенсійних схемах, адже люди або не усвідомлюють важливості формування додаткових джерел доходу на старість, або мають хибні уявлення про принципи функціонування страхових продуктів. Відсутність достатньої інформації або поширення недовіри до фінансових установ лише посилює цю проблему, що значно ускладнює роботу страхових компаній у залученні нових клієнтів. Крім того, страхові компанії стикаються з жорсткою конкуренцією з боку інших фінансових установ. Недержавні пенсійні фонди, банки, інвестиційні компанії та інші учасники ринку пропонують схожі послуги, спрямовані на формування накопичень для пенсії – це створює ситуацію, коли клієнти мають широкий вибір альтернатив, що ускладнює страховим компаніям утримання своєї частки ринку. Для успішної конкуренції страхові компанії змушені постійно оновлювати свої продукти, впроваджувати інноваційні рішення та знижувати витрати, аби запропонувати привабливіші умови для споживачів [4–9].

Перспективи розвитку страхових компаній у сфері недержавного пенсійного забезпечення (рис. 2) є багатогранними та обумовлені сучасними економічними, технологічними та соціальними змінами. Одним із ключових напрямів є створення інноваційних страхових продуктів, що ґрунтуються на новітніх технологіях. Використання штучного інтелекту дозволяє автоматизувати багато процесів, таких як аналіз ризиків, персоналізація пропозицій для клієнтів та прогнозування довгострокових фінансових потреб. Технологія блокчейн, у свою чергу, сприяє підвищенню прозорості операцій, безпеці даних та ефективності управління фінансовими потоками, що дозволяє гарантувати незмінність та захищеність пенсійних контрактів, що підвищує довіру з боку клієнтів. Ще одним важливим напрямом є підвищення обізнаності населення щодо можливостей недержавного пенсійного забезпечення. Як правило, люди недостатньо поінформовані про переваги нако-

пичувальних програм, тому страхові компанії можуть реалізовувати освітні ініціативи. Також перспективним є розширення партнерських програм, що включає активну співпрацю страхових компаній з міжнародними фінансовими організаціями, що дозволяє впроваджувати найкращі світові практики управління активами, розробки страхових продуктів і підвищення ефективності діяльності компаній. Міжнародний досвід може бути корисним у питаннях розробки законодавчої бази, яка стимулюватиме розвиток недержавного пенсійного забезпечення. Крім того, співпраця з міжнародними партнерами відкриває доступ до нових технологій, інструментів та методів управління ризиками, що позитивно впливають на довгострокову стабільність пенсійних накопичень. Таким чином, дані перспективи створюють можливості для страхових компаній зайняти ще більш значущу роль у системі недержавного пенсійного забезпечення, забезпечуючи фінансову стійкість та соціальну захищеність населення [12–17].

Висновки

В результаті дослідження нами були зроблені такі висновки. Страхові компанії відіграють критично важливу роль у розвитку недержавного пенсійного забезпечення, виступаючи стратегічними партнерами як для держави, так і для роботодавців та населення. Діяльність страхових компаній сприяє забезпеченню фінансової стійкості, соціального захисту громадян та економічного розвитку. Страхові компанії створюють та впроваджують інноваційні пенсійні програми, які дозволяють громадянам накопичувати кошти на пенсію, гарантуючи їм регулярні виплати в майбутньому. Здатність ефективно управляти фінансовими ресурсами через довгострокове інвестування дозволяє страховим компаніям не лише зберегти накопичення, але й забезпечити їх примноження. Завдяки використанню актуарних розрахунків страхові компанії знижують ризики для учасників, включаючи ризик інфляції, економічної нестабільності або тривалості життя. Встановлено, що важливим аспектом є співпраця страхових компаній з державою щодо створення сприятливого законодавчого середовища, яке стимулює розвиток недержавного пенсійного забезпечення. Крім того, страхові компанії активно співпрацюють із роботодавцями, пропонуючи корпоративні пенсійні програми, які підвищують соціальну відповідальність бізнесу, мотивацію та лояльність працівників. Визначено, що однією з головних переваг страхових компаній є їхня фінансова стабільність та здатність гарантувати виплати згідно з умовами договорів, що виділяє їх від багатьох інших фінансових установ, які пропонують аналогічні послуги. Репутація страхових компаній та контроль з боку регуляторних органів сприяють довірі з боку клієнтів, що є фундаментом для розвитку цієї галузі.

Отже, страхові компанії є не лише фінансовими інституціями, але й стратегічними партнерами, які забезпечують стабільність, надійність та ефективність системи недержавного пенсійного забезпечення. Їхній внесок у розвиток соціального захисту населення та забезпечення гідного рівня життя в похилому віці є визначальним для формування сучасного суспільства. Подальший розвиток цього напряму залежить від тісної співпраці між усіма зацікавленими сторонами, вдосконалення законодавчої бази, підвищення довіри до страхового ринку та впровадження інноваційних підходів.

Список використаних джерел:

1. Bodie, Z. (1990). Inflation and retirement savings: The role of pension funds and life insurance. Journal of Financial and Quantitative Analysis, 25(2), 283–298.

2. Diamond, P. A. (2004). Social Security and the Life Cycle. The American Economic Review, 94(1), 190–194.

3. Eckhardt, M. (2016). Insurance Companies and Their Role in the Development of Pension Funds in Europe. European Economic Review, 80, 94–105.

4. Modigliani, F. (1986). Life Cycle, Individual Thrift, and the Wealth of Nations. American Economic Review, 76(3), 297–313.

5. Orszag, M. (2002). The Role of Insurance in the Private Pensions System. The Journal of Risk and Insurance, 69(1), 61–78.

6. Pokalchuk, O. K., Puzyrova, P. V. (2024). Theoretical foundations of formation of innovative strategies of insurance companies in Ukraine and peculiarities of its development under martial law. Журнал стратегічних економічних досліджень, 4 (21), 100–110.

7. Sharova, O. (2020). Development of Private Pension Systems in Post–Soviet Countries: Challenges and Opportunities. Journal of Eastern European Economic Studies, 19(2), 122–137.

8. Білоног, А. П. (2014). Розвиток компаній зі страхування життя в системі недержавного пенсійного забезпечення. Наукові праці НДФІ, 1, 126–138.

9. Вергелюк, Ю. Ю., Лещенко, М. А. (2022). Сучасний стан та перспективи розвитку ринку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка, 27, 42–45.

10. Дем'янчук, О. І., Ничипорук, А. А. (2021). Недержавне пенсійне забезпечення в Україні. Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка, 26, 5, 92–96.

11. Покальчук, О. К., Пузирьова, П. В. (2023). Інноваційний розвиток національного страхового ринку у фокусі стратегічних пріоритетів. Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості : матеріали IV Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 17 листопада 2023 р., 2, 208–213.

12. Покальчук, О. К., Пузирьова, П. В. (2024). Цифровізація страхового бізнесу: інноваційний розвиток в умовах війни. Науковий вимір осмислення та пошуку оптимальних моделей розвитку України: маркетинговий, економічний, фінансовий та управлінський аспекти : збірник матеріалів Міжнародної науково–практичної конференції, м. Київ, 04–05 березня 2024 р., 234–236.

13. Пузирьова, П. В. Покальчук, О. (2023). Інноваційні стратегії формування та розвитку конкурентоспроможної діяльності страхових компаній у сфері міжнародного та національного контексту. Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації : тези доповідей V Міжнародної науково–практичної конференції, м. Київ, 6 жовтня 2023 р., 54–55.

14. Пузирьова, П. В., Ковальська, Ю. Г. (2012). Актуальні аспекти менеджменту організації страхового бізнесу. Формування ринкових відносин в Україні, 3 (130), 100–103.

15. Смирнова, І. І., Хачікян, С. А. (2021). Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: тенденції та проблеми розвитку. Економічний простір. 176, 124–129.

16. Сокоринський, Ю. В. (2018). Особливості та зміст недержавного пенсійного забезпечення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція, 36(2), 72–76.

17. Татарин, Н. Б., Чепіль, Ю. Б., Дунець, І. А. (2022). Система недержавного пенсійного забезпечення як спосіб інвестування: проблемні аспекти та шляхи вдосконалення. Молодий вчений, 4, 110–114.

18. Ткачук, І. М. (2021). Оцінка сучасного стану системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Східна Європа: економіка, бізнес та управління, 5, 118–124.

19. Федина, В. В., Саламаха, Ю. В. (2017). Недержавні пенсійні фонди і страхові компанії як суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки, 27(3), 85–88.

20. Яковлєва, Г. О. (2016). Правовий статус суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення. Науковий вісник публічного та приватного права, 6(1), 119–122.

References:

1. Bodie, Z. (1990). Inflation and retirement savings: The role of pension funds and life insurance. Journal of Financial and Quantitative Analysis, 25(2), 283–298.

2. Diamond, P. A. (2004). Social Security and the Life Cycle. The American Economic Review, 94(1), 190–194.

3. Eckhardt, M. (2016). Insurance Companies and Their Role in the Development of Pension Funds in Europe. European Economic Review, 80, 94–105.

4. Modigliani, F. (1986). Life Cycle, Individual Thrift, and the Wealth of Nations. American Economic Review, 76(3), 297–313.

5. Orszag, M. (2002). The Role of Insurance in the Private Pensions System. The Journal of Risk and Insurance, 69(1), 61–78.

6. Pokalchuk, O. K., Puzyrova, P. V. (2024). Theoretical foundations of formation of innovative strategies of insurance companies in Ukraine and peculiarities of its development under martial law. Zhurnal stratehichnykh ekonomichnykh doslidzhen, 4 (21), 100–110.

7. Sharova, O. (2020). Development of Private Pension Systems in Post–Soviet Countries: Challenges and Opportunities. Journal of Eastern European Economic Studies, 19(2), 122–137.

8. Bilonoh, A. P. (2014). Rozvytok kompanii zi strakhuvannia zhyttia v systemi nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia. Naukovi pratsi NDFI, 1, 126–138.

9. Verheliuk, Yu. Yu., Leshchenko, M. A. (2022). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku rynku nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia : Ekonomika, 27, 42–45.

10. Dem'ianchuk, O. I., Nychyporuk, A. A. (2021). Nederzhavne pensiine zabezpechennia v Ukraini. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Ekonomika, 26, 5, 92–96.

11. Pokalchuk, O. K., Puzyrova, P. V. (2023). Innovatsiinyi rozvytok natsionalnoho strakhovoho rynku u fokusi stratehichnykh priorytetiv. Innovatyka v osviti, nautsi ta biznesi: vyklyky ta mozhlyvosti : materialy IV Vseukrainskoi konferentsii zdobuvachiv vyshchoi osvity i molodykh uchenykh, m. Kyiv, 17 lystopada 2023 r., 2, 208–213.

12. Pokalchuk, O. K., Puzyrova, P. V. (2024). Tsyfrovizatsiia strakhovoho biznesu: innovatsiinyi rozvytok v

umovakh viiny. Naukovyi vymir osmyslennia ta poshuku optymalnykh modelei rozvytku Ukrainy: marketynhovyi, ekonomichnyi, finansovyi ta upravlinskyi aspekty : zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo–praktychnoi konferentsii, m. Kyiv, 04–05 bereznia 2024 r., 234–236.

13. Puzyrova, P. V. Pokalchuk, O. (2023). Innovatsiini stratehii formuvannia ta rozvytku konkurentospromozhnoi diialnosti strakhovykh kompanii u sferi mizhnarodnoho ta natsionalnoho kontekstu. Problemy intehratsii osvity, nauky ta biznesu v umovakh hlobalizatsii : tezy dopovidei V Mizhnarodnoi naukovo–praktychnoi konferentsii, m. Kyiv, 6 zhovtnia 2023 r., 54–55.

14. Puzyrova, P. V., Kovalska, Yu. H. (2012). Aktualni aspekty menedzhmentu orhanizatsii strakhovoho biznesu. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, 3 (130), 100–103.

15. Smyrnova, I. I., Khachikian, S. A. (2021). Nederzhavne pensiine zabezpechennia v Ukraini: tendentsii ta problemy rozvytku. Ekonomichnyi prostir. 176, 124–129.

16. Sokorynskyi, Yu. V. (2018). Osoblyvosti ta zmist nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Yurysprudentsiia, 36(2), 72–76.

17. Tataryn, N. B., Chepil, Yu. B., Dunets, I. A. (2022). Systema nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia yak sposib investuvannia: problemni aspekty ta shliakhy vdoskonalennia. Molodyi vchenyi, 4, 110–114.

18. Tkachuk, I. M. (2021). Otsinka suchasnoho stanu systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia, 5, 118–124.

19. Fedyna, V. V., Salamakha, Yu. V. (2017). Nederzhavni pensiini fondy i strakhovi kompanii yak sub'iekty nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky, 27(3), 85–88.

20. Yakovlieva, H. O. (2016). Pravovyi status sub'iektiv nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia. Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava, 6(1), 119–122.

Дані про авторів

Пузирьова Поліна Володимирівна,

доцент кафедри смарт–економіки, Київський національний університет технологій та дизайну, д.е.н., професор

e–mail: puzyrova@ukr.net

Покальчук Олександр Костянтинович,

аспірант кафедри смарт–економіки, Київський національний університет технологій та дизайну

e–mail: pokalchuk.ok@knutd.edu.ua

Data about the authors

Polina Puzyrova,

Associate Professor of the Department of Smart Economics Kyiv National University of Technologies and Design, Doctor of Science in Economics, Professor

e–mail: puzyrova@ukr.net

Oleksandr Pokalchuk,

PhD student at the Department of Smart Economics, Kyiv National University of Technologies and Design

e–mail: pokalchuk.ok@knutd.edu.ua

УДК 336.71

https://doi.org/10.5281/zenodo.15039536

МОШУРОВСЬКИЙ О. В.

Банківське іпотечне кредитування: бар'єри та шляхи розвитку

Актуальність теми дослідження. *Іпотечне кредитування є важливим інструментом для вирішення соціальних проблем, зокрема забезпечення громадян житлом. Війна спричинила руйнування житлового фонду, вимушене переселення людей і погіршення їх фінансового стану, що ускладнило доступ до іпотечних кредитів. В умовах цих викликів розвиток механізмів підтримки іпотечного кредитування є критично важливим для економічного відновлення та подолання житлової кризи. Державна політика в цій сфері може стати важливим фактором у відбудові житла, залученні інвестицій у будівництво та підтримці постраждалих громадян. Банки, як основні кредитні інститути, мають важливу роль у вирішенні соціально–економічних завдань через кредитування, але для ефективного функціонування необхідне забезпечення відповідними ресурсами. Враховуючи регуляторні обмеження та потребу в управлінні ризиками, це підвищує актуальність дослідження механізмів розвитку іпотечного кредитування в Україні.*

Метою роботи *є систематизація та узагальнення тенденцій банківського іпотечного кредитування з виокремленням проблем, трендів та перспектив розвитку.*

© МОШУРОВСЬКИЙ О. В., 2024

Завдання дослідження. *Систематизувати підходи до визначення економічного значення банківського іпотечного кредитування та його ролі в стимулюванні іпотечного ринку, вивчити кількісні показники, що описують тенденції процесу банківського іпотечного кредитування, виокремити бар'єри та проблеми іпотечного кредитування в Україні.*

Методи дослідження. *Для реалізації даного дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Основу склали методи: аналізу, синтезу, індукції, дедукції, систематизації, табличний та графічний. Інформаційна база, яка слугувала основою для підготовки матеріалу складається з наукових праць українських практиків та науковців, статистичних звітів державних органів.*

Основні результати дослідження. *У статті досліджується проблематика стимулювання розвитку банківського іпотечного кредитування як способу вирішення соціальних задач і диверсифікації банківської кредитної діяльності. Розкрито значення іпотечного кредитування для суб'єктів ринку. Описано нормативну базу, що регламентує банківське іпотечне кредитування в Україні. Приділено увагу трактуванню сутності поняття іпотечного кредиту. Окреслено тенденції базових показників, що характеризують розвиток ринку банківської кредитної діяльності на іпотечному ринку. Зафіксовано основні проблеми та бар'єри активізації банківського іпотечного кредитування.*

Галузь застосування результатів. *Банківська справа, фінансовий ринок, державні фінанси.*

Ключові слова: *іпотека, іпотечне кредитування, банк, кредитні послуги, банківський іпотечний кредит, відсоткова ставка, ринок іпотеки.*

JEL Codes D31, E31, G21, G 28

MOSHUROVSKYI O. V.

Banking mortgage lending: barriers and development pathways

Relevance of the research topic. *Mortgage lending is an important tool for addressing social issues, particularly ensuring citizens have access to housing. The war has caused the destruction of the housing stock, forced displacement of people, and deterioration of their financial situation, making access to mortgage loans more difficult. In the face of these challenges, developing support mechanisms for mortgage lending is critically important for economic recovery and overcoming the housing crisis. State policy in this area can play a key role in rebuilding housing, attracting investment in construction, and supporting affected citizens. Banks, as the primary lending institutions, have a crucial role in addressing socio–economic challenges through lending. However, for effective functioning, they must be provided with adequate resources. Given regulatory constraints and the need for risk management, the study of mortgage lending development mechanisms in Ukraine is becoming increasingly relevant.*

The aim of the work *is to systematize and summarize the trends in bank mortgage lending, highlighting the challenges, trends, and development prospects.*

Research objectives. *To systematize approaches to defining the economic significance of bank mortgage lending and its role in stimulating the mortgage market, to study quantitative indicators describing trends in the bank mortgage lending process, and to identify barriers and challenges of mortgage lending in Ukraine.*

Research methods. *For the implementation of this study, general scientific and specialized research methods were used. The foundation was based on methods such as analysis, synthesis, induction, deduction, systematization, as well as tabular and graphical methods. The informational base for preparing the material consists of scientific works by Ukrainian practitioners and researchers, as well as statistical reports from state authorities.*

Main research findings. *The article explores the issues of stimulating the development of bank mortgage lending as a means of addressing social challenges and diversifying banking credit activities. The significance of mortgage lending for market participants is revealed. The regulatory framework governing bank mortgage lending in Ukraine is described. Special attention is given to interpreting the essence of the mortgage loan concept. Trends in key indicators characterizing the development of the banking credit market in the mortgage sector are outlined. The main problems and barriers to the*

activation of bank mortgage lending are identified.

Field of application of the results. *Banking, financial market, public finance.*

Keywords: *mortgage, mortgage lending, bank, credit services, bank mortgage loan, interest rate, mortgage market.*

Постановка проблеми. Проблематика стимулювання іпотечного кредитування є важливою не лише з точки зору розширення кредитної діяльності банків, а й як чинник розв'язання значущої соціальної задачі – забезпечення громадян житлом. Війна спричинила масштабні руйнування житлового фонду, вимушене переміщення значної кількості людей та погіршення їх фінансового становища, що негативно позначилося на ринку нерухомості та ускладнило доступ до іпотечних кредитів. В умовах таких викликів розвиток механізмів підтримки іпотечного кредитування відіграє ключову роль у процесі економічного відновлення, збереженні соціальної стабільності та подоланні житлової кризи. Комплексна державна політика у сфері іпотечного кредитування здатна стати важливим інструментом у відбудові житла, залученні інвестицій у будівництво та забезпеченні фінансової підтримки громадян, які постраждали внаслідок війни.

Кредит завжди був інструментом для розв'язання важливих соціально–економічних завдань. При цьому центральну роль у кредитних відносинах традиційно відіграють банківські установи, і Україна не є винятком. Водночас для того, щоб банки могли ефективно виконувати свою функцію з кредитування економіки загалом і іпотечного кредитування зокрема, необхідне належне ресурсне забезпечення. Крім того, як комерційні установи, банки не можуть дозволити собі надмірні кредитні ризики. До того ж, їхня діяльність регулюється центральними банками, які встановлюють відповідні нормативні вимоги. Вищезазначене актуалізує обрану тематику наукового дослідження та підтверджує його своєчасність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча численна кількість наукових праць спрямована на вивчення особливостей ринку іпотеки та іпотечного кредитування в Україні, наявність нових викликів та проблем створює необхідність подальших наукових розробок у цьому напрямі. Бар'єри розвитку іпотечного банківського кредитування формують наукові передумови та нові дослідницькі виклики. Базу дослідження склали праці: Артем'євої О. [6], Важинського Ф. [1], Колодійчук А. [1], Кльоци І. [9], Коваль О. [12], Тютюн А. [10].

Метою роботи є систематизація та узагальнення тенденцій банківського іпотечного кредитування з виокремленням проблем, трендів та перспектив розвитку.

Методи дослідження. Для реалізації даного дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Основу склали методи: аналізу, синтезу, індукції, дедукції, систематизації, табличний та графічний. Інформаційна база, яка слугувала основою для підготовки матеріалу складається з наукових праць українських практиків та науковців, статистичних звітів державних органів.

Виклад основного матеріалу. Основний напрям діяльності банківських інститутів – посередництво у сфері кредитування. Банківські установи виступають посередниками між суб'єктами економічної діяльності, які накопичують тимчасово вільні грошові ресурси, та тими, хто потребує додаткового фінансування. Кредит, як економічна категорія, відображає відносини між учасниками господарського процесу щодо надання та отримання позики у грошовій або товарній формі на принципах повернення, строковості та платності. Він являє собою рух вартості, спрямований на задоволення конкретних потреб.

Перспективним напрямом банківського кредитування є іпотечне кредитування, розвиток якого може спричинити суттєві позитивні зміни в економіці. Це сприятиме залученню кредитних ресурсів для підприємств з метою оновлення їхньої матеріально–технічної бази, стимулюватиме зростання промисловості та будівельного сектору, а також допоможе у вирішенні соціальних питань, пов'язаних із житлом та зайнятістю населення [1].

Беззаперечно важливим є кредитування для розвитку іпотечного ринку. При цьому позитивна роль кредитування диференціюється в розрізі ключових суб'єктів (учасників) іпотечного ринку (табл. 1). До таких суб'єктів, які отримують переваги від розвитку банківського іпотечного кредитування, відносимо: позичальників, кредиторів, державу та забудовників. В цілому для економіки

Таблиця 1. Значення іпотечного кредитування в розрізі суб'єктів ринку*

Суб'єкт	Значення
Позичальник	додатковий механізм залучення значних фінансових ресурсів на довгостроковий період для розв'язання житлового питання.
Кредитор	диверсифікація кредитного портфелю за типом цільового призначення; можливість отримати високий відсотковий дохід.
Держава	спрямування інвестиційних потоків в житловий сектор; сприяння розвитку будівельної галузі; врегулювання житлових проблем викликаних наслідками військових дій.
Забудовник	прискорення фінансування будівництва; стимулювання споживчого попиту та фінансове забезпечення потенційних покупців нерухомості та інвесторів.

** Джерело: побудовано автором.*

позитивний вплив кредитування проявляється у фінансовому стимулюванні сфери спрямування позикових ресурсів.

Законодавчу базу, що регламентує розвиток банківського іпотечного кредитування в Україні становлять наступні нормативно–правові акти:

1. Закон України «Про іпотеку» [2]: регулює правові засади іпотеки як способу забезпечення виконання зобов'язань, порядок укладення іпотечних договорів та реалізації іпотечного майна.

2. Закон України «Про фінансово–кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [3]: визначає механізми фінансування будівництва житла через фонди фінансування будівництва та фонди операцій з нерухомістю.

3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [4]: визначає правові основи діяльності банків, включаючи питання надання іпотечних кредитів.

4. Постанова Кабінету міністрів України «Деякі питання забезпечення приватним акціонерним товариствам «Українська фінансова житлова компанія» доступного іпотечного кредитування громадян України» [5]: передбачає особливості підтримки державою позичальників за державною програмою «єОселя».

Іпотечний кредит є складною економічною категорією, що в основному пов'язана з розгалуженістю суб'єктів та механізмів такого кредиту. Саме це обумовлює відсутність єдиного підходу до трактування даного поняття. Науковці розглядають іпотечний кредит як довгостроковий кредит під заставу/економічні правові відносини між кредитором і позичальником/вид споживчого кредиту і т.п. На нашу думку іпотечний кредит безпосередньо пов'язаний з іпотекою, яка являє собою «вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні та користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право у разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому законом» [2].

Окрім цього, погоджуємось з думками Артем'євої О.О., яка визначила критерії за якими кредит можна вважати іпотечним:

- забезпечений нерухомістю;
- використовується для фінансування придбання будівництва чи перепланування житлових і виробничих приміщень;
- видається на тривалий термін (10–30 років);
- забезпечення вимог кредитора предметом іпотеки [6].

Серед науковців є поширеною думка, що в Україні не сформувалася система банківського іпотечного кредитування. Проте, якщо опиратися на дані НБУ, то в портфелях українських банків іпотечні кредити є. У Звіті НБУ про фінансову стабільність зазначається, що кредитний портфель банків України зберігає гарну якість, умови кредитування поліпшуються, зростає доступ до кредитів. Що ж до іпотечного кредитування, регулятор акцентує, що «населення дедалі активніше користується позиковими коштами: співвідношення кредитів та витрат на споживання наближається до історично найвищих показників. Найшвидше збільшується іпотечний портфель: за рік завдяки державній програмі «єОселя» він зріс майже вдвічі з низької бази. Умови програми змінили профіль іпотечного кредиту порівняно з довоєнними показниками: розмір власного внеску домогосподарств знизився, а строк кредиту – подовжився. Для проявлення якості нового портфеля знадобиться час. Банки, що займаються незабезпеченим кредитуван–

ням, продовжують пошук нових клієнтів та нарощують середній чек кредиту» [7].

Можна відмітити деяке пожвавлення загальних трендів в кредитуванні, проте іпотечне банківське кредитування в більшій мірі реалізується за участі державної підтримки. Це підтверджує концентрованість кредиторів серед банків України. Банки, які володіли найбільшим портфелем іпотечних кредитів є: ОТП Банк, ПриватБанк, Банк «Глобус», Мегабанк, Кредобанк, Ощадбанк, Укргазбанк. Науковці зазначають, що 89% нових угод укладається з 5 п'ятьма банками. На діаграмі (рис.1) відображено динаміку кількості банків, які надавали іпотечні кредити в Україні.

Динаміка показника кількості банків, що здійснювали іпотечне кредитування в Україні ілюструє різке зменшення з початком воєнних дій в Україні у 2022 році. Хоча, і довоєнний період не характеризувався активністю участі банків в іпотечному кредитуванні, адже, частка банків, які надавали іпотечні кредити до війни коливалась в межах 10–20% від їх загальної кількості.

Це дає підстави стверджувати, що банки не зацікавлені в реалізації таких кредитних послуг. Та мізерна частка банківських установ в яких зосереджені видані іпотечні кредити з 2022 року – це банки, які є довіреними у програмі державної підтримки іпотечного кредитування «єОселя». У 2024 році, кількість банків, що брали участь в іпотечному кредитуванні дещо зросла і склала 12 банків. Це дає підстави стверджувати, що в Україні фактично відсутня система банківського іпотечного кредитування.

Відсоткова ставка на житлові кредити є найвищою серед країн Європи та входить до переліку найвищих у світі. Для порівняння, середній рівень іпотечних ставок у європейських державах варіюється від 1% до 6%. Наприклад, у Фінляндії вона становить 1%, у Німеччині – 1,85%, у Чехії – 2,9%, у Великій Британії – 3%, у Польщі – 3,8%, а в Латвії – 5,1%. Водночас у США іпотечні кредити надаються під 3–4% річних терміном на 30–40 років [6]. На діаграмі (рисунок 2) відображено динаміку ефективної відсоткової ставки за новими виданими іпотечними кредитами.

Діаграма (рис.2) ілюструє динаміку ефективної ставки за іпотечними кредитами, виданими українськими банками на купівлю нерухомості на первинному та вторинному ринках у 2018–2024 роках. Вона демонструє поступове зниження ставок для обох сегментів ринку, особливо виражене після 2019 року. Вторинний ринок зазнав більш різкого зниження ставок, досягнувши мінімального рівня 7,25% у 2023 році, після чого відбулося незначне зростання до 8,54% у 2024 році. Первинний ринок також відобразив тенденцію до зниження, проте вищий рівень ставок порівняно з вторинним ринком зберігався до 2023 року, коли вони зрівнялися. Така динаміка зумовлена змінами у макроекономічних умовах, політиці банків та регуляторних ініціативах, спрямованих на стимулювання житлового кредитування.

Запуск державної програми «єОселя» у 2022 році, яка передбачає компенсацію частини відсоткової ставки за іпотечними кредитами для окремих категорій громадян, суттєво вплинув на

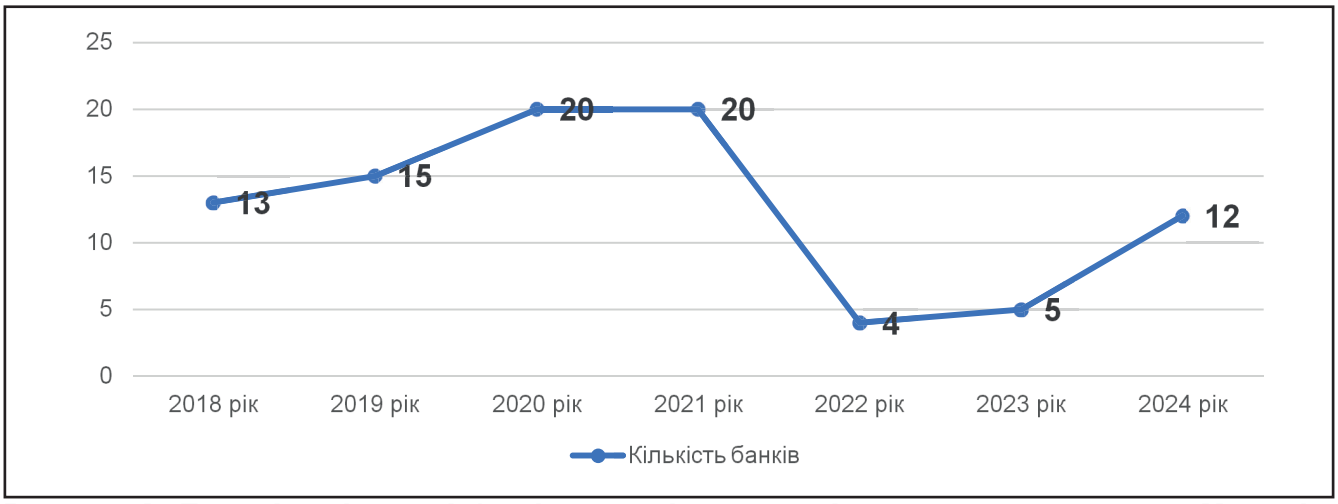

Рисунок 1. Динаміка кількості банків, що здійснювали іпотечне кредитування в Україні у 2018–2024 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [8].

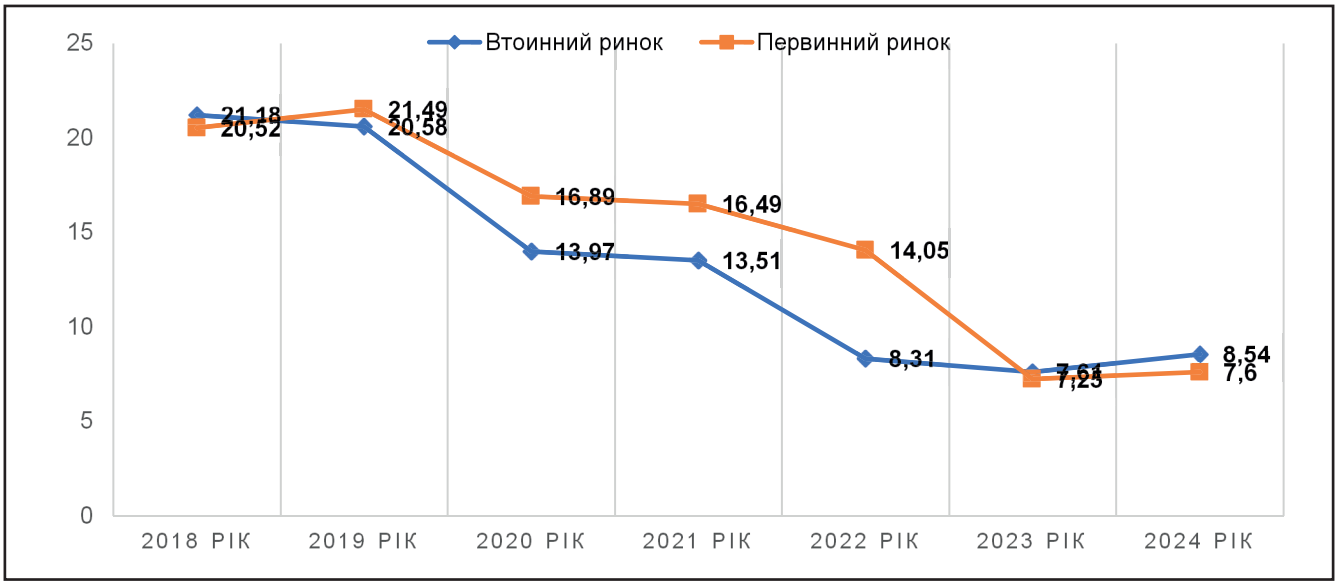

Рисунок 2. Динаміка ефективної ставки за іпотечними кредитами, виданими банками України у 2018–2024 рр. на купівлю нерухомості на первинному та вторинному ринках
Джерело: побудовано автором за даними [8].

зниження ефективної ставки починаючи з цього періоду. Зокрема, різке падіння ставок у 2022–2023 роках, відображене на діаграмі, пояснюється активним кредитуванням за пільговими умовами, що зменшило середньозважене значення ставок на ринку. Особливо це стосується вторинного ринку, де ставки впали до рекордних 7,25% у 2023 році. Оскільки держава компенсує частину вартості кредитів, банки пропонували позики за нижчими ставками без значних ризиків для своєї ліквідності. Проте у 2024 році спостерігалось незначне зростання ставок, що було пов'язано з поступовим вичерпанням бюджетного ресурсу програми або коригуванням умов її реалізації.

Діаграма відображає динаміку обсягів нових виданих банківських іпотечних кредитів у 2018–2024 роках у розрізі первинного і вторинного ринків нерухомості, а також загальну кількість укладених кредитних договорів. До 2021 року спостерігається поступове зростання обсягів іпотечного кредитування, особливо на вторинному ринку, де сума виданих кредитів збільши-

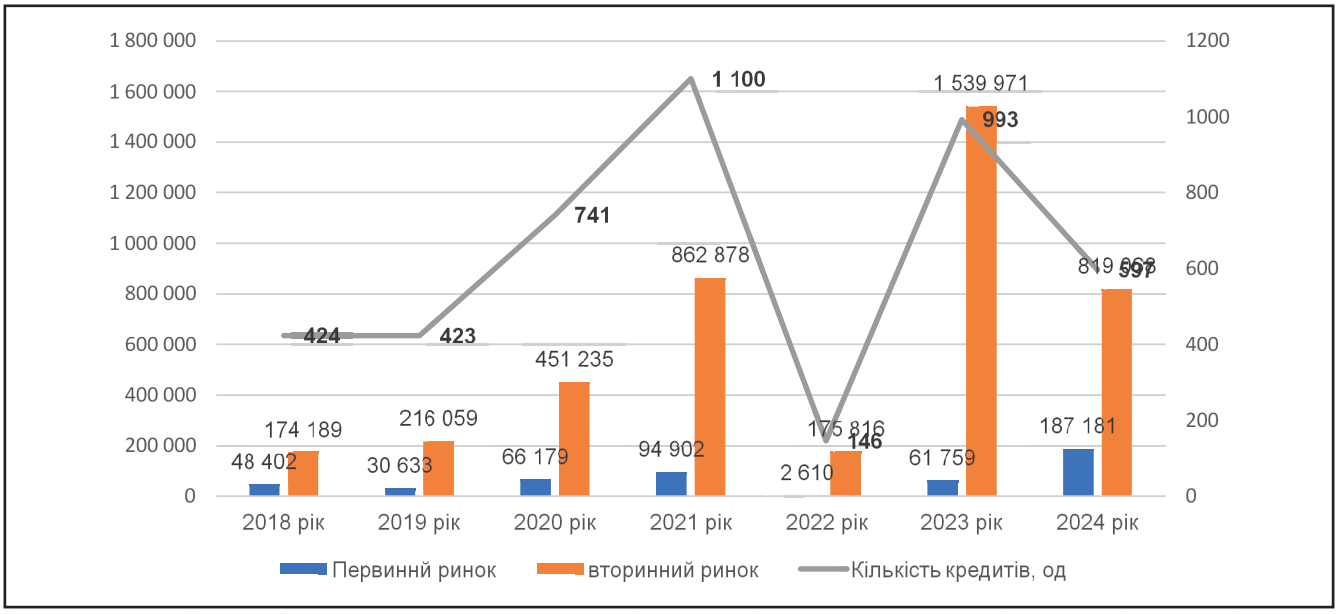

Рисунок 3. Динаміка нових виданих банківських іпотечних кредитів у 2018–2024 рр. в розрізі первинного та вторинного ринків нерухомості, тис. грн.
Джерело: побудовано автором за даними [8].

лася з 174,2 млн грн у 2018 році до 862,9 млн грн у 2021 році. Однак у 2022 році відбувся різкий спад, що пояснюється насамперед макроекономічною нестабільністю та військовими діями в Україні, які значно знизили попит і можливості кредитування. Запуск державної програми «єОселя» у 2022 році поступово пожвавив іпотечний ринок, що особливо помітно у 2023 році, коли обсяг виданих кредитів на вторинному ринку перевищив 1,5 млрд грн, а кількість укладених договорів зросла майже до 1000.

Аналізуючи можливу кореляцію між ефективною ставкою за іпотечними кредитами (рис. 2) та обсягами їхнього видачі (рис. 3), спостерігається, що зниження ставок з 2020 року супроводжувалося збільшенням кредитування. Наприклад, коли середня ставка на вторинному ринку впала до 8,31% у 2022 році, обсяг виданих кредитів був мінімальним (175,8 млн грн), оскільки на ринок впливали інші фактори, зокрема війна. Проте у 2023 році, коли ставки стабілізувалися на рівні 7,25%, ринок продемонстрував рекордне зростання, що свідчить про ефективність програми «єОселя», яка знизила реальну вартість кредитів для позичальників.

Проаналізувавши динаміку базових показників, що характеризують банківське іпотечне кредитування, можна стверджувати, що без державної підтримки банківський кредити навряд чи можна вважати джерелом фінансування іпотеки. Оцінки українських науковців характеризують ринок іпотечного кредиту, що існує за рахунок державної програми в розмірі 93,3% від усіх виданих кредитів.

Слід погодитися з думками Кльоци І.О., що окрім вищезазначеного ключовий вплив на суму іпотечного кредиту в Україні з початком повномасштабного вторгнення мали чинники [9]:

• зміна валютного курсу, адже ціни на нерухомість в Україні формуються в валюті, зростання ціни ресурсів та інфляції.

• кредитування повоєнний час за програмою єОселя, яка включає в себе житло, рік побудови якого не має перевищувати 3–7 років тому, що зумовлює значно вищу його вартість в порівнянні зі давньою забудовою.

Фокусуючись на проблематиці розвитку ринку банківського іпотечного кредитування варто підкреслити його важливість не лише як чинника економічного зростання, а й засобу врегулювання соціальних питань. Практика економічно розвинених країн свідчить, що іпотечне кредитування займає вагоме місце в структурі банківських позик. Це особливо помітно в США та державах Євросоюзу, де суттєва частка фінансування надається під заставу нерухомості. Крім того, за кордоном іпотечне кредитування розглядають як інструмент для вкладення коштів. Важливо звернути увагу на роль іпотечного кредитування в повоєнній відбудові. «Іпотечне кредитування відіграло визначну роль у відбудові Європи після Другої світової війни. Уряди використовували іпотеку не лише для вирішення житлових проблем, а й для стабілізації банківського сектору та будівельної індустрії» [10].

Незважаючи на те, що ринок банківського іпотечного кредитування суттєво пожвавився за рахунок державної програми підтримки «єОселя», в макроекономічному сенсі варто критично оцінити можливості банківського сектору самостійно підтримувати іпотечний ринок. Тут важливо дати відповідь на запитання: «Чому банкам не вигідно надавати іпотечні кредити населенню?». А отже, пошук відповіді на це питання тісно пов'язаний з перспективами застосування ринкових стимулюючих інструментів з боку центрального банку, які створювали б сприятливий кредитний простір як для кредиторів, так і для позичальників. Саме в цьому полягає економічне значення банків як учасників економічної системи країни. Якщо реалізація цього значення порушується, на це існують об'єктивні причини, що спричиняють певні проблеми та потребують реформування й вирішення. До того ж, не слід упускати проблематику додаткового навантаження на і так дефіцитний бюджет України. Так, в умовах обмеженого державного фінансування державні гарантії і справді виконують функції пожвавлення секторів економіки. Проте до цього процесу слід підходити виважено з позиції забезпечення боргової безпеки, на що неодноразово наголошували українські науковці [11].

В цьому ключі слід зазначити, що зосередження іпотечного фінансування на вже наявному житловому фонді може посилити конкуренцію серед покупців, спричинити підвищення цін на нерухомість і навіть призвести до формування ринкової бульбашки. У ситуації, коли попит значно перевищує пропозицію, ймовірність стрімкого зростання вартості житла стає цілком реальною. «Попри

благородний намір зробити право власності на житло більш доступним, особливо для громадян, нинішній акцент на вторинці може створити проблеми для підтримки ринкової рівноваги» [12].

Висновки

Іпотечне кредитування відіграє ключову роль у розвитку ринку нерухомості. Розширення програм, таких як «єОселя», не тільки стимулює сектор житла, а й стає фундаментом для формування більш заможного та інклюзивного суспільства. Вони сприяють економічному зростанню, підвищенню стабільності та соціальному розвитку, впливаючи як на локальні ринки, так і на глобальну економіку. Водночас ефективність іпотеки реалізується повною мірою лише за умови спрямування значної частини фінансових ресурсів на первинний ринок, що підтримує будівництво, сприяє створенню нових робочих місць і розширенню інфраструктури. Незважаючи на загальну позитивну динаміку, саме цей фактор визначатиме довгострокову результативність державних ініціатив.

Проаналізовані дані свідчать, що активізація іпотечного ринку в Україні значною мірою відбувається завдяки державним програмам підтримки, зокрема «єОселя». Саме вона стала каталізатором збільшення обсягів кредитування у 2023 році, коли були досягнуті рекордні показники за кількістю та сумами виданих позик. Водночас динаміка ефективної відсоткової ставки демонструє зниження ставок після 2019 року, що позитивно вплинуло на доступність кредитів. Однак, без державної підтримки іпотечне кредитування в Україні розвивається повільно, оскільки більшість банків не зацікавлені в масштабному наданні довгострокових позик через високу вартість фінансування та макроекономічні ризики.

Перспективи іпотечного кредитування залежать від збалансованої політики підтримки ринку, що включає стимулювання первинного житлового будівництва та контроль над можливими спекуляціями на вторинному ринку. Надмірна концентрація кредитних ресурсів на купівлі вже збудованого житла може спричинити зростання цін і створити ризики формування ринкової бульбашки. Тому майбутній розвиток іпотечного ринку має враховувати необхідність диверсифікації фінансування, створення сприятливих умов для банків та забезпечення стабільності кредитної системи. Без активного залучення нових учасників та механізмів фінансування іпотечний ринок залишатиметься залежним від державних програм, що обмежує його довгострокову стійкість і потенціал розвитку.

Список використаних джерел:

1. Важинський Ф.А., Колодійчук А.В. Сутність банківського іпотечного кредитування. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. №20.2. С. 151–156. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20_2/151_Wazynski_20_2.pdf

2. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 №898–4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898–15#Text (дата звернення: 5 січня 2025)

3. Про фінансово–кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю: Закон України від 19.06.2003 №978–IV зі змінами та доповненнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978–15#Text (дата звернення: 5 січня 2025)

4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 №2121–III зі змінами та доповненнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121–14#Text (дата звернення: 5 січня 2025)

5. Деякі питання забезпечення приватним акціонерним товариствам «Українська фінансова житлова компанія» доступного іпотечного кредитування громадян України: Постанова КМУ №856 від 02.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856–2022–%D0%BF#Text (дата звернення: 5 січня 2025)

6. Артем'єва, О. (2021). Сучасні тенденції розвитку ринку іпотечного кредитування в умовах трансформаційних процесів економіки України. Економіка та суспільство, (25). https://doi.org/10.32782/2524–0072/2021–25–32

7. Звіт про фінансову стабільність. НБУ. Червень 2024. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit–pro–finansovu–stabilnist–cherven–2024–roku (дата звернення: 5 січня 2025)

8. Опитування банків щодо обсягів іпотечного кредитування. Національний Банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/stability/mortgage (дата звернення: 5 січня 2025)

9. Кльоц, І. (2024). Ринок іпотечного кредитування в умовах воєнного стану. Сталий розвиток економіки, (1(48), 105–111. https://doi.org/10.32782/2308–1988/2024–48–14

10. Тютюн А. Як розвивається іпотечне кредитування під час війни. Економічна правда. 2024. URL: https://epravda.com.ua/columns/2024/03/08/710873/

11. Verheliuk, Y., & Hantsiak, M. (2024). Державні гарантії в контексті забезпечення боргової безпе–

ки. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій, 2(14), 95–102. https://doi.org/10.32750/2024-0210

12. Коваль О. Кому вигідна іпотека? Глобальна перспектива та український контекст. Укрінформ. 2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3782493-komu-vigidna-ipoteka-globalna-perspektiva-ta-ukrainskij-kontekst.html

References:

1. Vazhynskyi, F.A., & Kolodiiichuk, A.V. (2010). Sutnist bankivskogo ipotechnogo kredytuvannya. Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, 20(2), 151–156. Retrieved from https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20_2/151_Wazynski_20_2.pdf (in Ukrainian).

2. Pro ipoteku: Zakon Ukrayiny vid 05.06.2003 №898-4. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text (accessed: Jan. 5, 2025) (in Ukrainian).

3. Pro finansovo-kredytni mekhanizmy i upravlinnya maynom pry budivnytstvi zhytla ta operatsiyakh z nerukhomistiu: Zakon Ukrayiny vid 19.06.2003 №978-IV zi zminamy ta dopovnenniamy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-15#Text (accessed: Jan. 5, 2025) (in Ukrainian).

4. Pro banky i bankivsku diyal'nist': Zakon Ukrayiny vid 07.12.2000 №2121-III zi zminamy ta dopovnenniamy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text (accessed: Jan. 5, 2025) (in Ukrainian).

5. Deyaki pytannya zabezpechennya pryvatnym aktsionernym tovarystvam "Ukrayinska finansova zhytlova kompaniya" dostupnoho ipotyechnogo kredytuvannya hromadian Ukrainy: Postanova KMU №856 vid 02.08.2022. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2022-%D0%BF#Text (accessed: Jan. 5, 2025) (in Ukrainian).

6. Artemieva, O. (2021). Suchasni tendentsii rozvytku rynku ipotyechnogo kredytuvannya v umovakh transformatsiynykh protsesiv ekonomiky Ukrainy. Ekonomika ta suspil'stvo, (25). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-32.

7. Zvit pro finansovu stabil'nist'. NBU. (2024, Jun). Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2024-roku (accessed: Jan. 5, 2025).

8. Opytuvannya bankiv shchodo obsyhiv ipotechnoho kredytuvannya. Natsional'nyj Bank Ukrainy. Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/stability/mortgage (accessed: Jan. 5, 2025).

9. Kliots, I. (2024). Rynok ipotechnoho kredytuvannya v umovakh voyennoho stanu. Stalyi rozvytok ekonomiky, 1(48), 105–111. https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-14.

10. Tiutiun, A. (2024). Yak rozvyvaietsia ipotechne kredytuvannia pid chas viiny. Ekonomichna pravda. Retrieved from https://epravda.com.ua/columns/2024/03/08/710873/.

11. Verheliuk, Y., & Hantsiak, M. (2024). Derzhavni harantii v konteksti zabezpechennia borhovoi bezpeky. Yevropeiskyi naukovyi zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsii, 2(14), 95–102. https://doi.org/10.32750/2024-0210.

12. Koval, O. (2023). Komu vihidna ipoteka? Hlobal'na perspektyva ta ukrainskyi kontekst. Ukrinform. Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3782493-komu-vigidna-ipoteka-globalna-perspektiva-ta-ukrainskij-kontekst.html (in Ukrainian).

Дані про автора

Мошуровський Олександр Володимирович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

e-mail: moshurovskyi@meta.ua

ORCID ID: 0009-0005-3900-2729

Data about the author

Oleksandr Moshurovskyi,

PhD student State research institute for informatization and economic modeling

e-mail: moshurovskyi@meta.ua

ORCID ID: 0009-0005-3900-2729

УДК 368.914
https://doi.org/10.5281/zenodo.15039575

ШАЦЬКА З. Я.

Перспективи та виклики переходу до системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні в умовах післявоєнного відновлення

Предметом дослідження *є теоретичні та методичні основи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.*

Метою дослідження *є узагальнення перспектив та викликів переходу до недержавної системи пенсійного забезпечення в Україні.*

Методи дослідження. *При написанні статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження економічних явищ і процесів, метод системного аналізу щодо вивчення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.*

Результати роботи. *Визначено, що в Україні діє трирівнева система пенсійного забезпечення громадян. З'ясовано, що недержавне пенсійне забезпечення є третім рівнем цієї системи, який дозволяє громадянам накопичувати кошти на пенсію через добровільні внески до недержавних пенсійних фондів, страхових компаній або банківських установ. Узагальнено переваги та виклики переходу до недержавного пенсійного забезпечення в Україні, які систематизовано з точки зору держави, роботодавців та громадян. Перевагами переходу до недержавного пенсійного забезпечення для держави визначено: зменшення навантаження на солідарну пенсійну систему; підвищення її стійкості; стимулювання економічного розвитку держави та інші. Перевагами переходу до недержавного пенсійного забезпечення для роботодавців є: можливість віднесення пенсійних внесків до витрат підприємства; відсутність сплати ЄСВ; ПДФО та військового збору (за певних умов). Перевагами переходу до недержавного пенсійного забезпечення для громадян є: додаткове джерело пенсійного доходу; можливість персонального управління власними пенсійними накопиченнями; захищеність пенсії, тощо. Недоліками переходу до недержавного пенсійного забезпечення для держави визнано: нестабільна економічна ситуація в Україні, кризові процеси; законодавчо–правові суперечності, тощо. Недоліками переходу до недержавного пенсійного забезпечення для роботодавців є: перехідний період та подвійне навантаження на працюючих громадян; низька мотивація до впровадження; тіньова економіка, тощо. Недоліками переходу до недержавного пенсійного забезпечення для громадян зазначено: низький рівень довіри до фінансових інституцій; відсутність державних гарантій; неможливість зняти всі пенсійні внески за потреби, тощо.*

Галузь застосування результатів. *Економіка підприємства, національна економіка.*

Висновки. *Система недержавного пенсійного забезпечення є одним з перспективних напрямів післявоєнного відновлення економіки України, спрямованого на зменшення дефіциту Пенсійного фонду та підвищення рівня пенсій громадян. Незважаючи на значні виклики, Україна має великий потенціал для впровадження та подальшого розвитку недержавних пенсійних фондів.*

Ключові слова: *пенсія; пенсійне забезпечення громадян; солідарна система; накопичувальна система; система недержавного пенсійного забезпечення; недержавний пенсійний фонд.*

SHATSKA Z. Ya.

Prospects and challenges of transition to a non–state pension system in Ukraine in the context of post–war recovery

The subject of the study *is the theoretical and methodological foundations of non–state pension provision in Ukraine.*

The purpose of the study *is to summarize the prospects and challenges of the transition to a non–state pension system in Ukraine.*

Research methods. *In writing the article, the author used general scientific and special methods of*

© ШАЦЬКА З. Я., 2024

studying economic phenomena and processes, as well as the method of system analysis to study the private pension system in Ukraine.

Results. *It is determined that Ukraine has a three–tiered system of pension provision for citizens. It is found that non–state pension provision is the third level of this system, which allows citizens to accumulate funds for retirement through voluntary contributions to non–state pension funds, insurance companies or banking institutions. The article summarizes the benefits and challenges of the transition to non–state pension provision in Ukraine, which are systematized from the perspective of the state, employers, and citizens. The advantages of the transition to non–state pension provision for the State are as follows: reducing the burden on the PAYG pension system; increasing its sustainability; stimulating the economic development of the State, etc. The advantages of the transition to non–state pension provision for employers are: the possibility of attributing pension contributions to the costs of the enterprise; no payment of the unified social contribution; personal income tax and military duty (under certain conditions). The advantages of the transition to private pension provision for citizens are: an additional source of pension income; the possibility of personal management of their own pension savings; pension security, etc. The disadvantages of the transition to non–state pension provision for the state are recognized as: unstable economic situation in Ukraine, crisis processes; legislative and legal contradictions, etc. The disadvantages of the transition to non–state pension provision for employers are: the transition period and double burden on working citizens; low motivation for implementation; shadow economy, etc. The disadvantages of the transition to non–state pension provision for citizens are: low level of trust in financial institutions; lack of state guarantees; inability to withdraw all pension contributions if necessary, etc.*

Field of application of the results. *Enterprise economics, national economy.*

Conclusions. *The system of non–state pension provision is one of the promising areas of post–war economic recovery in Ukraine, aimed at reducing the Pension Fund deficit and increasing the level of pensions of citizens. Despite significant challenges, Ukraine has great potential for the introduction and further development of non–state pension funds.*

Keywords: *pension; pension provision of citizens; solidarity system; funded system; private pension system; private pension fund.*

Постановка проблеми. В умовах післявоєнного відновлення економіки України питання гідного пенсійного забезпечення громадян набуває особливого значення. Традиційна державна система пенсійного забезпечення вже не в змозі задовольнити потреби громадян, оскільки вона стикається з численними проблемами, головною серед яких є демографічні виклики, особливо старіння населення, що впливає на складності у підвищені рівня пенсій внаслідок дефіциту бюджету Пенсійного фонду України. Разом з тим, військові виклики впливають на посилення руйнувань інфраструктури, економічних та соціальних труднощів в економіці України, що потребує впровадження ефективних сучасних моделей пенсійного забезпечення громадян.

На сьогоднішній день рівень пенсії в Україні є найменшим в Європі. Громадяни старше 60 років отримують в середньому 100 доларів пенсії [5]. Перехід до недержавного пенсійного забезпечення в Україні є важливим кроком у напрямку розвитку гнучкої і стійкої системи соціального забезпечення, яка могла б гарантувати належний рівень життя для людей похилого віку, особливо після завершення військових дій. Залучення недержавних пенсійних фондів дозволить диверсифікувати ризики і покращити фінансову стабільність, оскільки кожен громадянин зможе поступово накопичувати власні пенсійні заощадження, що стане запорукою його майбутнього добробуту. Створення сучасної і стійкої системи пенсійного забезпечення дозволить знизити соціальну напругу в суспільстві та підтримати повоєнне відновлення та економічне зростання країни, стане важливим етапом для розробки стратегії подолання кризових явищ та забезпечення сталого розвитку України.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню питань переходу до системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні присвячено праці таких вітчизняних науковців, як: Абрамчук М. Ю., Аронович Ф., Білик О. І., Лепетан І., Пікус Р. Р., Сташкевич О. С., Трейтяк О. Р., Фаринович І. В., Шуваєва Н. В., Яворська Т. В. та

багато інших. Їх праці присвячено загальним аспектам формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні як з точки зору держави, так і роботодавців та громадян. Однак, перспективи та виклики переходу до системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні в умовах післявоєнного відновлення є недостатньо вивченими та потребують поглиблених подальших досліджень з формуванням відповідних механізмів функціонування такої системи, основу якої становитимуть недержавні пенсійні фонди.

Виклад основного матеріалу. Система пенсійного забезпечення в Україні має три рівні (табл. 1)

1. Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності й субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [9].

2. Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [9].

3. Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення [7,8].

Система недержавного пенсійного забезпечення – це третій рівень пенсійної системи, який дозволяє громадянам накопичувати кошти на пенсію через добровільні внески до недержавних пенсійних фондів, страхових компаній або банківських установ [8]. Вона є важливим елементом багаторівневої пенсійної системи в Україні, що доповнює державне пенсійне страхування. Недержавні пенсійні фонди – це спеціальні фінансові організації, які накопичують та інвестують пенсійні кошти для подальшої виплати учасникам. На сьогоднішній день в Україні система недержавного пенсійного забезпечення повільно розвивається і поки що не є дуже поширеною через економічну нестабільність та недовіру громадян до фінансових установ. Разом з тим, перехід до системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні має на меті створення ефективної, стійкої та справедливої пенсійної системи, що забезпечить населенню гідний рівень життя на пенсії.

Головними особливостями системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні є:

1.Добровільність участі. Кожна людина самостійно вирішує, чи хоче вона робити внески, скільки і куди.

2.Диверсифікація джерел фінансування. Джерелами фінансування в системі недержавного пенсійного забезпечення є: особисті внески працівників, внески роботодавців, внески від інших осіб (наприклад, родичів).

3.Державний контроль та регулювання. Держава регулює діяльність недержавних пенсійних фондів через законодавство та контролюючі органи (наприклад, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку в Україні).

4.Можливість спадкування накопичень. Якщо вкладник недержавного пенсійного фонду не дожив до пенсії, то його накопичені кошти можуть передаватися спадкоємцям.

5.Можливість дострокового використання коштів. У деяких випадках (наприклад, критичні хвороби) вкладник недержавного пенсійного фонду може отримати частину власних накопичених коштів раніше.

Роль недержавних пенсійних фондів у системі недержавного пенсійного забезпечення в Україні полягає у:

Таблиця 1. Рівні системи пенсійного забезпечення в Україні

Рівень пенсійної системи	Сутність	Внески
Перший	солідарна державна пенсійна система	обов'язкові внески, розподіл між пенсіонерами
Другий	накопичувальна система	обов'язкові персональні внески
Третій	недержавне пенсійне забезпечення	добровільні внески

Джерело: складено автором за [6,7,9]

1.Доповненні частки виплат пенсіонерам до державної пенсії. Недержавні пенсійні фонди дозволяють громадянам накопичувати додаткові кошти на пенсію, що сприяє підвищенню рівня їх фінансової безпеки після виходу на пенсію.

2.Формуванні довгострокових заощаджень. Завдяки внескам у недержавні пенсійні фонди громадяни можуть накопичувати кошти протягом трудового життя, що дає змогу отримувати додатковий дохід після завершення кар'єри та виходу на пенсію.

3.Розвитку інвестиційного ринку в країні. Недержавні пенсійні фонди інвестують кошти в різні фінансові інструменти (державні та корпоративні цінні папери, депозити тощо), сприяючи розвитку економіки.

4.Зменшенні навантаження на державну пенсійну систему. Завдяки участі громадян у системі недержавного пенсійного забезпечення знижується залежність від солідарної пенсійної системи, що особливо важливо в умовах демографічної кризи та старіння населення.

5.Можливості для роботодавців забезпечувати соціальні гарантії працівникам. Роботодавці можуть робити внески до недержавних пенсійних фондів на користь своїх працівників, що є частиною соціального пакета та стимулює лояльність персоналу.

6.Гнучкість та прозорість системи недержавного пенсійного забезпечення. Учасники можуть самостійно обирати недержавний пенсійний фонд, контролювати власні накопичення, змінювати отримувачів пенсійних виплат або переводити кошти між фондами.

Перевагами впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні є (табл. 2):

Переваги для держави:

1. Зменшення навантаження на солідарну пенсійну систему в Україні. Солідарна державна пенсійна система стикається з проблемами дефіциту коштів Пенсійного фонду, демографічного старіння населення та збільшення навантаження на працююче населення. Створення недержавних пенсійних фондів дозволить частково розвантажити державний бюджет.

2. Підвищення фінансової стійкості державної пенсійної системи в Україні. Запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення допомагає урізноманітнити джерела пенсійного доходу громадян та створює додаткові фінансові ресурси для виплат пенсіонерам.

Таблиця 2. Переваги впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Для держави	Для роботодавців	Для громадян
Зменшення навантаження на солідарну пенсійну систему в Україні	Віднесення пенсійних внесків до витрат підприємства	Підвищення рівня пенсійного забезпечення громадян, що вийшли на пенсію
Підвищення фінансової стійкості державної пенсійної системи в Україні	Не утримується ЄСВ (за певних умов)	Можливість персонального управління власними пенсійними накопиченнями
Стимулювання економічного розвитку держави	Не утримуються ПДФО та військовий збір (за певних умов)	Формування культури фінансової відповідальності за внески до недержавних пенсійних фондів
Зменшення впливу демографічних чинників		Захищеність пенсії
		Створення «подушки безпеки» від інфляції
		Неможливість «стягнень» та конфіскації пенсії
		Накопичену суму пенсійних внесків можна забрати як одноразову виплату у випадку переїзду за кордон
		Розподіл доходів між всіма учасниками недержавного пенсійного фонду
		Можливість отримання пенсійних внесків частинами
		Відсутність штрафування за прострочення пенсійних внесків

Джерело: складено автором

3. Стимулювання економічного розвитку держави. Інвестиції пенсійних фондів у національну економіку сприяють розвитку фінансового ринку, збільшенню довгострокових інвестицій у стратегічні галузі, що позитивно впливає на економічне зростання країни.

4. Зменшення впливу демографічних чинників. Оскільки система недержавного пенсійного забезпечення базується на індивідуальних накопиченнях громадян, вона менш залежна від кількості працюючих та демографічної ситуації в країні.

Переваги для роботодавців:

1. Пенсійні внески вважаються витратами підприємства, що дозволяє зменшити базу оподаткування юридичної особи [2]. До складу валових витрат кожного звітного податкового періоду роботодавця – платника податків можна зарахувати суму добровільних пенсійних внесків, здійснених ним за свій рахунок на недержавне пенсійне забезпечення його працівників [3].

2. Відсутнє ЄСВ (22%), оскільки пенсійні внески не включаються до фонду оплати праці [2].

3. Не утримуються ПДФО та військовий збір (за умови, що внесок на пенсійний рахунок співробітника не перевищує 15% його зарплати) [2].

Переваги для громадян:

1. Підвищення рівня пенсійного забезпечення громадян, що вийшли на пенсію. Завдяки накопичувальним внескам громадяни отримують додаткове джерело пенсійного доходу, що сприяє підвищенню рівня пенсій та фінансової незалежності в старості.

2. Можливість персонального управління власними пенсійними накопиченнями. Громадяни отримують право самостійно обирати недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та управляючі компанії для збереження і примноження своїх пенсійних активів.

3. Формування культури фінансової відповідальності за внески до недержавних пенсійних фондів. Запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення та добровільності внесків сприяє формуванню фінансової грамотності та відповідальності громадян за своє майбутнє пенсійне забезпечення.

4. Захищеність пенсії. Всі накопичення є власністю вкладника (або його спадкоємців). Він у будь–який час може отримати інформацію щодо обсягу накопичених коштів або перевести їх у іншу фінансову установу (пенсійний фонд, страхову компанію чи банк) [1].

5. Створення «подушки безпеки» від інфляції шляхом інвестування вкладених коштів та отримання прибутку [2].

6. На пенсійні накопичення не може бути звернене будь–яке стягнення чи застосована конфіскація [2].

7. Накопичену суму пенсійних внесків можна забрати як одноразову виплату у випадку переїзду за кордон на постійне місце проживання [2].

8. На відміну від пенсійного страхування життя, де між клієнтами розподіляється 85% отриманого інвестдоходу, недержавний пенсійний фонд ділить між учасниками весь прибуток [5].

9. Якщо член фонду по досягненню пенсійного віку не буде забирати всю суму відразу, а побажає отримувати виплату частинами, то фонд продовжить керувати цими активами і нараховувати прибуток [5].

10. Недержавні пенсійні фонди не штрафують своїх учасників за несвоєчасне внесення чергового платежу [5].

Діюча система недержавного пенсійного забезпечення в Україні, незважаючи на багаточисельні переваги, потребує подальшого розвитку та вдосконалення, зокрема посилення довіри громадян, державного регулювання та стимулювання участі роботодавців і працівників. Саме тому, процес переходу до недержавного пенсійного забезпечення в Україні зустрічає ряд викликів та перешкод (табл. 3)

Виклики для системи недержавного пенсійного забезпечення – це процеси і внутрішні, і зовнішні, які не завдають безпосередньої шкоди, але вимагають відповідної реакції на них. Виклики не обов'язково становлять небезпеку, вони містять потенційну загрозу, але самі собою не є небезпечними [11]. Виклики та перешкоди для держави:

1.Нестабільна економічна ситуація в Україні, що може призвести до зниження ефективності таких систем. Неефективні реформи на фінансовому ринку уповільнюють розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення [11]. В умовах війни в Україні ця ситуація ще більше загострюється.

2.Кризові процеси (фінансово–економічна криза, пандемія) глобального масштабу [11].

3.Правові суперечності у регулюванні фінансово–економічних відносин в Україні [11]. Недостатньо ефективні законодавча база та складність регулювання діяльності недержавних

Таблиця 3. Виклики та перешкоди впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Для держави	Для роботодавців	Для громадян
Нестабільна економічна ситуація в Україні	Перехідний період та подвійне навантаження на працюючих громадян	Низький рівень довіри до фінансових інституцій
Правові суперечності у регулюванні фінансово–економічних відносин	Низька мотивація роботодавців	Відсутність державних гарантій щодо збереження та повернення пенсійних внесків
Глобальні кризові процеси	Проблеми тіньової економіки	Недостатній рівень фінансової грамотності населення
Дефіцит фінансових ресурсів держави		Інфляційні ризики.
Зростанням кількості пенсіонерів		Нестабільність економічної ситуації в Україні
Законодавчі і регуляторні бар'єри		Відсутність гарантованого доходу
Недостатня система регулювання та нагляду за діяльністю недержавних пенсійних фондів		Закрити пенсійний рахунок в недержавному пенсійному фонді не можна
Відсутність обов'язкової накопичувальної системи		Неможливість вкладання внесків в іноземній валюті
Високі адміністративні витрати на заснування та управління недержавним пенсійним фондом		
Відсутність розвинених інструментів інвестування		
Слабкий державний контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів		

Джерело: складено автором

пенсійних фондів створюють додаткові труднощі для їхньої роботи та залучення нових вкладників.

4.Дефіцит фінансових ресурсів держави [11].

5.Старіння нації зі зростанням кількості пенсіонерів [11], що потребує збільшення видатків Пенсійного фонду України.

6.Законодавчі і регуляторні бар'єри, які можуть стримувати розвиток недержавних пенсійних фондів та створення відповідної інфраструктури.

7.Недостатня система регулювання та нагляду за діяльністю недержавних пенсійних фондів. Необхідно створити ефективну систему державного контролю, щоб уникнути фінансових махінацій та гарантувати безпеку пенсійних накопичень.

8.Відсутність обов'язкової накопичувальної системи. Наразі в Україні діє лише солідарна система пенсійного забезпечення та добровільне недержавне пенсійне страхування. Відсутність обов'язкової накопичувальної складової ускладнює розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення.

9.Високі адміністративні витрати на заснування та управління недержавним пенсійним фондом. Частина коштів, які надходять у недержавні пенсійні фонди, витрачається на адміністративні витрати, що знижує ефективність накопичень для майбутніх пенсіонерів.

10.Відсутність розвинених інструментів інвестування. Недержавні пенсійні фонди мають обмежений вибір надійних фінансових інструментів для інвестування, що впливає на рівень доходності накопичених коштів.

11.Слабкий державний контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів. Існує ризик шахрайства та неефективного управління активами, оскільки механізми державного нагляду за недержавними пенсійними фондами не завжди дієві.

Виклики та перешкоди для роботодавців:

Перехідний період та подвійне навантаження на працюючих громадян. Запровадження накопичувальної системи вимагає внесків, як до чинної солідарної системи, так і до нового рівня, що може бути фінансово обтяжливим як для працівників, так і для роботодавців.

Низька мотивація роботодавців щодо участі в системі недержавного пенсійного забезпечення. Багато підприємств не зацікавлені у впрова–

дженні корпоративних пенсійних програм через додаткові витрати та відсутність податкових стимулів від держави.

Проблема тіньової економіки. Наявність офіційної та неофіційної частин при виплаті заробітної плати, обмежує можливості участі працівників в системі недержавного пенсійного забезпечення та зменшує їх потенційні внески.

Виклики та перешкоди для громадян:

Низький рівень довіри до фінансових інституцій, у тому числі пенсійних фондів та системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Через економічні кризи, проблеми в банківській системі та військові виклики, українці побоюються вкладати кошти у довгострокові фінансові програми через численні фінансові кризи, шахрайство та банкрутства в минулому.

Відсутність державних гарантій щодо збереження та повернення пенсійних внесків, виплат процентів інвестиційного доходу [1]. Хоча недержавний пенсійний фонд не може бути визнаний банкрутом, але все ж його може бути ліквідовано. У цьому випадку всі заощадження вкладника будуть переведені в інший недержавний пенсійний фонд за його вибором. При цьому недержавні пенсійні фонди не гарантують прибутковість, тому в разі негативного балансу підприємства вкладник отримає збиток [5].

Недостатній рівень фінансової грамотності населення. Більшість населення не розуміє принципи функціонування недержавних пенсійних фондів, їхні переваги і ризики вкладення, що знижує готовність вкладати кошти в приватні пенсійні програми. Громадянам необхідно розуміти, як працюють недержавні пенсійні фонди, щоб усвідомлено обирати пенсійні програми та керувати своїми заощадженнями.

Інфляційні ризики. Підвищення рівня інфляції в Україні може знецінити накопичення, якщо не буде ефективних механізмів захисту пенсійних вкладів.

Нестабільність економічної ситуації в Україні. Висока інфляція, коливання валютного курсу, низькі зарплати та нестабільний ринок праці ускладнюють можливість населення робити регулярні внески до недержавних пенсійних фондів.

Відсутність гарантованого доходу. Учасник фонду не застрахований від того, що по закінченню терміну дії договору він отримає менше, ніж вклав за час накопичення [5]. Недержавні пенсійні фонди можуть запропонувати лише строкові пенсії, які виплачуються протягом певної кількості років і припиняються після закінчення цього періоду [4].

Закрити пенсійний рахунок в недержавному пенсійному фонді не можна. Його можна або заморозити, якщо більше відкладати не виходить, або перевести до іншого недержавного пенсійного фонду [5].

Відкладати на пенсію в іноземній валюті не можна. В Україні до недержавного пенсійного фонду можна робити внески тільки в гривні [5].

В Україні вже понад 15 років працюють недержавні пенсійні фонди, до яких можна звертатися тим, хто готовий скористатися добровільним накопичувальним рівнем пенсійної системи [6]. Станом на червень 2021 р. в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 63 недержавні пенсійні фонди, з них 58 діючих, а також 19 адміністраторів таких фондів [10]. За період 2020–2021 р.р. загальна кількість учасників недержавних пенсійних фондів в Україні зросла на 0,9 % з 879,9 тис. осіб у 2020 році до 888,3 тис. осіб у 2021 році. За цей же період адміністраторами недержавних пенсійних фондів укладено 92,4 тис. пенсійних контрактів, що більше на 12,8% (10,5 тис.) порівняно з аналогічним періодом 2020 року. У 2021 році кількість вкладників недержавних пенсійних фондів становила 86,2 тис., з яких більша частина це фізичні особи – 84,1 тис. (97,6%), порівняно з аналогічним періодом 2020 року цей показник збільшився на 13,1% (10,0 тис.) [10].

Станом на початок 2022 року в Україні налічується 60 недержавних пенсійних фондів, з яких тільки близько 15 розвиваються, нарощують кількість клієнтів та користуються їхньою довірою. Однак, за період 2021–2022 р.р. відбулося скорочення кількості недержавних пенсійних фондів на 4,7%. У 2022 році з понад 25000 вітчизняних підприємств пенсійні контракти з недержавними пенсійними фондами уклали лише трохи більше ніж 8% (2 000 підприємств) [6].

Натомість з урахуванням демографічних тенденцій держава не має ресурсів для гідного рівня грошового забезпечення пенсіонерів. Індивідуальні пенсійні накопичення неминуче повинні ставати нормою [2]. Саме тому, подальше впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні є важливим стратегічним кроком у реформуванні діючої пенсійної системи,

яка сьогодні базується переважно на солідарному рівні, що сприятиме:

Зменшенню навантаження на солідарну пенсійну систему. Перехід на накопичувальну та недержавну пенсійну систему дозволить зменшити дефіцит бюджету Пенсійного фонду та зробити пенсійне забезпечення менш залежним від демографічних змін.

Підвищенні рівня пенсій для громадян. За рахунок інвестування внесків у прибуткові активи (цінні папери, депозити, нерухомість) недержавні пенсійні фонди можуть забезпечити більший дохід на старість.

Можливість спадкування пенсійних накопичень. На відміну від солідарної системи, в системі недержавного пенсійного забезпечення грошові внески залишаються власністю громадянина і можуть бути передані у спадок.

Диверсифікації джерел пенсійного доходу громадян. Поєднання державної (солідарної), обов'язкової накопичувальної та добровільної пенсійної системи забезпечить громадянам фінансову стабільність після виходу на пенсію.

Стимулюванні розвитку фондового ринку України. Недержавні пенсійні фонди можуть стати потужними інвесторами для українського бізнесу, сприяючи післявоєнному відновленні економіки.

Висновки

Перехід до системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні є стратегічним кроком, спрямованим на зменшення дефіциту Пенсійного фонду, переходу до стійкої та ефективної пенсійної моделі, що гарантуватиме українцям гідний рівень життя після виходу на пенсію. Перехід до системи недержавного пенсійного забезпечення має значні переваги, але потребує комплексного підходу та підготовки відповідних фахівців, ефективного регулювання та стимулювання громадян до участі. Для успішного впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення необхідно підвищити рівень довіри громадян до фінансових установ, покращити законодавчу базу, розробити надійні механізми захисту накопичень громадян, підвищити рівень їх фінансової грамотності та розвивати фондовий ринок, розробити надійні механізми контролю пенсійних накопичень та інвестування.

Список використаних джерел:

1. Абрамчук М. Ю., Шуваєва Н. В. Переваги та недоліки недержавного пенсійного забезпечення. Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково–практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 24–26 квітня 2013 р. / За заг. ред. О. В. Прокопенко. Суми : СумДУ, 2013. Т.4. С. 154–155.

2. Аронович Ф. Співпраця роботодавців з недержавним пенсійними фондами: особливості та переваги. SDM partners. 2022. URL: https://sdm–partners.com/novyny/non–gov–pension–funds–benefits/

3. Білик О. І., Фаринович І. В. Переваги недержавного пенсійного забезпечення для роботодавців. 2006. URL: https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/8ba1c865–627c–4bfa–b33f–79cb61461b5b/content

4. Лепетан І. Сучасні тенденції недержавного пенсійного страхування: аналіз та перспективи для українських підприємств. Acta Academiae Beregsasiensis. Economics. 2024. №6. URL: https://aab–economics.kmf.uz.ua/aabe/article/view/208

5. Мазниченко Т. Накопичувальна пенсія та недержавні пенсійні фонди: плюси та мінуси від експертів. Informator.ua. 2023. URL: https://informator.ua/uk/nakopichuvalna–pensiya–i–nederzhavni–pensiyni–fondi–plyusi–ta–minusi–vid–ekspertiv

6. Накопичувальна пенсія: експерти оцінили переваги й недоліки недержавних та державних пенсійних фондів. Укрінформ. 2025. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric–economy/3332563–nakopicuvalna–pensia–eksperti–ocinili–perevagi–j–nedoliki–derzavnih–i–nederzavnih–fondiv.html

7. Пенсії. Міністерство соціальної політики України. 2025. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Pensii.html

8. Пікус Р. Р., Трейтяк О. Р. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Економіка та суспільство. 2024. №59. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3376/3303

9. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закону України від 09.07.2003 р. No1058–IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058–15#Text

10. Сташкевич О. С. Недержавні пенсійні фонди: світовий досвід та українські реалії. Вісник соціально–економічних досліджень. 2013. Вип. 3 (50), ч. 2. URL: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3285/1/%D0%9D%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D1%–84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B8%20%D1%81

11. Яворська Т. В. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: ідентифікація загроз та викликів. Соціально–правові студії. 2021. Випуск 4 (14). С. 164–170. URL: https://sls–journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2021_Vol.%204,%20No.%204_164–170.pdf

References:

1. Abramchuk, M. Yu. and Shuvaeva, N. V. (2013). Advantages and disadvantages of non–state pension provision. Economic problems of sustainable development: materials of the International scientific and practical conference dedicated to the memory of Prof. Balatsky O.F., Sumy, April 24–26, 2013. Edited by O. V. Prokopenko. Sumy: SumDU, Vol. 4. Pp. 154–155.

2. Aronovich, F. (2022). Cooperation of employers with non–state pension funds: features and advantages. SDM partners. Available at: https://sdm–partners.com/novyny/non–gov–pension–funds–benefits/

3. Bilyk, O. I. and Farynovich, I. V. (2006). Advantages of non–state pension provision for employers. Available at: https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/8ba1c865–627c–4bfa–b33f–79cb61461b5b/content

4. Lepetan, I. (2024). Modern trends in non–state pension insurance: analysis and prospects for Ukrainian enterprises. Acta Academiae Beregsasiensis. Economics. No. 6. Available at: https://aab–economics.kmf.uz.ua/aabe/article/view/208

5. Maznychenko, T. (2023). Funded pension and non–state pension funds: pros and cons from experts. Informator.ua. Available at: https://informator.ua/uk/nakopichuvalna–pensiya–i–nederzhavni–pensiyni–fondi–plyusi–ta–minusi–vid–ekspertiv

6. Funded pension: experts assessed the advantages and disadvantages of non–state and state pension funds (2025). Ukrinform. Available at: https://www.ukrinform.ua/rubric–economy/3332563–nakopicuvalna–pensia–eksperti–ocinili–perevagi–j–nedoliki–derzavnih–i–nederzavnih–fondiv.html

7. Pensions (2025). Ministry of Social Policy of Ukraine. Available at: https://www.msp.gov.ua/timeline/Pensii.html

8. Pikus, R. R. and Treytyak, O. R. (2024). Prospects for the development of non–state pension provision in Ukraine. Economy and Society. №59. Available at: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3376/3303

9. On mandatory state pension insurance (2003). Law of Ukraine dated 09.07.2003 No. 1058–IV. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058–15#Text

10. Stashkevych, O. S. (2013). Non–state pension funds: world experience and Ukrainian realities. Bulletin of socio–economic research. Issue 3 (50), part 2. Available at: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3285/1/%D0%9D%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D1%–84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B8%20%D1%81

11. Yavorska, T. V. (2021). Non–state pension provision in Ukraine: identification of threats and challenges. Socio–legal studies. Issue 4 (14). Pp. 164–170. Available at: https://sls–journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2021_Vol.%204,%20No.%204_164–170.pdf

Дані про автора

Шацька Зорина Ярославівна,

доцент кафедри смарт–економіки, Київський національний університет технологій та дизайну, д.е.н., доцент

e–mail: shatskaya@ukr.net

Data about the author

Zorina Shatskaya,

Associate Professor of the Department of Smart–economics, Kyiv National University of Technologies and Design, Doctor of Science in Economics, Associate Professor

e–mail: shatskaya@ukr.net

РЕЦЕНЗІЇ, КОМЕНТАРІ, ВІДГУКИ

РЕЦЕНЗІЯ
на монографію «Фіскальна ресурсогеологія», автор к.е.н., с.н.с. Бодюк Адам Васильович

Україна належить до найбільш багатих країн світу на надрові ресурси, тому і в прикладних науках необхідно розширювати монографічні дослідження та формувати об'єктивні, практично значимі відображення їх результатів з подальшими рекомендаціями впровадження для ефективного господарювання підприємств мінерально–сировинного комплексу, що у складі народногосподарського комплексу країни.

Для його результативності важливо створювати нові ресурсні науки, як пропонується їх називати, та у їх складі зокрема економічну потребо–ресурсну геологію, фіскальну ресурсогеологію, Методику ресурсо–вартісного оцінювання корисних копалин та їх родовищ й ін. Рецензована монографія «Фіскальна ресурсогеологія» дійсно є першою і за назвою, і за змістом, і за користувачами.

Монографія складається з вступу, чотирьох частин, які відповідно відображають загальну природоресурсну базу, теоретичну основу фіскальних зобов'язань надрокористувачів, практично впроваджувальну й еколого–фіскальну систему.

Загальний обсяг монографії складає 24,53 обл. вид. арк.; 462 с. Список використаних літературних джерел включає 37 авторських наукових праць.

У Частині І Природно–інформаційна продукція надро–розвідувального виробництва як об'єкти досліджень фіскальної ресурсогеології обґрунтована природно–ресурсна база для визначення по ній видів і розмірів фіскальних платежів за господарське надрокористування.

У розділі 1 Економічне відтворення родовищ корисних копалин обґрунтовується необхідність вдосконалення нормативно–правової бази, щоб народ України був реальним власником надр продукції, яка з них видобувається, і отримував доходи з товарообороту від її збуту надрокористувачем або продуктів її промислової переробки. Обґрунтовані теоретичні визначення природних і промислових процесів створення надрових вартостей як об'єктів досліджень надро–ресурсного і надро–розвідувального виробництва фахівцями фіскальної ресурсогеології.

У розділі 2 Аналіз й оцінка створення і використання природно–інформаційних продуктів надро–розвідувального виробництва проаналізовані фактичні показники запасів, видобутку, переробки і споживання корисних копалин як об'єктів дослідження фіскальної ресурсогеології, що слугують орієнтирами для передбачень ситуацій з базою для визначення динаміки фіскальних зобов'язань надрокористувачів.

У частині ІІ Теоретичні основи фіскальної ресурсогеології відображені розроблені автором базові теоретичні поняття, визначення, інформаційні процеси, що складають теоретичні основи

нової науки, у тому числі фіскалювання як процес, надро–фіскальний дохід, об'єкти і методика його обчислення. Розділом 3 обґрунтував базові теоретичні поняття фіскальної ресурсогеології.

Окремим розділом 4 Фіскальний надро–ресурсний продукт обґрунтовується автором запровадження цього нового поняття як базового для обчислення фіскальних зобов'язань надрокористувачів, проілюстровано його визначення на прикладі таких корисних копалин, як уран, залізна руда, вибухові матеріали.

Обґрунтовані методологічні, регламентовані та похідні визначення фіскальної ресурсогеології, зокрема об'єкт, предмет, завдання, методи, нормативно–правова база, фіскальні вартості і ресурси, досліджень у розділі 5; у розділі 6 – напрями її досліджень. У сьомому відображена розроблена автором методика оцінки надро–ресурсної бази, методологія практичного прогнозування платежів за її використання.

У частині III Практичні аспекти фіскальної ресурсогеології відображено розроблені автором механізм мобілізації фіскальних ресурсів на геологічне вивчення надр, визначення надро–фіскального доходу, надро–господарського доходу, обґрунтування щодо створення Надрогеологічного фонду, призначеного для державного фінансування геологічної галузі; зокрема у розділі 8 обґрунтовані практичні рекомендації по мобілізації платежів надрокористувачів на геологорозвідувальні потреби.

Розробки щодо прогнозування надходжень до бюджету фіскальних коштів на геологічне вивчення надр і обчислення їх звітних показників відображені у дев'ятому ; як практичне застосування теоретичних положень вдосконалення фіскальних відносин у сферах видобування і транспортування вуглеводнів відображено у десятому.

Результати ресурсологічних, ресурсометричних та еколого–фіскальних дослідження надрокористування відображені у частині IV Ресурсологічні та еколого–фіскальні дослідження надрокористування, що складається з двох розділів. У ній проаналізовані результати екологічних наслідків уранового, залізорудного надрокористування, забруднення водних об'єктів, окремо військова екологія геологічних об'єктів.

По тексту монографії відчувається інженерна творчість, оскільки автор монографії є випускником Київського політехнічного інституту.

Таким чином автор розробив свою систему, відмінну від чинної податкової, фіскальних взаємовідносин надрокористувачів з державою і місцевими органами самоврядування, з орієнтацією на узаконення реального права власності народу України на надра.

Рецензенти:

секретар Науково–технічної ради Держгеонадр, академік Академії технологічних наук , к.т.н.

І. І. Мартиненко;

зав. відділом термодинаміки геосфер ДУ «ІГНС НАН України», д. геол–мін.н, чл.– кор. НАН України

Р. Я. Белєвцев;

Інституту енергозбереження та енергоменеджменту НТУУ, Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського, д. т. н.

Н. В. Зуєвська;

зав. відділом геохімії техногенних металів і аналітичної хімії Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України, д. геол. н., проф.

І. В. Кураєва;

наук. співр. відділу термодинаміки геосфер ДУ «ІГНС НАН України»

В. І. Блажко.

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

МОЛНАР О. С., БРЕНЗОВИЧ О. І., ІЛИНИЧ І. Й. Основні моделі національних економічних систем 5
ПУЗИРЬОВА П. В. Ключові чинники впливу на бюджетну політику України у сфері забезпечення економічної безпеки держави в умовах цифровізації та сталого розвитку 9
КОРОВЧЕНКО В. В. Економічні заходи держави щодо підтримки підприємництва в умовах пандемії....19

Інноваційно–інвестиційна політика

СОЛОВІЙ С. Б., КУШНІР Л. П., ВІВЧАРУК О. М., МАРЦИНОВСЬКИЙ В. В. Формування інвестиційної стратегії туристичних бізнес–структур....33
ГОВОРУХА Д. В. Інституційна підтримка та стимулювання інноваційного розвитку будівельної галузі України....41
БІРЮКОВ Є. В. Концептуальні підходи до інноваційного розвитку людського потенціалу малого і середнього бізнесу....50
ПЛЕТЕНЕЦЬКА С. М. Особливості впровадження інновацій на ринку страхування в умовах війни....58
ВОЛКОВ Б. Г. Санаційні заходи для промислових підприємств у сфері забезпечення інноваційного розвитку та конкурентоспроможності в умовах турбулентності....67

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

ВАСИЛЬЧАК С. В., ЮРКІВ Н. Я., ЖИДЯК О .Р., ДУБИНА М .П. Формування контролю за переміщенням товарів подвійного використання: методи, проблеми та безпекові виклики 76
ВЛАСЕНКО В. А. Комплексний підхід до впровадження ефективної системи та механізму управління економічною безпекою на підприємствах у період відродження національної економіки 84
КАЛІНІН О. В, МОСІЙЧУК Т. К. Управління ризиками в аграрних підприємствах 94
ОРЕЛ А. М. Двосторонній процес маркетингових комунікацій підприємств 102
ШУР І. М. Ключові напрями екологізації підприємництва в умовах трансформації економіки 109
ЧУПРИНА Ю. А., МАТВЕЇВ В. В., ШЛАПАК О. Г., ПОЛЗІКОВ М. О. Економіко–математична формалізація підготовки та проведення сутнісних змін операційних систем будівельних підприємств 119
ЗАМКОВА І. В., СМУТОК В. І., ВЕРХОВОДОВ О. С., БАБЮК С. Н., ЗДІР О. А., Облік речового майна військових частин Збройних Сил України в особливий період.... 134
ЗОРЕНКО І. А., ОСТЕЦЬКА Т. Л. Зростання біржового ф'ючерсу на какао та його вплив на виробництво кондитерських виробів в Україні 141
ВЕРГУН М. О., ВЕРГУН А. М. Активізація трансферу технологій в академічному підприємництві 146
НЕСТЕРЧУК В. Ю. Стратегія розвитку та модернізації переробної промисловості.... 156
КАПУСТІН О. О. Оцінка та підвищення ефективності менеджменту виробничого потенціалу інноваційно активних підприємств.... 165

Розвиток регіональної економіки

ГЕРЗАНИЧ В. М., БУЛЕЦА Н. В., КУШНІР Ю. Б. Регіональна сільська економіка як прерогатива розвитку інформаційних технологій 179
ГОНЧАР В. В., ГУМЕННА О. В. Управління ризиками будівельного девелопера в контексті сталого розвитку 183

Соціально–трудові проблеми

ДІДИК О. С. Стратегічні напрями формування соціально–економічних цінностей в контексті післявоєнної економіки України 192
ПУЗИРЬОВА П. В., ПОКАЛЬЧУК О. К. Роль страхових компаній як стратегічного партнера у розвитку недержавного пенсійного забезпечення.... 204
МОШУРОВСЬКИЙ О. В. Банківське іпотечне кредитування: бар'єри та шляхи розвитку.... 213
ШАЦЬКА З. Я. Перспективи та виклики переходу до системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні в умовах післявоєнного відновлення.... 222

Рецензії, коментарі, відгуки

РЕЦЕНЗІЯ на монографію «Фіскальна ресурсогеологія», автор к.е.н., с.н.с. Бодюк Адам Васильович.... 231

CONTENT

Macro–economic aspects of modern economy

MOLNAR O. S., BRENZOVYCH O. I., ILYNYCH I. Y. Basic models of national economic systems....5
PUZYROVA P. V. Key factors influencing the budget policy of Ukraine in the field of ensuring the economic security of the state in the context of digitalization and sustainable development....9
KOROVCHENKO V. V. The economic measures of the government to support entrepreneurship in a pandemic....19

Innovation and investment policy

SOLOVIY S. B., KUSHNIR L.P., VIVCHARUK O. M., MARTSYNOVSKYI V. V. Formation of the investment strategy of tourist business structures....33
GOVORUKHA D. V. Institutional support and stimulation of innovative development of the construction industry of Ukraine....41
BIRIUKOV Ye. V. Conceptual approaches to innovative development of human potential of small and medium businesses....50
PLETENETSKA S. M. Features of the introduction of innovations in the insurance market during the war....58
VOLKOV B. G. Rehabilitation measures for industrial enterprises in the area of ensuring innovative development and competitiveness in turbulent conditions....67

Economic problems of development of branches and types of economic activity

VASYLCHAK S. V., YURKIV N. Ya., ZHYDIAK O. R., DUBYNA M .P. Formation of control over the movement of dual–use goods: methods, problems and security challenges....76
VLASENKO V. A. Comprehensive approach to the implementation of an effective system and mechanism for managing economic security at enterprises in times of national economic revival....84
KALININ O. V., MOSIYCHUK T. K. Risk management in agricultural enterprises....94
OREL A. M. Two–way process of the enterprises marketing communications....102
SHUR I. M. Key directions of greening entrepreneurship in the conditions of economic transformation....109
CHUPRYNA I. A., MATVEYEV V. V., SHLAPAK O. H., POLZIKOV M. O. Economic and mathematical formalization of the preparation and implementation of substantial changes in the operational systems of construction enterprises....119
ZAMKOVA I. V., SMUTOK V. I., VERKHOVODOV O. S., BABYUK S. N., ZDIR O. A., Accounting for property of military units of the Armed Forces of Ukraine in a special period....134
ZORENKO I. A., MOSTETSKA T. L.Growth of Cocoa Futures Prices and Their Impact on Confectionery production in Ukraine....141
VERHUN M.O., VERHUN A. M. Activation of technology transfer in academic entrepreneurship....146
NESTERCHUK V. Yu. Strategy for development and modernization of the manufacturing industry....156
KAPUSTIN O. O. Assessment and improvement of the efficiency of management of the production potential of innovatively active enterprises....165

Development of a regional economic

HERZANYCH V. M., BULETSA N. V., KUSHNIR Yu. B. Regional rural economy as a prerogative of information technology development....179
GONCHAR V. V., HUMENNA O. V. Risk management of a construction developer in the context of sustainable development....183

Social–labor problems

DIDYK O. S. Strategic directions for the formation of socio–economic values in the context of the post–war economy of Ukraine....192
PUZYROVA P. V., POKALCHUK O. K. The role of insurance companies as a strategic partner in the development of private pension provision....204
MOSHUROVSKYI O. V. Banking mortgage lending: barriers and development pathways....213
SHATSKA Z. Ya. Prospects and challenges of transition to a non–state pension system in Ukraine in the context of post–war recovery....222

Reviews, comments, reviews

REVIEW of the monograph «Fiscal Resource Geology», author: Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher Bodyuk Adam Vasylovich....231

До авторів збірника

Шановні автори!

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки приймає до друку у збірнику «Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або англійською). Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати її переклад (українською мовою).
2. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
3. Обов'язковими є рецензія фахівця (доктора наук) у відповідній галузі науки.
4. Стаття має містити: Бібліографічний показник УДК.
5. Відомості про автора: прізвище, імя, по– батькові (автора повністю), вчений ступінь, ORSID, місце роботи, посада, e–mail, контактний телефон розміщуються в кінці статті двома мовами (українська, англійська).
6 Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень.
7. Анотація структурована 1800–2000 знаків двома мовами (українська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність.

Загальна структура анотації повинна містити:

– *актуальність теми дослідження;*
– *постановка проблеми;*
– *постановка мети і завдань дослідження;*
– *метод або методологія дослідження;*
– *презентація основного матеріалу (результати дослідження);*
– *галузь застосування результатів;*
– *висновки за статтею;*
– *ключові слова на двох мовах до 10 слів (українська, англійська).*

Текст статті повинен містити такі елементи:

– *постановка проблеми у загальному вигляді та її зв' язок із важливими чи практичними завданнями;*
– *аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв' язання даної проблеми і на які спирається автор;*
– *формування цілей статті (постановка завдання);*
– *виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;*
– *висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку;*
– *список використаних джерел;*
– *references (для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт http://www.slovnyk.ua/services/translit.php (вибираємо варіант «американська»).*

8. Обсяг – від 10 до 18 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська, англійська.
9. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, вони мають бути набрані у редакторі формул Microsoft Eguation, який вбудований в усі версії програми Word.
10. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, вони повинні бути представлені як згруповані об'єкти.
11. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.
12. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів (англійською).
13. Статті надаються на електронному носії.
14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.
15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.
Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.
Довідки за телефонами: (096) 309 42 80 e–mail: zbornik@ukr.net . http://dndiime.org.ua

To the authors of the collection!

Dear authors!

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling accepts economic articles for printing in the scientific collection «Market Relations Development in Ukraine»

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors.

1. The article is submitted in the original language (Ukrainian or English). If the article is written in English, it is necessary to send its translation (in Ukrainian).
2. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
3. A review by a specialist (Doctor of Science) in the relevant field of science is mandatory.
4. The article must contain: UDC bibliographic index.
5. Information about the author: surname, first name, patronymic (author,s full name), academic degree, ORSID, place of work, position, e–mail, contact phone are placed at the end of the article in two languages (Ukrainian, English).
6. The title of the article should be short, but reflect the researched problem as accurately as possible. The title of the article is given without the use of highly specialized abbreviations.
7. The abstract is structured in 1800–2000 characters in two languages (Ukrainian, English), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated.

The general structure of the abstract should contain:

– *relevance of the research topic;*
– *formulation of the problem;*
– *setting the goal and objectives of the research;*
– *research method or methodology;*
– *presentation of the main material (research results);*
– *the field of application of the results;*
– *conclusions on the article;*
– *keywords in two languages up to 10 words (Ukrainian, English).*

The text of the article should contain the following elements:

– *problem statement in general and its connection with important or practical tasks;*
– *analysis of the latest research and publications in which the solution to this problem was initiated and on which the author relies;*
– *formation of the goals of the article (setting the task);*
– *presentation of the main material of the research with a full justification of the obtained scientific results;*
– *conclusions from this study and prospects for further exploration in this direction;*
– *list of used sources;*
– *references (for the transliteration of the Ukrainian text into Latin, the free site http://www.slovnyk.ua/services/translit.php is used (select the «American» option).*

8. Volume – from 10 to 18 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: top, bottom, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian, English.
9. Articles, tables and formulas must be executed in the Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they must be typed in the Microsoft Eguation formula editor, which is built into all versions of the Word program.
10. If the article contains graphs or charts, they should be presented as grouped objects.
11. Footnotes in the document must be formatted using the built–in functions of the Word program.
12. File names must correspond to authors, surnames (in English).
13. Articles are provided on an electronic medium.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering of sources along the text.
15. If the above requirements are not met, the editors will not accept articles for publication.

The responsibility for the reliability of the data given in the article is borne by its author and scientific supervisor. The editors of the scientific collection are not responsible for the copyright of the articles submitted for publication.

Information by phone: (096) 309 42 80 e–mail: zbornik@ukr.net. http://dndiime.org.ua

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№12 (283) 2024 р.
Періодичність – щомісячник

Головний редактор Студінська Г.Я.
Комп,ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 27.12.2024 р.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 27,67.
Гарнітура Europe. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
http://dndiime.org.ua/, e–mail: zbornik@ukr.net

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works

No.12 (283) 2024
Frequency – monthly

Editor–in–Chief G. Studinska
Computer design and design V.Serdyuk

Signed for printing on 27.12.2024.
Format 60*84. 1/8. Paper offset
Conditional Printed Sheets 27,67.
Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
Certificate of state registration of printed mass media
Series KV 22545–12445PR from 02.20.2017
Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38
http://dndiime.org.ua/, e–mail: zbornik@ukr.net